

Affärstiderna

Betänkande av 1975 års affärstidskommitté

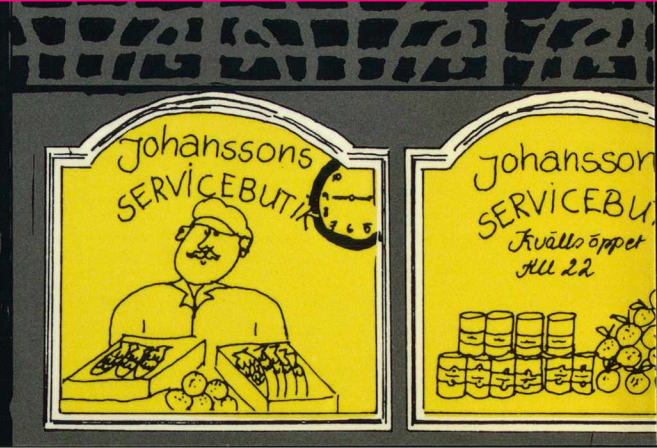
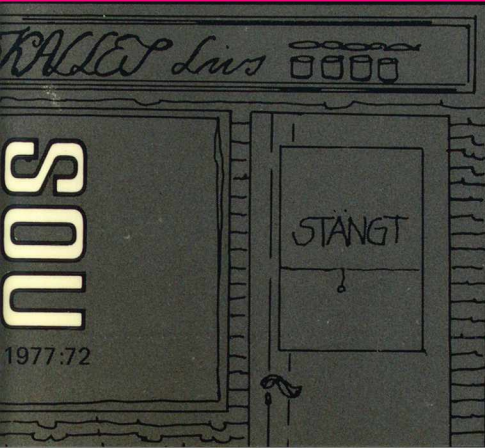

Ur KB:s samlingar

Digitaliserad år 2013

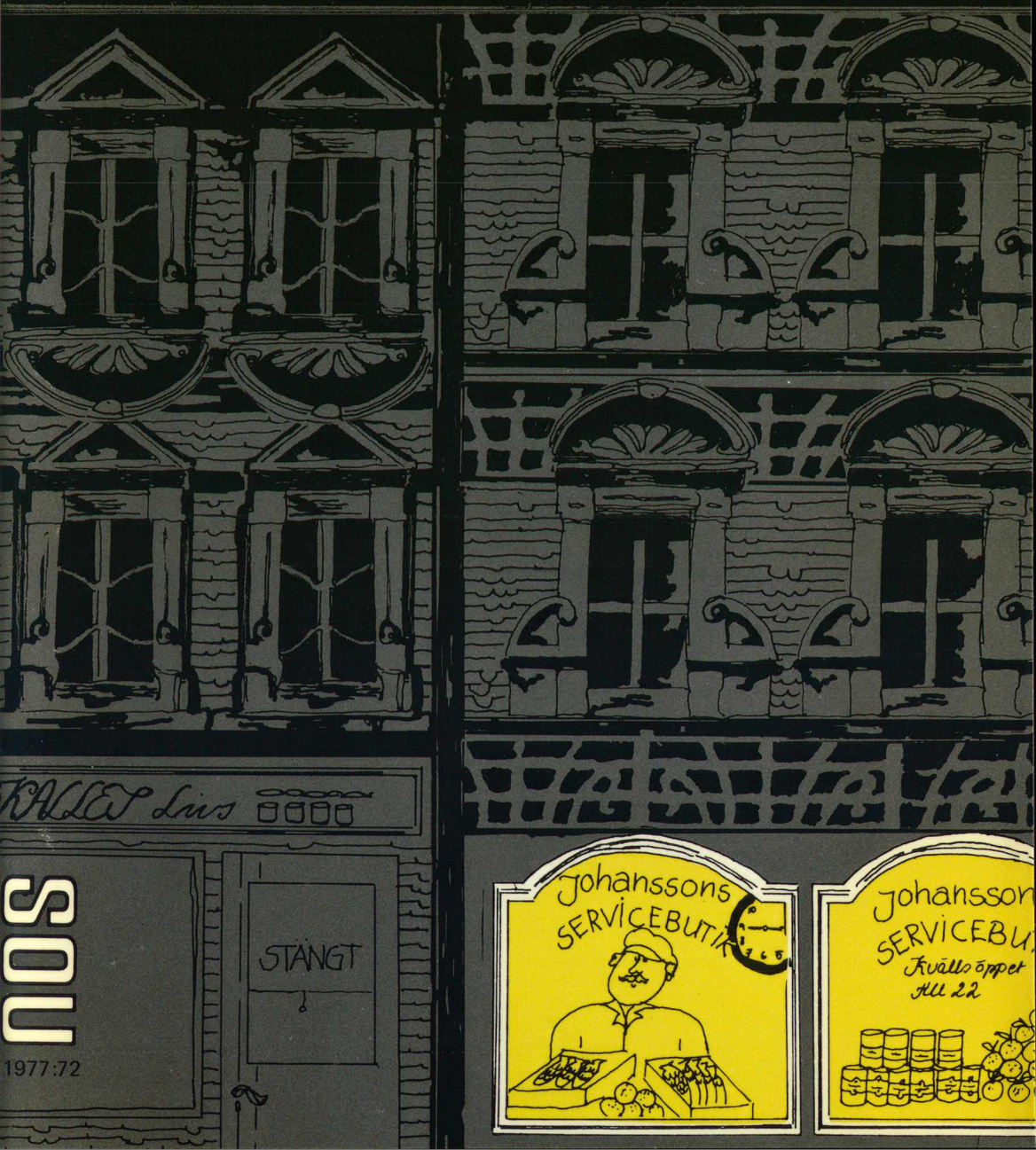

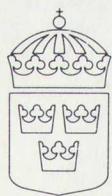
National Library
of Sweden

Affärstiderna

Betänkande av 1975 års affärstidskommitté

Statens offentliga utredningar
1977:72
Handelsdepartementet

Affärstiderna

Betänkande av 1975 års affärstidskommitté
Stockholm 1977

Omslag Susanne Nilsson
Jernström Offsettryck AB

ISBN 91-38-03586-3

ISSN 0375-250X

Göteborgs Offsettryckeri AB
Stockholm 1977

Till Statsrådet och chefen för handelsdepartementet

Genom beslut den 5 juni 1975 bemyndigade regeringen chefen för handelsdepartementet att tillkalla högst åtta ledamöter för att utreda frågor rörande affärstiderna.

Med stöd av detta bemyndigande förordnades den 24 juni 1975 till ledamöter generaldirektören Åke Englund, tillika ordförande, riksdagsledamöterna Fritz Börjesson (c) och Anita Gradin (s), förbundsordföranden Karl-Åke Granlund, direktören Sven E. Johansson, riksdagsledamoten Gabriel Romanus (fp), kommunalrådet Ulla Sandell och direktören Bengt Sundewall. Genom beslut den 15 december 1976 bemyndigade regeringen chefen för handelsdepartementet att tillkalla ytterligare två ledamöter. Med stöd av detta bemyndigande förordnades den 15 januari 1977 till ledamöter riksdagsledamoten Sten Svensson (m) och avdelningschefen Marianne Wahlberg.

Som experter åt utredningen förordnades den 24 juni 1975 direktörerna Gunnar Dedorson, Bertil Melin, Erland Samuelsson, Arne Skarp och Gotte Telling och den 3 maj 1976 hovrättsassessorn Olof Bergqvist.

Till sekreterare i utredningen förordnades den 24 juni 1975 byråchefen, numera avdelningschefen Åke Hallman. Till biträdande sekreterare förordnades den 21 augusti 1975 byrådirektören Carl-Johan Jargenius.

Utredningen har antagit namnet 1975 års affärstidskommitté.

Kommittén skulle enligt sina direktiv ta utgångspunkt i det utredningsmaterial, som affärstidsnämnden redovisat i rapporten "Resultat av tre år provotid med fria affärstider", och endast i undantagsfall utföra ytterligare undersökningar. De undersökningar kommittén gjort har huvudsakligen inneburit en aktualisering av vissa avsnitt av affärstidsnämndens undersökningar. Vidare har kommittén gjort vissa kompletterande undersökningar inom områden som inte närmare studerades av affärstidsnämnden, t. ex. sortimentssammansättningen i kiosk- och bensinstationshandeln.

Kommitténs överväganden av behovet av en särskild affärstidsreglering har lett till att ledamöterna Börjesson, Gradin, Granlund, Johansson och Sandell förordar en reglering i särskild lag av affärstiderna på såväl vardagar som söndagar. Ledamoten Sundewall förordar fria affärstider på vardagar men reglering i särskild lag av affärstiderna på söndagar. Ledamöterna Englund, Romanus, Svensson och Wahlberg förordar fria affärstider som i fortsättningen övervakas genom en nämnd med representanter för konsumenterna, de anställda och företagen.

Till utredningen har överlämnats ett flertal framställningar och skrivelser.

Dessa får anses besvarade med föreliggande betänkande.

1975 års affärstidskommitté får härmed överlämna sitt betänkande. Utredningens arbete är därmed slutfört.

Stockholm den 4 juli 1977

Åke Englund

Fritz Börjesson Anita Gradin Karl-Åke Granlund

Sven E. Johansson Gabriel Romanus Ulla Sandell

Bengt Sundewall Sten Svensson Marianne Wahlberg

/Åke Hallman

Innehåll

<i>Sammanfattning</i>	9
<i>Summary</i>	11
1 <i>Direktiven för utredningen m. m.</i>	13
2 <i>Tidigare affärstidsregleringar i Sverige</i>	17
3 <i>Affärstidsregleringar och affärstider i andra länder</i>	23
4 <i>De fria affärstiderna i Sverige fr. o. m. 1972</i>	29
4.1 1970 års affärstidskommitté och dess förslag	30
4.2 Kungl. Maj:ts och riksdagens beslut hösten 1971	31
4.3 Affärstidsnämndens utredningar och slutsatser	32
5 <i>Affärernas öppethållande</i>	35
5.1 Medelantalet öppethållandetimmar per vecka	35
5.2 Öppnings- och stängningstider	37
5.2.1 Butikernas öppningstider på vardagar	37
5.2.2 Butikernas stängningstider på vardagar	40
5.2.3 Butikernas öppningstider på söndagar	43
5.2.4 Butikernas stängningstider på söndagar	45
5.3 Öppethållande under förlängd tid på vardagar	45
5.4 Öppethållande på söndagar	47
5.4.1 Kontinuerligt söndagsöppet	47
5.4.2 Sporadiskt söndagsöppet	50
5.5 Lokala skillnader i söndagsöppet	51
5.6 Skillnader i söndagsöppet mellan olika stora butiker	53
5.7 De söndagsöppna butikernas lokalisering	54
5.8 De söndagsöppna butikernas ägandeförhållanden	55
5.9 Orsaker till skillnader i söndagsöppethållande	55
5.10 Krav på öppethållande i bakre led till följd av söndagsöppet-hållande i detaljhandeln	56
6 <i>Affärstiderna och prisutvecklingen</i>	57
7 <i>Affärstiderna och handelns struktur</i>	63

7.1	Butikskategorier	63
7.1.1	Dagligvarubutiker och varuhus	64
7.1.2	Servicebutiker	68
7.1.3	Kiosker	69
7.1.4	Bensinstationer	70
7.1.5	Fackhandeln	71
7.2	Distributionsutredningens syn på strukturutvecklingen inom dagligvaruhandeln	71
7.3	Sammanfattning och slutsatser	72
8	<i>Affärstiderna och företagen</i>	75
8.1	Sortimentet i olika butikskategorier	75
8.2	Butikskategoriernas olika kostnadsstruktur och dess samband med öppethållandet	79
8.3	Köpmännens inställning i affärstidsfrågan	81
8.3.1	HUI:s undersökning av köpmännens inställning i affärstidsfrågan våren 1975	81
8.3.2	HUI:s undersökning av köpmännens inställning i affärstidsfrågan hösten 1976	84
8.4	Sammanfattande synpunkter	85
9	<i>Affärstiderna och de anställda</i>	89
9.1	Hel- och deltidsanställda inom handeln	90
9.2	Anställda med förskjutna arbetstider inom handeln	91
9.3	Förändringar i personalens sammansättning	92
9.4	Förändringar i personalens arbetstid	93
9.5	Rekrytering av personal för tjänstgöring på söndagar och under förlångt öppethållande på vardagar	95
9.6	De särskilda söndagsstyrkorna	97
9.7	Attityder till de särskilda söndagsstyrkorna	100
9.8	Information om förändringar i öppethållandet	101
9.9	Anställda inom kiosk- och bensinhandeln	101
9.10	Arbetslösheten inom handeln	102
9.11	Sociala effekter av arbetsförhållandena inom detaljhandeln	103
9.12	Sammanfattande bedömning av de handelsanställdas situation	104
10	<i>Affärstiderna och konsumenterna</i>	107
10.1	1970 års affärstidskommitté	108
10.2	Affärstidsnämndens undersökningar	109
10.3	Svenska institutet för opinionsundersökningar (SIFO:s) undersökning av söndagshandlande konsumenter i april 1975	113
10.4	DELFA:s rapport "Kortare arbetstid - När? Hur?	116
10.5	Affärstidskommitténs bedömningar och slutsatser	117
11	<i>Affärstiderna och medbestämmandelagen</i>	121
11.1	Innebörden av medbestämmandelagens tillkomst	121
11.2	Medbestämmandelagens täckningsgrad i detaljhandeln	122
11.3	Betydelsen av medbestämmandelagen för företagen, de anställda och konsumenterna	123

12	<i>Behovet av en särskild affärstidslag</i>	127
12.1	Ledamöterna Börjessons, Gradins, Granlunds och Sandells motiv för en särskild affärstidslag	127
12.2	Ledamoten Johanssons motiv för en särskild affärstidslag	131
12.3	Ledamoten Sundewalls motiv för en särskild affärstidslag för söndagar	132
12.4	Ledamöterna Englunds, Romanus', Svenssons och Wahlbergs motiv för en ordning med fria affärstider	136
13	<i>Utformningen av en särskild affärstidslag</i>	141
13.1	Förslag till särskild affärstidslag av ledamöterna Börjesson, Gradin, Granlund och Sandell	141
13.2	Förslag till affärstidslag av ledamoten Johansson	147
13.3	Förslag till särskild affärstidslag för sön- och helgdagar av ledamoten Sundewall	155
<i>Bilaga 1</i>	Butikernas öppnings- och stängningstider, november 1971–december 1974	161
<i>Bilaga 2</i>	Förslag till särskild affärstidslag av ledamöterna Börjesson, Gradin, Granlund och Sandell	171
<i>Bilaga 2.1</i>	Förteckning över varor som enligt ledamöterna Börjesson, Gradin, Granlund och Sandell bör få säljas utan begränsningar i en särskild affärstidslag	173
<i>Bilaga 3</i>	Förslag till särskild affärstidslag av ledamoten Johansson	175
<i>Bilaga 4</i>	Varugrupsstatistik från försäljningen i de konsumentkooperativa dagligvarubutikerna	177
<i>Bilaga 5</i>	Förslag till särskild affärstidslag av ledamoten Sundewall	179
<i>Bilaga 5.1</i>	Förteckning över varor som enligt ledamoten Sundewall bör få säljas utan begränsningar i en särskild affärstidslag	180

Sammanfattning

Fram till årsskiftet 1971/72 var butikernas öppethållande reglerat i särskild lag, 1967 års affärstidslag. Vid årsskiftet 1971/72 då butikerna blev fria att själva besluta om sina öppethållandetider tillsatte dåvarande chefen för handelsdepartementet en särskild nämnd – affärstidsnämnden – att närmare följa utvecklingen av butikernas öppethållande och de handeldanställdas arbetsförhållanden. Nämnden hade också att till regeringen anmäla om utvecklingen gick i en från allmän synpunkt ogynnsam riktning. Någon sådan anmälan gjordes inte av nämnden.

När affärstidsnämnden i maj 1975 lämnade sin slutrapport om erfarenheterna av tre års prövotid med fria affärstider tillsatte dåvarande chefen för handelsdepartementet en utredning med uppgift att analysera nämndens utredningsmaterial och anvisa erforderliga åtgärder. På utredningen, som antog namnet 1975 års affärstidskommitté (ATK), har enligt direktiven bl. a. ankommit att – om utredningen vid en samlad bedömning skulle komma fram till att en viss begränsning av butikernas öppethållande borde införas – lämna förslag till reglering.

Kommittén har analyserat bl. a. dels omfattningen och utvecklingen av affärernas öppethållande, dels sambandet mellan affärstiderna och prisutvecklingen och handels struktur, dels konsumenternas, de anställdas och företagens beroende av och inställning till affärstiderna. Mot denna bakgrund anser fem av kommitténs ledamöter att en reglering i särskild lag av affärstiderna på såväl vardagar som söndagar borde införas. En ledamot förordar fria affärstider på vardagar men reglering i särskild lag av affärstiderna på sön- och helgdagar. Övriga fyra av kommitténs ledamöter har efter kommitténs utredningar och analyser inte funnit att det i nuvarande läge är motiverat att reglera affärstiderna.

De ledamöter som förordar en reglering i särskild lag av affärstiderna har olika motiv för en affärstidsreglering, liksom de förordar olika utformning av lagen.

Fyra av ledamöterna – riksdagsledamöterna Fritz Börjesson (c) och Anita Gradin (s), förbundsordföranden Karl-Åke Granlund, Handeldanställdas förbund och kommunalrådet Ulla Sandell – har enats kring ett lagförslag. Enligt detta får affärerna hålla öppet på måndagar–fredagar mellan kl. 8 och 20 och på lördagar mellan kl. 8 och 15. Två söndagar per år får företagen efter eget val hålla sina butiker öppna. På övriga söndagar tillåts enligt detta lagförslag ingen handel med undantag för försäljning av vissa särskilt angivna varor, av vilka praktiskt taget samtliga ingår i ett normalt kiosksortiment.

Förbud att hålla öppet skall enligt förslaget också gälla på julafton, nyårsafton, pingstafton och midsommarafton. Några möjligheter till dispens från lagens bestämmelser om tillåtet öppethållande ger inte lagförslaget.

I det förslag till särskild affärstidslag som läggs fram av KF:s direktör Sven E. Johansson undantas dagligvarubutiker med färre än 15 årsverk-samma i viss utsträckning från reglering. För övriga butiker – inkl. varuhus och stormarknader – föreslås en s. k. dispositiv affärstidsreglering, dvs. de i lagen angivna tiderna för tillåtet öppethållande kan frångås om överens-kommelse därom ingåtts mellan arbetsgivare och arbetstagare. Härutöver föreslås att butikerna får hålla öppet fyra valfria söndagar per år.

Det lagförslag som läggs fram av Köpmannaförbundets direktör Bengt Sundewall innehåller tvingande regler om förbud mot handel på sön- och helgdagar, medan affärstiderna på vardagar lämnas helt oreglerade. Något förbud mot öppethållande på jul-, nyårs-, pingst- och midsommaraftnarna finns inte i lagförslaget. På sön- och helgdagar skulle enligt lagförslaget försäljning av vissa särskilt angivna varor tillåtas. Den föreslagna varulistan är dock betydligt mindre omfattande än den kring vilken ovan nämnda fyra ledamöter kunnat enas.

De fyra kommittéledamöter – kommitténs ordförande, generaldirektör Åke Englund, riksdagsledamöterna Gabriel Romanus (fp) och Sten Svensson (m) och avdelningschef Marianne Wahlberg – som anser att affärstiderna även framdeles bör vara fria föreslår – för att möta eventuella farhågor för att fortsatta fria affärstider framdeles skall medföra negativa konsekven-ser – en effektiv övervakning av butikernas öppethållande, de handelsan-ställdas arbetssituation och konsumenternas tillgång till detaljhandelservice. Detta föreslås ske genom en fristående nämnd som bl. a. skall dels löpande följa utvecklingen från konsumenternas, de anställdas och företagens syn-punkt, dels till regeringen meddela om utvecklingen går i en från dessa intressens och från allmän synpunkt ogynnsam riktning, dels i sådant fall föreslå erforderliga åtgärder, exempelvis lagstiftning, dels ta initiativ till fri-villiga överenskommelser, t. ex. för begränsning av s. k. jippon i samband med söndagsöppet eller av sådant söndagsöppet som är besvärande för de anställda. Nämnden skall bestå av företrädare för konsumenterna, de han-delsanställda och företagen.

Summary of the Findings of the 1975 Government Commission on Business Hours

Until the turn of the year 1971–72 the opening times of shops were subject to a special law, the Business Hours Bill of 1967. At the turn of the year 1971–72, when the shops became free to decide themselves on the hours they wished to remain open, the Head of the Department of Trade of that time appointed a special committee – the Business Hours Committee – to follow up in detail the opening hours of shops and the working conditions of employees. It was also the duty of the committee to report to the Government if the trend should develop in a manner unfavourable to the general interest. No such report was ever submitted by the committee.

When the Business Hours Committee in May 1975 sent in their report on their experiences of the three year trial period of free business hours the then Head of the Department of Trade appointed a commission to be entrusted with the task of analysing the material gathered by the committee and of proposing suitable measures. A duty imposed upon the commission, which assumed the title of the 1975 Government Commission on Business Hours, was – as stated in the instructions – that in the event that the Commission in a collective judgment should conclude that some restriction of the shops' hours of business should be introduced, to submit proposals to the Government.

The commission has analysed, amongst other things, the scope and development of the business hours observed by the shops as well as the relationship between hours of business, price trends and the structure of commerce in addition to the dependence on and attitude towards business hours of consumers, employees and firms. Against this background five members of the commission are of the opinion that regulation of Business hours on weekdays as well as Sundays motivates a special law. One member recommends free business hours on weekdays but calls for a special law to regulate hours of business on Sundays and holidays. The remaining four members, having studied the reports and analyses of the commission, do not consider that there is any motivation to regulate hours of business under present conditions.

The members who recommend regulation in a special law on business hours have different motives for such a regulation, just as they recommend varying formulations of the law.

Four of the members – Members of the Riksdag Fritz Börjesson (c) and Anita Gradin (s), Karl-Åke Granlund, Chairman of the Swedish Commercial Employees' Association, and Ulla Sandell, City Commissioner – give their

support to a draft bill. This provides that shops should be permitted to be open from 8 a. m. until 8 p. m. on Mondays to Fridays and on Saturdays from 8 a. m. until 3 p. m. On two Sundays per year firms would be free at their own wish to keep open. According to this draft bill, no business would be permitted on other Sundays with the exception of certain goods, virtually all of which are included in the range of articles on sale at newspaper and sweet stalls. The prohibition of business hours would also apply on Christmas Eve, New Year's Eve, Whitsun Eve and Midsummer Eve. The proposed bill permits no possibilities of dispensation from the provisions of the law on times of opening.

In the proposal for a special business hours bill presented by Sven E. Johansson, General Manager for the Retail Division of the Swedish Co-operative Union and Wholesale Society, shops selling utility goods and having less than 15 employed (manyears) are to some extent exempt from regulation. For other shops – including stores and supermarkets – a proposal is made for a so-called dispositive regulation of business hours, i. e. the times permitted in the bill for business hours may be changed provided agreement is reached between employers and employees. In addition the bill provides for the opening of shops on four optional Sundays per year.

The proposed bill put forward by Bengt Sundewall, Deputy General Manager of the Swedish Retail Federation, contains compulsory rules on the prohibition of trade on Sundays and holidays, whereas business hours on weekdays are subject to no regulation. The proposed bill contains no provisions against business hours on Christmas Eve, New Year's Eve, Whitsun Eve and Midsummer Eve. The sale of certain defined goods would be permitted on Sundays and holidays, according to this proposal. The proposed list of such commodities is, however, much shorter than the list approved by the four members previously mentioned.

The four members of the commission – the Chairman, General Director Åke Englund, Members of the Riksdag Gabriel Romanus (fp) and Sten Svensson (m) and Marianne Wahlberg, Department Head – who consider that business hours should remain unrestricted in the future, propose – in order to meet possible objections that a continuation of free business hours would have negative consequences in the future – effective supervision of the opening hours of shops as well as of the work situation of the employees and the availability of retail goods services for consumers. It is proposed that this supervision should be exercised by an independent board which would both continuously follow up developments from the point of view of consumers, employees and employers and also report to the Government in the event that the development should prove injurious to any or all of these interests or to that of the general public. In addition, in such cases the board would propose necessary measures, for example legislation, partly to take the initiative to bring about voluntary agreements, e. g. for limitations of so-called festivities in connection with Sunday opening or for such occasions of Sunday opening as are difficult for the employees. The board should consist of representatives of consumers, employees and employers.

1 Direktiven för utredningen m. m.

Dåvarande chefen för handelsdepartementet, statsrådet Feldt, anmälde enligt protokoll vid regeringssammanträde den 5 juni 1975 fråga om utredning rörande affärstider och anförde:

"Affärstidslagen (1966:668), som reglerade öppethållandetiden för detaljhandeln, upphörde att gälla vid utgången av år 1971. Inför giltighetstidens utgång meddelade jag riksdagen den 10 november 1971, att regeringen efter att ha prövat de synpunkter som förts fram i affärstidsfrågan hade funnit övervägande skäl tala för att affärstidsregleringen borde upphöra och att därför någon förlängning av lagen eller annan motsvarande reglering inte skulle föreslås. De frågor som hade aktualiserats under affärstidskommitténs arbete och vid remissbehandlingen av betänkandet (SOU 1971:33) Fri affärstid, nämligen följderna av fria affärstider med avseende på prisnivån, strukturomvandlingen och de anställdas arbetsförhållanden, var emellertid så väsentliga och så svårbedömda, att det fanns skäl att släppa affärstidsregleringen endast på försök och tills vidare. Utvecklingen inom detaljhandeln i nämnda avseende borde nog följas och bedömas sedan regleringen upphört. Jag meddelade riksdagen att jag för detta ändamål ämnade vidta åtgärder för att inrätta en särskild nämnd.

Riksdagen (NU 1971:53, rskr 1971:359) anslöt sig till uppfattningen att väsentliga fördelar kunde väntas uppkomma till följd av att affärstiderna blev fria men däremot inga större nackdelar. Riksdagen fann det emellertid välbetänt att en särskild nämnd tillsattes. Nämnden borde enligt riksdagens mening kunna bli ett effektivt instrument för att uppspära och påtala eventuella negativa följder av systemet med fria affärstider.

I enlighet med riksdagens beslut inrättades den 30 december 1971 en affärstidsnämnd med uppdrag att under en tid av i första hand tre år följa utvecklingen av affärstiderna och undersöka verkningarna för konsumenterna och för de handelsanställda av det friare öppethållandet i detaljhandeln, som affärstidsregleringens slopande innebär. I meddelandet till riksdagen anförde jag bl. a. att om nämnden fann att utvecklingen i något avseende gick i en från allmän synpunkt ogynnsam riktning det borde åligga nämnden att anmäla förhållandet till Kungl. Maj:t. Nämnden, vari har ingått företrädare för de anställda och för konsumenterna, har den 30 maj 1975 till regeringen överlämnat en sammanfattande rapport över sitt arbete.

Affärstidsnämnden har löpande utfört en serie undersökningar rörande förändringar av affärstiderna och av de handelsanställdas anställningsförhållanden. Härutöver har nämnden genomfört en rad undersökningar avseende avvikelser i öppethållandet mellan olika orter och strukturella skillnader i utvecklingen av butiksbeståndet i dessa orter samt undersökt kostnaderna och lönsamheten i söndagsöppna butiker i syfte att klarlägga fria affärstiders påverkan på prisnivån. Nämnden har även undersökt förekomsten av s. k. jippon i söndagshandeln och utbredningen av ambulerande handel. Vidare har nämnden gjort en undersökning av kundstrukturen i söndagsöppna butiker.

Enligt nämnden har det sedan årsskiftet 1971-72 då affärstidslagen upphörde att

gälla för handeln som helhet inträffat små förändringar i det kontinuerliga öppethållandet på söndagar, dvs. öppethållande vid minst tre tillfällen per månad, och i det förlängda öppethållandet på vardagar, dvs. efter kl. 20.00. Utvecklingen har dock inte varit enhetlig och påtagliga avvikelser förekommer från vad som totalt sett gäller. Sålunda varierar förekomsten av söndagsöppethållande kraftigt såväl mellan olika orter som inom orterna mellan olika branscher och butiksformer.

Det framgår av nämndens material att det är bland varuhusen som de fria affärstiderna har lett till de största förändringarna. Sålunda gäller att andelen varuhus med kontinuerligt öppethållande på söndagar ökade från 7 % i november 1971 till 21 % i november 1974. Under 1973 och 1974 skedde dock – med vissa säsongmässiga variationer – en stabilisering av nivån till mellan 16 och 20 %, dvs. mellan 60 och 75 varuhus hade kontinuerligt söndagsöppet. Av dessa varuhus höll praktiskt taget samtliga hela varuhuset öppet. Varuhusens kontinuerliga öppethållande på vardagar efter kl. 20.00 har dock inte förändrats under den tid som de fria affärstiderna har gällt.

Andra butiksformer än varuhus inom olika branscher visar genomgående en låg frekvens söndagsöppna butiker. I de fall ett ökat öppethållande har kunnat konstateras rör sig förändringen om någon enstaka procentenhet.

Förändringarna i öppethållandet på söndagar vid varuhusen har dock enligt affärstidsnämndens undersökningar inte lett till någon större förändring av antalet öppethållandetimmar per vecka. Det ökade söndagsöppethållandet har varuhusen kompensert genom ett minskat öppethållande på vardagar. Även för övriga butiksformer inom flertalet branscher har förändringar ägt rum i öppnings- och stängningstider på vardagar på så sätt att butiken har öppnats senare och stängts tidigare.

Av nämndens lokala undersökningar framgår att det huvudsakligen är de större varuhusen och butikerna som har kontinuerligt söndagsöppet. De söndagsöppna varuhusen är framför allt belägna i förorternas köpcentra eller utanför tätorterna (storkoncerner). Det har sålunda framkommit att varuhus med sådana lägen har en större benägenhet att hålla söndagsöppet än andra varuhus.

Affärstidsnämnden har utfört flera undersökningar av de handelsanställdas anställningsförhållanden med inriktning på läget vid varuhusen. Det framgår bl. a. att för den fast heltidsanställda personalen – vars andel av all butikspersonal är densamma i november 1974 som i november 1971 – har andelen arbetstid av total butikstid minskat sedan lagen slopades. Det sammanhänger i viss utsträckning med den arbetstidsförkortning som genomfördes år 1972. Även andelen arbetstid på obekvämtid och overtid har minskat, vilket bl. a. beror på att varuhusen och livsmedelshallarna har anställt särskild personal för att arbeta på söndagar eller under förlängt öppethållande på vardagar.

Enligt nämndens uppfattning har de fria affärstiderna inte påverkat prisnivån i butikerna i en för konsumenterna ogynnsam riktning. Det kan inte heller hävdas att strukturutvecklingen i handeln skulle ha påverkats negativt. Nämnden framhåller dock att tre år är en för kort tid för att kunna konstatera eventuella förändringar i strukturen.

I anslutning till nämndens slutrapport förordar en majoritet av nämndens ledamöter att öppethållandet på nytt regleras genom lag. Det sker med hänvisning till att det inom varuhussektorn har skett påtagliga förändringar till ett ökat öppethållande på söndagar och att det ökade öppethållandet inträffat även på förhållandevis små orter. Vidare hänvisas till att arbetstiden för den fast heltidsanställda personalen har minskat väsentligt och att arbetslösheten inom handeln torde kunna minska avsevärt om den arbetstid som disponeras av tillfällig och extra personal omsätts i fasta hel- och deltidstjänster. Slutligen heter det att endast ett obetydligt antal konsumenter förklarat att de inte kunnat göra sina inköp på vardagar.

En minoritet inom affärstidsnämnden framhåller att nämnden inte har haft i upp-

drag att ta ställning till huruvida affärstiderna skall bli föremål för reglering. Under den treåriga försöksperioden med fria affärstider har inte utvecklingen i något avseende gått i en sådan från allmän synpunkt ogynnsam riktning att den föranlett någon anmälan till regeringen. Nämnden har därför inte haft anledning att närmare överväga utformningen av eventuellt erforderliga åtgärder.

1974 års riksdag har uttalat att, efter det att affärstidsnämnden lämnat redovisning över de fria affärstidernas verkningar och eventuella förslag, en utredning bör analysera nämndens utredningsmaterial och även anvisa åtgärder som behövs (NU 1974:27, rskr 197). Då nämnden nu har avgivit sin slutliga rapport förordar jag, att särskilda sakkunniga tillkallas för denna uppgift.

Till grund för frågan huruvida fri affärstid skall fortsätta att gälla eller om någon form av affärstidsreglering skall införas bör vara de erfarenheter som har gjorts och de synpunkter som har anlagts beträffande fri affärstids tillämpning och verkningar. De skäl som talar för att affärstiden även i fortsättningen lämnas fri bör ställas mot de olägenheter som bedöms ha uppkommit sedan affärstidslagen slopades och som anses vara följder av en oreglerad affärstid. En utgångspunkt för dessa bedömningar och prövningar skall vara affärstidsnämndens utredningsmaterial. Ytterligare utredningar bör endast i undantagsfall utföras.

Jag vill i detta sammanhang påpeka att nämnden inte haft i uppdrag att studera sortimentsutvecklingen. Det kan emellertid konstateras att det har skett markanta förändringar i företagens sortimentspolitik inom flera branscher. Sålunda kan märkas att bensinstationer ofta vid sidan av biltillbehör även saluför andra varor såsom livsmedel etc. Även det ordinarie kiosksortimentet har utvidgats och ändrat karaktär. Denna utveckling av sortimentet bör beaktas av de sakkunniga.

Vid sin bedömning av de fria affärstidernas effekter bör de sakkunniga beakta konsumentintresset. De bör bilda sig en uppfattning om hur affärerna har tillgodosett och kan komma att tillgodose skilda konsumentgruppers önskemål om öppethållande. Det är härvid av särskild vikt att de sakkunniga försöker klarlägga i vilken utsträckning utvecklingen har styrts av å ena sidan konsumenternas önskemål om att handla på olika tider och å andra sidan affärernas fria användning av öppethållandet som ett konkurrensmedel. I detta sammanhang bör de sakkunniga uppmärksamma de stora avvikelser i öppethållandet som finns mellan olika orter.

På senare tid har från de handelsanställdas sida framförts allt kraftigare kritik mot det kontinuerliga öppethållandet på sön- och helgdagar. De sakkunniga bör mot bakgrund av de synpunkter som har uttalats även beakta utvecklingen av de handelsanställdas arbetsförhållanden och bedöma dess konsekvenser.

Om de sakkunniga vid en samlad bedömning av hittillsvarande och möjliga framtida effekter av fri affärstid kommer fram till att viss begränsning av butikernas öppethållande bör införas, skall de lämna förslag till reglering. Därvid bör frågan om vad som skall anses vara normal affärstid särskilt uppmärksammas. Det bör därvid beaktas att en alltför snävt tilltagen normal affärstid på vardagar kan medföra olägenheter för flera konsumentkategorier, framst hushåll där alla vuxna förvärvsarbetar.

Vid bedömningen av vad som skall betraktas som normal affärstid aktualiseras också frågan om det finns behov av öppethållande utöver dessa tider. Erfarenheterna vid tillämpningen av den tidigare gällande affärstidslagen gav vid handen att en lagstiftning med dispensmöjlighet var svårhanterlig. Allmän enighet rådde då om att lagen ledde till avsevärda problem vid tillämpningen. De sakkunniga bör vid diskussionen om utformningen av en eventuell reglering ha detta i åtanke och försättningslöst söka alternativa lösningar. Härvid bör övervägas om det är möjligt att undanta vissa typer av försäljningsställen från en eventuell reglering. En möjlighet att tillgodose konsumentens intresse av närhetsservice och öppethållande utöver normal affärstid kan vara att från regleringen undanta försäljningsställen med ett begränsat antal sysselsatta eller med begränsad butiksyta. De undersökningar som distribu-

tionsutredningen (H 1970:14) har utfört bör vara av intresse för bedömningen av denna fråga."

Under utredningsarbetets gång har regeringen till kommittén överlämnat ett antal utredningar och framställningar till regeringen från organisationer m. fl. Sålunda överlämnades i oktober 1975 distributionsutredningens betänkande "Samhället och distributionen" och i juni 1976 arbetstidsdelegationens rapport "Kortare arbetstid när? hur?". Vidare har regeringen till kommittén överlämnat skrivelser från FCO:s representantskap i Eskilstuna, avdelningarna 5 och 36 inom Handelsanställdas Förbund, Marks Köpmanaförening, Stockholms Handelskammare, Sveriges Livsmedelshandlareförbund och kvälls- och söndagspersonalen vid Åhléns varuhus i centrala Stockholm. Kommittén har erhållit skrivelser från Fölene Kvarn, Handelsanställdas Förbund, IKEA Svenska AB, LO-distriktet i Uppsala län, Moderat Ungdom (MUF) i Stockholms län, Näröppet AB, Svenska Kyrkans Centralråd, Svenska Petroleum Institutet, Sveriges Livsmedelshandlareförbund och kontaktats av ett antal privatpersoner.

2 Tidigare affärstidsregleringar i Sverige

Vid 1900-talets början fanns i Sverige ingen särskild affärstidslag. Däremot fanns regler som inkräktade på affärernas fria öppethållande och som föreskrev förbud mot öppethållande under sabbatstid, dvs. mellan kl 6 och 21 under sön- och helgdagar. På vardagar var emellertid butikernas öppethållande under 1900-talets första år mycket omfattande. Flertalet butiker hade då öppet 12–15 timmar per dygn.

Den första *affärstidslagen* tillkom år 1909. Lagen omfattade städer, köpingar och municipalsamhällen, men innehöll inte några bindande regler rörande öppethållandet. Primärkommunerna fick själva besluta om regler för öppethållandet. I praktiken tilläts inte affärerna att hålla öppet före kl 7 och efter kl 20. För livsmedelsbutiker var dock motsvarande tider kl 6 respektive 21. För tobaks- och tidningsförsäljning tilläts längre öppet-hållande.

1919 års lagstiftning innebar en avkortning av öppethållandetiderna från den praxis som tidigare utvecklats. Lagen tillät öppethållande mellan kl 8 och 19. Dessa tider gällde även för tobaks- och tidningshandeln. Försäljning av livsmedel som var underkastade snabb kvalitetsförsämring – t. ex. mjölk, grädda, smör samt konditori- och bagerivaror – tilläts dock mellan kl 7 och 20 samt mellan kl 7 och 10 på sön- och helgdagar. 1919 års lagstiftning gällde hela landet. Kommunerna fick dock möjlighet att bestämma andra öppethållandetider, vilka avvek från de i lagen angivna tiderna med upp till två timmar (upp till en timme i städer, köpingar och municipalsamhällen).

1939 utfärdades *ny butiksstängningslag*. På söndagar fick försäljning av vissa livsmedel (mejerivaror, ägg, margarin, bageri- och konditorivaror, pilsner och alkoholfria drycker, färsk frukt och blommor) ske mellan kl 8 och 10. Normal affärstid på vardagar – inklusive lördagar – var enligt lagen kl 8–19. Möjligheter gavs för olika kommunala respektive regionala instanser att föreskriva öppethållandetider som avvek från dessa tider. För bl. a. kioskhandeln och andra särskilt uppräknade slag av handel, såsom t. ex. frukt- och konfektyrhandel samt blomsterhandel, gällde mindre stränga krav. I allmänhet fick sådan handel dock inte äga rum efter kl 22.

1939 års lag ersattes år 1942 med *ny lag* med ungefär samma innehåll som tidigare gällande lag. Normal stängningstid på vardagar var fortfarande kl 19. Den på söndagar mellan kl 8 och 10 tillåtna försäljningen av vissa livsmedel kvarstod. Butiksstängningslagens giltighetstid förlängdes 1945 och 1948.

1948 års butiksstängningslag kom att gälla ända fram till den 1 januari

1967 då den ersattes av en *ny affärstidslag* (1966:668). Till grund för den nya lagen låg ett av en särskild utredning i juni 1965 avgivet betänkande, Affärstiderna (SOU 1965:38 och 39). Sedan betänkandet remissbehandlats förelades riksdagen i proposition 1966:144 förslag till ny affärstidslag.

1967 års affärstidslag, som omfattade all yrkesmässig detaljhandel inklusive frisersalonger och fotoateljéer, innebar i huvudsak en väsentligt enklare och friare reglering av affärstiderna än tidigare lag. Vanlig affärstid inföll enligt den nya lagen vardagar mellan kl 8 och 20. För öppethållande på andra tider rådde förbud. Om det för särskilt fall ansågs påkallat med hänsyn till allmänhetens intresse kunde kommunens styrelse eller nämnd som utsågs av fullmäktige i kommunen medge öppethållande utöver den vanliga affärstiden. Talan mot kommunala beslut i affärstidsfrågor kunde föras hos respektive länsstyrelse genom besvär. Länsstyrelsernas beslut kunde i sin tur överklagas hos Kungl. Maj:t.

Från 1967 års affärstidslags förbud att hålla öppet andra tider än under vanlig affärstid var undantaget försäljning från apotek, försäljning från automatapparat, försäljning på trafikmedel till resande, försäljning som lantbrukare, trädgårdsodlare eller fiskare bedrev med egna lantmanna- eller trädgårdsprodukter eller fisk av egen fångst, om försäljningen var av ringa omfattning och utan samband med annan handel samt försäljning på salutorg eller liknande plats som var upplåten till allmän försäljningsplats. Från lagens tillämpningsområde var vidare, i den omfattning och på de villkor som föreskrevs av Kungl. Maj:t eller myndighet som Kungl. Maj:t bestämde, undantaget försäljning av alster av bildkonst, konsthantverk eller konstindustri som bedrevs i utställningslokal, försäljning i anslutning till ordnad serveringsrörelse av lagad mat samt bageri- och konditorivaror, försäljning av tryckta skrifter, tobaksvaror med tillbehör, blommor, drivmedel till motorfordon och tillbehör till sådana fordon samt "andra varor som allmänheten särskilt efterfrågar på annan tid än vanlig affärstid". Denna senare formulering avsåg det s. k. fria varusortimentet, vars innehåll och omfattning fastställdes av arbetarskyddsstyrelsen.

För försäljning av det fria varusortimentet utan hinder av lagens bestämmelser om affärstid förutsattes enligt lagen att försäljningen skedde i anslutning till ordnad serveringsrörelse eller försäljning av konst eller utan samband med försäljning av andra varor. Till dessa förutsättningar var i särskilt meddelande fogat den föreskriften att försäljningen, om den under den vanliga affärstiden var förenad med annan detaljhandel, var så ordnad att skäliga garantier skapades för att försäljningen efter den vanliga affärstidens slut begränsades till det fria varusortimentet.

Den dispensgivning som förekom under den tid 1967 års affärstidslag gällde undersöktes av 1970 års affärstidskommitté sommaren 1970. Undersökningen gav vid handen att dispensärenden i någon form förekommit hos endast 471 eller ca 55 procent av landets 848 kommuner. Dessa 471 kommuner hade under tiden januari 1967 – juni 1970 under behandling 14 107 ärenden varav de beviljade 12 065 öppethållandedispenser till enskilda företag. Räknat på samtliga kommuner innebar det att kommunerna behandlade i genomsnitt 5 dispensansökningar per år under giltighetstiden för 1967 års lag. De kommuner som överhuvudtaget behandlade någon dispens under den aktuella tiden behandlade i genomsnitt två dispenser

på tre månader. Av dispenserna gällde 1 564 eller 13 procent längre tid än en vecka medan 10 501 eller 87 procent var korttidsdispenser om längst en vecka. Under samma tid beviljades 406 s. k. sortimentsdispenser, dvs. dispenser för försäljning av vissa varor utanför den tid som i lagen betecknades som vanlig affärstid. Av sortimentsdispenserna hade 170 en varaktighet överstigande en vecka. Under hösten 1970 hade närmare 400 företag varaktig dispens från affärstidsregleringen. Merparten av dessa företag var belägna utanför de tre storstadsområdena och var verksamma inom livsmedelsdetaljhandeln. Antalet av kommunerna avslagna dispensansökningar under perioden januari 1967 – juni 1970 var 1 636.

Av de 12 065 dispensansökningar som beviljades av kommunerna under tiden januari 1967 – juni 1970 överklagades hos länsstyrelserna totalt 227 stycken, eller ca 2 procent. Skilda avdelningar inom Handelsanställdas förbund svarade för praktiskt taget samtliga dessa överklaganden. Av kommunerna avslagna ansökningar om dispens för förlängt öppethållande överklagades hos länsstyrelserna i 182 fall under tiden januari 1967 – juni 1970. Av länsstyrelsernas totalt 409 beslut i affärstidsfrågor under den aktuella perioden överklagades i enlighet med gällande besvärordning 133 hos Kungl. Maj:t.

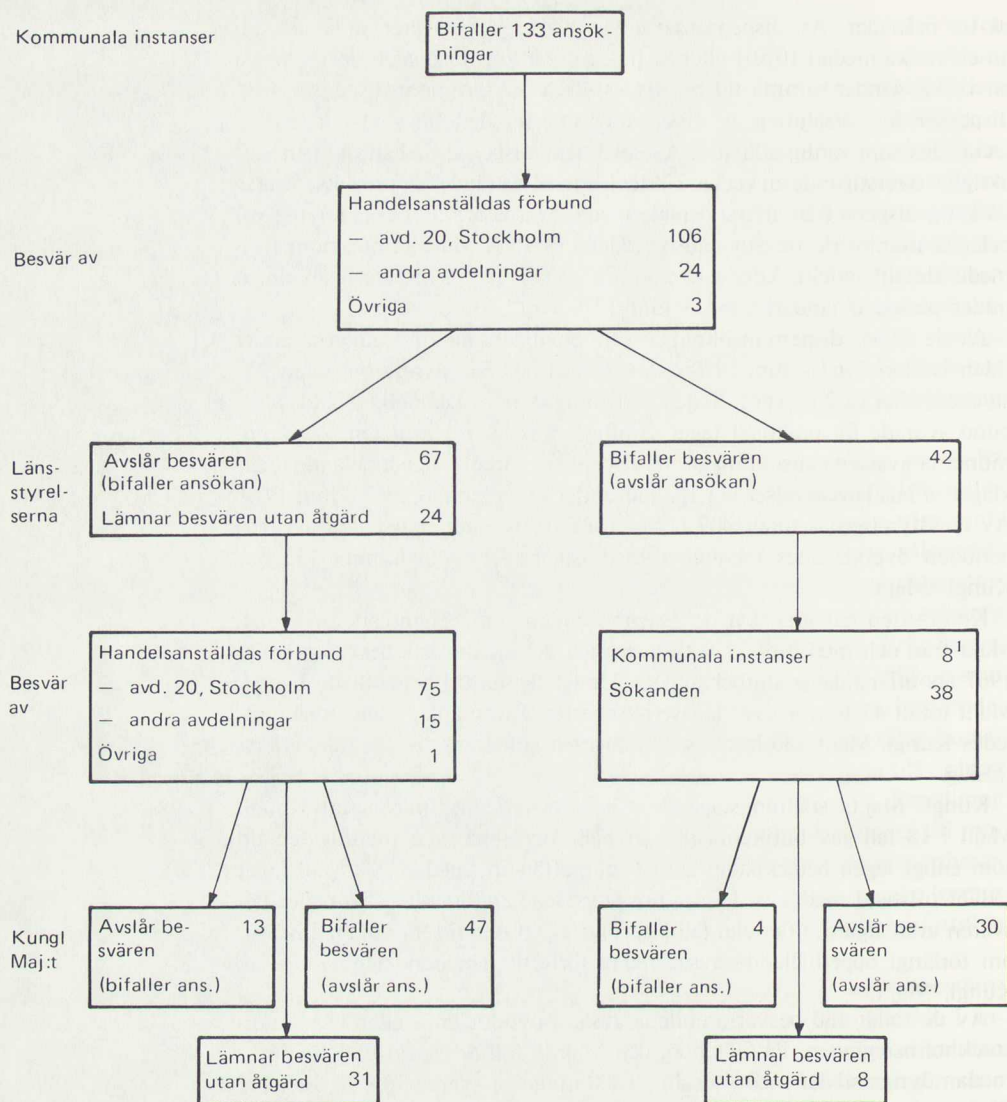
Kommittén har granskat de besvärärenden som behandlats av Kungl. Maj:t från och med juni 1970 till och med det att de sista besvären enligt 1967 års affärstidslag slutbehandlats. Under denna tid behandlade Kungl. Maj:t totalt 47 besvär över länsstyrelsebeslut. Sammanlagt behandlade således Kungl. Maj:t 180 besvärärenden med anledning av 1967 års affärstidslag.

Kungl. Maj:ts ställningstagande i besvärärendena innebar att Kungl. Maj:t i 18 fall gav butikerna rätt att hålla öppet på tider utanför den tid som enligt lagen betecknades som vanlig affärstid, medan i 119 fall inget sådant tillstånd medgavs. I fråga om återstående 43 ärenden lämnades besvären utan åtgärd, i flertalet fall på grund av att den tid för vilken ansökan om förlängt öppethållande avsåg redan förflutit när ärendet prövades av Kungl. Maj:t.

Av de totalt 180 besvärärendena avsåg huvuddelen – eller 117 – storstockholmsregionen. På Göteborg och Malmö föll 5 respektive 8 ärenden, medan övriga städer med mer än 50 000 invånare svarade för 20 ärenden. På återstående del av landet, som omfattar mer än hälften av den totala befolkningen, föll endast 30 av de behandlade besvärärendena. Butiker med försäljning av livsmedel och andra dagligvaror svarade för ca 60 procent av antalet till Kungl. Maj:t överklagade beslut om affärstider. Den närmast mest förekommande branschen i de hos Kungl. Maj:t behandlade ärendena var möbelhandeln.

De av Kungl. Maj:t behandlade besvärärendena avsåg främst ansökningar om rätt till kontinuerligt söndagsöppethållande utan begränsning i tiden. Ansökan om förlängt öppethållande på vardagar förekom i mycket få fall i ärendena hos Kungl. Maj:t och var i de fall det förekom nästan alltid kombinerade med ansökan om öppethållande på söndagar.

Av figurerna 2.1 och 2.2 framgår ärendegången för de av Kungl. Maj:t under tiden 1967–1971 behandlade besvärärendena.

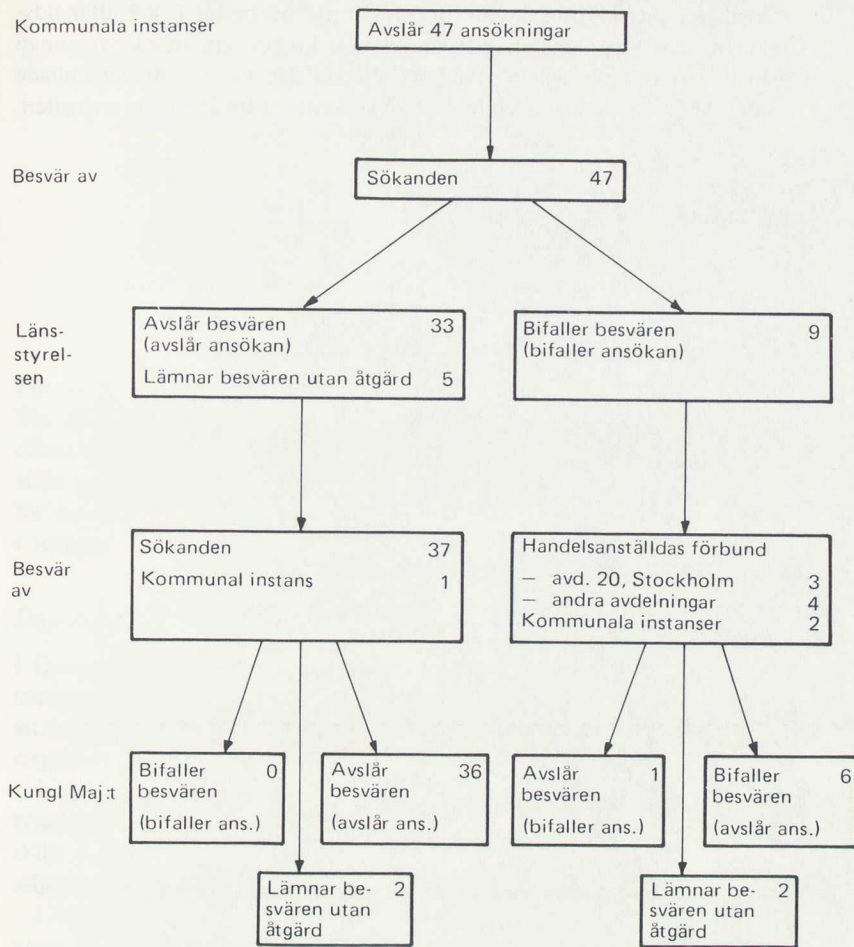

Figur 2.1 Ärendegång för av kommunerna under tiden 1967–1971 beviljade dispenser för förlängt öppethållande vilka överklagats hos Kungl. Maj:t.

Prövningen av dispensärenden i enlighet med 1967 års affärstidsreglering ansågs av de myndigheter och organ som hade att ta befattning med dessa frågor försaka dels ett betydande arbete för myndigheterna, dels svårigheter att göra en rättvis bedömning av ärendena.

¹ Fyra ansökningar dubbelräknade emedan både sökanden och kommunal instans överklagat.

Vid hearing som 1970 års affärstidskommitté genomförde med representanter för vissa länsstyrelser och större kommuner framhölls bl. a. att bristen på centrala riktlinjer för dispensprövningen försakade irritation – förutom hos de beslutande organen – hos konsumenter och företag. Genom bristen på riktlinjer kunde varje kommun på egen hand tolka lagens dispensbestämmelser, vilket bl. a. resulterade i att närliggande kommuner be-

Figur 2.2 Ärendegång för av kommunerna under tiden 1967–1971 beslutade avslag på ansökningar om dispens för förlängt öppethållande vilka överklagats hos Kungl. Maj:t.

handlade likartade dispensansökningar helt olika. Kungl. Maj:ts beslut i affärstidsfrågor kunde enligt länsstyrelserna och kommunerna inte ge någon vägledning för dispensprövningen då Kungl. Maj:ts beslut aldrig motive- rades. Vidare pekade länsstyrelserna och kommunerna på att många ärenden – genom den gällande besvärordningen – kom att passera genom tre instanser. Med hänsyn till rådande handläggningstider hos de olika instanserna blev många ansökningar inaktuella innan slutligt beslut kom att träffas. Detta ansågs som otillfredsställande bl. a. från rättssäkerhetssynpunkt.

Problemen med dispens- och besvärbehandlingen i olika instanser bör bedömas med beaktande av omfattningen av dispenserna och besvären. Såsom framgått av ovanstående förekom dispensärenden i någon form under den av 1970 års affärstidskommitté undersökta perioden januari 1967 – juni 1970 hos endast ca 55 procent av landets kommuner. Under dessa 42 månader förekom i genomsnitt per kommun mindre än ett dispensärende per

månad. Länsstyrelserna fattade under samma tid beslut i 409 affärstids-
 ärenden eller i genomsnitt per länsstyrelse knappt ett ärende varannan
 månad. Under hela den tid 1967 års affärstidslag var i kraft behandlade
 Kungl. Maj:t 180 besvärärenden, eller i genomsnitt tre ärenden i månaden.

3 Affärstidsregleringar och affärstider i andra länder

För att ge möjlighet att bedöma tidigare affärstidsregleringar och nuvarande fria affärstider i Sverige i perspektivet av förhållandena i andra länder och effektiviteten i olika typer av affärstidsregleringar har affärstidskommittén ställt samman förekommande affärstidsregleringar i vissa länder. Materialet för sammanställningen, som inhämtats genom de svenska ambassaderna i respektive land, avser förhållandena våren 1977.

Danmark

I Danmark reglerades t. o. m. den 30 juni 1976 detaljhandelns öppethållandetider av 1970 års butiksstängningslag. Enligt denna lag tilläts butiker att ha öppet mellan kl. 6 och 17.30 måndag–torsdag och mellan 6 och 20 respektive 14 på fredag respektive lördag.

Lagen omfattade icke apotek, bensinstationer, tidningskiosker, konfektyraffärer, blomsteraffärer samt försäljning av bröd och smörgåsar. I en särskild kungörelse i anslutning till lagen specificerades vilka varor som fick säljas i dessa butiker.

I lagen gavs polisiära och kommunala myndigheter möjlighet att under vissa förutsättningar och beträffande vissa försäljningsformer medge utsträckt öppethållande.

Flertalet butiker utnyttjade under lagens tillämpningstid de senaste stängningstider som lagen tillät fullt ut. Butikerna öppnade i allmänhet mellan kl 8 och 9.

I slutet av 1975 avgav en offentlig kommitté – Lukkelovskommissionen af 1970 – ett betänkande (nr 735) med förslag till ändring av 1970 års butiksstängningslag. Kommissionens förslag behandlades av folketinget våren 1976. Den 1 juli 1976 trädde den nya butiksstängningslagen i kraft.

Från den nya lagen är – förutom de butiker som undantogs enligt den gamla lagen – även butiker på semesterorter undantagna. Liksom i tidigare lagstiftning specificeras i en särskild kungörelse vilka varor som får säljas i de butiker som undantagits från lagens bestämmelser. I övrigt ger den nya lagen butikerna möjlighet att inom vissa gränser anpassa öppethållandet efter inköpsvanorna på den plats där butiken är belägen. Detta sker genom att butikerna tilläts ha öppet sex timmar per vecka utöver ordinarie butikstid, som är kl 6 till 17.30 på vardagar utom lördagar och kl 6 till 12 på lördagar. De sex timmarna får dock enligt den nya lagen fördelas på högst tre dagar. På sön- och helgdagar och på lördagar efter kl 14 får inget öppethållande

förekomma.

Vanligtvis öppnar butikerna i Danmark kl 8 eller kl 9. De stängningstider som tillämpas är huvudsakligen de senaste tider som gäller enligt lagens bestämmelser om ordinarie butikstid. Lagens möjligheter till förlängt öppethållande på kvällar utnyttjas i allmänhet endast på fredagar.

Finland

Affärstiderna i Finland regleras genom 1969 års affärstidslag. Lagen gäller förutom detaljhandel även frisörverksamhet. Lagen omfattar däremot inte apotek, kiosker, torghandel och bensinstationer. För kiosker finns en särskild kioskförordning, vari närmare anges vilka varor som får säljas genom kioskhandeln.

Huvudregeln i lagen är att detaljhandel får bedrivas mellan kl 8 och 20 under tiden måndag–fredag samt mellan kl 8 och 18 på lördagar.

Undantag från lagens regler kan medges av handels- och industriministeriet efter utlåtande från en särskild delegation inom ministeriet. Delegationen består av representanter för myndigheter, konsumenter samt arbetstagar- och arbetsgivarorganisationer inom handeln. Antalet undantag som beviljats är relativt litet och har bl. a. gällt butiker i den s. k. stationstunneln i Helsingfors, butiker i gränsområdet inom Nordkalotten och vissa butiker som främst vänder sig till turister.

De affärstider som medges i lagen utnyttjas i allmänhet inte fullt ut av butikerna. Varuhusens öppethållandetider är i allmänhet från kl 8.30 eller 9 till 17 eller 18. På lördagar stänger dock varuhusen i allmänhet kl 14. Inom dagligvaruhandeln öppnar butikerna i allmänhet mellan kl 8 och 9 och stänger kl 17. Vissa typer av butiker inom livsmedelshandeln stänger dock kl 20. Särskilt vanligt är detta på fredagar.

Kioskerna håller vanligtvis öppet från kl 6 till kl 19. Kioskerna är öppna även på söndagar.

Norge

I Norge finns en allmänt hållen affärstidslag. Denna ger kommunstyrelserna möjlighet att reglera affärstiderna inom kommunen. Större kommuner är tvingade att ta ställning i affärstidsfrågan, medan de mindre kommunerna har möjlighet att avstå från beslut i vilket fall fritt öppethållande gäller. Så gott som samtliga kommuner har valt att införa bestämmelser om affärstider för butikerna inom kommunen.

På grund av det tillämpade regleringssystemet varierar affärstiderna kraftigt i Norge och det är därför svårt att ange några normala öppethållningstider för olika butikstyper. En vanlig öppningstidpunkt i samtliga branscher är emellertid kl 08.30. På måndag–onsdag stänger butikerna i allmänhet kl 17. En dag i veckan – vanligtvis torsdag eller fredag – håller butikerna öppet till kl 18 eller 19. På lördagar stänger butikerna i allmänhet kl 13. På söndagar förekommer praktiskt taget inget öppethållande vid sidan av kioskerna, trots att det i flera kommuner är tillåtet.

Affärstidsfrågan har utretts vid ett flertal tillfällen. Ett nytt förslag till lagstiftning med syfte att få till stånd en mer enhetlig reglering finns utarbetat

sedan december 1972. Något beslut med utgångspunkt i detta lagförslag är inte aktuellt för närvarande.

Storbritannien

The Shops Act från 1950 innehåller detaljerade föreskrifter beträffande stängningstider för olika typer av butiker. Tidpunkter för öppnande av butiker är däremot ej reglerade.

Under vardagar – inkl lördagar – får butikerna hålla öppet till kl 20. En valfri kväll i veckan får öppethållandet utsträckas till kl 21. Lagen innehåller ett generellt förbud mot öppethållande på söndagar. Undantag gäller för bl. a. försäljning av vissa färskvaror, apoteksvaror och bensin. Dispens för öppethållande på söndagar har av lokala myndigheter medgivits för flera typer av butiker på vissa semesterorter.

Frankrike

I Frankrike finns ingen affärstidslagstiftning. Däremot ingår i arbetstidslagstiftningen bestämmelser som förbjuder arbete på söndagar. Undantag från dessa bestämmelser gäller för arbete inom bl. a. sjukvården och restaurangnäringen. Vidare är försäljning av blommor och färska matvaror undantagen från lagens bestämmelser om förbud mot söndagsarbete.

Arbetstidslagstiftningen omfattar enbart anställda vilket gör att butiker som drivs av ägaren och personer ur ägarfamiljen utan hjälp av anställda, inte berörs av denna lagstiftning.

Generell dispens mot förbudet mot söndagsarbete kan ges om arbetstagar- och arbetsgivarorganisationer inom en bransch kommit överens om att som vilodag välja en vardag i stället för söndagen. Vidare kan dispens medges i vissa fall då allmänhetens intressen skulle allvarligt skadas av förbudet mot söndagsarbete.

Betydande delar av handeln berörs således inte av förbudet mot öppethållande på söndagar. Detta har medfört olikheter i konkurrensförhållandena inom detaljhandeln i många delar av landet. För att motverka sådana olikheter kan prefekten för de franska motsvarigheterna till de svenska länen besluta om utvidgning av förbudet mot öppethållande på söndagar till att gälla samtliga butiker i en bransch. Sådana beslut om utvidgning av förbudet mot öppethållande på söndagar fattas efter gemensam framställning från berörda arbetstagar- och arbetsgivarorganisationer. Dessa organisationer ska dessförinnan ha ingått avtal med varandra i frågan. Prefekten kontaktar efter en sådan framställning andra berörda organisationer, t. ex. handelskammare och kommunala myndigheter, innan beslut i frågan fattas.

Beslut om utvidgning av förbudet mot öppethållande på söndagar har i flera fall inte visat sig ha den eftersträlvade effekten på grund av att konsumenterna i län med förbud mot söndagsöppethållande kunnat uppsöka butiker i angränsande län utan sådant förbud. De franska myndigheterna har därför sedan några år tillbaka strävat efter att införa enhetliga bestämmelser för hela nationen. Dessa strävanden har dock stött på starkt motstånd från olika håll och har inte kunnat genomföras. Myndigheterna försöker därför för närvarande att inom ramen för gällande lagstiftning skapa en

så enhetlig ordning som möjligt mellan olika län och mellan olika branscher.

Livsmedelsbutikerna i Frankrike håller i allmänhet öppet mellan kl 8 och 13 samt mellan kl 16.30 och 20 på vardagar inklusive lördagar. På söndagar håller livsmedelsbutikerna i allmänhet öppet mellan kl 9 och 13. Övriga butikskategorier, inklusive varuhus, håller i allmänhet öppet mellan kl 9 eller 10 och 19 samtliga vardagar. På söndagar är dessa butiker stängda. Dessutom förekommer i stor utsträckning måndagsstängt – speciellt i de butiker som har söndagsöppet.

Nederländerna

1976 infördes i Nederländerna en ny affärstidslag. Enligt denna lag får butikerna hållas öppna mellan kl 5 och 18 måndag – fredag och mellan kl 5 och 17 under lördagar. Lagen innehåller förbud mot öppethållande på söndagar. Det sammanlagda öppethållandet per vecka får enligt lagen inte överstiga 52 timmar. En kväll i veckan tillåts butikerna hålla öppet till kl 21. Kvällsöppethållandet kan antingen förläggas till torsdagar eller fredagar. Vilken av dessa dagar som kvällsöppethållande ska tillåtas avgörs av kommunerna. Kommunerna beslutar även om eventuellt förbud mot öppethållande före kl 13 på måndagar och efter kl 13 under någon av dagarna måndag – onsdag.

Apotek och bensinstationer är undantagna från lagens bestämmelser liksom försäljning av tidningar. Vissa dispensmöjligheter finns. Så t. ex. har några få typer av försäljning i semesterorter tillåtits på söndagar.

Västtyskland

Affärstiderna i Västtyskland regleras genom 1956 års butiksstängningslag. Denna lag gäller förutom alla vanliga typer av detaljhandel även apotek, bensinstationer, kiosker, varuautomater, försäljning av varor på järnvägsstationer etc.

Den i lagen stadgade affärstiden är måndag – fredag kl 7–18.30 och lördag kl 7–14. Första helgfria lördag varje månad utsträcks affärstiden till kl 18. Sön- och helgdagar skall enligt lagen butikerna hållas stängda. Apotek och bensinstationer får emellertid hållas öppna dygnet runt oberoende av gällande affärstidsreglering. På andra tider än den lagstadgade affärstiden får dock endast läkemedel och sjukvårdsvaror respektive drivmedel och vissa reservdelar säljas. På järnvägsstationer för persontrafik tillåts försäljning av livsmedel och andra varor dygnet runt. Under sön- och helgdagar är vidare försäljning av mejeri- och konditorivaror tillåten under högst två timmar.

Delstatsmyndigheterna har enligt lagen möjlighet att medge avsteg från de affärstider som stadgas i butiksstängningslagen.

USA

Den federala lagstiftningen innehåller inga bestämmelser som reglerar affärstiden.

I den delstatliga och kommunala lagstiftningen finns bestämmelser som av religiösa skäl förbjuder arbete på helgdagar. Under senare år har emellertid

förbudet mot öppethållande på helger undanröjts i ett stort antal delstater.

Den amerikanska konkurrenslagstiftningen innebär att affärerna inte kan träffa överenskommelse sinsemellan om gemensamma affärstider. Stora variationer föreligger därför i tiderna för öppethållande. I vissa storstadsområden går utvecklingen mot tidigare stängningstider till följd av den ökade kriminaliteten.

Sammanfattning

De regleringar av affärstiderna som för närvarande förekommer i Danmark, Finland, Norge, Storbritannien, Nederländerna och Västtyskland påminner till sin utformning om 1967 års svenska affärstidslag. I allmänhet skall således i dessa länder butikerna hållas stängda på söndagar. För vardagarna finns tidsramar för öppethållande. Som regel får butikerna inte öppnas före en tidpunkt någon gång mellan kl 5 och 8 och inte hållas öppna längre än till en tidpunkt någon gång mellan kl 18 och 20. Från huvudreglerna om tidsramar för öppethållande finns i dessa länder också i allmänhet undantagsregler liknande de tidigare svenska.

Den norska lagen skiljer sig dock från den tidigare svenska därigenom att den inte direkt reglerar affärstiderna utan ålägger kommunstyrelserna att göra detta. Den nu gällande danska lagen avviker från den tidigare svenska, främst genom att den danska lagen inte omfattar butiker på s. k. semesterorter.

I USA – liksom i viss utsträckning i Västtyskland – regleras affärstiderna på delstatsnivå. Mellan de skilda delstaterna kan förekomma betydande variationer. Kommunala befogenheter att närmare reglera affärstiderna förekommer också, vilket kan leda till skillnader mellan olika kommuner i samma delstat.

4 De fria affärstiderna i Sverige fr. o. m. 1972

När förslaget till 1967 års affärstidslag lades fram för riksdagen (prop 1966:144) anförde föredragande statsrådet bl. a. att flera omständigheter kunde anföras till stöd för ett antagande att man med beaktande av konsumenternas och de affärsanställdas intresse borde kunna avvara en lagfäst affärstidsreglering, åtminstone på längre sikt. Konsumenternas behov i fråga om affärstidens längd och förläggning skulle visserligen i dåvarande läge kunna i huvudsak tillgodoses inom ramen för en lagreglering, men detta skulle enligt föredragande statsrådet knappast vara möjligt i längden. Den utredning, som föregick Kungl. Maj:ts proposition, och flera remissinstanser hade nämligen pekat på flera faktorer som väntades komma att föra med sig att behovet av en längre affärstid skulle komma att göra sig alltmer gällande. Bland dessa var att den ökande yrkesverksamheten bland kvinnor och befolkningsomflyttningen medförde att allt fler fick längre avstånd mellan arbetsplatsen och bostaden liksom att behovet av att kunna köpa bl. a. kapitalvaror i lugn och ro efter arbetstidens slut, ofta tillsammans med flera familjemedlemmar, skulle bli mer framträdande i takt med välståndsökningen.

Ett omedelbart slopande av affärstidsregleringen skulle emellertid enligt föredragande statsrådet kunna medföra betydande olägenheter bl. a. för de affärsanställda. Även för affärsinnehavare som drev sina företag utan anställda eller med endast några enstaka medhjälpare skulle en omedelbar avveckling av affärstidsregleringen i många fall kunna leda till sociala problem.

Med hänsyn härtill ville föredraganden inte förorda att all affärstidsreglering slopades omedelbart. Däremot ansåg han att det fanns tillräckliga skäl för att ersätta butiksstängningslagen med en friare reglering. Denna borde ges en begränsad giltighetstid, nämligen fem år. Vid utgången av denna tid fick man på nytt pröva frågan om affärstidsregleringen skulle slopas helt.

För prövning av frågan om affärstidsregleringens fortsatta giltighet efter årsskiftet 1971/72 tillkallades i december 1969 särskilda sakkunniga, 1970 års affärstidskommitté. Enligt direktiven skulle arbetet bedrivas i sådan takt att, om fortsatt lagstiftning ansågs behövlig, slutligt förslag kunde underställas 1971 års riksdag.

4.1 1970 års affärstidskommitté och dess förslag

1970 års affärstidskommitté lade fram sitt betänkande, *Fri affärstid* (SOU 1971:33), i april 1971.

I betänkandet konstaterades bl. a. att det i dagens samhälle, där det blivit allt vanligare att samtliga hushållets vuxna personer förvärvsarbetar, blivit svårare för *konsumenterna* att anpassa sina inköp till ett begränsat öppet-hållande i detaljhandeln. Kommittén framhöll särskilt att det ökade förvärvsarbetet bland gifta kvinnor fört med sig att antalet inköpare till hushållen med knappa tidsresurser blivit allt flera. Detta – kombinerat med utvecklingen mot alla längre resor till arbetet – ökade enligt kommittén behovet av en tidsmässigt väl differentierad detaljhandelsservice.

Mot det av utvecklingen betingade konsumentkravet på mera differentierade öppethållandetider stod enligt kommittén behovet av skydd för anställda och företagare inom handeln.

Vad beträffar *de affärsanställda* konstaterades att dessa, utöver det skydd som allmänna arbetstidslagen erbjuder, åtnjöt en jämfört med andra arbetstagargrupper hög ersättning för arbete på obekvämt arbetstid, s. k. ob-tillägg. Detta tillägg skulle dessutom ytterligare komma att öka om kommitténs förslag om fria affärstider kom att antas. Ob-tillägget fyllde enligt kommittén den dubbla funktionen att garantera arbetstagaren god kompensation för dennes arbetsinsats under obekvämt arbetstid och att verka starkt återhållande på företagen att hålla öppet på sådan tid. Av de personer som enligt kommittén kunde väntas komma att arbeta under förlängt öppethållande skulle en stor del komma att utgöras av sådana deltidsanställda personer, som av en eller annan anledning kunde väntas föredra att arbeta på obekvämt tid, t. ex. därför att brist på barnpassning hindrade dem att ha förvärvsarbete under vanlig arbetstid eller därför att inkomsten under obekvämt arbetstid ansågs förhållandevis hög. De heltidsanställda, som kunde bli berörda av förlängt öppethållande, väntades av kommittén huvudsakligen arbeta i detaljhandelsföretag som hade goda möjligheter att fördela arbetstiden så att den obekväma delen inte skulle komma att kännas särskilt betungande för dem. Totalt sett fann kommittén i sin analys av de handelsanställdas situation att det stora flertalet handelsanställda knappast kunde komma att få några betydande olägenheter vid övergång till fria affärstider.

Vad gäller *småföretagare* och i butikerna medhjälpare familjemedlemmar konstaterade kommittén att även dessa grupper i endast begränsad omfattning kunde väntas komma att uppleva olägenheter med fria affärstider. För flertalet småföretag väntades förlängt öppethållande inte bli lönsamt, varför incitament för ett sådant öppethållande inte skulle föreligga. Kommittén tog i detta sammanhang också upp frågan om i vilken utsträckning anspråk från en grupp företagare på att erhålla skydd för sina arbetstider borde få tjäna som motiv för en affärstidsreglering. Kommittén framhöll att det måste beaktas att en väl avvägd balans mellan chanser och risker i företagandet utgör ett villkor för upprätthållande av en fri marknadshushållning. Denna balans förutsätter enligt 1970 års affärstidskommitté att skydd inte ges åt särskilda branscher, företag eller företagsformer utan bärande skäl.

Sammanfattningsvis och mot bakgrund av konsumenternas, arbetstagarernas och de mindre företagens situation fann kommittén det inte realistiskt

att låta två trots allt ganska begränsade grupperns intressen – de anställda och företagare jämte medhjälpare familjemedlemmar – stå i vägen för utvecklingen, i synnerhet som den större av grupperna, de anställda, redan i allmänna arbetstidslagen hade samma skydd som alla andra arbetstagargrupper. Kommittén föreslog därför att affärstidsregleringen skulle slopas helt.

4.2 Kungl. Maj:ts och riksdagens beslut hösten 1971

Inför utgången av giltighetstiden för 1967 års affärstidslag lämnade chefen för handelsdepartementet riksdagen den 10 november 1971 ett meddelande enligt vilket Kungl. Maj:t inte föreslog någon förlängning av lagens giltighetstid eller annan motsvarande reglering. Till grund för detta ställningstagande låg det betänkande, som avgivits av 1970 års affärstidskommitté, och remissyttranden däröver. I sina allmänna bedömningar av effekterna av fria affärstider hade affärstidskommittén bl. a. kommit till slutsatsen att ett ökat öppethållande på kvällar och söndagar främst kunde väntas i de tre storstadsområdena. På andra håll fanns enligt affärstidskommitténs bedömning inte tillräckligt kundunderlag för sena öppethållandetider på vardagar och söndagsöppethållande.

Som motivering för affärstidsregleringens slopande angav handelsministern i sitt meddelande till riksdagen bl. a. att en sådan reform stod i överensstämmelse med strävan att förbättra servicen till allmänheten. Vidare framhölls att detaljhandels prissättning och strukturomvandling inte nämnvärt torde påverkas av ett system med fria affärstider. Några avgörande olägenheter för de anställda kunde enligt meddelandet inte heller åberopas.

Mot bakgrund av att följderna av fria affärstider med avseende på prisnivåns utveckling, handels strukturomvandling och de anställdas anställningsförhållanden är så väsentliga och svårbedömda framhöll handelsministern i sitt meddelande till riksdagen att det fanns skäl att slopa affärstidsregleringen endast på försök och tills vidare. För att följa och bedöma utvecklingen inom detaljhandeln i nämnda avseenden sedan regleringen upphört var det Kungl. Maj:ts avsikt att inrätta en särskild nämnd.

Näringsutskottet fann i sitt betänkande (NU 1971:53) över de motioner angående fortsatt affärstidsreglering, som föranleddes av handelsministerns meddelande till riksdagen, övervägande skäl tala för att statsmakterna överlät åt konsumenterna att genom sina köpvanor påverka detaljhandeln att tillämpa de affärstider som vid en samlad bedömning av inköpsmöjligheter och priser ter sig mest fördelaktiga för konsumenterna. Riksdagen (rskr 1971:359) anslöt sig till uppfattningen att väsentliga fördelar kunde väntas uppkomma till följd av att affärstiderna blev fria men däremot inga större nackdelar. Riksdagen fann det emellertid välbetänkt att en särskild nämnd tillsattes. Nämnden borde enligt riksdagens mening kunna bli ett effektivt instrument för att uppspara och påtala eventuella negativa följder av systemet med fria affärstider.

4.3 Affärstidsnämndens utredningar och slutsatser

I enlighet med riksdagens beslut inrättades den 30 december 1971 en affärstidsnämnd med uppdrag att under en tid av i första hand tre år följa utvecklingen av affärstiderna och undersöka verkningarna för konsumenterna och för de handelsanställda av det friare öppethållandet i detaljhandeln, som affärstidsregleringens slopande innebar. Affärstidsnämnden hade att ägna särskild uppmärksamhet åt fyra frågekomplex, nämligen förändringar i för det första affärernas öppethållande, för det andra arbetstider och andra anställningsförhållanden för personalen, för det tredje prisnivån och för det fjärde handelns struktur. Affärstidsnämnden, som bestod av företrädare för de anställda och för konsumenterna under ledning av en opartisk ordförande, hade vidare att till Kungl. Maj:t anmäla om utvecklingen i fråga om de fria affärstiderna i något avseende gick i en från allmän synpunkt ogynnsam riktning.

För att få ett grepp om de problem, som affärstidsnämnden hade att ägna uppmärksamhet, genomförde nämnden dels fjorton undersökningar som ett led i en fortlöpande uppföljning av förändringar av affärstiderna och av de handelsanställdas anställningsförhållanden, dels åtta undersökningar i syfte att analysera avvikelser i öppethållandet på lokala marknader och eventuella strukturella skillnader i utvecklingen av butiksbeståndet på dessa marknader, dels två undersökningar rörande kostnaderna och lönsamheten i söndagsöppna butiker i syfte att klarlägga en eventuell påverkan på prisnivån av fria affärstider. Affärstidsnämnden undersökte härutöver förekomsten av s. k. jippon i söndagshandeln samt utbredningen av ambulerande handel i syfte att kartlägga dels påverkan på konsumenternas inköpsvanor till förmån för söndagshandel, dels påverkan på den stationära handelns öppethållandetider av ambulerande försäljning på söndagar.

I syfte att försöka konkretisera söndagsöppethållandets betydelse för konsumenterna gjorde affärstidsnämnden en undersökning av kundstrukturen i söndagsöppna butiker. I undersökningen, som baserades på ca 4 000 intervjuer med kunder i livsmedelsbutiker, varuhus och stormarknader med kontinuerligt öppethållande på söndagar, kombinerades data om kundernas bakgrundsförhållanden – familjestruktur, tillgång till bil, förvärvsarbete, avstånd till butik osv. – med uppgifter om kundernas varuinköp – inköpets storlek, dess varusammansättning osv.

För att kartlägga och analysera dels sammansättningen av de särskilda arbetsstyrkor som vissa företag använder sig av vid söndagsöppethållande, dels de principer som tillämpas för urval av fast personal för söndagstjänst samt den information som lämnas de handelsanställda vid förändringar i öppethållandet gjorde affärstidsnämnden vidare en undersökning hos företagsledningarna och personalorganisationerna vid de kontinuerligt söndagsöppna varuhusen.

Affärstidsnämnden överlämnade den 30 maj 1975 till regeringen en sammanfattande rapport över sitt arbete.

Enligt affärstidsnämnden har det sedan årsskiftet 1971/72 då affärstidslagen upphörde att gälla för handeln som helhet inträffat små förändringar i det kontinuerliga öppethållandet på söndagar, dvs. öppethållande vid minst tre tillfällen per månad, och i det förlängda öppethållandet på vardagar,

dvs. efter kl 20. Utvecklingen har dock inte varit enhetlig och påtagliga avvikelser förekommer från vad som totalt sett gäller. Sålunda varierar förekomsten av söndagsöppethållande kraftigt såväl mellan olika orter som inom orterna mellan olika branscher och butiksformer.

Det framgår av nämndens material att det är bland varuhusen som de fria affärstiderna har lett till de största förändringarna. Andelen varuhus med kontinuerligt öppethållande på söndagar ökade från 7 procent i november 1971 till 22 procent i november 1974. Under 1973 och 1974 skedde dock – med vissa säsongmässiga variationer – en stabilisering av denna andel till mellan 16 och 20 procent, dvs mellan 60 och 75 varuhus hade då kontinuerligt söndagsöppet. Av dessa varuhus höll praktiskt taget samtliga hela varuhuset öppet. Varuhusens kontinuerliga öppethållande på vardagar efter kl 20 har dock inte förändrats under den tid som de fria affärstiderna har gällt.

Andra butiksformer än varuhus inom olika branscher visar genomgående en låg frekvens söndagsöppna butiker. I de fall ett ökat öppethållande har kunnat konstateras rör sig förändringen om någon enstaka procentenhet.

Förändringarna vid varuhusen i öppethållande på söndagar har dock enligt affärstidsnämndens undersökningar inte lett till någon större förändring av antalet öppethållandetimmar per vecka. Det ökade söndagsöppethållandet har varuhusen kompenserat genom ett minskat öppethållande på vardagar. Inom övriga butiksformer har inom flertalet branscher förändringar ägt rum i öppnings- och stängningstider på vardagar på så sätt att butiken har öppnats senare och stängts tidigare, dvs. antalet öppethållandetimmar har minskat.

Av nämndens lokala undersökningar framgår att det huvudsakligen är de större varuhusen och butikerna som har kontinuerligt söndagsöppet. De söndagsöppna varuhusen är framför allt belägna i förorterernas köpcentra eller utanför tätorterna, där de fått formen av s. k. stormarknader. Varuhus med sådana lägen har sålunda en större benägenhet att hålla söndagsöppet än andra varuhus.

Av affärstidsnämndens undersökningar av de handelsanställdas anställningsförhållanden framgår bl. a. att för den fast heltidsanställda personalen vid varuhusen – vars andel av all butikspersonal var densamma i november 1974 som i november 1971 – andelen arbetstid av total butikstid minskat sedan lagen slopades. Det sammanhänger i viss utsträckning med den arbetstidsförkortning som genomfördes år 1972. Även andelen arbetstid på obekvämtid och övertid har minskat, vilket bl. a. beror på att varuhusen och livsmedelshallarna har anställt särskild personal för att arbeta på söndagar eller under förlängt öppethållande på vardagar.

Enligt nämndens uppfattning har de fria affärstiderna inte påverkat prisenivån i butikerna i en för konsumenterna ogynnsam inriktning. Det kan enligt nämnden inte heller hävdas att strukturutvecklingen i handeln skulle ha påverkats negativt. Nämnden framhåller dock att tre år är en för kort tid för att kunna konstatera eventuella förändringar i strukturen.

I anslutning till nämndens slutrapport förordade en majoritet av nämndens ledamöter att öppethållandet på nytt regleras genom lag. Det skedde med hänvisning till att det inom varuhussektorn hade skett påtagliga förändringar till ett ökat öppethållande på söndagar och att det ökade öppethållandet inträffat även på förhållandevis små orter. Vidare hänvisade nämndens ma-

joritet till att arbetstiden för den fast heltidsanställda personalen hade minskat väsentligt och att arbetslösheten inom handeln torde kunna minska avsevärt om den arbetstid som disponeras av tillfällig och extra personal omsätts i fasta hel- och deltidstjänster. Slutligen hävdade nämndens majoritet att endast ett obetydligt antal konsumenter förklarat att de inte kunnat göra sina inköp på vardagar.

En minoritet inom affärstidsnämnden framhöll att nämnden inte haft i uppdrag att ta ställning till huruvida affärstiderna skall bli föremål för reglering. Under den treåriga försöksperioden med fria affärstider hade inte utvecklingen i något avseende gått i en sådan från allmän synpunkt ogynnsam riktning att den föranlett någon anmälan till regeringen. Nämnden hade därför inte haft anledning att närmare överväga utformningen av eventuellt erforderliga åtgärder.

5 Affärernas öppethållande

Kommittén har haft att som utgångspunkt för sina överväganden ta de utredningar och uppföljningar av utvecklingen som affärstidsnämnden gjort under den treåriga prövotid med fria affärstider som varit underlag för nämndens studier. Kommittén har emellertid ansett det angeläget att följa upp utvecklingen under tiden som förflutit sedan affärstidsnämnden avslutade sina utredningar. Så har skett beträffande öppethållandet på söndagar i varuhusen, vilken var den butikskategori som visade påtagliga förändringar i söndagsöppethållandet under den tid affärstidsnämnden genomförde sina undersökningar. Kommittén har vidare ansett det angeläget att mot bakgrunden av bl. a. direktivens utformning söka komplettera affärstidsnämndens material med uppgifter om affärstiderna inom service-, kiosk- och bensinhandeln. Sådana uppgifter har erhållits från Näröppet AB, AB Svenska Pressbyrån, Riksförbundet Kiosk & Gatukök (KIGA), Oljekonsumenternas Förbund (OK), Svenska Esso AB och AB Svenska Shell. Även om det material som framkommit genom de olika undersökningarna i vissa avseenden är heterogent är det tillräckligt som underlag för de överväganden som kommittén haft att göra.

5.1 Medelantalet öppethållandetimmar per vecka

För en bedömning av betydelsen av öppethållandet i affärerna för företagen, de anställda och konsumenterna är i första hand antalet öppethållandetimmar per vecka av intresse. Av tablå 5.1 framgår medelantalet öppethållandetimmar per vecka i varuhus, kooperativ och enskild livsmedelshandel, möbel-, järn-, herrkonfektions- och damkonfektionshandel i november 1971 respektive november 1974 enligt affärstidsnämndens undersökningar samt inom servicebutiker, kiosker och bensinstationer enligt uppgifter som erhållits från Näröppet, Pressbyrån, KIGA, OK, Esso och Shell.

Som framgår av tablå 5.1 har inga större förändringar skett i butikernas totala öppethållande per vecka mellan november 1971 och november 1974. I varuhusen var medelantalet öppethållandetimmar per vecka detsamma – 56 timmar – i november 1974 som i november 1971. Livsmedelshandeln hade ökat sitt öppethållande per vecka från i genomsnitt 48 timmar inom den konsumentkooperativa och 53 timmar inom den enskilda handeln till i genomsnitt 51 respektive 55 timmar per vecka. Inom möbelhandeln var det genomsnittliga antalet öppethållandetimmar per vecka 49 timmar både

Tablå 5.1 Medelantalet öppethållandetimmar per vecka i november 1971 respektive november 1974

	November 1971	November 1974
Varuhus ^a	56	56
Kooperativ livsmedelshandel	48	51
Enskild livsmedelshandel	53	55
Möbelhandel	49	49
Järnhandel	46	47
Herrkonfektionshandel	49	48
Damkonfektionshandel	50	49
Servicebutiker	.. ^b	80–90
Kiosker	.. ^b	70–105
Bensinhandel	.. ^b	90–110

^a Inklusive stormarknader.

^b Enligt företrädare för respektive bransch har inga större förändringar skett av medelantalet öppethållandetimmar per vecka under perioden november 1971–november 1974.

i november 1971 och i november 1974. Järnhandeln, som i november 1971 hade det minsta genomsnittliga öppethållandet per vecka – 46 timmar – ökade sitt öppethållande med i genomsnitt en timme per vecka under perioden november 1971–november 1974. Det genomsnittliga öppethållandet per vecka inom herr- och damkonfektionshandeln minskade under perioden november 1971–november 1974 med en timme – från 49 till 48 timmar per vecka inom herrkonfektionshandeln och från 50 till 49 timmar per vecka inom damkonfektionshandeln.

I servicebutiker, kiosker och bensinstationer är det genomsnittliga öppethållandet per vecka avsevärt större än i varuhus och övriga butiker inom dagligvaru- och fackhandeln. Servicebutiker, kiosker och bensinstationer har i stor utsträckning inriktat sin verksamhet på försäljning under icke "normala" tider¹, varför dessa butiker – utöver öppethållande på dagtid på vardagar – tillämpar ett omfattande förlängt öppethållande på vardagar liksom ett omfattande söndagsöppethållande.

För närvarande uppgår öppethållandet per vecka i servicebutiker till ca 80–90 timmar, i kiosker till ca 70–105 timmar och i bensinstationer till ca 90–110 timmar. Några påtagliga förändringar i öppethållandet jämfört med läget före det att affärstidsregleringen avvecklades vid årsskiftet 1971/72 har enligt företrädare för branscherna inte skett i bensinstationer och kiosker. Dessa båda försäljningsformer var genom de undantag som gällde från den tidigare affärstidsregleringen – bl. a. beträffande det s. k. fria varusortimentet – undandragna regleringens bestämmelser. Servicebutiker har i huvudsak kommit att etableras efter det att affärstidsregleringen avvecklades. Något bredare jämförelsematerial finns således inte för tiden före årsskiftet 1971/72. De servicebutiker som fanns vid denna tidpunkt tillämpade emellertid på dispens i stort samma öppethållande som nu.

Bakom de små förändringar som skett i butikernas totala öppethållande räknat i genomsnittligt antal timmar per vecka kan givetvis dölja sig stora ändringar i öppethållandets fördelning på dygnets timmar liksom mellan veckans olika dagar. Det kan ha blivit vanligare att hålla kvällsöppet liksom

¹ Här definierat som öppethållande alla vardagar före kl. 9 och efter kl. 18. I 1967 års affärstidslag definierades vanlig affärstid som öppethållande mellan kl. 8 och 20.

det kan ha blivit vanligare att hålla öppet på söndagar inom ramen för ett oförändrat antal öppethållandetimmar per vecka. För att konstatera vilka förändringar som förekommit i affärstidernas förläggning sedan affärstidsregleringen avvecklades vid årsskiftet 1971/72 har på olika sätt undersökts förändringar i dels öppnings- och stängningstider, dels öppethållandet under förlängd tid på vardagar, dels öppethållandet på söndagar.

5.2 Öppnings- och stängningstider

Nedanstående redovisning bygger på de löpande undersökningar av förändringarna i affärstiderna och de handelsanställdas anställningsförhållanden som affärstidsnämnden lät utföra under perioden fr. o. m. november 1971 t. o. m. december 1974. Resultaten av affärstidsnämndens undersökningar av butikernas öppnings- och stängningstider redovisas i bilaga 1 till betänkandet.

5.2.1 Butikernas öppningstider på vardagar

Öppningstiderna på vardagar i varuhus, livsmedelsbutiker, möbelbutiker, järnhandelsbutiker och konfektionsbutiker i november 1971 och november 1974 framgår av det i bilaga 1 redovisade materialet. I tablå 5.2 redovisas – förutom ett sammandrag av de uppgifter beträffande varuhus, livsmedelsbutiker, möbelbutiker, järnhandelsbutiker och konfektionsbutiker som redovisats i bilaga 1 – uppgifter avseende förhållandena i maj 1976 för servicebutiker, kiosker och bensinstationer.

Den vanligaste öppningstiden på vardagar – utom lördagar – var i november 1974 bland *varuhusen* kl 9.00. 70 procent av antalet varuhus öppnade i november 1974 under veckans fyra första vardagar vid denna tidpunkt, medan resterande 30 procent öppnade kl 9.30 eller senare. På lördagar öppnade i november 1974 40 procent av varuhusen kl 8.30 och 55 procent kl 9.00. Under perioden november 1971 – november 1974 har bland varuhusen funnits en tendens till senareläggning av öppningstidpunkten på vardagar (utom lördagar) – från i allmänhet kl. 9.00 till 9.30.

Inom *livsmedelshandeln* var i november 1974 den vanligaste öppningstidpunkten på vardagar – utom lördagar – kl. 9.00. 86 procent av de konsumentkooperativa och 79 procent av de enskilda livsmedelsbutikerna öppnade i november 1974 vid denna tidpunkt. Inom den konsumentkooperativa livsmedelshandeln öppnade resterande 14 procent av antalet butiker kl 8.30 på vardagar (utom lördagar) medan inom den enskilda livsmedelshandeln en stor andel av butikerna öppnade kl 9.30 eller senare. Endast en mindre andel – 7 procent – av de enskilda livsmedelsbutikerna öppnade före kl 9.00 på vardagar (utom lördagar).

På lördagar öppnade i november 1974 flertalet – 71 procent – av de konsumentkooperativa livsmedelsbutikerna kl. 8.30. Resterande konsumentkooperativa livsmedelsbutiker öppnade på lördagar kl 9.00. Inom den enskilda livsmedelshandeln öppnade i november 1974 cirka hälften av butikerna kl 9.00 på lördagen. Övriga enskilda livsmedelsbutiker öppnade i allmänhet kl 8.00 eller kl 8.30.

Tablå 5.2 Öppningstider för olika butikskategorier
Andel butiker (procent) som öppnar vid angivna tidpunkter

Bransch/butikskategori	November 1971									
	Måndag-fredag					Lördag				
	-0800	0830	0900	0930-	Sa	-0800	0830	0900	0930-	Sa
Varuhus	-	-	79	21	100	6	43	51	-	100
Livsmedelsbutiker										
KF	-	29	71	-	100	14	29	57	-	100
ensk	7	4	80	7	98 ^a	14	36	45	3	98 ^a
Möbelbutiker	2	-	64	34	100	2	3	87	8	100
Järnhandelsbutiker	11	16	64	8	100	5	14	73	1	93 ^a
Konfektionsbutiker										
herr	-	-	45	55	100	-	3	91	6	100
dam	-	-	36	64	100	-	2	92	6	100
Servicebutiker										
Kiosker										
utan livsmedelsförsäljn										
med livsmedelsförsäljn										
Bensinstationer										
utan livsmedelsförsäljn										
med livsmedelsförsäljn										

^a Resterande andel butiker var stängda.

() maj 1976

Även inom livsmedelshandeln har under perioden november 1971 – november 1974 en viss tendens funnits till senareläggning – i allmänhet med 30 minuter – av öppningstidpunkten.

Inom *möbelhandeln* öppnade på vardagar (utom lördagar) i november 1974 cirka hälften av butikerna kl 9.00 och hälften kl 9.30 eller senare. På lördagar öppnade flertalet – 81 procent – kl 9.00. Liksom bland varuhus och livsmedelsbutiker har inom möbelhandeln under perioden november 1971 – november 1974 en senareläggning skett av öppettidpunkten på vardagar.

Inom *järnhandeln* öppnade på vardagar (utom lördagar) i november 1974 70 procent av butikerna kl. 9.00, medan 23 procent av butikerna öppnade kl. 8.30 eller tidigare och 7 procent kl. 9.30 eller senare. På lördagar var andelen järnhandelsbutiker som öppnade kl. 9.00 77 procent. 6 procent av järnhandelsbutikerna höll i november 1974 över huvud taget inte öppet på lördagar. Även inom järnhandeln har en senareläggning av öppningstidpunkten skett under perioden november 1971 – november 1974.

Inom *konfektionshandeln* öppnade på vardagar (utom lördagar) i november 1974 flertalet butiker kl 9.30 eller senare. Endast 13 procent av herrkonfektionsbutikerna och 24 procent av damkonfektionsbutikerna öppnade före denna tidpunkt – i samtliga fall då kl 9.00. På lördagar var dock i november 1974 kl. 9.00 den vanligaste öppningstidpunkten, bland såväl herr- som damkonfektionsbutiker.

Inom konfektionshandeln inträffade under perioden november 1971 – november 1974 en markant tendens till senareläggning av öppningstiderna på vardagar – från kl 9.00 till kl 9.30 eller senare. I november 1971 öppnade

November 1974										
Måndag-fredag					Lördag					
-0800	0830	0900	0930-	Sa	-0800	0830	0900	0930-	Sa	
-	-	70	30	100	4	40	55	1	100	
-	14	86	-	100	-	71	29	-	100	
4	3	79	14	100	12	35	52	1	100	
2	-	47	51	100	2	3	81	14	100	
13	10	70	7	100	2	12	77	3	94 ^a	
-	-	13	87	100	-	2	85	13	100	
-	-	24	76	100	-	3	84	13	100	
(36)	(16)	(25)	(23)	(100)	(26)	(19)	(32)	(23)	(100)	
(69)	(5)	(15)	(11)	(100)	(41)	(13)	(27)	(19)	(100)	
(46)	(2)	(29)	(21)	(100)	(26)	(10)	(35)	(29)	(100)	
(99)	(1)	-	-	(100)	(89)	(6)	(4)	(1)	(100)	
(100)	-	-	-	(100)	(100)	-	-	-	(100)	

på vardagar (utom lördagar) ca 45 procent av herrkonfektionsbutikerna kl 9.00 medan 55 procent öppnade kl 9.30 eller senare. I november 1974 öppnade endast 13 procent av herrkonfektionsbutikerna kl 9.00 på vardagar (utom lördagar) medan resterande 87 procent öppnade kl 9.30 eller senare. Inom damkonfektionshandeln var tendensen densamma.

Av samtliga *servicebutiker* öppnade under tiden måndag-fredag i maj 1976 36 procent kl 8.00 eller tidigare. 23 procent av servicebutikerna hade en senare öppningstidpunkt än kl 9.00.

Totalt sett öppnar *kioskerna* tidigare än servicebutikerna. Av samtliga kiosker utan livsmedelsförsäljning öppnade i maj 1976 ca 69 procent kl 8.00 eller tidigare under tiden måndag-fredag, medan inom denna kategori kiosker 11 procent öppnade senare än kl 9.00. För kiosker med livsmedelsförsäljning var motsvarande andelar 46 och 21 procent.

Av *bensinstationerna* öppnade i maj 1976 så gott som samtliga kl 8.00 eller tidigare. Endast ca 1 procent av bensinstationerna öppnade under tiden måndag-fredag senare än kl 8.00. Andelen bensinstationer som i maj 1976 höll öppet dygnet runt uppgick till ca 3 procent.

På lördagar gäller för såväl servicebutiker och kiosker som bensinstationer något senare öppningstider än under tiden måndag-fredag. Servicebutiker och kiosker öppnade i maj 1976 i stor utsträckning kl. 9.00 och senare på lördagar. Bensinstationerna öppnade på lördagar i det stora flertalet fall kl. 8.00 eller tidigare.

Tablå 5.3 Stängningstider för olika butikskategorier
Andel butiker (procent) som stänger vid angivna tidpunkter

Bransch/butikskategori	November 1971										
	Måndag-fredag					Lördag					
	-1730	1800- 1830	1900- 1930	2000-	Sa	-1230	1300- 1330	1400- 1430	1500- 1930	2000-	Sa
Varuhus	-	52	26	22	100	-	11	31	58	-	100
Livsmedelsbutiker											
KF	29	57	-	14	100	29	57	-	-	14	100
ensk	7	68	7	16	100	3	46	22	17	10	98 ^a
Möbelbutiker	5	86	3	6	100	5	38	38	19	-	100
Järnhandelsbutiker	28	70	1	-	99 ^a	22	63	5	3	-	93 ^a
Konfektionsbutiker											
herr	2	96	2	-	100	-	30	37	33	-	100
dam	-	94	2	4	100	-	21	49	30	-	100
Servicebutiker											
Kiosker											
utan livsmedelsförsäljn											
med livsmedelsförsäljn											
Bensinstationer											
utan livsmedelsförsäljn											
med livsmedelsförsäljn											

^a Resterande andel butiker var stängda.

() maj 1976

5.2.2 Butikernas stängningstider på vardagar

Stängningstiderna på vardagar i varuhus, livsmedelsbutiker, möbelbutiker, järnhandelsbutiker och konfektionsbutiker i november 1971 och november 1974 framgår av bilaga 1. I tablå 5.3 återges ett sammandrag av de i bilaga 1 redovisade stängningstiderna för varuhus, livsmedelsbutiker, möbelbutiker, järnhandelsbutiker och konfektionsbutiker samt uppgifter avseende förhållandena i maj 1976 beträffande servicebutiker, kiosker och bensinstationer.

I november 1974 stängde hälften av *varuhusen* kl 18.00 eller 18.30 under de tre första vardagarna i veckan. Av resterande 50 procent stängde 30 procentenheter kl 19.00 eller 19.30 och 20 procentenheter kl 20.00 eller senare. På torsdagar stängde i november 1974 22 procent av varuhusen kl 20.00 eller senare. Av resterande 78 procent stängde hälften kl. 18.00 eller 18.30 och hälften kl 19.00 eller 19.30. På fredagar stängde endast 5 procent av varuhusen kl 18.00 eller 18.30, medan 57 procent stängde kl 19.00 eller 19.30 och resterande 38 procent kl 20.00 eller senare.

På lördagar stängde i november 1974 35 procent av varuhusen kl 14.30 eller tidigare medan 61 procent stängde mellan kl 15.00 och 19.30 och 4 procent kl 20.00 eller senare.

Under perioden november 1971 – november 1974 har förändringarna i varuhusens stängningstider under veckans tre första vardagar varit små. Under torsdagar och fredagar har däremot under perioden en koncentration

November 1974										
Måndag-fredag					Lördag					
-1730	1800	1900	2000-	Sa	-1230	1300	1400	1500	2000-	Sa
	1830	1930				1330	1430	1930		
-	50	30	20	100	-	8	27	61	4	100
29	42	-	29	100	14	57	-	29	-	100
5	61	10	24	100	1	37	25	22	15	100
2	90	5	3	100	3	40	37	20	-	100
26	73	1	-	100	26	63	4	1	-	94 ^a
4	94	2	-	100	-	36	39	25	-	100
-	89	11	-	100	-	24	50	26	-	100
(4)		(16)	(80)	(100)					(75)	(100)
(5)		(10)	(85)	(100)			(18)		(82)	(100)
(3)		(5)	(91)	(100)			(11)		(89)	(100)
(8)		(37)	(55)	(100)			(63)		(37)	(100)
-		(2)	(98)	(100)			(17)		(83)	(100)

skett av stängningstiderna till kl 19.00 och 19.30. Såväl andelen varuhus som i november 1971 stängde före kl 19.00 som andelen som stängde kl 20.00 eller senare på torsdagar och fredagar har minskat under perioden. På lördagar har andelen varuhus som stänger kl 15.00 och senare ökat – från 58 procent i november 1971 till 65 procent i november 1974.

Bland *livsmedelsbutikerna* var i november 1974 den vanligaste stängningstiden kl 18.00 eller 18.30 under veckans fyra första vardagar. 42 procent av de konsumentkooperativa och 61 procent av de enskilda livsmedelsbutikerna stängde under dessa dagar kl 18.00 eller 18.30. Av de konsumentkooperativa livsmedelsbutikerna stängde under veckans fyra första dagar 29 procent före kl. 18.00, medan en lika stor andel stängde kl. 20.00 eller senare. Inom den enskilda livsmedelshandeln stängde 5 procent av butikerna före kl. 18.00 under veckans fyra första vardagar. Andelen enskilda livsmedelsbutiker som stängde kl. 20.00 eller senare var under veckans fyra första dagar 24 procent.

På fredagar stängde i november 1974 43 procent av de konsumentkooperativa livsmedelsbutikerna kl 20.00 eller senare. Av resterande 57 procent stängde hälften kl 18.00 eller 18.30 och hälften kl 19.00 eller 19.30. Inom den enskilda livsmedelshandeln stängde i november 1974 44 procent av butikerna kl 19.00 eller 19.30 på fredagar medan 29 procent stängde kl 18.30 och tidigare och 27 procent kl 20.00 eller senare.

På lördagar stängde i november 1974 huvuddelen – 57 procent – av de konsumentkooperativa livsmedelsbutikerna kl 13.00 eller 13.30. Av reste-

rande 43 procent stängde en tredjedel kl 12.00 eller 12.30 och två tredjedelar mellan kl 15.00 och 19.30. Inom den enskilda livsmedelshandeln stängde 37 procent av butikerna kl 13.00 eller 13.30 på lördagar. Av resterande 63 procent stängde 25 procentenheter kl 14.00 eller 14.30, 22 procentenheter mellan kl 15.00 och 19.30 och 15 procentenheter kl 20.00 eller senare.

Under perioden november 1971–november 1974 har andelen livsmedelsbutiker med senare öppethållande på vardagkvällar ökat. Under veckans tre första vardagar stängde i november 1971 14 procent av de konsumentkooperativa och 16 procent av de enskilda livsmedelsbutikerna kl 20.00 eller senare. I november 1974 var motsvarande andelar 29 respektive 24 procent.

Inom *möbelhandeln* tillämpade såväl i november 1971 som i november 1974 ett stort antal butiker senare stängningstider på måndagar. I november 1974 stängde 44 procent av möbelbutikerna kl. 20.00 eller senare medan av resterande 56 procent av butikerna hälften stängde kl 18.00 eller 18.30 och resterande butiker kl 19.00 eller 19.30. Under tisdagar – fredagar stängde i november 1974 flertalet möbelbutiker kl 18.00 eller 18.30.

På lördagar stängde i november 1974 40 procent av möbelbutikerna kl 13.00 eller 13.30, 37 procent kl 14.00 eller 14.30 och 20 procent mellan kl 15.00 och 19.30. Något öppethållande efter kl 19.30 på lördagar förekom inte inom möbelhandeln i november 1974.

Inom möbelhandeln har under perioden november 1971 – november 1974 – med undantag för lördagar – genomgående skett en tidigareläggning av stängningstiderna. I november 1971 stängde 53 procent av möbelbutikerna kl 20.00 eller senare på måndagar. I november 1974 var motsvarande andel 44 procent. På lördagar tillämpade möbelhandeln i stort sett samma stängningstider i november 1971 som i november 1974.

I november 1974 stängde ca tre fjärdedelar av butikerna inom *järnhandeln* kl 18.00 eller 18.30 på samtliga vardagar utom lördagar. Resterande fjärdedel stängde kl 17.30 eller tidigare. Endast ca 1 procent av järnhandelsbutikerna stängde i november 1974 kl 19.00 eller 19.30.

På lördagar stängde i november 1974 huvuddelen – 63 procent – av järnhandelsbutikerna kl 13.00 eller 13.30 medan 26 procent stängde kl 12.00 eller 12.30 och 5 procent kl. 14.00 eller senare. Omkring 6 procent av järnhandelsbutikerna höll som tidigare nämnts över huvud taget inte öppet på lördagar i november 1974.

Under perioden november 1971 – november 1974 har mycket små förändringar skett i järnhandelns stängningstider under veckans fyra första vardagar. På fredagar finns dock en tendens till tidigareläggning av stängningstidpunkten. I november 1971 stängde 3 procent av järnhandelsbutikerna kl 20.00 eller senare på fredagar. I november 1974 stängde ingen järnhandelsbutik senare än kl 19.30 på fredagar. Andelen järnhandelsbutiker som är helt stängda på lördagar har minskat från 7 procent i november 1971 till 6 procent i november 1974.

Inom *konfektionshandeln* stängde i november 1974 ca 90 procent av butikerna kl 18.00 eller 18.30 under veckans fyra första vardagar och efter kl 19.30 förekom inget öppethållande alls inom konfektionshandeln. På fredagar stängde i november 1974 ca hälften av butikerna kl 18.00 eller 18.30 och resterande del kl 19.00 eller 19.30.

På lördagar stängde i november 1974 ca hälften av butikerna kl 14.00 eller 14.30 medan ca en fjärdedel av butikerna stängde kl 13.00 eller 13.30 och ca en fjärdedel mellan kl 15.00 och 19.30.

Under perioden november 1971 – november 1974 har förändringarna i konfektionshandels stängningstider varit små med undantag för öppet-hållande till kl. 20.00 och senare på vardagar (utom lördagar). I november 1971 stängde ca 10 procent av konfektionsbutikerna kl. 20.00 eller senare på fredagar. Samma stängningstider tillämpades vid denna tidpunkt av ett mindre antal butiker även under veckans fyra första vardagar. I november 1974 förekom inget öppet-hållande efter kl. 19.30 inom konfektionshandeln.

Under tiden måndag–fredag stängde i maj 1976 omkring 80 procent av samtliga *servicebutiker* kl 20.00 eller senare. På lördagar var motsvarande andel ca 75 procent.

Inom *kioskhandeln* stängde i maj 1976 ca 85 procent av samtliga kiosker utan livsmedelsförsäljning kl 20.00 eller senare under tiden måndag–fredag medan motsvarande andel för kiosker med livsmedelsförsäljning var ca 91 procent. På lördagar var andelen kiosker som höll öppet till kl 20.00 eller senare lägre än under tiden måndag–fredag och uppgick till 82 respektive 89 procent.

Bland *bensinstationer* utan livsmedelsförsäljning höll i maj 1976 ca 55 procent öppet till kl. 20.00 eller senare under tiden måndag–fredag. För bensinstationer med livsmedelsförsäljning var motsvarande andel ca 98 procent. På lördagar stängde i maj 1976 ca 37 procent av bensinstationerna utan livsmedelsförsäljning kl. 20.00 eller senare medan motsvarande andel för bensinstationer med livsmedelsförsäljning var ca 83 procent.

5.2.3 Butikernas öppningstider på söndagar

I november 1974 förekom, som framgår av tablå 5.4, öppet-hållande på söndagar i någon nämnvärd omfattning endast i varuhus, livsmedels- och servicebutiker samt i kiosker och bensinstationer.

Av de *varuhus* som i november 1974 höll öppet på söndagar öppnade flertalet kl 12.00 eller 13.00. I de *livsmedelsbutiker* som höll söndagsöppet varierade öppningstidpunkterna i större utsträckning än i varuhusen. Fler-talet öppnade dock kl 12.00 eller tidigare.

Det fåtal butiker inom *möbel-* och *konfektionshandeln*, som tillämpade kontinuerligt öppet-hållande på söndagar i november 1974 öppnade vanligen kl. 12.00 eller 13.00

Praktiskt taget samtliga *servicebutiker*, *kiosker* och *bensinstationer* tillämpade i maj 1976 kontinuerligt öppet-hållande på söndagar. För *servicebutiker* var andelen 100 procent, medan andelen för kiosker och bensinstationer var ca 98 respektive ca 95 procent. De kiosker och bensinstationer som i maj 1976 höll stängt på söndagar var i samtliga fall kiosker och bensinstationer utan försäljning av livsmedel.

Såväl *servicebutiker* och *kiosker* som *bensinstationer* öppnar på söndagar vanligen kl. 10.30 eller tidigare. Ett mindre antal kiosker öppnar på söndagar först kl. 13.00 eller 14.00.

För kiosker och bensinstationer har under den tid fria affärstider gällt inga påtagliga förändringar inträffat i fråga om söndagsöppet-hållandet. För

Tablå 5.4 Butikernas öppningstider på söndagar
Andel butiker (procent) som öppnar vid angivna tidpunkter

Bransch/butikskategori	November 1971					November 1974					Sa
	-1030	1100- 1130	1200- 1230	1300- 1330	1400- 1430	-1030	1100- 1130	1200- 1230	1300- 1330	1400- 1430	
Vårhus	-	-	-	7	-	-	5	9	8	-	22 ^a
Livsmedelsbutiker	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	0 ^a
KF	-	-	-	-	-	-	4	7	1	-	17 ^a
Ensk	2	1	2	9	-	5	4	7	1	-	4 ^a
Möbelbutiker	-	-	2	2	-	-	-	2	2	-	0 ^a
Järnhandelsbutiker	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	0 ^a
Konfektionsbutiker	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	2 ^a
Herr	-	-	-	2	-	-	-	2	-	-	0 ^a
Dam	2	-	-	-	-	-	-	-	-	-	0 ^a
Servicebutiker	-	-	-	-	-	(94)	(2)	(3)	(1)	-	(100)
Kiosker	-	-	-	-	-	(91)	(2)	(2)	(2)	(1)	(98) ^a
utan livsmedelsförs med livsmedelsförs	-	-	-	-	-	(83)	(7)	(5)	(5)	-	(100)
Bensinstationer	-	-	-	-	-	(90)	(1)	(1)	(1)	-	(93) ^a
utan livsmedelsförs med livsmedelsförs	-	-	-	-	-	(100)	-	-	-	-	(100)

^a Resterande andel butiker var stängda.

() Maj 1976

servicebutiker gäller som tidigare nämnts att möjligheterna för jämförelser med tiden innan affärstidsregleringen avvecklades är små då flertalet servicebutiker etablerats efter denna tidpunkt.

5.2.4 Butikernas stängningstider på söndagar

Av de varuhus som var kontinuerligt öppna på söndagar i november 1974 stängde, som framgår av tablå 5.5 och bilaga I, ca hälften kl 16.30 eller tidigare. Resterande söndagsöppna varuhus stängde mellan kl 17.00 och 18.30. Efter kl 18.30 på söndagar förekom i november 1974 inget öppet-hållande bland varuhusen. I genomsnitt höll de i november 1974 söndagsöppna varuhusen öppet i ca 5 timmar.

Av de varuhus som hade öppet på söndagar i november 1971 stängde samtliga kl 17.00 eller 17.30. I november 1974 stängde som tidigare nämnts ca hälften av de söndagsöppna varuhusen kl 16.30 eller tidigare. I november 1971 höll 2 procent av varuhusen öppet till kl 22.00 eller senare. I november 1974 förekom inget söndagsöppethållande vid varuhusen efter kl 18.30. Generellt sett har således stängningstidpunkten vid söndagsöppna varuhus kommit att tidigareläggas.

Av de livsmedelsbutiker som var öppna på söndagar i november 1974 stängde ca hälften kl 17.00 eller 17.30. Under perioden november 1971 – november 1974 har inte några större förändringar inträffat i stängningstiderna på söndagar för de söndagsöppna livsmedelsbutikerna.

De fackhandelsbutiker som höll öppet på söndagar i november 1974 stängde vanligen mellan kl 16.30 och 17.30. Den senare av dessa stängningstidpunkter gällde främst beträffande möbelbutiker medan söndagsöppna konfektionsbutiker vanligen stängde kl 16.30 eller tidigare.

Söndagsöppna servicebutiker, kiosker och bensinstationer stänger i allmänhet kl 19.00 eller senare. I maj 1976 uppgick andelen servicebutiker som stängde mellan kl 19.00 och 21.30 till ca 30 procent, medan motsvarande andelar för kiosker och bensinstationer var ca 55 respektive ca 60 procent. Vid samma tidpunkt stängde ca 59 procent av samtliga servicebutiker kl 22.00 eller senare. Samma stängningstid på söndagar tillämpades av ca 40 procent av kioskerna och ca 37 procent av bensinstationerna med livsmedelsförsäljning.

5.3 Öppethållande under förlängd tid på vardagar

Affärstidsnämnden konstaterade på grundval av nämndens undersökningar att varuhusens kontinuerliga öppethållande på vardagar efter kl 20.00 inte förändrats under den tid som fria affärstider gällt. Andelen varuhus med förlängt öppethållande – dvs. öppet efter kl 20.00 – på vardagar uppgick i november 1974 till samma nivå som i november 1971 eller till omkring 1 procent. Affärstidsnämnden konstaterade även vad gäller livsmedels- och fackhandelsbutikernas kontinuerliga öppethållande under förlängd tid på vardagar att förändringarna var små eller inga alls under den tid som fria affärstider gällt. Inom den enskilda livsmedelshandeln ökade andelen butiker med förlängt öppethållande på vardagar med en procentenhet under tiden

Tablå 5.5 Butikernas stängningstider på söndagar
Andel butiker (procent) som stänger vid angivna tidpunkter

Bransch/butikskategori	November 1971					November 1974					Sa
	-1630	1700-1730	1800-1830	1900-2130	2200-	-1630	1700-1730	1800-1830	1900-2130	2200-	
Varuhus	-	5	-	-	2	10	9	3	-	-	22 ^a
Livsmedelsbutiker	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	0 ^a
KF	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	17 ^a
Ensk	2	5	3	2	2	2	9	-	5	1	4 ^a
Möbelbutiker	-	2	2	-	-	2	2	-	-	-	0 ^a
Järnhandelsbutiker	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	0 ^a
Konfektionsbutiker	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	2 ^a
Herr	-	2	-	-	-	2	-	-	-	-	0 ^a
Dam	2	-	-	-	-	-	-	-	-	-	(100) ^a
Servicebutiker	-	-	-	-	-	-	-	-	(30)	(59)	(98) ^a
Kiosker	-	-	-	-	-	-	-	-	(7)	(35)	(100) ^a
utan livsmedelsförs med livsmedelsförs	-	-	-	-	-	-	(7)	-	(56)	(42)	(93) ^a
Bensinstationer	-	-	-	-	-	-	(5)	-	(53)	(6)	(100)
utan livsmedelsförs med livsmedelsförs	-	-	-	-	-	(10)	(7)	(16)	(54)	(37)	(100)

^a Resterande andel butiker var stängda.

() Maj 1976

november 1971 – november 1974 eller från 2 till 3 procent. Inom den kooperativa livsmedelshandeln och fackhandeln förekom inget kontinuerligt öppethållande alls på vardagar efter kl 20.00 vare sig före eller efter affärstidslagens slopande.

I servicebutiker, kiosker och bensinstationer är förlängt öppethållande på vardagar vanligt förekommande. Av samtliga servicebutiker, kiosker och bensinstationer höll, som framgått av det tidigare, i maj 1976 ca 80, ca 85 respektive ca 55 procent öppet till kl 20.00 eller senare. För kioskernas och bensinstationernas del innebär detta inga påtagliga förändringar jämfört med läget före affärstidsregleringens avveckling. För servicebutikerna saknas jämförelsematerial eftersom dessa butiker i stor utsträckning etablerats först efter årsskiftet 1971/72.

5.4 Öppethållande på söndagar

För bedömningen av betydelsen av söndagsöppethållandet från olika synpunkter är det väsentligt att skilja mellan ett kontinuerligt och ett sporadiskt öppethållande på söndagar. Det spelar därvid givetvis stor roll hur kontinuerligt respektive sporadiskt öppethållande definieras. Affärstidsnämnden har i sina undersökningar definierat kontinuerligt söndagsöppet som ett öppethållande under minst tre söndagar per månad. Anledningen till att denna gräns valts är att det – för att öppethållande på söndag skall framstå som ett reellt inköpsalternativ för konsumenterna – krävs en viss regelbundenhet i butikernas öppethållande. Ett öppethållande om minst tre söndagar per månad ansågs av affärstidsnämnden fylla det krav på kontinuitet i öppet-hållandet som en rationell inköpsplanering förutsätter.

5.4.1 Kontinuerligt söndagsöppet

Affärstidsnämndens löpande undersökningar om förändringar i det kontinuerliga söndagsöppethållandet bygger på material från ett representativt urval av 1 600 butiker – varuhus och andra butiker inom branscherna livsmedel, möbler, järnvaror samt herr- och damkonfektion. De undersökningar affärstidsnämnden genomförde avsåg utvecklingen fr. o. m. november 1971 fram t. o. m. december 1974. Affärstidskommittén har beträffande varuhusen, där affärstidsnämnden konstaterat påtagliga förändringar i söndagsöppethållandet under tiden november 1971–december 1974, kompletterat affärstidsnämndens material med utvecklingen under perioden januari 1975–april 1977.

Av tablå 5.6 framgår andelen varuhus, livsmedelsbutiker samt fackhandelsbutiker inom branscherna möbel, järnvaror samt herr- och damkonfektion med kontinuerligt öppethållande på söndagar under de undersökta perioderna i procent av totala antalet butiksenheter inom respektive kategori.

Affärstidsnämnden konstaterade på grundval av sina löpande undersökningar att för handeln som helhet – och jämfört med läget före årsskiftet 1971/72 då affärstidslagen upphörde att gälla – små förändringar inträffat i det kontinuerliga öppethållandet på söndagar, dvs. öppethållande vid minst tre tillfällen per månad. Nämnden framhöll dock att utvecklingen inte var

Tablå 5.6 Kontinuerligt söndagsöppna butiker i procent av totala antalet butiksenheter inom respektive kategori

	Varuhus							Livsmedelsbutiker				Fackhandelsbutiker			
	71	72	73	74	75	76	77	71	72	73	74	71	72	73	74
Januari	..	14	17	16	17	18	18	..	3	5	6	..	1	1	1
Februari	17	19	19	19	19	..	3	5	6	..	1	1	1
Mars	20	20	17	18	19	..	3	5	6	..	1	1	1
April	19	20	19	16	15	5	6	1
Maj	..	22	17	20	16	19	3	5	5	..	0	0	1
Juni	..	32	15	12	15	14	5	3	4	0	0
Juli	..	18	13	11	11	10	4	..	4	0
Augusti	..	25	12	10	12	13	4	0
September	..	23	21	21	18	17	3	5	5	..	2	2	1
Oktober	..	29	20	21	18	18	3	5	2	1
November	7	30	21	22	19	19	..	3	3	5	5	2	4	..	2
December	..	29	56	63	43	34	2	5	5	4

enhetlig och att för varuhusens del förändringarna var av påtaglig karaktär. På lokala marknader fanns dessutom påtagliga avvikelser från vad som totalt sett gällde.

Utvecklingen av butikernas kontinuerliga öppethållande på söndagar efter 1974 ger inte anledning till andra bedömningar och slutsatser än de som fördes fram av affärstidsnämnden. För varuhusens del har andelen försäljningsställen med kontinuerligt öppethållande på söndagar genomsnittligt sett minskat 1975 och 1976 jämfört med 1974.

Andelen *varuhus* med kontinuerligt öppethållande på söndagar ökade enligt affärstidsnämndens undersökningar från 7 procent i november 1971 till 30 procent i november 1972. Därefter sjönk andelen för att i november 1973 uppgå till 21 procent och i november 1974 till 22 procent. Enligt de kompletterande undersökningar som affärstidskommittén låtit utföra var andelen kontinuerligt söndagsöppna varuhus i november 1975 och november 1976 19 procent. Jämför man utvecklingen mellan november månad respektive år med utvecklingen för övriga månader under åren 1972–1976 får man samma bild, dvs. andelen på söndagar kontinuerligt öppethållna varuhus var påtagligt lägre 1973–1976 än 1972. Under 1973–1976 var nivån för varuhusen kontinuerliga söndagsöppethållande i stort sett densamma – vår och höst av storleksordningen 15–20 procent och under sommarmånaderna 10–15 procent av totala antalet varuhus.

Utvecklingen av varuhusens kontinuerliga öppethållande på söndagar kan även studeras genom utvecklingen av den genomsnittliga andelen söndagsöppna varuhus samtliga månader respektive år. Denna utveckling framgår av tablå 5.7.

Utvecklingen av de genomsnittliga månadstalen under åren 1972–1976 för det kontinuerliga öppethållandet på söndagar bland varuhusen visar en nedgång från 24,7 procent 1972 till 20,7 procent 1973. Denna siffra är dock delvis missvisande på grund av att utvecklingen av det kontinuerliga öppethållandet i december inverkat mycket kraftigt på årsgenomsnittet. Det kontinuerliga öppethållandet i december är till stor del beroende av under

Tablå 5.7 Den genomsnittliga andelen kontinuerligt söndagsöppna varuhus per månad 1972–1976, procent

	Jan–nov	Dec	Jan–dec
1972	24,1 ^a	29	24,7 ^b
1973	17,5	56	20,7
1974	17,5	63	21,3
1975	16,5	43	18,7
1976	16,5	34	18,0

^a Avser januari månad samt perioden maj–november 1972.

^b Avser januari månad samt perioden maj–december 1972.

vilka veckodagar julhelgen infaller. Vid jämförelser mellan olika år bör därför uppgifterna för december månad studeras separat.

Av de genomsnittliga månadstalen för perioden januari–november respektive år framgår att varuhusens kontinuerliga öppethållande på söndagar minskat från 24,1 procent 1972 till 17,5 procent 1973. Under 1974 var andelen densamma som under 1973 medan en ytterligare minskning med en procentenhet konstaterats för 1975. 1976 var denna andel densamma som för 1975. Varuhusens kontinuerliga öppethållande på söndagar var under 1976 det lägsta som uppmätts under den tid fria affärstider gällt.

Affärstidsnämnden konstaterade att de varuhus som höll kontinuerligt öppet på söndagar i november 1971 hade dispens att hålla endast livsmedelsavdelningen öppen medan huvuddelen av de varuhus som i november 1974 bedrev kontinuerlig söndagshandel hade hela varuhuset öppet. De kontinuerligt söndagsöppna varuhusen var enligt nämndens undersökningar samtidigt i många fall de omsättningsmässigt största enheterna inom respektive företag, varför deras omsättningsmässiga andel av varuhusens totala årsförsäljning var större än den andel de utgör av totala antalet befintliga varuhus. Mot en andel på 15–20 procent räknat på antalet varuhusenheter svarade enligt affärstidsnämnden en andel räknat på omsättningen av ca 27 procent.

Inom livsmedels- och fackhandelsbutiker har, som framgår av tablå 5.6, mellan november 1971 och slutet av 1974 små förändringar inträffat i det kontinuerliga öppethållandet på söndagar. Genomgående visar dessa butiksformer inom olika branscher en låg frekvens söndagsöppna butiker. Inom livsmedelshandeln uppgick i november 1974 andelen butiker med kontinuerligt öppethållande på söndagar till ca 5 procent av samtliga livsmedelsbutiker, vilket jämfört med november 1971 innebär en ökning med ca 2 procentenheter. Inom fackhandeln – handeln med möbler, järnvaror samt herr- och damkonfektion – har totalt sett inga förändringar inträffat i butikernas kontinuerliga söndagsöppethållande under den tid som fria affärstider gällt. Enligt affärstidsnämndens undersökningar uppgick andelen fackhandelsbutiker med kontinuerligt söndagsöppethållande i såväl november 1971 som i november 1974 till ca 2 procent. Affärstidsnämnden konstaterade att det inom fackhandeln förekommer relativt stora säsongmässiga variationer i söndagsöppethållandet, vilket bl. a. sammanhänger med introduktionen av nya sortiment.

I fråga om servicebutiker, kiosker och bensinstationer är frekvensen kon-

tinuerligt söndagsöppna försäljningsställen hög. I maj 1976 var andelen på söndagar kontinuerligt öppna servicebutiker 100 procent. För kiosker och bensinstationer var motsvarande andelar ca 98 respektive ca 95 procent. De kiosker och bensinstationer som i maj 1976 höll stängt på söndagar var i samtliga fall kiosker och bensinstationer utan försäljning av livsmedel.

För kiosker och bensinstationer har under den tid fria affärstider gällt som tidigare nämnts inga påtagliga förändringar inträffat i frekvensen söndagsöppna försäljningsställen. Andelen söndagsöppna kiosker och bensinstationer har alltid varit hög. För servicebutikerna, som i stor utsträckning kommit att etableras efter det att affärstidsregleringen avvecklats, saknas jämförelsematerial för tiden före årsskiftet 1971/72.

5.4.2 *Sporadiskt söndagsöppet*

Affärstidsnämndens undersökningar om det sporadiska öppethållandet startade först 1973 eftersom det först vid denna tidpunkt började ifrågasättas om inte ett sporadiskt öppethållande på söndagar kunde vara inkörsporten till ett kontinuerligt. Det betyder att samma jämförelser i tiden inte kan göras för det sporadiska som för det kontinuerliga söndagsöppethållandet.

Andelen varuhus med sporadiskt öppethållande på söndagar uppgick enligt affärstidsnämndens undersökningar under perioden januari–oktober 1974 till ca 20 procent av totala antalet varuhus, vilket var ungefär samma nivå som under motsvarande period 1973. Inför julhandeln i november–december 1974 hade ca 90 procent av totala antalet varuhus öppet minst en söndag. Detta var 20 respektive 30 procentenheter mer än under motsvarande perioder 1973 och 1972.

Medan en ökning i varuhusens sporadiska söndagsöppethållande således inträffat i samband med julhandeln respektive år kan enligt affärstidsnämnden för övriga perioder en viss stabilisering sägas ha inträffat i det sporadiska öppethållandet.

Vad gäller det sporadiska söndagsöppethållandet i livsmedelsbutikerna framgår av affärstidsnämndens löpande undersökningar av öppethållandet på 22 orter, att detta öppethållande är av mycket liten omfattning. Någon ökning i livsmedelsbutikernas sporadiska söndagsöppethållande under perioden oktober 1973 – november 1974 kunde inte heller konstateras av affärstidsnämnden.

Bland servicebutiker, kiosker och bensinstationer förekommer inget sporadiskt söndagsöppethållande. Som framgått av det tidigare är allt öppet-hållande på söndagar hos dessa försäljningsställen av kontinuerlig karaktär.

Det har som nämnts understundom ifrågasatts om inte risk skulle föreligga att ett sporadiskt öppethållande på söndagar skulle kunna övergå i ett kontinuerligt söndagsöppethållande och att det skulle kunna sprida sig till fler perioder under året och till fler regioner. Som framgått av det tidigare har dock – trots förekomsten av sporadiskt söndagsöppethållandet – det kontinuerliga söndagsöppethållandet bland varuhusen sjunkit under perioden 1972–1975. Detta visar, som också framgår av affärstidsnämndens undersökningar, att varuhus som inte redovisar tillfredsställande resultat i söndagshandeln efter hand stängs. Någon påtaglig risk för övergång från spo-

radiskt till kontinuerligt öppethållande på söndagar kan således inte utläsas av resultaten från affärstidsnämndens undersökningar.

5.5 Lokala skillnader i söndagsöppet

Affärstidsnämnden genomförde under perioden oktober 1973 – december 1974 kontinuerliga undersökningar av lokala avvikelser i söndagsöppethållandet. Dessa undersökningar visade att utvecklingen av det kontinuerliga söndagsöppethållandet på lokala marknader i vissa fall påtagligt avvek från vad som totalt sett gällde. Syftet med undersökningarna var att mot bakgrund av faktorer som befolkningsunderlag, näringsstruktur, konkurrenssituation, branschstruktur osv söka förklara förekomsten av lokala avvikelser i söndagsöppethållandet.

Undersökningarna genomfördes på 22 orter och omfattade varuhus (inkl. stormarknader), livsmedels- och textilhandel samt ytterligare sju fackhandelsbranscher (färghandel, bokhandel, skohandel, möbelhandel, järnhandel, radio- och TV-handel samt försäljning av hushållskapitalvaror) inom vilka man haft anledning anta att söndagsöppethållande av någon betydelse kan ha förekommit. Den första undersökningen genomfördes i oktober 1973, medan de sista undersökningarna i denna serie avsåg förhållandena i november–december 1974. Affärstidsnämnden konstaterade på grundval av dessa undersökningar att frekvensen söndagsöppethållna butiker varierade kraftigt såväl mellan olika orter som inom orterna mellan olika branscher. Sett över tiden varierade öppethållandet även kraftigt inom samma bransch på respektive ort. Variationerna i detta avseende var störst i fråga om fackhandelsbutikerna, men även för varuhus och livsmedelsbutiker var förskjutningarna över tiden påtagliga.

Den högsta frekvensen söndagsöppethållandetillfällen under november 1974 för *samtliga branscher* i relation till befolkningsunderlaget uppvisade enligt affärstidsnämnden Helsingborg, Kalmar, Sundsvall och Eskilstuna. I Helsingborg var antalet utnyttjade söndagsöppetillfällen per 100 000 invånare 155, i Kalmar 119, i Sundsvall 108 och i Eskilstuna 106. Av dessa fyra orter uppvisade Helsingborg och Kalmar värden över 100 även i oktober 1973, medan värdena för Sundsvall och Eskilstuna vid denna tidpunkt var 93 respektive 96. I Haparanda förekom inga söndagsöppna butiker i november 1974. I tre orter (Skellefteå, Trollhättan och Höganäs) var antalet utnyttjade söndagsöppetillfällen per 100 000 invånare under 25, i 6 orter (Malmö, Göteborg, Jönköping, Västerås, Norrköping och Linköping) mellan 27 och 42, i 5 orter (Umeå, Halmstad, Örebro, Gävle och Uppsala) mellan 46 och 70 samt i 3 orter (Stockholm, Borås och Växjö) mellan 75 och 97. I 12 av de 22 orter som ingick i affärstidsnämndens undersökningar hade antalet utnyttjade tillfällen till söndagsöppethållande per 100 000 invånare i november 1974 ökat jämfört med läget i oktober 1973, medan det minskat eller var oförändrat i 10 orter.

För *varuhusens* del var enligt affärstidsnämnden andelen utnyttjade av möjliga tillfällen till söndagsöppethållande under november månad 1974 högst i Kalmar med relationstalet 100 procent, vilket betyder att de båda – intill varandra lokaliserade – varuhusen i Kalmar hade öppet samtliga

söndagar under perioden. Även i oktober 1973 utnyttjade varuhusen i Kalmar samtliga möjliga tillfällen till söndagsöppethållande.

För varuhusen i Stockholm, Norrköping, Eskilstuna och Halmstad varierade i november 1974 relationstalet för antalet utnyttjade söndagsöppethållandetillfällen mellan 50 och 67 procent, medan varuhusen i Trollhättan, Höganäs, Skellefteå, Umeå och Haparanda var stängda samtliga söndagar under månaden. För de fem sistnämnda orterna innebar detta ingen förändring jämfört med oktober 1973, medan för Norrköpings, Stockholms och Eskilstunas del det ovan nämnda relationstalet ökade med 7,8 respektive 17 procentenheter. I Västerås, där varuhusen i oktober 1973 utnyttjade 57 procent av antalet möjliga söndagsöppethållandetillfällen, var samtliga varuhus stängda i november 1974. Andra orter som för den undersökta perioden uppvisade en påtaglig minskning i varuhusens söndagsöppethållande var Göteborg, Gävle, Borås, Jönköping, Linköping och Växjö. För dessa orter minskade varuhusens söndagsöppethållandefrekvens med mellan 4 och 13 procentenheter under tiden oktober 1973 – november 1974.

Av de varuhus och stormarknader i de 22 undersökta orterna som i november 1974 tillämpade kontinuerligt öppethållande på söndagar höll enligt affärstidsnämndens undersökningar samtliga livsmedelsavdelningen öppen. Vid ca 85 procent av de kontinuerligt söndagsöppna varuhusen var detta öppethållande kombinerat med ett öppethållande av fackhandelsinriktade avdelningar vid varuhusen. I många fall var detta öppethållande en direkt följd av praktiska problem för varuhusen att avskärma fackhandelsavdelningarna från livsmedelsavdelningen.

Affärstidsnämnden konstaterade att frekvensen söndagsöppethållna butiker för de flesta orterna var lägre bland *livsmedelsbutikerna* än bland varuhusen. I november 1974 uppvisade Helsingborg, Växjö, Uppsala, Kalmar, Sundsvall och Eskilstuna den högsta söndagsöppethållandefrekvensen beträffande livsmedelsbutikerna. I Helsingborg var sålunda antalet utnyttjade söndagsöppethållandetillfällen i relation till totala antalet tillfällen till söndagsöppethållande under månaden i livsmedelsbutikerna 33 procent, i Växjö 28 procent, i Uppsala 24 procent, i Kalmar och Sundsvall 23 procent och i Eskilstuna 22 procent. Jämfört med oktober 1973 innebar detta för samtliga dessa orter med undantag för Växjö och Kalmar en ökning i livsmedelshandelns söndagsöppethållandefrekvens med mellan 3 och 9 procentenheter.

I sex orter (Västerås, Borås, Jönköping, Umeå, Linköping och Örebro) varierade för livsmedelsbutikerna andelen utnyttjade söndagsöppethållandetillfällen under november 1974 mellan 7 och 16 procent och i 6 orter (Halmstad, Göteborg, Skellefteå, Malmö, Trollhättan och Norrköping) mellan 2 och 6 procent. I Stockholm var motsvarande andel 17 procent – en ökning med knappt 3 procentenheter jämfört med oktober 1973 – medan livsmedelsbutikerna i Höganäs och Haparanda hade stängt samtliga söndagar under månaden. För samtliga undersökta 22 orter uppvisade – jämfört med oktober 1973 – livsmedelshandeln ökning i frekvensen söndagsöppethållande på 11 orter, medan livsmedelshandelns söndagsöppethållande minskat eller varit oförändrat på 11 orter. De största ökningarna uppvisade livsmedelshandeln i Uppsala och Örebro, medan de största minskningarna kunde konstateras i Jönköping och Halmstad.

Inom *fackhandeln* var enligt affärstidsnämnden söndagsöppethållandefre-

kvensen för samtliga undersökta branscher avsevärt lägre än för såväl varuhusen som livsmedelsbutikerna. Sett över tiden uppvisade fackhandelsbutikerna även större variationer i söndagsöppethållandet än varuhusen och livsmedelsbutikerna, vilket bl. a. sammanhänger med att fackhandeln – i större utsträckning än övriga undersökta branscher – koncentrerar sitt söndagsöppethållande till vissa tillfällen, t. ex. till särskilda marknadsdagar, till utbetalningstillfällen för barnbidrag eller till perioden för introduktion av nya varusortiment. Den jämfört med varuhusen och livsmedelsbutikerna lägre söndagsöppethållandefrekvensen inom fackhandeln kunde enligt affärstidsnämnden troligen till viss del förklaras av svårigheten att engagera personal för söndagstjänstgöring då försäljning av fackhandelsvaror i många fall kräver jämförelsevis hög yrkeskunskap.

I november 1974 hade fackhandeln i Eskilstuna, Växjö och Borås en högre söndagsöppethållandefrekvens än fackhandeln i övriga undersökta orter. I Eskilstuna utnyttjade fackhandelsbutikerna 8 procent av månadens samtliga tillfällen till söndagsöppethållande, i Växjö 6 procent och i Borås 4 procent. För övriga orter utom Haparanda, där inga söndagsöppna fackhandelsbutiker förekom under november 1974, varierade andelen utnyttjade söndagsöppetillfällen i stort sett mellan 1 och 2 procent. Jämfört med oktober 1973 uppvisade för samtliga undersökta 22 orter fackhandeln på 9 orter en ökning i andelen utnyttjade tillfällen till söndagsöppethållande medan på resterande 13 orter söndagsöppethållandet minskade eller var oförändrat.

Det har ifrågasatts om inte ett omfattande söndagsöppethållande i vissa regioner skulle kunna smitta av sig till andra delar av landet. Affärstidsnämndens undersökningar av öppethållandet på olika orter visar emellertid en hög stabilitet i söndagsöppethållandet mellan olika orter. Under den tid affärstidsnämndens undersökningar genomfördes var det ständigt samma orter som visade hög respektive låg frekvens söndagsöppna butiker. Ett exempel på att en hög frekvens söndagsöppna butiker på en ort inte behöver leda till ett omfattande öppethållande på en annan ort är Höganäs, som trots närheten till Helsingborg med en mycket hög frekvens söndagsöppna butiker, har ett mycket litet söndagsöppethållande.

5.6 Skillnader i söndagsöppet mellan olika stora butiker

Av affärstidsnämndens lokala undersökningar framgår att det kontinuerliga söndagsöppethållandet bland *varuhusen* huvudsakligen är koncentrerat till större varuhus, dvs varuhus med en försäljningsyta överstigande 2 500 m². I november 1974 hade 66 procent av de kontinuerligt söndagsöppna varuhusen en försäljningsyta som översteg 2 500 m², medan 30 procent hade en försäljningsyta mellan 1 500 och 2 499 m² och 4 procent en försäljningsyta som understeg 1 500 m².

Ställt i relation till totala antalet varuhus i respektive storleksgrupp på de undersökta orterna visar enligt affärstidsnämndens undersökningar de större varuhusen, dvs de varuhus som har en försäljningsyta över 2 500 m², en större benägenhet till söndagsöppethållande än övriga varuhus. I november 1974 höll 82 procent av samtliga varuhus med en försäljningsyta

över 2 500 m² kontinuerligt öppet på söndagar, medan motsvarande andelar för varuhus med en försäljningsyta mellan 1 500 och 2 499 m² samt under 1 500 m² uppgick till 46 respektive 25 procent.

Även inom *livsmedelshandeln* domineras enligt affärstidsnämndens undersökningar det kontinuerliga söndagsöppethållandet av större butiksenheter. Kontinuerligt söndagsöppethållande förekommer dock inom samtliga butikstyper. Till skillnad från varuhusen, för vilka försäljningsytans omfattning användes som storleksmått, graderade affärstidsnämnden livsmedelsbutikerna efter årsomsättningens storlek.

Av samtliga livsmedelsbutiker med kontinuerligt söndagsöppethållande på av de affärstidsnämnden undersökta 22 orterna hade i november 1974 71 procent en årsomsättning överstigande 1 milj kr, varav butiker med en årsomsättning överstigande 5 milj kr svarade för 33 procentenheter. Bland de kontinuerligt söndagsöppna livsmedelsbutikerna med en årsomsättning understigande 1 milj kr – 29 procent av samtliga söndagsöppna livsmedelsbutiker – svarade butiker med en årsomsättning understigande 500 000 kr för 12 procentenheter.

Liksom beträffande varuhusen är enligt affärstidsnämndens undersökningar benägenheten bland livsmedelsbutikerna att hålla öppet på söndagar relativt sett högre bland de större butikerna än bland de mindre. I november 1974 uppgick på de 22 orterna andelen kontinuerligt söndagsöppna livsmedelsbutiker med en årsomsättning överstigande 1 milj kr till 14 procent av samtliga butiker i denna storleksgrupp, medan motsvarande andel för butiker med en årsomsättning understigande 1 milj kr uppgick till 10 procent.

5.7 De söndagsöppna butikernas lokalisering

Enligt affärstidsnämndens undersökning är de söndagsöppna *varuhusen* huvudsakligen belägna i förorternas köpcentra eller lokaliserade till helt externa lägen (stormarknader). I november 1974 var 36 procent av de söndagsöppna varuhusen på samtliga undersökta orter belägna i köpcentra, 29 procent var externt lokaliserade, medan omkring 18 procent av de söndagsöppna varuhusen hade citylägen och 14 respektive 4 procent var lokaliserade till övrig innerstad samt bostadsområden.

Ställt i relation till samtliga varuhus visar enligt affärstidsnämnden varuhus med externa lägen (stormarknader) och varuhus lokaliserade till köpcentra i förorterna en högre benägenhet till söndagsöppethållande än övriga varuhus. I exempelvis de tre storstadsområdena Stockholm, Göteborg och Malmö uppgick i november 1974 antalet varuhus med externa lägen eller lokaliserade till förortscentra till 12 respektive 42 procent av samtliga varuhus. Av samtliga varuhus med kontinuerligt öppet hållande på söndagar utgjorde emellertid varuhus med sådana lägen 22 respektive 50 procent.

Totalt sett skiljer sig enligt affärstidsnämnden *livsmedelsbutikernas* lokalisering från varuhusens såtillvida att livsmedelsbutikerna i allmänhet ges en mer bostadsorienterad lokalisering än varuhusen. Denna grundläggande skillnad i lokalisering mellan de båda butikstyperna avspeglar sig även i söndagsöppethållandet. Drygt hälften av de söndagsöppna livsmedelsbutikerna i november 1974 var således bostadsorienterade mot, som

ovan nämnts, 4 procent av varuhusen. I övrigt är de söndagsöppna livsmedelsbutikerna främst lokaliserade till förorternas köpcentra. Söndagsöppna livsmedelsbutiker i citylägen, i övriga innerstadsområden samt i externa lägen är enligt affärstidsnämndens undersökningar relativt sett mindre vanligt förekommande.

5.8 De söndagsöppna butikernas ägandeförhållanden

Benägenheten att hålla söndagsöppet varierar enligt affärstidsnämndens undersökningar starkt mellan olika ägarkategorier. Av samtliga *varuhus* på de 22 orterna inom Åhlén & Holm-Tempokedjan (inkl. Wessels) var i november 1974 64 procent av varuhusen söndagsöppna, medan inom konsumentkooperationen och NK-Turitzkedjan motsvarande andel var 39 procent. Jämfört med oktober 1973 innebar detta för Åhlén & Holm-Tempo en ökning med 8 procentenheter, medan andelen för konsumentkooperationen och NK-Turitzerz minskade med 2 respektive 5 procentenheter.

Inom *livsmedelshandeln* är enligt affärstidsnämndens undersökningar – såväl i oktober 1973 som i november 1974 – benägenheten att hålla söndagsöppet störst hos butiker som saknar kedjetillhörighet. I november 1974 uppgick andelen icke kedjeanknutna butiker med söndagsöppethållande till 21 procent av samtliga sådana butiker på de 22 orterna. Inom Favör var motsvarande andel 17 procent och inom ICA, konsumentkooperationen och Vivo 10, 7 respektive 4 procent. Inom samtliga kedjor med undantag för Vivo var andelen söndagsöppna livsmedelsbutiker högre i november 1974 än i oktober 1973. Förändringarna var dock enligt affärstidsnämndens undersökningar genomgående små och uppgick i flertalet fall till mellan 1 och 2 procentenheter.

5.9 Orsaker till skillnader i söndagsöppethållande

Mot bakgrund av de betydande skillnader som föreligger mellan olika orter i frekvensen söndagsöppethållande sökte affärstidsnämnden analysera huruvida konstaterade olikheter i öppethållandet kunde sättas i samband med konsumenternas lokalt betingade olika behov av att kunna handla på söndagar. Nämnden undersökte bl. a. huruvida något samband fanns mellan omfattningen av söndagsöppethållandet och befolkningsstrukturen, förvärvsintensiteten – såväl totalt som för kvinnor – näringslivsstrukturen m. m. på respektive ort. I undersökningarna kunde dock inte några samband mellan å ena sidan frekvensen söndagsöppethållande och å andra sidan befolkningsstruktur, förvärvsintensitet och näringslivsstruktur – exempelvis med avseende på inriktningen mot tung eller lätt industri samt servicenäringar, för respektive ort dominerande industrier med en- eller flerskiftgång m. m. – påvisas.

Eftersom några klara samband mellan frekvensen söndagsöppethållande och befolkningsstruktur m. m. inte kunde konstateras inhämtade nämnden synpunkter från de av nämndens undersökningar berörda lokala köpmannaförbunden på varför söndagsöppethållandet utvecklats som skett på re-

spektive orter. Samma förfrågan tillställdes konsumentkooperationen och de enskilda varuhuskedjorna.

Från några av de lokala köpmannaförbunden framhölls att en överetablering inom detaljhandeln i vissa fall kunde ha drivit fram ett söndagsöppethållande. En sådan överetablering fördes fram som en möjlig förklaring till det i jämförelse med andra orter relativt omfattande söndagsöppethållandet i Helsingborg, Kalmar, Växjö, Borås och Sundsvall. För Helsingborgs del framhölls som förklaring till den höga frekvensen söndagsöppethållande vidare att butikerna där till viss del hämtar sitt kundunderlag från Danmark, där inget söndagsöppethållande förekommer samt för Kalmars och Växjös del att dessa orter är centralorter för ett tämligen stort omland. I fråga om Sundsvall framhölls som en bidragande orsak till den jämförelsevis höga frekvensen söndagsöppna butiker det kontinuerliga söndagsöppethållande som bedrivs av möbelvaruhuset IKEA.

På andra orter med överetablering i detaljhandeln – t. ex. Västerås och Göteborg – var andelen söndagsöppna butiker jämförelsevis låg, varför etableringssituationen i detaljhandeln enligt affärstidsnämnden inte allmängiltigt kan förklara olikheter mellan olika orter med avseende på söndagsöppethållandet. För Västerås och Göteborgs vidkommande förklarade köpmannaförbunden den jämförelsevis låga andelen söndagsöppna butiker bero på det motstånd mot söndagsöppethållande från företrädare för handeln och de anställda som finns på dessa orter. Lokala opinioner mot söndagsöppethållande – från företrädare för handel, från handelsanställda och från konsumenter – ansågs också vara en av förklaringarna till varför norrlandskommuner, jämfört med övriga landet, visade en lägre frekvens söndagsöppna butiker. Inte i något fall uppgav de lokala köpmannaförbunden att kyrksamheten på respektive ort skulle ha haft någon inverkan på detaljhandelns söndagsöppethållande.

Mot bakgrund av de analyser som gjordes av de lokala olikheterna i söndagsöppethållandet konstaterade affärstidsnämnden att öppethållandet på olika orter inte bestäms av entydiga och allmängiltiga motiv.

5.10 Krav på öppethållande i bakre led till följd av söndagsöppethållande i detaljhandeln

Det har ifrågasatts om inte ett ökat öppethållande i detaljhandeln på söndagar skulle kunna leda till krav på ökade prestationer från detaljhandelns leverantörer. Under den tid fria affärstider gällt har emellertid inga sådana krav framställts. Öppethållande på söndagar i detaljhandeln har således inte medfört ändrade arbetstider i övriga distributions- och produktionsled. Ledande detaljhandelsföretag bedömer riskerna för att så skulle bli fallet som små. Att så är fallet sammanhänger bl. a. med att redan nu – under fritt öppethållande – butikerna får alla sina huvudleveranser under måndagar – fredagar. Möjligheterna att få leveranser på lördagar är mycket begränsade och består i allmänhet i att mejerier och vissa partihandelsföretag erbjuder leveranser för de detaljister som själva hämtar sina varor.

6 Affärstiderna och prisutvecklingen

Fria affärstider i sig har givetvis inte någon inverkan på butikernas priser. Frågan om de fria affärstidernas eventuella inverkan på prisnivån blir relevant först i det fall butikerna utnyttjar de möjligheter till utsträckt öppethållande som frånvaron av en lagstiftning rörande affärstiderna medger. Avgörande för om en butik ska ha utsträckt öppethållande eller inte är i första hand försäljningens storlek under dessa timmar. Överstiger inte butikens marginalintäkt marginalkostnaden under dessa timmar kommer inget öppethållande till stånd. Detta förhållande torde gälla i praktiskt taget samtliga fall. I enstaka fall ingår vissa fixerande öppethållandetider i en butikskedjas marknadsföring varför avvikelser för enskilda butiksenheter inte tillåts trots eventuellt otillfredsställande lönsamhet vid vissa butiksenheter under vissa timmar. I vissa fall kan utsträckt öppethållande utnyttjas som rent konkurrensmedel utan hänsyn till lönsamheten i butiken på kortare eller längre sikt.

Affärstidsnämnden konstaterade i sin slutrapport att försäljningen på söndagar hos de företag som bedrev kontinuerlig söndagshandel år 1973 – ett år då affärstiderna efter regleringens upphörande i slutet av 1971 kan sägas ha stabiliserat sig – utgjorde i genomsnitt 3 procent av dessa företags totala försäljning. Av den totala försäljningen inom de undersökta butikskategorierna, dvs. varuhus, stormarknader och dagligvarubutiker som svarade och fortfarande svarar för den helt övervägande delen av detaljhandelns söndagsöppethållande, utgjorde söndagsförsäljningen ca 1,2 procent.

Av den totala söndagsförsäljningen 1973 föll enligt affärstidsnämndens undersökningar ca 80 procent på försäljning av dagligvaror – förutom livsmedel även tobak, kemikalier, tekniska varor, mjukpapper etc. – medan resterande del – ca 20 procent – föll på försäljning av övriga varor. Inom gruppen övriga varor var söndagsförsäljningen i första hand knuten till textila beklädnadsvaror. Den totala söndagsförsäljningen av dagligvaror 1973 i undersökta butikskategorier – ca 280 miljoner kronor – utgjorde ca 1 procent av den totala försäljningen i detaljhandeln samma år av berörda varugrupper.

Vid varuhus uppgick den totala försäljningen på söndagar under 1976 till ca 450 miljoner kronor, eller till ca 3 procent av den totala försäljningen vid varuhusen samma år.

För att få en uppfattning om den totalt och omsättningsmässigt sett relativt begränsade söndagshandelns lönsamhet i förhållande till handeln på vardagar undersökte affärstidsnämnden hos varuhusen bl. a. lönekostnadernas andel av försäljningen. Undersökningarna gav vid handen att löneandelarna såväl

1972 som 1973 var lägre i söndagshandeln än i handeln på vardagar. Särskilt med hänsyn till att företagen via s. k. obekvämetstillägg har att betala dubbelt så höga arbetslöner i söndagshandeln som i vardagshandeln kunde detta enligt affärstidsnämnden tyda på att söndagshandeln är mera effektiv än handeln på vardagar. Någon påverkan på prisutvecklingen i en för konsumenterna ogynnsam riktning skulle härigenom inte heller kunna härledas från söndagsöppethållandet. Affärstidsnämnden framhöll dock att vid en bedömning av söndagshandelns effektivitet hänsyn måste tas till att vissa prestationer kan överföras från söndagar till andra dagar i veckan, bl. a. lagerfunktioner, kontorsarbete, påfyllning av varor i diskar m. m. samt att ca 20 procent av de söndagsarbetande är särskilt anställda för att arbeta på söndagar och annan obekvämt arbetstid och därför kan vara inplacerade i den lägsta lönetariffen i det kollektiva lönesystemet.

Av en undersökning rörande personalen i de särskilda söndagsstyrkorna som affärstidsnämnden genomförde framgår bl. a. att den genomsnittliga timförtjänsten på söndagar för personer i dessa styrkor i februari 1975 uppgick till ca 22 kr. Vid samma tidpunkt skulle för en fast anställd person i högsta lönetariffen timförtjänsten på söndagar ha uppgått till 32 kr.

Sedan februari 1975 har bl. a. de avtalsenliga lönehöjningarna lett till att timförtjänsten för den särskilda söndagspersonalen stigit och den uppgår för närvarande (april 1977) vid ett antal särskilt undersökta varuhus till i genomsnitt ca 38:50 kr per timme. För en på heltid fast anställd person i högsta lönetariffen uppgår timlönen vid söndagstjänstgöring till i genomsnitt ca 39 kr. Skillnaden i timlön på söndagar mellan personal i de särskilda söndagsstyrkorna och den fast anställda personalen har således minskat och uppgår för närvarande till mindre än en krona per timme mot tidigare ca tio kronor.

Enligt en jämförelse mellan avkastningen i söndagshandeln hos varuhusen 1972 och 1973 som affärstidsnämnden genomförde hade varuhusen relativt sett bättre utbyte av söndagshandeln under 1972 än under 1973. Den lägre avkastningen i söndagshandeln under 1973 än under 1972 kan enligt affärstidsnämnden vara en förklaring till den successiva nedgång i antalet kontinuerligt söndagsöppna varuhus som, jämfört med 1972, kunde konstateras under 1973 och 1974. Även nedgången under 1975 i varuhusens kontinuerliga söndagsöppethållande kan troligen till stor del förklaras av ett fortsatt försämrat utbyte av handeln på söndagar.

Slutsatsen att de fria affärstiderna inte påverkat prisutvecklingen i en för konsumenterna ogynnsam riktning bekräftades enligt affärstidsnämnden av dels en undersökning angående marginalutvecklingen i dagligvaruhandeln under de första elva månaderna 1973 som presenterades av statens pris- och kartellnämnd (SPK) i februari 1974, dels en särskild bearbetning som affärstidsnämnden lät göra av SPKs undersökning 1974 av faktiska pris- och marginalnivåer i dagligvaruhandeln.

Enligt undersökningen av marginalutvecklingen under de elva första månaderna 1973 kunde den för den undersökta perioden konstaterade marginalförstärkningen i dagligvaruhandeln om ca 4,5 procent helt tillskrivas effekterna av bakifrån kommande prisstegringar av samma storleksordning samt det förhållandet att handeln på dessa prisstegringar tillämpat fasta procentuella pålägg.

Den av SPK genomförda undersökningen av faktiska priser och marginaler i dagligvaruhandeln baserades på uppgifter inhämtade under senvåren och sommaren 1974 från ett statistiskt urval omfattande ca 1 500 allivsbutiker och varuhus. De utvalda butikerna representerade ca 9 000 försäljningsställen för dagligvaror i landet som helhet. Av de av SPK totalt undersökta ca 1 500 butikerna tillämpade vid undersökningstillfället 160 eller ca 11 procent kontinuerligt öppethållande på söndagar.

För samtliga kontinuerligt söndagsöppna butiker inhämtades genom undersökningen uppgifter om dels dess geografiska läge, dels dess årsomsättning av dagligvaror, dels den cirkaprislista, som butiken huvudsakligen följde, dels dess huvudleverantör (grossist) av dagligvaror. Till respektive söndagsöppna butik kopplades – för jämförelser av de faktiska prisnivåerna – en "syskonbutik", som inte hade söndagsöppet. Valet av dessa "syskonbutiker" skedde efter sådana kriterier att "syskonbutiken" i största möjliga utsträckning skulle likna den söndagsöppna butiken. Då några "syskonbutiker" ej stod att finna till de söndagsöppna stormarknaderna tvingades man utesluta dessa ur undersökningen.

För respektive söndagsöppna butik med "syskonbutik" beräknades i affärstidsnämndens undersökning de faktiska prisernas relation till de rekommenderade cirkapriserna, varigenom en s. k. följsamhetskvot kunde fastställas för respektive butik. Jämförelsen av de faktiska priserna mellan de söndagsöppna respektive icke söndagsöppna butikerna skedde därefter genom en jämförelse av följsamheten till cirkaprislistorna för respektive butik.

För de söndagsöppna butikerna beräknades den genomsnittliga följsamhetskvoten till 99,2 medan motsvarande kvot för "syskonbutikerna" beräknades till 99,3. Såväl söndagsöppna som icke söndagsöppna butiker tillämpade således en faktisk prisnivå som låg lägre än den rekommenderade cirkaprisnivån och priserna i de söndagsöppna butikerna tenderade att ligga något under de priser som tillämpades i icke söndagsöppna butiker. Skillnaden i följsamhetskvot mellan de söndagsöppna butikerna och deras "syskonbutiker" var emellertid inte statistiskt säkerställd. Av undersökningen drog affärstidsnämnden slutsatsen att det kontinuerliga öppethållandet på söndagar inte negativt påverkat prisnivån i söndagsöppna butiker.

Beroende på att "syskonbutiker" inte stod att finna ingick inte som nämnts stormarknader i affärstidsnämndens undersökning av prisnivån i söndagsöppna butiker. Av SPKs undersökning av faktiska priser och marginaler i dagligvaruhandeln från senvåren och sommaren 1974 framgår emellertid att prisnivån i stormarknader, vilka tillämpar ett jämförelsevis omfattande söndagsöppethållande, är avsevärt lägre än i traditionell dagligvaruhandel. I allmänhet är priserna enligt undersökningen 4–5 procent lägre i stormarknaderna än i dagligvarubutikerna. Variationerna är dock relativt stora och exempel finns på stormarknader som tillämpar priser som understiger priserna i de närmast liggande dagligvarubutikerna med 8 procent.

Affärstidsnämndens olika undersökningar av priser, effektivitet och lönsamhet i söndagshandeln avsåg varuhus, stormarknader och dagligvarubutiker. De slutsatser nämnden drog av dessa undersökningar gäller således för dessa butikskategorier. De butiksenheter inom dessa kategorier av butiker som har kontinuerligt söndagsöppet är främst de större enheterna, dvs. i

första hand enheter med i allmänhet förhållandevis höga kapital- och lokalkostnader. Genom ett utökad öppethållande kan dessa butiker nå ett bättre utnyttjande av gjorda investeringar och totalt uppnå en högre effektivitet i verksamheten.

Vid sidan av varuhusen, stormarknaderna och de vanliga dagligvarubutikerna finns i detaljhandeln tre butikskategorier – kiosker, s. k. servicebutiker och bensinstationer – som i större eller mindre utsträckning baserar sin verksamhet på försäljning av dagligvaror under tider då huvuddelen av övrig handel normalt håller stängt. I kiosker och servicebutiker svarar försäljningen under sena vardagskvällar och söndagar för en stor del av dessa butikers totala försäljning – i många fall t. o. m. för största delen av försäljningen. Hos butiker inom exempelvis Näröppetkedjan svarar försäljningen på vardagar – inklusive lördagar – efter kl 20 samt försäljningen på söndagar för ca 33 procent av den totala försäljningen. För enbart söndagar uppgår inom Näröppetkedjan försäljningsandelen till 22 procent. För kiosker och bensinstationer med dagligvaruförsäljning är den andel av försäljningen som faller på förlängt öppethållande på vardagar och på söndagar i många fall större. Av exempelvis Pressbyråns totala försäljning genom kiosker sker ca 32 procent på vardagskvällar efter kl 20 och på söndagar, medan för de bensinstationer inom Oljekonsumenternas Förbund (OK) som har försäljning av dagligvaror motsvarande andel uppgår till ca 60 procent. Försäljningen på söndagar utgör för Pressbyråns del ca 18 procent av den totala försäljningen och för OKs del ca 40 procent.

Kostnadsstrukturen hos kiosker och servicebutiker skiljer sig i allmänhet från kostnadsstrukturen i varuhus och större dagligvarubutiker så tillvida som de i allmänhet har lägre kapital- och lokalkostnader. Lönekostnaderna däremot är av avsevärt större betydelse i dessa butikskategorier än i varuhus och dagligvarubutiker. Lönetillägg för tjänstgöring på obekvämt arbetstid har en betydligt större inverkan på kostnadssituationen inom kioskhandeln och bland de s. k. servicebutikerna än bland övriga butiker. Härtill kommer att kiosker och servicebutiker vanligen är en- eller fåmansbetjänade vilket begränsar möjligheterna att genom rationaliseringar motverka stora lönekostnadsökningar. Inom bensinstationshandeln har lönekostnadernas storlek och förändringar mindre betydelse för den totala kostnadssituationen beroende på dels att bensinstationernas försäljning totalt sett är relativt automatiserad, dels att lönetilläggen för tjänstgöring på obekvämt tid är lägre i bensinstationshandeln än i övrig handel.

Enligt en av SPK i maj 1976 genomförd prisundersökning hos servicebutiker tillämpar dessa butiker i allmänhet priser som med mellan 5 och 10 procent överstiger motsvarande priser i de större dagligvaruföretagens cirkaprislistor. De högre priserna tillämpas i allmänhet inte på hela sortimentet. Vanligtvis förekommer en uppdelning av sortimentet på nödvändighetsvaror – t. ex. mjölk, kött och bröd – och mindre nödvändiga varor, t. ex. tobak, öl och läskedrycker, där de högre priserna enbart tillämpas på det sistnämnda sortimentet. Priserna i servicebutikerna på varor i det s. k. nödvändiga sortimentet sätts vanligen med hjälp av cirkaprislistor från någon ledande leverantör eller anpassas till gängse priser på orten.

Trots den högre prisnivån har servicebutikerna aktivt kunnat konkurrera om kunderna med varuhus och övrig detaljvaruhandel. Antalet service-

butiker har ökat markant sedan affärstiderna på prov släpptes fria och ett betydande antal nyetableringar planeras. För kiosker, vars priser vanligen överstiger dagligvaruhandels priser på jämförbara produkter med 5–10 procent, har utvecklingen gått åt motsatt håll och antalet kiosker av traditionell typ minskar år från år. De traditionella kioskerna byggs i stor utsträckning ut till servicebutiker, varigenom kostnaderna – genom sortimentsutvidgning – kan fördelas på en större försäljning och samtidigt begränsas genom ökat inslag av självbetjäning.

Av de bensinstationer, som – förutom drivmedel, biltillbehör m. m. – säljer livsmedel och andra dagligvaror, tillämpar åtskilliga – bland annat samtliga bensinstationer tillhörande Oljekonsumenternas Förbund (OK) – samma priser som dagligvaruhandeln på huvuddelen av sitt sortiment av dagligvaror. Vissa bensinstationer tillämpar för delar av sitt sortiment av dagligvaror – främst färskvaror – samma priser som dagligvaruhandeln, medan priserna för övriga varor inom dagligvarusortimentet överstiger priserna på motsvarande varor inom dagligvaruhandeln med upp till 10 procent. Vissa andra bensinstationer med dagligvaruförsäljning har en prissättning som för så gott som samtliga varor avviker från priserna på motsvarande varor inom dagligvaruhandeln. I allmänhet är priserna 5–10 procent högre i dessa butiker än i dagligvaruhandeln.

Affärstidskommittén delar affärstidsnämndens slutsats att nämndens undersökningar visar att öppethållandet under förlängd tid – inklusive öppethållande på söndagar – inte påverkat prisnivån i stormarknader, varuhus och traditionella dagligvarubutiker i höjande riktning. Däremot kan, som affärstidsnämnden också konstaterat, de fria affärstiderna – genom de obekvämlighetstillägg som gäller för tjänstgöring under kvällar och helger – ha påverkat prisnivån inom den jämförelsevis löneintensiva del av handeln som speciellt inriktat sin verksamhet på försäljning under tider då övrig handel normalt håller stängt. Inom exempelvis Pressbyrån har för kioskrörelsen den genomsnittliga lönekostnaden per timme – inklusive sociala avgifter – ökat med 113 procent under tiden 1971–1975. Under samma period har försäljningen i 604 bestående kiosker räknat i löpande priser ökat med 33 procent. Prishöjningarna har under samma tid uppgått till 39 procent, vilket således innebär en volymminskning om ca 6 procent. Lönekostnadernas andel av det totala försäljningsvärdet har ökat från 16,0 procent 1971 till 22,4 procent 1975. Resultatet för de 604 kioskerna efter avskrivningar och finansnetto har genom den konstaterade utvecklingen successivt försämrats och räknat i procent av omsättningen, exkl. moms, sjunkit från + 1,8 procent 1971 till - 0,6 procent 1975. Försäljningen på söndagar utgjorde 1975 18 procent av den totala försäljningen och svarade efter leverantörs- och personalkostnader för 14 procent av det s. k. täckningsbidraget. Resultatförsämringen för de 604 kioskerna kan som tidigare nämnts förklaras av dels de särskilda lönetillägg för obekväm arbetstid som numera även utgår till kioskanställd personal som arbetar på vardagar efter kl 18 (+ 50 procent), på vardagar efter kl 20 (+ 70 procent) samt på lördagar efter kl 12 jämte söndagar (+ 100 procent), dels kioskrörelsens begränsade rationaliseringsmöjligheter, dels en volymminskning som enligt branschens uppfattning sammanhänger med den ökade konkurrensen från främst dagligvaruhandeln på sena vardagskvällar och söndagar.

Mot bakgrund av genomförda undersökningar och analyser kan således konstateras

- att söndagshandeln är mer lönsam än vardagshandeln,
- att kostnadsläget i söndagshandeln inte påverkar prisnivån i en för konsumenten ogynnsam riktning,
- att såväl söndagsöppna som icke söndagsöppna dagligvarubutiker tillämpar en faktisk prisnivå som är lägre än den rekommenderade cirkaprisnivån,
- att priserna i de söndagsöppna dagligvarubutikerna tenderar att ligga något under de priser som tillämpas i icke söndagsöppna butiker,
- att stormarknader vanligen tillämpar priser som med 4–5 procent understiger priserna i dagligvarubutikerna,
- att priserna i servicebutiker och kiosker överstiger priserna i dagligvaruhandeln med för vissa varor – särskilt umbärliga sådana – upp till 5–10 procent,
- att åtskilliga av de bensinstationer som säljer dagligvaror tillämpar priser som är desamma som de som tillämpas i dagligvaruhandeln, medan andra bensinstationer håller 5–10 procent högre priser än dagligvaruhandeln på hela eller delar av dagligvarusortimentet,
- att servicebutikerna, trots den högre prisnivån, aktivt kunnat konkurrera om kunderna med varuhus och övrig dagligvaruhandel samt
- att kioskerne, till följd av begränsade rationaliseringsmöjligheter och stigande lönekostnader, i många fall har måst utvidga sin försäljning till att omfatta även dagligvaror.

7 Affärstiderna och handelns struktur

När affärstidsregleringen avvecklades vid årsskiftet 1971/72 hävdades från bl. a. småföretagarhåll att många mindre butiker skulle slås ut genom konkurrens från stora butiker med förlängt öppethållande. Verkningarna skulle främst komma att drabba vissa delar av fackhandeln och mindre livsmedelsbutiker. Man såg i en sådan utveckling en allvarlig risk för försämrad service för konsumenterna genom att det skulle bli den på mera personlig service inriktade fackhandeln och mindre närhetsbutiker som i första hand skulle drabbas.

I sitt meddelande till riksdagen hösten 1971 angående den fortsatta ordningen på affärstidernas område efter årsskiftet 1971/72 uttalade dåvarande handelsministern bl. a. att de frågor som sammanhänge med de fria affärstidernas eventuella inverkan på handelns struktur var så svårbedömbara att de särskilt borde uppmärksammas av den av handelsministern föreslagna – och senare tillsatta – affärstidsnämnden. De analyser av eventuella förändringar i handelns struktur till följd av affärstidsregleringens slopande som utfördes av affärstidsnämnden sträckte sig t. o. m. 1974. Affärstidskommittén har kompletterat dessa analyser så långt det varit möjligt. De sakkuppgifter och de erfarenheter som nu finns tillgängliga för en analys av de fria affärstidernas eventuella inverkan på handelns struktur avser således en femårsperiod.

De förändringar i butiksbeståndet under den tid fria affärstider gällt som redovisas i avsnitten 7.1.1–7.1.5 avser förändringar av butiksbeståndet i landet som helhet. Den utveckling som i detta avseende kunnat konstateras behöver inte vara giltig för enskilda orter eller för skilda områden inom en och samma ort. Även om det skett en uppbromsning i totala antalet nedlagda butiker kan således detaljhandelsservicen ha försämrats på enskilda orter.

7.1 Butikskategorier

Bland olika distributionsformer inom detaljhandeln med dagligvaror¹ dominerar den s. k. butikshandeln, dvs. försäljning i permanent och stationär butiks- eller varuhuslokal. Butikstyper eller butiksformer med huvudsaklig försäljning av dagligvaror är fristående livsmedelsbutiker (dagligvarubutiker), s. k. servicebutiker, livsmedelsavdelningar i varuhus och stormarknader samt specialbutiker för vissa livsmedel. Övriga distributionsformer, dvs. and-

¹ Förutom livsmedel även tobaksvaror, kemisk-tekniska artiklar, mjukpappersprodukter etc.

ra former än butikshandel, omfattar i första hand kiosk- och torghandel samt ambulerande handel av olika slag inklusive direktförsäljning till hushållen, t. ex. av drycker genom bryggeribilar. Till gruppen övriga distributionsformer hör också automathandel, beställningshandel – postorderhandel – samt s. k. sluten detaljhandel, dvs. försäljning som begränsas till särskilda grupper av konsumenter, exempelvis till personalsammanslutningar vid företag.

I de fall det varit möjligt har i det följande för de olika butikskategorierna redovisats det ungefärliga antalet årsanställda. Redovisningen av antalet årsanställda bygger på de normala för full arbetstid som fastställs av regeringen och som ligger till grund för beräkning av arbetsgivarnas avgifter till den allmänna försäkringen. För 1976 var normaltalet för full arbetstid 1660 timmar. Hänsyn har därvid tagits till sjukfrånvaro, frånvaro p. g. a. militärtjänst etc. Två deltidsanställda, vilka vardera arbetat 830 timmar under 1976, redovisas i detta sammanhang som en årsanställd.

Redovisningen av antalet årsanställda omfattar inte butiksägare och personer ur dennes familj. Någon statistik som belyser dessa personers arbetsinsats finns ej. Det medför att uppgifter om antalet årsanställda inte ger en helt rättvisande bild av den totala arbetsinsatsen i respektive företag. I företag tillhörande konsumentkooperationen (t. ex. Domus, Obs!, Konsum, OK) liksom i flertalet kedjeföretag med central administration och anställd företagsledning (t. ex. NK-Åhrléns, Metro, Hennes & Mauritz, Pressbyrå) redovisas i statistiken över antalet anställda samtliga personer verksamma i företagen. I företag där ägaren och eventuellt ytterligare personer ur ägarfamiljen är verksamma – främst mindre och medelstora dagligvaru- och fackhandelsbutiker, kiosker och bensinstationer – redovisas endast arbetsinsatsen för de anställda, trots att i flera av dessa företag ägaren och personer ur ägarfamiljen står för hela eller stor del av den totala arbetsinsatsen.

7.1.1 *Dagligvarubutiker och varuhus*

Med *dagligvarubutiker* avses fullsorterade försäljningsställen för dagligvaror. Till dagligvarubutiker räknas vanligen inte endast fristående livsmedelsbutiker utan även livsmedelsavdelningar i varuhus och stormarknader. Antalet dagligvarubutiker – exklusive varuhusens livsmedelsavdelningar – uppgick i slutet av 1976 till ca 10 000. Jämfört med läget i början av 1960-talet innebär detta en minskning med ca 15 000 butiker.

Av de totalt ca 10 000 dagligvarubutikerna i slutet av 1976 utgjordes drygt 1 000 av större dagligvarubutiker, s. k. *supermarkets*. Som supermarket räknas samtliga dagligvarubutiker med självbetjäning och minst 400 m² försäljningsyta. Årsomsättningen i en supermarket överstiger vanligen 5 milj. kr. per år och antalet årsanställda varierar vanligen mellan tio och femtio. Supermarket kan i sin tur indelas i *dagligvarumarknader*, *hallbutiker* och *övriga stora dagligvarubutiker*. Dagligvarumarknaderna har en försäljningsyta överstigande 800 m² och minst 100 parkeringsplatser i direkt anslutning till butiken. Hallbutikerna har en försäljningsyta överstigande 400 m². Av denna yta skall enligt definitionen minst 30 procent tas upp av varor utanför livsmedelsområdet. Övriga stora dagligvarubutiker omfattar resterande dagligvarubutiker med självbetjäning och minst 400 m² försäljningsyta.

Av resterande ca 9 000 butiker med fullständigt sortiment av dagligvaror utgjordes i slutet av 1976 ca 400 av s. k. *servicebutiker* – dagligvarubutiker med högst 200 m² försäljningsyta, vanligen högst 1 500 artiklar och öppet-hållande minst 60 timmar per vecka – och 230 av s. k. *trafikbutiker*, dvs. bensinstationer med ett relativt brett sortiment av dagligvaror. Antalet årsanställda i servicebutiker uppgår vanligen till 3–4. Antalet årsanställda vid trafikbutikerna, dvs. inklusive personal för försäljning av drivmedel och bilanknutna varor, uppgår vanligen till 4–12. Vid övriga mindre försäljningsställen för dagligvaror varierar antalet årsanställda vanligen mellan 0 och 10. Antalet sådana försäljningsställen med mindre än fem årsanställda kan beräknas till ca 6 000 medan antalet försäljningsställen med fem eller fler årsanställda kan beräknas till ca 2 500.

Dagligvarubutiker – exklusive varuhusens livsmedelsavdelningar men inklusive service- och trafikbutiker – kan beräknas svara för ca 60 procent av den totala dagligvaruförsäljningen inom detaljhandeln.

Med *varuhus* avses försäljningsställen med minst 600 m² försäljningsyta och med ett brett sortiment, täckande flertalet varugrupper i detaljhandeln. *Stormarknader* har en försäljningsyta på minst 2 500 m² och är externt lokaliserade, till övervägande delen byggda på självbetjäningsprincipen och har ett stort antal – minst 300 – parkeringsplatser i direkt anslutning till butiken. Antalet varuhus var vid slutet av 1976 ca 400, varav 37 var stormarknader.

Antalet s. k. *kedjeveruhus*, dvs. varuhus och stormarknader som ägs av konsumentkooperationen och NK-Åhlénskoncernen, har sedan början av 1960-talet ökat från ca 240 till ca 375. Ökningstakten var särskilt hög vid mitten av 1960-talet, då ett 20-tal enheter tillkom varje år. Sedan år 1970 har ökningen varit obetydlig. Vid sidan av de s. k. kedjeveruhusen finns ca 30 varuhus som benämns *köpmannavaruhus*. Denna benämning brukar appliceras på samverkande branschföretag – vanligen minst tio stycken – som gemensamt driver en varuhusliknande anläggning. Antalet årsanställda i varuhus och stormarknader utgör i flertalet fall mellan 30 och 200.

Dagligvaruförsäljningen i varuhus och stormarknader kan beräknas utgöra omkring 15 procent av den totala dagligvaruförsäljningen i detaljhandeln.

Andra – vid sidan av kioskerna – inte ovan särskilt beskrivna distributionsformer för dagligvaror, t. ex. torghandel, ambulerande handel, försäljning genom speciallivsbutiker och försäljning av dagligvaror inom t. ex. färg-, tobaks- och blomsterhandel, kan beräknas svara för ca 18 procent av den totala försäljningen av dagligvaror i detaljhandeln.

Inom dagligvaruhandeln totalt sett har sedan 1960 ca 17 000 butiker lagts ner. Samtidigt har över 2 000 moderna självbetjäningseenheter inklusive livsmedelsavdelningar i varuhus – nyetablerats. Under 1960-talet översteg antalet årligen nedlagda dagligvarubutiker i allmänhet 1 000.

Antalet nedlagda och nyetablerade dagligvarubutiker – inklusive livsmedelsavdelningar i varuhus – under tiden 1969–1976 framgår av tablå 7.1.

Tablå 7.1 Antalet nyetablerade och nedlagda dagligvarubutiker under tiden 1969–1976

År	Enskild handel			Kooperativ handel			Totalt		
	Nyetab- lering- ar	Ned- lägg- ningar	Netto- föränd- ring	Nyetab- lering- ar	Ned- lägg- ningar	Netto- föränd- ring	Nyetab- lering- ar	Ned- lägg- ningar	Netto- föränd- ring
1969	136	956	-820	93	226	-133	229	1 182	- 953
1970	111	1 082	-971	86	192	-106	197	1 274	-1 077
1971	93	753	-660	52	141	- 89	145	894	- 749
1972	133	706	-573	61	132	- 71	194	838	- 644
1973	137	591	-454	52	141	- 89	189	732	- 543
1974	151	463	-312	41	115	- 74	192	578	- 386
1975	129	530	-401	34	68	- 34	163	598	- 435
1976	160	550	-390	39	92	- 53	199	642	- 443

Källa: Handels Utredningsinstitut (HUI) och KF.

Som framgår av tablå 7.1 var antalet nedlagda dagligvarubutiker under 1969 och 1970 1 182 respektive 1 274. År 1971 skedde en kraftig minskning av antalet nedlagda butiker. Denna nedgång fortsatte under 1972 och 1973 för att stagnera under 1974 och 1975 då knappt 600 butiker lades ned. 1976 var antalet nedlagda dagligvarubutiker 642.

Antalet nyetablerade dagligvarubutiker var 1969 och 1970 ca 200 per år. Efter en nedgång år 1971, då antalet nyetablerade dagligvarubutiker var 145, var det åren 1972–1974 åter ca 200 per år för att 1975 utgöra 163. 1976 var antalet nyetablerade dagligvarubutiker 199.

Eftersom antalet nedlagda butiker inom dagligvaruhandeln varje år varit större än antalet nyetablerade har det totala butiksbeståndet kontinuerligt minskat. År 1969 uppgick totala antalet dagligvarubutiker till ca 14 000. I slutet av år 1976 var motsvarande antal 9 850. Minskningen av antalet dagligvarubutiker har dock inte varit lika kraftigt alla år. Kraftigast var minskningen under 1969 och 1970 – då 1967 års affärstidslag fortfarande gällde – då butiksbeståndet inom dagligvaruhandeln gick ner med ca 1 000 butiker per år. Därefter har den årliga avtrappningen av antalet dagligvarubutiker minskat för att under 1975 och 1976 uppgå till ca 400 butiker per år.

Samtidigt som antalet nedlagda butiker 1975 sålunda var större än antalet nyetablerade var den beräknade sammanlagda omsättningen i de nyetablerade butikerna större än i de nedlagda, nämligen 717 mot 517 milj. kr. Medianvärdet för omsättningen i de under 1975 nedlagda enskilda dagligvarubutikerna var knappt 0,5 milj. kr. per år. Motsvarande beräknade omsättning för de samma år nyetablerade enskilda dagligvarubutikerna var 3,0 milj. kr.

Antalet nedlagda och nyetablerade enskilda dagligvarubutiker år 1975 fördelade på storleksklasser efter omsättning framgår av tablå 7.2.

Tablå 7.2 Antal nedlagda och nyetablerade enskilda dagligvarubutiker 1975 i olika omsättningsklasser^a

Försäljning kr/år	Antal nedlagda butiker		Antal nyetablerade butiker		Totala antalet butiker 1975-12-31
	absolut	procent- tuellt ^b	absolut	procent- tuellt ^b	
Under 0,5 milj.	281	12,9	1	0,0	2 180
0,5-1 milj.	131	6,9	8	0,4	1 902
1-3 milj.	81	3,5	46	2,0	2 344
3-5 milj.	20	3,2	20	3,2	621
5-10 milj.	15	2,3	31	4,7	658
Över 50 milj.	2	0,4	23	4,9	472
Totalt	530	6,5	129	1,6	8 177

Källa: HUI.

^a För nyetablerade butiker avses beräknad omsättning.

^b I förhållande till antalet enheter inom omsättningsklassen vid årets början.

Av tablå 7.2 framgår att såväl nyetableringar som nedläggningar av dagligvarubutiker år 1975 skedde av butiker i alla omsättningsklasser. Över hälften av alla nedlagda butiker 1975 hade en försäljning understigande 0,5 milj. kr. per år. Av de nyetablerade butikerna hade 1975 ca två femtedelar eller 55 st. en beräknad årsförsäljning understigande 3 milj. kr. Av dessa var över hälften s. k. servicebutiker.

Tablå 7.3 Nyetablerade enskilda dagligvarubutiker 1973-1976 fördelade efter butikstyp

Butikstyp	Nyetablerade butiker							
	antal				procent			
	1973	1974	1975	1976	1973	1974	1975	1976
Varuhus (inkl. stormarknader)	7	4	1	5	5	3	1	3
Dagligvarumarknader	6	4	1	1	4	2	1	1
Hallbutiker	39	16	10	12	29	11	8	8
Övriga stora dagligvarubutiker	12	50	42	31	9	33	32	19
Servicebutiker	21	18	34	61	15	12	26	38
Övriga dagligvarubutiker	52	59	41	50	38	39	32	31
Totalt	137	151	129	160	100	100	100	100

Källa: HUI.

Som framgår av tablå 7.3 har nyetableringen av varuhus och stormarknader i det närmaste upphört. Under de närmast kommande åren kan som en följd av fusionen mellan Åhlén och Holm- och NK-Turitz-koncernerna antalet varuhus istället komma att minska. Även nyetableringen av dagligvarumarknader har i det närmaste upphört. Hallbutikerna, som 1973 var

den näst vanligaste typen av nyetablerade dagligvarubutiker och då svarade för 29 procent av antalet nyetablerade dagligvarubutiker, stod 1976 för 8 procent av det totala antalet nyetablerade enskilda dagligvarubutiker. Andelen nyetablerade konventionella stora dagligvarubutiker har ökat från 9 procent 1973 till 19 procent 1976.

De s. k. servicebutikernas andel av det totala antalet nyetablerade enskilda dagligvarubutiker har ökat från 15 procent 1973 till 38 procent 1976. Andelen nyetablerade övriga dagligvarubutiker har minskat från 38 procent 1973 till 31 procent av alla nyetablerade enskilda dagligvarubutiker 1976.

7.1.2 *Servicebutiker*

Servicebutikerna, som började etableras i slutet av 1960-talet, kan med avseende på läge delas in i tre skilda kategorier, nämligen

1. bostadsområdesorienterade servicebutiker med huvudsakligen lokalt befolkningsunderlag,
2. centrumorienterade servicebutiker belägna tillsammans med andra butiker och servicefunktioner i stadsdelscentra eller lokala centra samt
3. trafikorienterade servicebutiker belägna i anslutning till större trafikleder.

De bostadsområdesorienterade servicebutikerna utgörs i vissa fall av äldre s. k. kvartersbutiker som har byggts om. Centrumorienterade servicebutiker har ibland tillkommit genom att redan befintliga butiker i ett centrum etablerat s. k. förbutiker, dvs. en mindre butiksavdelning i anslutning till stora butikers eller varuhus' entréer, eller genom att utvidgning skett av tidigare etablerad kioskrörelse. Även trafikorienterade servicebutiker har i många fall karaktären av utvidgade kiosker och drivs i vissa fall i anslutning till bensinstationer. Dessa servicebutiker har vanligen en något mer allsidig sortimentsinriktning än de s. k. trafikbutikerna, vars sortiment i hög grad är inriktat på bilburna kunders behov.

Förutom sin primära roll som leverantör av dagligvaror till allmänheten har servicebutikerna i många fall inriktat sig på service på andra områden, t. ex. förmedling av meddelanden, arrangemang för inlämning av nycklar etc.

För att driva en servicebutik krävdes under den tid 1967 års affärstidslag gällde dispens från lagen. Enligt en undersökning som 1970 års affärstidskommitté lät göra hade under hösten 1970 ett drygt hundratal butiker inom livsmedelsområdet varaktig dispens från affärstidslagen. Flertalet av dessa butiker var konventionella dagligvarubutiker eller kiosker med utvidgat sortiment inom livsmedelsområdet.

Det stora antalet s. k. servicebutiker har kommit att etableras efter det att 1967 års affärstidslag avvecklades vid årsskiftet 1971/72 och vid ingången av 1977 fanns ca 400 servicebutiker i landet, varav en fjärdedel var belägna inom Storstockholmsområdet och lika många i Skåne. Dessa butiker drivs – förutom av de företag och organisationer som står för huvuddelen av de konventionella dagligvarubutikerna – av Pressbyrån och av mindre kedjeföretag, t. ex. Näröppet och Quickshop. Enligt uppgifter från företag verksamma i branschen kan – under förutsättning av att inga restriktioner

beträffande öppethållandet eller andra hinder för dessa butikers verksamhet införs – antalet servicebutiker i stort sett väntas bli fördubblat fram till 1980.

7.1.3 Kiosker

Kioskhandeln skiljer sig från butikshandeln främst genom att kunderna inte har tillträde till försäljningslokalen utan försäljningen sker genom lucka. Jämfört med dagligvarubutikerna och de s. k. servicebutikerna har kioskerna ett smalare och grundare sortiment av dagligvaror. Av den totala försäljningen av dagligvaror i detaljhandeln kan kioskerna beräknas svara för ca 7 procent.

Antalet konventionella kiosker – dvs. kiosker med försäljning genom lucka – uppgår för närvarande till ca 4 900. Av dessa drivs ca 800 av Pressbyrån medan resten av kioskerna är i enskild ägo. Ett fåtal – ca ett hundratal – av landets kiosker har fler än fyra årsanställda. I de kiosker där ägaren själv och hans anhöriga arbetar i rörelsen är antalet årsanställda i allmänhet betydligt lägre.

I början av 1960-talet uppgick antalet kiosker till drygt 4 000 och ökade under 1960-talet med omkring 100 enheter per år. Denna ökningstakt accelererade under de första åren av 1970-talet fram till 1973 då antalet kiosker uppgick till omkring 5 500. Sedan 1973 har således omkring 600 kiosker lagts ner.

Pressbyrån har under 1970-talet avvecklat ett ökat antal kiosker. Under 1970 avvecklade Pressbyrån totalt 91 enheter medan motsvarande antal 1974 uppgick till 151. I flertalet fall har dock de av Pressbyrån avvecklade kioskerna inte lagts ner. Huvuddelen av kioskerna har övertagits av enskilda ägare – i vissa fall efter finansiell hjälp från Pressbyrån. Konsumenternas inköpsmöjligheter har således inte försämrats i samma utsträckning som antalet nedlagda kiosker kan ge vid handen.

Den markanta minskningen av antalet kiosker sammanhänger med affärstidsregleringens avveckling såtillvida som det särskilda löneavtal om 100 procents lönetillägg vid bl. a. söndagstjänstgöring, som ingicks i samband med att tidigare affärstidsreglering avvecklades, successivt kommit i tillämpning även inom kiosknäringen. Detta har, genom kiosknäringens personalintensiva karaktär och därmed begränsade möjligheter till rationaliseringar medfört påtagliga kostnadsökningar för kioskerna.

De ökade personalkostnaderna i kombination med de begränsade rationaliseringsmöjligheter som står till buds i konventionella kiosker har gjort att kioskhandeln i stor utsträckning sökt sig fram mot nya försäljningsformer och nya verksamhetsområden.

Som tidigare nämnts har vissa av de s. k. servicebutiker som i dag är verksamma uppstått genom ändring av kiosker. I många fall har dock ändringarna av den konventionella kiosken inte varit så omfattande att de resulterat i en s. k. servicebutik. Ändringarna har i dessa fall i huvudsak gått ut på att få en försäljningslokal i vilken kunden kunnat gå in. Ofta har även sortimentet utvidgats, men det har dock inte fått det omfång som återfinns i servicebutikerna utan begränsats till det sortiment som är utmärkande för den typ av kiosk som benämns kioskbutik. Genomförda

ombyggnader av kiosker till kioskbutiker har visat att man efter en sådan ombyggnad i allmänhet fått en betydligt större genomsnittlig försäljning per kund.

En annan relativt vanlig ändring av den konventionella kiosken har varit att utvidga verksamheten till att omfatta försäljning av enklare färdiglagade rätter. Denna form av verksamhet, vanligen benämnd gatukök, har vuxit starkt i omfattning under senare delen av 1960-talet och början av 1970-talet.

Företrädare för kioskbranschen räknar inte med att det i framtiden är möjligt att i en kiosk med lucka kunna försälja de volymer som kommer att krävas för att få täckning för kostnaderna. De konventionella kioskerna kommer således enligt företrädare för branschen att ytterligare minska i antal. Kioskhandelns framtid ligger enligt dessa bedömare i en ändring av de konventionella kioskerna till servicebutiker, kioskbutiker eller gatukök. För vissa typer av lägen – främst trafikorienterade lägen – kommer dock den traditionella typen av kiosk även fortsättningsvis att vara konkurrenskraftig.

7.1.4 *Bensinstationer*

Konkurrensen inom bensinhandeln har under senare år lett till att man inom branschen på olika sätt sökt påverka såväl sina kostnader som sina intäkter. Detta har tagit sig uttryck i att man dels sökt minska de direkta kostnaderna för bensinförsäljningen, dels strävat efter att sprida de fasta kostnaderna på försäljning av även andra varor än drivmedel.

Sänkningen av de direkta kostnaderna för drivmedelsförsäljningen har skett bl. a. genom ökad självbetjäning och automatisering. I januari 1977 var ca 2 100 av landets ca 5 100 bensinstationer utrustade med sedelautomater. Drygt 200 bensinstationer var vid samma tidpunkt helt obemannade s. k. automatstationer. Sedan 1970 har ca 2 900 försäljningsställen för bensin lagts ner. Drygt 2 000 av dessa har varit s. k. singelanläggningar, dvs. försäljningsställen för bensin med endast en pump. Singelanläggningarna är vanligtvis knutna till dagligvarubutiker inom glesbygdsområden.

Ett annat sätt för bensinhandeln att öka lönsamheten har varit att söka öka försäljningen av andra produkter än drivmedel. Under 1960-talet skedde detta genom att man ökade sortimentet av bilanknutna varor. De varuområden som först togs upp inom bensinhandeln var fritidsartiklar och livsmedel. Medan försäljningen av fritidsartiklarna i allmänhet inte krävde någon mer omfattande anpassning av försäljningslokalen krävdes för försäljning av livsmedel mer omfattande förändringar.

I januari 1976 kan antalet s. k. trafikbutiker – bensinstationer med livsmedelsförsäljning – beräknas ha uppgått till ca 230. Liksom antalet servicebutiker beräknas antalet trafikbutiker i framtiden komma att öka. Enligt företrädare för branschen kan en fördubbling av antalet trafikbutiker väntas fram till 1980 – allt under förutsättning att denna form av försäljning av livsmedel från bensinstationer även i framtiden kommer att vara tillåten och friheten att hålla öppet består.

7.1.5 Fackhandel

Fackhandeln omfattar ett flertal branscher med ett stort antal butiker. Enligt koncentrationsutredningen (SOU 1968:6) fanns det år 1963 sammanlagt ca 32 000 butiker inom fackhandeln, varav drygt 22 000 enheter med försäljning av andra varor än beklädnad. Totalundersökningar av fackhandeln saknas efter 1963. Enligt HUI:s beräkningar gjorda vid årsskiftet 1975/76 uppgick emellertid antalet fackhandelsbutiker vid denna tidpunkt till ca 21 000, dvs. ca 11 000 färre enheter än omkring tolv år tidigare. Av de omkring 21 000 fackhandelsbutikerna vid årsskiftet 1975/76 var ca 7 000 beklädnadsbutiker, ca 1 300 skobutiker, ca 1 600 möbelbutiker och ca 4 000 butiker med försäljning av övriga hemartiklar.

Flertalet fackhandelsbutiker är omsättningsmässigt sett relativt små enheter. Nyetableringarna i fackhandeln består dock i allmänhet av förhållandevis stora enheter med i vissa branscher – främst möbler – extern lokalisering. Skillnaderna i storlek mellan genomsnittet i det befintliga butiksbeståndet och de nya butikerna är emellertid i regel mindre inom fackhandeln än inom dagligvaruhandeln.¹

Fackhandeln har med början under 1960-talet fått vidkännas ökad konkurrens från varuhus och stormarknader men också från dagligvarubutiker, vars sortiment delvis har breddats med varugrupper som tidigare såldes endast genom fackhandeln. För att möta denna konkurrens har fackhandeln på olika sätt försökt anpassa sig till de nya förhållandena. I många branscher har företagen således genom s. k. frivilliga fackkedjor börjat samverka vad gäller inköp och marknadsföring av aktuella produkter. Ett ökat inslag av självväl av varor i fackhandelsbutikerna i syfte att bemästra kostnadsutvecklingen har också karaktäriserat de senaste årens urveckling.

7.2 Distributionsutredningens syn på strukturutvecklingen inom dagligvaruhandeln

Distributionsutredningen konstaterade i sitt betänkande "Samhället och distributionen" (SOU 1975:69, 70) att den pågående strukturutvecklingen inom dagligvaruhandeln bl. a. kännetecknas av att butiks nät utglesas och att butikerna blir allt större och i ökande omfattning inriktas på bilburna kunder. Distributionsutredningen framhöll bl. a. att denna utveckling innebär såväl fördelar som nackdelar för olika grupper av hushåll. Å ena sidan innebär denna utveckling enligt distributionsutredningen ökade avstånd till närmaste butik och därmed ökade uppoffringar och problem för hushållen. Å andra sidan leder enligt utredningen utvecklingen till att stora hushållsgrupper får förbättrade valmöjligheter samtidigt som kostnadsutvecklingen i handeln på ett bättre sätt kan bemästras.

Enligt distributionsutredningen kommer, om inga särskilda åtgärder vidtas, utglesningen av butiks nät att fortsätta, varvid tillgängligheten av detaljhandelsservice kan väntas försämrats ytterligare. Växande hushållsgrupper kan därvid få svårigheter med sin varuförsörjning, däribland speciellt sådana som har i olika avseenden bristande resurser och sådana som bor i glesbygder. Till en del förklaras enligt distributionsutredningen utvecklingen mot för-

¹ Distributionsutredningens betänkande "Samhället och distributionen" (SOU 1975:69, 70), kapitel 9.

sämrad tillgänglighet av att närhetsservice blivit för dyr för att konsumenterna skall vara villiga att i tillräcklig utsträckning betala vad den kostar.

Distributionsutredningen genomförde en analys av kostnader, utbudsegenskaper och andra konsekvenser för hushåll och samhälle av olika tänkbara butiksstrukturer i ett tvåårsperspektiv. Enligt utredningen antyder beräkningarna att det i fråga om totalkostnader skulle ställa sig mera gynnsamt med en struktur som innehåller en relativt stor andel mindre butiker i anslutning till bostäderna än en fortsatt utveckling mot större, i vissa fall externt lokaliserade, försäljningsställen.

Distributionsutredningen framlade i sitt betänkande en rad förslag vars syfte är att åstadkomma en sådan utveckling av butiksstrukturen. Således föreslår utredningen att samhället i olika former ska verka för att etablering och drift av närbutiker gynnas samtidigt som åtgärder vidtas för att förhindra en alltför omfattande etablering av nya stora försäljningsställen för dagligvaror. För att förbättra kommunernas kunskaper om och planering av detaljhandeln föreslår utredningen att särskilda kommunala varuförsörjningsplaner upprättas.

7.3 Sammanfattning och slutsatser

I sin analys av affärstidernas inverkan på dagligvaruhandelns struktur kom affärstidsnämnden fram till att förutom övergången från personligt betjänade butiker till självbetjäningsbutiker följande fyra faktorer var och en för sig eller i förening med andra faktorer haft en avgörande inverkan på butiksutvecklingen, nämligen

- a) urbaniseringsprocessen, dvs. inflyttningen från landsbygden till tätorterna samt uppkomsten av förortscentra i tätorterna,
- b) en i samband med befolkningsomflyttningen allmän omläggning av såväl det statliga som kommunala och enskilda kommunikationssystemet,
- c) ökat bilinnehav och högre boendestandard (ökade kyl- och frysmöjligheter m. m.) samt
- d) kostnadsutvecklingen, som bidragit till att skapa förutsättningar för uppkomsten av stora integrerade detaljhandelsblock.

Affärstidsnämnden konstaterade i sin analys att det stöter på betydande svårigheter att objektivt och sakligt försöka belysa söndagshandelns eventuella inverkan på handelns strukturuomvandling bl. a. av den orsaken att den effekt, som eventuellt skulle kunna tillskrivas ett förlängt öppethållande, knappast kan isoleras från övriga faktorer. Genom olika strukturstudier försökte emellertid nämnden kartlägga eventuella förskjutningar i omsättningsutvecklingen mellan butiker med olika öppethållande. Det material som framkom vid dessa undersökningar visade att de förskjutningar i omsättningen som kunnat konstateras mellan butiker med olika öppethållande dels var mycket små, dels inte alltid var till fördel för de enheter som hade kontinuerligt öppet på söndagar.

Mot bakgrund av de stora lokala avvikelserna i öppethållandet lät affärstidsnämnden undersöka butiksstrukturen åren 1970–1974 på de 22 orter som omfattades av nämndens lokala studier. Allmänt visade strukturut-

vecklingen på dessa orter samma tendens som gällde för landet som helhet, dvs. antalet butiksnedläggningar hade minskat under senare år. Inte heller kunde affärstidsnämnden konstatera några större skillnader i strukturutveckling mellan orter med hög respektive låg frekvens söndagsöppna butiker.

Affärstidsnämnden drog med ledning av sina undersökningar slutsatsen att det inte kan hävdas att de fria affärstiderna negativt skulle ha påverkat strukturutvecklingen i handeln. Nämnden framhöll dock att dels tre år kunde ha varit alltför kort tid för att konstatera strukturella förändringar förorsakade av förändringar i söndagsöppethållandet, dels förhållandet att fria affärstider endast tillämpats på prov kunde tänkas ha påverkat eventuella beslut om nedläggningar.

Under den tid som gått sedan affärstidsnämnden genomförde sina undersökningar har inga påtagliga förändringar inträffat i utvecklingen av detaljhandelns struktur. Antalet årligen nedlagda dagligvarubutiker var således i stort sett detsamma 1974, 1975 och 1976. Den minskning av antalet nyetablerade varuhus, stormarknader och större dagligvarubutiker som karakteriserade början av 1970-talet gällde även under 1975 och 1976. Likaså fortsatte under 1975 och 1976 i accelererande takt nyetableringen av s. k. servicebutiker. Antalet konventionella kiosker har efter en snabb tillväxt under 1960-talet och början av 1970-talet minskat med sammanlagt 600 enheter under 1974, 1975 och 1976. Kioskhandeln har till följd av ökade personalkostnader och begränsade rationaliseringsmöjligheter i stor utsträckning sökt sig fram mot nya försäljningsformer och nya verksamhetsområden.

Sammanfattningsvis kan beträffande handelns strukturförändring under den tid fria affärstider gällt konstateras

att antalet per år nedlagda dagligvarubutiker minskat,

att antalet årligen nyetablerade stormarknader, varuhus och större dagligvarubutiker minskat,

att antalet årligen nyetablerade mindre – bostads- och trafikorienterade – dagligvarubutiker ökat,

att de fria affärstiderna möjliggjort etablering av s. k. servicebutiker, dvs. mindre dagligvarubutiker med begränsat sortiment och omfattande öppet-hållande,

att nyetableringen av s. k. servicebutiker i många fall inneburit ett tillskott i detaljhandelsservicen samt

att den årliga nettominskningen av antalet mindre och medelstora dagligvarubutiker bromsats upp, bl. a. till följd av den omfattande nyetableringen av s. k. servicebutiker.

8 Affärstiderna och företagen

Företagen i detaljhandeln är, som framgått av det tidigare, mycket heterogena med avseende på såväl storlek och sortimentssammansättning som öppethållande. Det förekommer också en stor mängd olika ägarformer, alltifrån statligt ägande, som fallet är inom läkemedelsdistributionen, till konsumentkooperativt och enskilt ägande inom distributionen av dagligvaror och fackhandelsvaror. Inom den enskilt ägda företagskretsen förekommer olika former för ägande – aktiebolag, enskild firma etc. – liksom för samverkan, s. k. frivilliga fackkedjor, franchising etc.

De olika förutsättningarna som föreligger för skilda typer av detaljhandel gör att företagens benägenhet att utnyttja möjligheterna till ett förlängt öppethållande varierar. Detta sammanhänger i första hand med sammansättningen och inriktningen av efterfrågan hos de konsumentgrupper som respektive butik avses tjäna, dvs. med sortimentets sammansättning hos de olika butikskategorierna, men det är också beroende av interna förhållanden i företagen, inte minst kostnadsstruktur och kostnadssamband. Det är bl. a. mot denna bakgrunden som köpmännens inställning i affärstidsfrågan får ses.

8.1 Sortimentet i olika butikskategorier

Sortimentets storlek och sammansättning i en butik kan anges i två dimensioner, nämligen bredd och djup. Bredden anger vilka varuområden, varugrupper och varuslag och djupet hur många fabrikat och varianter av respektive varuslag som ingår i sortimentet. Varianter av en produkt av visst fabrikat kan avse utförande, t. ex. malning och rostning av kaffe, typ och storlek på förpackning etc. Varje variant av respektive produkt, fabrikat etc. brukar benämnas artikel.

Det totala antalet artiklar inom dagligvarusortimentet på svenska marknaden har av distributionsutredningen (SOU 1975:69, 70) beräknats till mellan 10 000 och 15 000.

Dagligvaror kan uppdelas i två huvudgrupper. Den första gruppen omfattar samtliga livsmedelsprodukter. Den andra gruppen, som ofta brukar benämnas "non-food varor", omfattar samtliga icke livsmedelsprodukter, dvs. i första hand kemisk-tekniska produkter, mjukpapper, tobak och tidningar. Härtill kommer ett stort antal artiklar vilka är svåra att hänföra till någon speciell grupp. Samtliga varor utanför dagligvaruområdet benämns i detta

sammanhang specialvaror.

I en större modern *dagligvarubutik* – dvs. en s. k. supermarketbutik med självbetjäning, en butiksytta överstigande 400 m² och en årsomsättning i allmänhet överstigande 5 milj. kronor – finns mellan 3 000 och 4 000 artiklar inom dagligvarusortimentet. Den övre gränsen gäller för en mycket väl-sorterad butik. Sortimentet utanför dagligvaruområdet – det s. k. specialvarusortimentet – varierar kraftigt mellan olika dagligvarubutiker. Specialvarusortimentet kan t. ex. omfatta blommor, husgeråd, hemtextilier, fotoartiklar, skrivmateriel, leksaker och grammofonskivor. Praktiskt taget varje dagligvarubutik har i dag ett mer eller mindre omfattande specialvarusortiment. En stor dagligvarubutik har i allmänhet mellan 1 000 och 2 000 olika artiklar inom specialvaruområdet. Antalet specialvaror avtar med minskande butiksstorlek. Butikens geografiska läge har dock stor betydelse för antalet artiklar inom specialvarusortimentet. Dagligvarubutiker utanför tät-orterna har ofta ett mycket omfattande sortiment specialvaror, vari inslaget av järn- och färghandelsvaror vanligtvis är stort.

Det totala antalet artiklar i en större modern dagligvarubutik kan således uppgå till ca 6 000 artiklar, varav ungefär två tredjedelar är hänförliga till dagligvarusortimentet. Sortimentet i dagligvarubutikerna har under 1950- och 1960-talen ständigt ökat, främst beroende på strukturomvandlingen i branschen. I mitten av 1950-talet fanns enligt 1953 års varudistributionsutredning ca 1 200 artiklar i en större livsmedelsbutik. Tillväxten av sortimentet har skett såväl på bredden som på djupet. Dagligvarubutikerna har i ökad utsträckning börjat sälja tobak, tidskrifter, enkla beklädnadsartiklar, husgeråd m. m. Innovationer i förpackningsteknik och stigande antal förpackningsstorlekar har bidragit till allt större sortimentsdjup. Av diagram 8.1 framgår sortimentsutvecklingen i större dagligvarubutiker sedan 1950-talet.

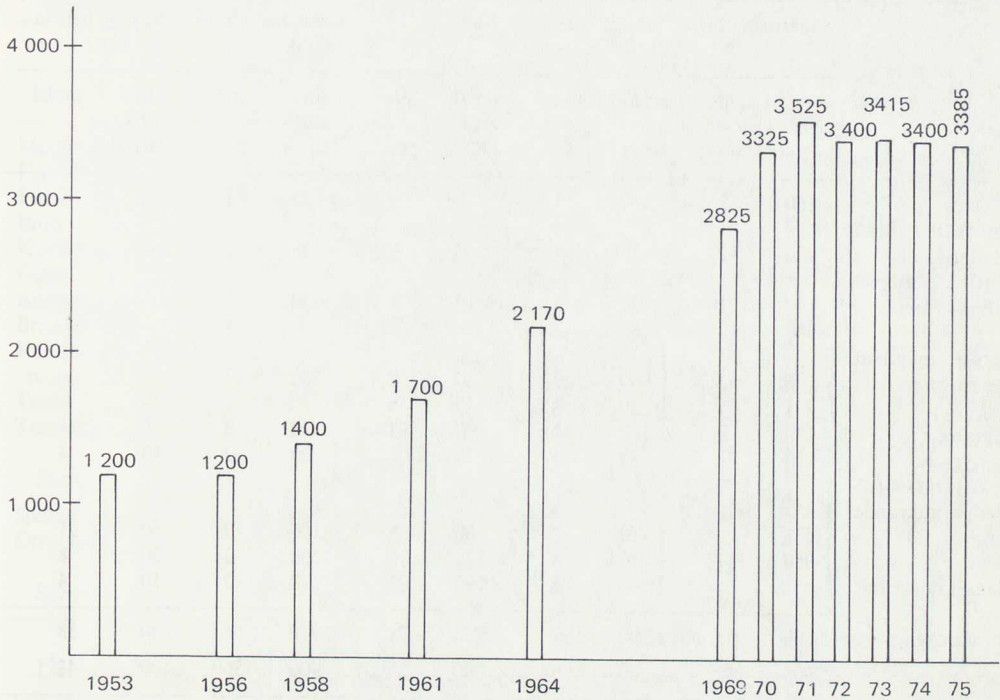
Som framgår av diagrammet har en uppbromsning av sortimentstillväxten inträffat i och med ingången av 1970-talet. För närvarande pågår inom såväl konsumentkooperativ som enskild handel försök att minska sortimentet.

De s. k. *servicebutikerna* för i allmänhet mellan 800 och 1 500 olika artiklar inom dagligvarusortimentet. Härav utgör livsmedelsvaror ca tre fjärdedelar och s. k. non-food varor ca en fjärdedel. Specialvaror återfinns vanligen i mycket begränsad omfattning i servicebutikerna. Det minsta antalet dagligvaruartiklar finns i de servicebutiker, som är lokaliserade till trafikstråk och till tätorternas centrala delar. Bostadsområdesorienterade servicebutiker har vanligen omkring 1 500 artiklar i sitt sortiment. Vissa bostadsområdesorienterade butiker av servicebutikstyp kan dock ha ända upp till 2 000 artiklar.

Den del av *kioskernas* sortiment som består av dagligvaror – t. ex. konfektyrer, glass, tobak och tidningar – uppgår till närmare 1 000 artiklar. Härav faller omkring hälften på livsmedel och hälften på s. k. non-food varor. Utöver dagligvarusortimentet återfinns i kioskerna främst böcker, vykort, vissa fotoartiklar och skrivmateriel.

Inom *bensinstationshandeln* har så gott som samtliga enheter viss försäljning av tidningar, tobak, konfektyrer, glass och bryggerivaror (främst läskedrycker). Försäljning av varor utanför detta och bensinhandelns egentliga sortiment – drivmedel och övriga varor för bilens drift och underhåll

Diagram 8.1 Sortimentutvecklingen i större dagligvaruutiker sedan 1950-talet, genomsnittligt antal artiklar.

– förekommer vid ett mindre antal enheter, s. k. bensinstationsbutiker. Enligt av OK och Petroleumhandelns Riksförbund presenterat material förekommer försäljning av livsmedel och andra dagligvaror vid ca 5 procent av samtliga bensinstationer. Vid dessa s. k. bensinstationsbutiker varierar dagligvarusortimentet mellan 140 och 800 artiklar. Bensinstationshandeln har på senare tid i ökad utsträckning börjat sälja även fritidsartiklar.

Av tablå 8.1 framgår sortimentets fördelning på olika varugrupper i olika butikskategorier. Redovisningen är i denna tablå liksom i tablå 8.2 baserad på material som kommittén inhämtat från olika företag och organisationer. Med ledning av detta material har den genomsnittliga sortimentssammansättningen beräknats för olika butikskategorier.

Tablå 8.1 Genomsnittligt sortiment 1977 i olika butikskategorier fördelat på olika varugrupper

Varugrupp	Supermarkets		Servicebutik		Kiosk		Bensinstations- butik		Vanlig bensin- station			
	antal artik- lar, st	andel %	antal artik- lar, st	andel %	antal artik- lar, st	andel %	antal artik- lar, st	andel %	antal artik- lar, st	andel %		
Mejerivaror	160	3	60	5	- ^a	- ^a	30	3	-	-		
Färskt kött, fläsk, charkuterivaror	130	2	50	4	-	-	20	2	-	-		
Färsk frukt, grönsa- ker, färsk fisk	70	1	30	2	10	1	20	2	-	-		
Bröd	300	6	80	7	- ^a	- ^a	50	4	-	-		
Konserver, djupfryst, specerier m. m.	740	32	500	40	30	2	300	27	-	-		
Glass					70	6	20	2	-	-		
Konfektyrer	180	3	130	11	290	22	90	8	50	21		
Bryggerivaror	70	1	30	2	30	2	20	2	10	4		
Kemisk-tekniska pro- dukter, mjukpapper m. m.	950	17	150	12	80	6	100	9	50	21		
Tobak					40	3	130	10	30	3	20	8
Tidningar, tidskrifter					90	7	290	22	20	2	10	4
Summa dagligvaror	3 600	65	1 190	95	930	71	700	64	140	58		
Specialvaror	1 900	35	60	5	380	29	400 ^b	36 ^b	100 ^b	42 ^b		
Summa	5 500	100	1 250	100	1 310	100	1 100	100	240	100		

^a I vissa kiosker förekommer försäljning av varor inom varugrupperna mejerivaror och bröd.

^b Härtill kommer några hundratal bilartiklar samt drivmedel. Större bensinstationer kan ha flera tusen bilartiklar.

I service- och bensinstationsbutiker förekommer, som framgår av tablåerna 8.1 och 8.2, varor i samma varugrupper som förekommer i konventionella dagligvarubutiker. Service- och bensinstationsbutikerna har dock koncentrerat sitt sortiment till de mest omsatta varorna inom respektive varugrupp varför sortimentsbredden i de konventionella dagligvarubutikerna är avsevärt större än i service- och bensinstationsbutikerna. Härtill kommer att vissa varor – t. ex. opaketerat kött och färsk fisk – normalt helt saknas i servicebutikerna och bensinstationsbutikerna. Skillnaden mellan dagligvarubutikernas sortiment å ena sidan och service- och bensinstationsbutikernas sortiment å den andra ligger dock främst i sortimentets djup. Dagligvarubutikerna har i genomsnitt ett betydligt djupare sortiment än servicebutikerna och bensinstationsbutikerna.

I kioskerna saknas vanligen flera varugrupper inom dagligvarusortimentet helt. Kioskerna har emellertid ett djupare sortiment än dagligvarubutikerna inom varugrupperna konfektyr, tobak och tidningar.

Av tablå 8.2 framgår den totala försäljningen i de olika butikskategorierna fördelat på respektive varugrupper.

Tablå 8.2 Den genomsnittliga försäljningens procentuella fördelning på varugrupper i olika butikskategorier

Varugrupp	Super- market	Service- butik	Kiosk	Bensin- stations- butik	Vanlig bensin- station
Mejerivaror	19	16	-	6	-
Färskt kött, fläsk, charkuterivaror	16	8	-	2	-
Färsk frukt, grönsaker, färsk fisk	10	6	3	2	-
Bröd	8	8	-	4	-
Konserver, djupfryst, specerier m. m.	22	15	2	10	-
Glass	1	3	3	2	} 8
Konfektyrer	2	6	20	4	
Bryggerivaror	8	14	6	2	
Kemisk-tekniska produkter, mjuk- papper m. m.	5	4	4	2	
Tobak	5	11	40	4	
Tidningar, tidskrifter	2	7	20	2	
Summa dagligvaror	98	98	98	40	8
Specialvaror	2	2	2	} 60	92
Drivmedel och bilanknutna varor	-	-	-		
Summa	100	100	100	100	100

Den försäljningsmässigt viktigaste varugruppen för kioskerna är tobak, tidningar och konfektyrer. Dessa varugrupper svarar tillsammans för omkring 80 procent av den totala försäljningen i en kiosk, varav tidningar och konfektyrer vardera svarar för 20 procentenheter och tobaksvaror för 40 procentenheter. I en dagligvarubutik respektive servicebutik svarar varugruppen tobak, tidningar och konfektyrer för tillsammans omkring en tiondel respektive en fjärdedel av den totala försäljningen. I övrigt kan konstateras att försäljningsandelarna för varugruppen mejerivaror och bröd är i stort sett desamma i dagligvarubutikerna som i servicebutikerna. Försäljningsandelen för bryggerivaror är däremot betydligt större i servicebutiker än i dagligvarubutiker. Den minsta försäljningsandelen för bryggerivaror återfinns hos bensinstationerna. Detta sammanhänger med att bensinhandeln av trafiknykterhetsskäl i allmänhet begränsat försäljningen av bryggerivaror till läskedrycker. Vid bensinstationer med butik svarar försäljningen av drivmedel och bilanknutna varor för i allmänhet mellan hälften och tre fjärdedelar av den totala omsättningen av andra varor än drivmedel och bilanknutna varor till i allmänhet mindre än tio procent av den totala försäljningen.

8.2 Butikskategoriernas olika kostnadsstruktur och dess samband med öppethållandet

De olika former av distribution av dagligvaror som förekommer i detaljhandeln motsvarar var och en på sitt sätt en speciell efterfrågan på detaljhandelsservice från konsumenternas sida. Betingelserna för de olika dis-

tributionsformerna och butikskategorierna är således olika, vilket inte minst avspeglar sig i de olika butikskategoriernas skilda kostnadsstruktur och kostnadssamband.

Allmänt kan sägas att samtliga företag inom alla distributionsformer under senare år strävat efter att på olika sätt reducera de rörliga kostnadernas relativa andel av totalkostnaderna. I butikskategorier där en reduktion av de rörliga kostnadernas relativa betydelse kunnat nås genom stordrift har denna strävan tagit sig uttryck i etablering av allt större försäljningsställen. Detta gäller exempelvis beträffande varuhus, stormarknader och dagligvarubutiker. Butikskategorier som inte genom stordrift kunnat reducera de rörliga kostnadernas inverkan på totalkostnaderna – t. ex. kiosker – har i stället sökt komma till rätta med kostnadsutvecklingen genom att bredda sortimentet för att därigenom erhålla en större volym på vilken kostnaderna kunnat slås ut.

Vid de försäljningsställen – t. ex. varuhusen – där de fasta kostnadernas andel av de totala kostnaderna ökat genom rationaliserings- eller strukturförändringar har frågan om kapitalets utnyttjande kommit att spela en större roll än tidigare. En möjlighet att uppnå bättre kapitalutnyttjande har därvid – under de fria affärstidernas tid – varit att öka antalet öppethållandetimmar. Därigenom har företagen eftersträvat att uppnå dels ökade bidrag för täckning av de fasta kostnaderna, dels – med avseende på såväl vardagar som söndagar – jämnare belastning i kundtillströmningen i syfte att reducera trycket på sådana verksamheter i butikerna som vanligen blir trånga sektorer vid toppförsäljningar. I de fall butikerna genom merförsäljningen vid förlängt öppethållande lyckats erhålla intäkter som överstiger de rörliga kostnader som det förlängda öppethållandet självt skapat, har det bättre kapitalutnyttjande och den ökade bidragstäckning uppnåtts som det förlängda öppethållandet syftat till. Därmed har det fria öppethållandet kunnat medverka till att begränsa prisökningarna. Som konstaterats i kapitel 6 tenderar priserna i de söndagsöppna dagligvarubutikerna att ligga något under de priser som tillämpas i icke söndagsöppna butiker.

Genom att ett förlängt öppethållande – ur företagets synpunkt – i första hand kan leda till ett förbättrat kapitalutnyttjande är incitamentet till öppethållande på icke "normala" affärstider störst hos de mest kapitalintensiva butikstyperna. Detta bekräftas av den utveckling som kunnat konstateras under den tid företagen varit fria att själva besluta om sina butikstider.

Som framgått av kapitel 5 är det endast för varuhusen – inklusive stormarknader – som påtagliga förändringar kunnat konstateras i det kontinuerliga öppethållandet på söndagar. Andelen varuhus med sådant öppethållande har under den tid fria affärstider gällt tredubblats och varierar för närvarande med hänsyn till säsongmässiga svängningar mellan 15 och 20 procent.

För dagligvarubutiker – liksom för fackhandelsbutiker – är de konstaterade förändringarna i öppethållandet små. Incitamentet till öppethållande på söndagar är dock, enligt affärstidsnämndens löpande undersökningar av förändringarna i öppethållandet på 22 orter, störst hos större och mer kapitalintensiva försäljningsställen.

För kiosker, bensinstationer (trafikbutiker) och servicebutiker har några förändringar i öppethållandet inte inträffat under den tid fria affärstider gällt.

Andelen sådana försäljningsställen med kontinuerligt öppethållande på söndagen är således fortfarande högt. Detta förklaras av att flertalet av dessa butikskategorier var undantagna eller hade dispens från den tidigare affärstidsregleringen samt att de – med undantag för bensinstationer – i syfte att ersätta de tidigare starkt serviceinriktade s. k. kvartersbutiker från början, och som bärande affärsidé, satsat på ett omfattande öppethållande.

8.3 Köpmännens inställning i affärstidsfrågan

Handelns utredningsinstitut (HUI) har på uppdrag av Sveriges Köpmannaförbund (SKFB) vid två tillfällen, nämligen dels våren 1975, dels hösten 1976, undersökt medlemsföretagens inställning till butikernas öppethållandetider. I undersökningarna har medlemsföretagen bl. a. fått ange den ordning beträffande öppethållandet på söndagar som enligt deras mening vore den bästa.

8.3.1 HUIs undersökning av köpmännens inställning i affärstidsfrågan våren 1975

Syftet med denna undersökning var i första hand att belysa köpmännens inställning till en eventuell affärstidsreglering och hur en sådan reglering borde utformas. I undersökningen fick dessutom ett mindre antal köpmän som tillämpade öppethållande på söndagar redogöra för sina erfarenheter av detta öppethållande.

Den första delen av undersökningen, som avsåg köpmännens inställning till en eventuell affärstidslag och som omfattade *valt tionde medlemsföretag i SKFB*, genomfördes i form av en postenkät. Av de ca 2 000 företagen i urvalet erhöles svar från ca 1 500. Mot bakgrund av det stora bortfallet i undersökningen – ca 22 procent – bör resultatet av undersökningen tolkas med försiktighet.

Av samtliga företag som besvarade enkäten hade vid undersökningstillfället 7 procent öppet i någon av företagets butiker alla söndagar i månaden. Inom livsmedelshandeln var denna andel 6 procent. Femton procent av samtliga företag som besvarade enkäten hade öppet någon enstaka söndag. Vad gäller öppethållande på kvällar hade 21 procent av samtliga företag öppet i någon butik efter kl 18.00 minst en kväll i veckan.

Av de *samtliga företag* som besvarade enkäten ansåg drygt hälften – 54 procent – att inget söndagsöppethållande alls borde vara tillåtet inom den bransch företaget var verksamt. Av återstående 46 procent av företagen ansåg 14 procent att ett generellt förbud mot öppethållande på söndagar borde gälla men möjlighet föreligga till någon form av dispens. En lika stor andel – 14 procent – av företagen ansåg att rätten till fritt öppethållande alla söndagar borde bibehållas, medan 8 procent av företagen ansåg att det borde vara tillåtet att ha öppet ett visst antal timmar per söndag och 7 procent av företagen att det skulle vara tillåtet att sälja ett begränsat antal varor på söndagar, främst kiosklarvaror.

Av företagen inom *livsmedelshandeln* ansåg 64 procent att inget söndagsöppethållande alls borde tillåtas i branschen medan 13 procent önskade be-

hålla rätten till fritt öppethållande alla söndagar. Inom livsmedelshandeln var inställningen till fritt öppethållande alla söndagar mer positiv bland de större företagen än bland de mindre. Andelen företag inom livsmedelshandeln som ville ha fritt öppethållande alla söndagar var således 33 procent bland företag med tio eller fler anställda, 18 procent bland företag med fem till nio anställda och 9 procent bland företag med fyra eller färre anställda.

Bland företagen inom gruppen "*övriga dagligvaror*" – blomster-, frukt-, tobaks- och konfektyrhandel – ansåg 30 procent att inget öppethållande alls skulle vara tillåtet på söndagar inom den egna branschen. 27 procent av företagen inom gruppen önskade behålla rätten till fritt öppethållande alla söndagar, medan 16 respektive 10 procent ansåg att öppethållande skulle vara tillåtet ett visst antal timmar per söndag respektive att ett begränsat sortiment skulle få säljas på söndagar.

Inom *beklädnadshandeln* var andelen företag som önskade förbud mot allt öppethållande på söndagar i branschen 60 procent, medan 8 procent av företagen önskade behålla rätten till fritt öppethållande alla söndagar. Liksom inom livsmedelshandeln var inom *beklädnadshandeln* de större företagen mer positiva till fritt öppethållande alla söndagar än de mindre företagen.

Inom *handeln med hemutrustningsartiklar* uppgick andelen företag som önskade ett förbud mot allt öppethållande på söndagar i den egna branschen till 51 procent, medan 13 procent av företagen önskade behålla det fria öppethållandet på söndagar. Till skillnad från livsmedels- och *beklädnadshandeln* förelåg bland större och mindre företag i *hemutrustningshandeln* ingen skillnad i inställningen till affärstidsfrågan.

Av företagen inom *övriga branscher* – bok- och pappershandel, cykel- och sporthandel, foto- och leksakshandel, parfymhandel etc. – önskade 51 procent av de företag som besvarade enkäten ett förbud mot allt öppethållande på söndagar i den egna branschen. Elva procent av företagen ville behålla det fria öppethållandet på söndagar.

På frågan om vilka bestämmelser som borde gälla för *öppethållandet på lördagar* i den egna branschen svarade 28 procent av samtliga företag som besvarade enkäten att det borde råda fritt öppethållande alla lördagar. Tre procent av företagen ansåg att butikerna i den egna branschen borde förbjudas att ha öppet på lördagar. 66 procent av företagen ansåg att det borde föreligga bestämmelser om senaste stängningstider på lördagar. Flertalet företag inom denna grupp satte som senaste stängningstidpunkt kl 12.00, 13.00 eller 14.00.

Beträffande *öppethållandet övriga vardagar* ansåg 40 procent av samtliga företag som besvarade enkäten att kl 18.00 borde vara senaste stängningstidpunkt samtliga vardagar i veckan, medan 29 procent av företagen önskade möjlighet till förlängt öppethållande (utöver kl 18.00) en eller flera kvällar i veckan. Omkring en femtedel – 21 procent – av företagen önskade behålla de fria affärstiderna under veckans fem första vardagar. Mest positiva till fritt öppethållande på vardagskvällar var företagen i gruppen "*övriga dagligvaror*" där andelen företag som ville ha fritt öppethållande på dessa tider var 30 procent. Inom livsmedelshandeln var motsvarande andel 21 procent.

Skillnaderna mellan mindre och större företag beträffande inställningen till öppethållandet på vardagar (utom lördagar) var stor. Inom livsmedelshandeln önskade 53 procent av företagen med 10 eller fler anställda behålla

de fria affärstiderna på vardagar. Motsvarande andel för företag inom livsmedelshandeln med 9 eller färre anställda var 18 procent. Även inom beklädnadshandeln var de större företagen mer positiva till fritt öppethållande på vardagar än de små, medan det motsatta förhållandet gällde inom handelen med hemtrustningsartiklar och vad som här benämns övrig dagligvaruhandel.

Den andra delen av HUIs undersökning våren 1975 avsåg intervjuer med företrädare för ett hundratal företag – främst inom livsmedelshandeln – vilka vid undersökningstillfället tillämpade eller tidigare hade tillämpat söndagsöppet. Intervjuerna gjordes per telefon med företag på de 22 orter som ingick i affärstidsnämndens löpande undersökningar av förändringar i det lokala öppethållandet. Då antalet fackhandelsföretag i denna undersökning endast uppgick till 22 ingår dessa ej i nedanstående redovisning. Bortfallet i undersökningen har inte redovisats.

Två femtedelar av de företag som ingick i den särskilda intervjuundersökningen angav som skäl för att de börjat med söndagsöppet den föreliggande konkurrenssituationen. Femton procent angav att deras beslut att börja tillämpa kontinuerligt öppethållande på söndagar berodde på önskemål från kundkretsen. Resterande företag – ca 45 procent – angav som skäl bl. a. att det ingick i deras företagsprofil att ha ett omfattande öppethållande – s. k. närbutiker – eller att öppethållandet på söndagar påbörjats i syfte att nå ökad försäljning och lönsamhet.

Två tredjedelar av företagen i intervjuundersökningen bedömde för egen del att öppethållandet på söndagar medfört en påtaglig försäljningsökning. Öppethållandet på söndagar bedömdes dessutom av företagen ha medfört en lönsamhetsförbättring.

Av de intervjuade företagen hade 90 procent för avsikt att fortsätta med öppethållandet på söndagar. Två procent hade beslutat att upphöra med sitt kontinuerliga söndagsöppethållande, medan resterande företag inte hade klart för sig hur de skulle komma att agera i framtiden.

Av de företag som ingick i den särskilda intervjuundersökningen och som sålunda hade eller hade haft söndagsöppet önskade omkring hälften att ett totalt förbud infördes mot öppethållande på söndagar inom den egna branschen. Andelen som önskade bibehålla ett fritt öppethållande var 38 procent, medan 10 procent av företagen önskade en affärstidsreglering med olika former av undantag.

Beträffande öppethållandet på lördagar önskade 62 procent av företagen behålla de fria affärstiderna medan en tredjedel önskade en lag med rätt till öppethållande fram till visst klockslag. En procent av de företag som tillämpade ett kontinuerligt öppethållande på söndagar önskade ett förbud mot öppethållande på lördagar.

Två tredjedelar av företagen önskade behålla de fria affärstiderna på andra vardagar än lördagar. Andelen som ville ha kl 18.00 som senast tillåtna stängningstid på vardagar var 14 procent. Motsvarande andelar för kl 19.00 respektive kl 20.00 som senaste stängningstid från måndag till fredag var 6 respektive 4 procent. Fyra procent av företagen önskade rätt till förlängt öppethållande till kl 20.00 ett visst antal vardagar i veckan.

8.3.2 HUIs undersökning av köpmännens inställning i affärstidsfrågan hösten 1976

I den andra undersökningen av köpmännens inställning i affärstidsfrågan som slutfördes av HUI under hösten 1976 utfrågades ca 2 000 av Köpmannaförbundets (SKFB:s) medlemmar. Urvalet omfattade var femte livsmedelsföretag och vart tionde fackhandelsföretag. Bortfallet nedbringades genom speciella insatser till 6 procent.

Av undersökningen framgår bl. a. att av SKFBs medlemsföretag inom livsmedelshandeln hösten 1976 7 procent hade kontinuerligt söndagsöppet. Motsvarande andelar var för företag inom beklädnads- respektive hemutrustningshandeln 5 respektive 4 procent. Högst var andelen företag som tillämpade kontinuerligt söndagsöppethållande inom gruppen övrig dagligvaruhandel, dvs. kiosker, blomsteraffärer samt frukt- och konfektyraffärer. Inom denna grupp var andelen företag som tillämpade kontinuerligt öppet på söndagar 28 procent. Inom övriga branscher – bokhandel, leksakshandel, färghandel, järnhandel etc. – var motsvarande andel 2 procent.

Inom livsmedelshandeln var det hösten 1976 främst de större företagen som tillämpade kontinuerligt söndagsöppet. Av företag inom livsmedelshandeln med 10 och fler sysselsatta tillämpade således 17 procent kontinuerligt öppethållande på söndagar. Motsvarande andelar för företag inom livsmedelshandeln med 5–9 sysselsatta respektive med färre än 5 sysselsatta var 6 respektive 5 procent.

Av *samtliga undersökta företag* ansåg 71 procent att butikernas öppet-hållande borde regleras i en särskild lag. Skillnaderna mellan företag i olika branscher var totalt sett små. Mellan företag i olika branscher som tillämpade kontinuerligt söndagsöppet var emellertid meningarna mer delade. Inom exempelvis livsmedelshandeln önskade 32 procent av de företag som hösten 1976 tillämpade söndagsöppet att butikernas öppethållande skulle regleras genom lag medan motsvarande andel för företag verksamma i fackhandelsbranscher var 71 procent. Av företagen inom gruppen "övrig dagligvaruhandel" önskade 59 procent av de företag som hösten 1976 tillämpade söndagsöppet att en affärstidslag skulle införas. Denna jämförelsevis höga andel kan enligt HUI förklaras av att företagen inom denna grupp räknar med att vid en eventuell affärstidsreglering denna typ av handel kommer att ges möjlighet till dispens.

Attityderna till reglerade affärstider var i stort sett desamma hos *företag av olika storlek*. De största skillnaderna mellan olika stora företag förekom inom livsmedelshandeln där 57 procent av företagen med 10 eller fler sysselsatta önskade att affärstiderna skulle regleras genom lag medan motsvarande andel för företag med 5–9 och mindre än 5 sysselsatta var 74 respektive 70 procent.

I enkäten hösten 1976 undersöktes även köpmännens attityder till *olika typer av affärstidsregleringar*. Knappt hälften – 46 procent – av de undersökta företagen föredrog att – om en ny affärstidslag infördes – denna lag skulle innebära ett totalförbud mot all form av detaljhandel på söndagar med undantag för bensin- och tidningsförsäljning. Inom livsmedelshandeln föredrog 56 procent av företagen denna form av affärstidsreglering. Motsvarande andelar var för företag inom gruppen "övrig dagligvaruhandel" 39

procent och för företag verksamma inom olika fackhandelsbranscher mellan 41 och 48 procent.

De större företagen – dvs. företag med 10 eller fler sysselsatta – var genomgående mer negativa till ett absolut förbud mot detaljhandel på söndagar än de mindre och mellanstora företagen. Bland de större företagen föredrog endast 31 procent en affärstidsreglering som – med ovannämnda undantag – förbjuder all form av detaljhandel på söndagar. Bland de minsta företagen – företag med mindre än 5 sysselsatta – och de mellanstora företagen – med 5–9 sysselsatta – föredrog 49 respektive 45 procent ett totalförbud mot detaljhandel på söndagar om en ny affärstidsreglering skulle komma att införas.

Söndagshandel med vissa ej preciserade undantag föredrogs i det fall ny affärstidslag skulle komma att införas av 36 procent av företagen inom livsmedelshandeln. Inom handeln med "övriga dagligvaror" samt inom fackhandeln föredrog knappt hälften av företagen denna form av affärstidsreglering. Av de typer av undantag från en affärstidsreglering som redovisades i undersökningen föredrog ca tre fjärdedelar av företagen undantag för försäljning av de s. k. kioskvarorna (tidningar, tobak, frukt, konfektyrer, läskedrycker etc.). Undantag för försäljning av baslivsmedel och andra dagligvaror för mindre butiker eller för butiker lokaliserade till större trafikleder, turistorter eller dylikt föredrogs av mindre än en femtedel av företagen.

8.4 Sammanfattande synpunkter

Genom de omställningar som skett i detaljhandeln under de senaste tjugo åren – bl. a. genom övergången till självbetjäning och etablering av externt belägna försäljningsställen – har kostnadsförhållandena i handeln förändrats. Förändringarna har främst inneburit att kostnaderna för arbetskraft delvis kommit att ersättas av kostnader för butiksytta – lokalkostnader – och kostnader för andra fasta anläggningar. Dessa förändringar i kostnadsstrukturen har inneburit att de fasta kostnadernas andel av de totala kostnaderna allmänt sett ökat. Kostnadsförhållandena varierar dock starkt mellan olika branscher och butikskategorier.

De fasta kostnadernas andel av de totala kostnaderna är högst i stormarknader och varuhus, medan motsvarande andel i exempelvis kiosker och s. k. servicebutiker är åtskilligt lägre. I dessa senare butikskategorier har storleken av de rörliga kostnaderna – och då främst lönekostnaderna – en relativt sett större betydelse för möjligheterna till lönsam drift.

Som en följd av att de fasta kostnaderna generellt sett ökat sin relativa betydelse har detaljhandeln på olika sätt sökt förbättra sitt kapitalutnyttjande. Denna strävan har varit mest markant för de mest kapitalintensiva företagen, t. ex. varuhusen och stormarknaderna. I ansträngningarna att nå ett förbättrat kapitalutnyttjande har förläggningen av butikstiderna varit av avgörande betydelse.

Genom att de fasta kostnaderna i de kapitalintensiva butikskategorierna genom de fria affärstiderna kunnat slås ut på ett större antal öppethållandetimmar har kapitalutnyttjandet kunnat förbättras. Det bättre kapitalutnyttjandet och den jämförelsevis goda lönsamheten vid förlängt öppet-

hållande har inneburit att företagen inte varit tvungna att finansiera det förlängda öppethållandet med högre priser. Tvärtom tenderar butiker som kontinuerligt tillämpar öppethållande på söndagar att hålla lägre priser än övriga butiker.

Den högre prisnivån som jämfört med i varuhusen och stormarknaderna tillämpas i kiosker, s. k. servicebutiker och vissa bensinstationer med livsmedelsförsäljning är inte i första hand en effekt av ett omfattande öppet-hållande på söndagar, utan ett uttryck för kostnadsstrukturen i dessa butikskategorier. Den jämförelsevis höga andelen rörliga kostnader av de totala kostnaderna har inte kunnat nedbringas genom ett ökat öppethållande. I dessa butikskategorier eftersträvar man att i kostnadsdämpande syfte att bredda sortimentet. Det är mot den bakgrunden de senaste årens ökade branschblandning och sortimentsbreddning hos främst servicebutiker, kiosker och bensinstationer skall ses.

En majoritet av medlemmarna i Sveriges Köpmannaförbund är, som framgår av undersökningar som för förbundets räkning gjorts av HUI såväl våren 1975 som hösten 1976, för en reglering i någon form av affärstiderna. Inställningen till fria affärstider varierar dock i hög grad såväl mellan företag i olika branscher som mellan företag i en och samma bransch. Större företag visar en påtagligt mera positiv inställning till fria affärstider än mindre och företag inom dagligvaruhandeln är i högre grad förespråkare för fria affärstider än företag verksamma inom olika fackhandelsbranscher.

Anledningen till att mindre företag i mindre grad än större är förespråkare för fria affärstider är troligen att de – förutom att de genom en lägre kapitalintensitet har ett mindre intresse av förlängt öppethållande – vanligen hör till gruppen familjeföretagare och således inte omfattas av arbetstidsregleringen. Ett omfattande öppethållande på icke "normala" tider kan för verksamma i denna kategori butiker leda till en alltför stor arbetsbörda. För köpmän med egna familjemedlemmar arbetande i butiken kan därför en affärstidslag innebära en viss garanti för en rimlig förläggning av arbetstiden. En affärstidslag skulle således för denna kategori köpmän innebära en sådan reglering av arbetstiderna som för de anställda uppnås genom arbetstidslagstiftningen.

Som framgått av kapitel 5 har inom andra butikformer än varuhus små förändringar inträffat i det kontinuerliga öppethållandet på söndagar under den tid fria affärstider gällt. Genomgående visar även dessa andra butikformer inom olika branscher låg frekvens söndagsöppna butiker. Inom exempelvis livsmedelshandeln uppgick i november 1974 andelen butiker med kontinuerligt öppethållande på söndagar till ca 5 procent (ca 500 butiker) av samtliga livsmedelsbutiker, vilket jämfört med november 1971 innebär en ökning med ca 2 procentenheter (ca 200 butiker). Inom fackhandeln – handeln med möbler, järnvaror samt herr- och damkonfektion – har totalt sett inga förändringar inträffat i butikernas kontinuerliga söndagsöppet-hållande under den tid fria affärstider har gällt. Fackhandeln uppvisar dock relativt stora säsongsmässiga variationer i söndagsöppet-hållandet, bl. a. sammanhängande med introduktionen av nya sortiment.

De företagare i olika branscher som i första hand önskar förbud mot fritt öppethållande håller inte heller öppet på söndagar. De butiker i dagligvaruhandeln som har öppet på söndagar är främst större butiker, dvs.

de butiker som i HUIs enkäter visat sig mest positiva till fritt öppethållande samt mindre bostadsorienterade butiker med begränsat sortiment, s. k. servicebutiker, vilka direkt inriktat sin verksamhet på ett omfattande öppethållande. Butikerna tillämpar således – utan särskild lagstiftning – i praktiken ett öppethållande som i stor utsträckning stämmer överens med deras värderingar i affärstidsfrågan.

De små eller obefintliga förändringarna i dagligvaruhandelns och fackhandelsbranschernas öppethållande under den tid fria affärstider gällt avspeglas givetvis också i de olika branschernas genomsnittliga antal öppethållandetimmar per vecka. Förändringarna i det genomsnittliga antalet öppethållandetimmar i olika branscher är således små. I exempelvis enskilda livsmedelsbutiker har det genomsnittliga öppethållandet ökat med två timmar under den tid fria affärstider gällt medan inom fackhandeln – och med undantag för järnvaruhandeln där det genomsnittliga öppethållandet per vecka ökade med en timme under den aktuella perioden – det genomsnittliga öppethållandet är lägre eller oförändrat jämfört med läget strax innan affärstidsregleringen avvecklades på prov. Företagarnas totala veckoarbetstid – inklusive förberedelse- och avslutningsarbete – har således genomsnittligt sett inte i någon högre grad påverkats av de fria affärstiderna. Detta faktum hindrar givetvis inte att enskilda köpmän – beroende på lokala konkurrenssituationer – påtagligt måst öka sitt öppethållande och därigenom sin egen och kanske andra familjemedlemmars arbetsinsats. De önskemål om skydd mot en alltför betungande arbetsinsats som detta förhållande skulle kunna föranleda får dock vägas mot företagarnas önskemål att upprätthålla en fri marknadshushållning.

På samma sätt som de fria affärstiderna inte påtagligt påverkat de enskilda köpmännens arbetssituation kan några negativa effekter av det fria öppethållandet inte heller spåras till strukturförändringarna i handeln eller till handelns möjligheter att rekrytera personal. Butiksnedläggningarna i dagligvaruhandeln har, som framgått av det tidigare, under den tid fria affärstider gällt bromsats upp. Samtidigt har de fria affärstiderna öppnat möjligheter till etablering av nya typer av butiker, s. k. servicebutikerna. I vissa fall har det rört sig om direkta nyetableringar – ibland i kombination med bensinförsäljning – medan det i andra fall gällt ombyggnader av tidigare fullsortimentsinriktade mindre dagligvarubutiker.

The first part of the document discusses the importance of maintaining accurate records of all transactions. It emphasizes that every entry should be supported by a valid receipt or invoice. This ensures transparency and allows for easy verification of the data.

Secondly, the document highlights the need for regular audits. By conducting periodic reviews, any discrepancies or errors can be identified and corrected promptly. This proactive approach helps in maintaining the integrity of the financial information.

Furthermore, it is advised to use standardized accounting practices. This includes following established guidelines for recording income, expenses, and assets. Consistency in reporting makes it easier to compare performance over time and across different periods.

The document also stresses the importance of keeping records for a sufficient period. Depending on the jurisdiction, there may be legal requirements for how long certain documents should be retained. It is crucial to adhere to these regulations to avoid potential legal issues.

In addition, the document suggests implementing robust security measures to protect sensitive financial data. This can include using secure storage solutions, limiting access to authorized personnel, and regularly updating software to protect against cyber threats.

Overall, the document provides a comprehensive overview of best practices for financial record-keeping. By following these guidelines, individuals and businesses can ensure that their financial records are accurate, secure, and compliant with relevant laws and regulations.

9 Affärstiderna och de anställda

Direktiven för affärstidskommittén pekar bl. a. på den kritik som framförts från de handelsanställdas sida mot det kontinuerliga öppethållandet på söndag och helgdagar. Sådan kritik har under den tid kommittén verkat framförts även direkt till kommittén.

En av kommitténs uppgifter har varit att försöka konkretisera och analysera de negativa faktorer som ett fritt öppethållande kan medföra för de anställda. Enligt direktiven har kommittén haft att ta utgångspunkt i affärstidsnämndens undersökningar.

Som underlag för sin bedömning av de handelsanställdas situation har affärstidskommittén dessutom haft bl. a. dels en undersökning som Handels Utredningsinstitut (HUI) för Sveriges Livsmedelshandlarförbunds (SSLF) räkning genomförde under hösten 1976 angående de söndagsarbetandes arbetsförhållanden vid *varuhus och livsmedelsbutiker*, dels en undersökning av de handelsanställdas situation som utförts av docent Bertil Gardell vid psykologiska institutionen vid Stockholms Universitet. Gardells undersökning ingår i ett större forskningsprojekt angående de sociala effekterna av arbetstidens omfattning och förläggning. Detta projekt finansieras av arbetarskyddsfonden. En delrapport angående detaljhandeln – "Sociala effekter av arbetsförhållanden inom detaljhandeln" – redovisades i augusti 1976 och avser förhållandena vid vissa *varuhus och stormarknader*.

Affärstidsnämnden undersökte löpande under perioden fr. o. m. november 1971 fram till årsskiftet 1974/75 eventuella förändringar i de handelsanställdas anställningsförhållanden. Nämnden konstaterade på ett tidigt stadium att det endast var vid varuhuset som öppethållandetiderna påtagligt förändrats genom övergången till fria affärstider fr. o. m. den 1 januari 1972. Nämnden inriktade därför sin analys av de anställdas förhållanden på läget vid *varuhuset*. Analysen omfattade dels eventuella förändringar i personalens sammansättning, dvs. eventuella förskjutningar i antalet anställda med olika anställningsformer, dels eventuella förändringar i andelen arbetad tid för olika personalkategorier och i arbetstidens förläggning. Affärstidsnämnden undersökte vidare dels sammansättningen av och bakgrundsförhållandena för personalen i de särskilda s. k. söndagsstyrkorna, dels principerna för urval av reguljär butikspersonal för söndagstjänstgöring liksom informationen till denna personal om förändringar i öppethållandetider. Denna senare undersökning byggde på intervjuer av företagsledning och fackklubbar vid ett statistiskt urval söndagsöppna *varuhus och stormarknader*.

9.1 Hel- och deltidanställda inom handeln

Totala antalet sysselsatta inom varuhandeln – dvs. partihandeln och detaljhandeln – uppgick 1976¹ till ca 530 000 personer. Antalet sysselsatta inom detaljhandeln uppgick till ca 335 000. Knappt två tredjedelar av dessa, eller ca 200 000 personer, utgjordes av butikspersonal, medan resterande tredjedel sysselsattes med administrativa arbetsuppgifter, lagerarbete m. m. Av butikspersonalen var 1976 ca tre fjärdedelar kvinnor och en fjärdedel män. Av butikspersonalen om ca 200 000 personer var 1976 ca 170 000 anställda och ca 30 000 ägare eller medlemmar i ägarfamiljer.

Antalet deltidanställda inom varuhandeln – dvs. personer med mindre än 35 timmars arbetstid per vecka – uppgick under 1976 enligt den officiella arbetsmarknadsstatistiken, som illustreras i diagram 9.1, till ca 144 000 eller ca 27 procent av samtliga anställda inom varuhandeln. Inom partihandeln var motsvarande antal och andel ca 21 000 respektive ca 11 procent, inom detaljhandeln totalt ca 123 000 respektive ca 37 procent och bland affärsbiträden m. fl. ca 82 000 respektive ca 49 procent.

¹ Årsmedeltal.

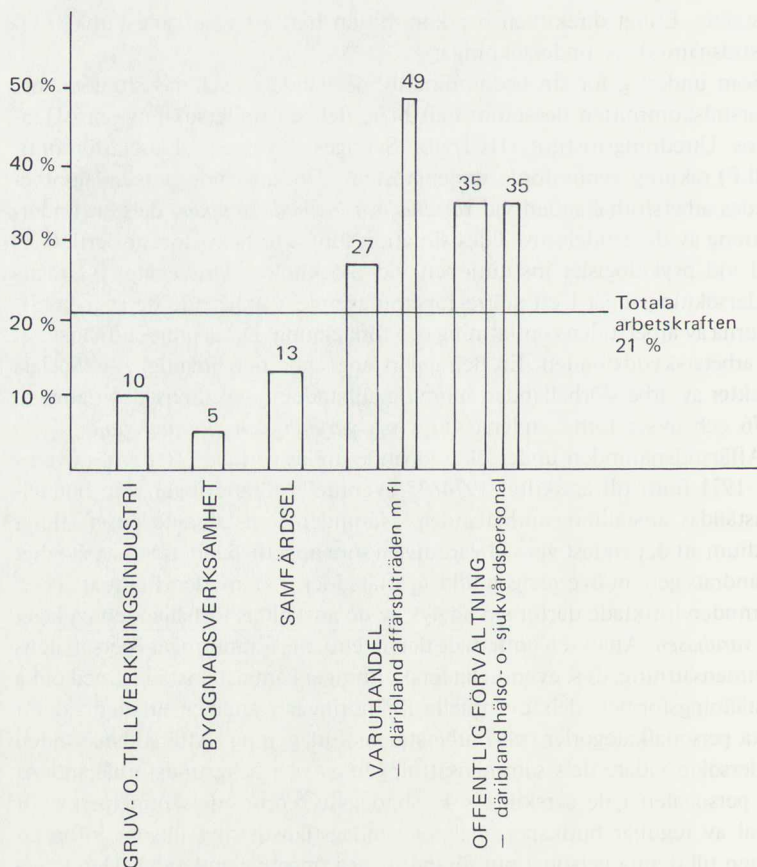

Diagram 9.1 Procentuell andel deltidanställda^a av samtliga anställda inom olika näringsgrenar 1976 enligt den officiella arbetsmarknadsstatistiken

^a Med mindre än 35 timmars arbetstid per vecka.

Inom den offentliga förvaltningen uppgick under 1976 andelen deltid-
anställda till 35 procent, inom samfärdseln till 13 procent och vad gäller
arbetstillfällena vid gruvor och tillverkningsindustri till 10 procent. Totalt
sett är således andelen deltidanställda jämförelsevis hög inom varuhandeln.
För den totala arbetskraften uppgick andelen deltidanställda 1976 till 21
procent.

Av den undersökning av den söndagsarbetande personalens samman-
sättning vid varuhus och livsmedelsbutiker som hösten 1976 genomfördes
av HUI framgår bl. a. att av den personal som arbetar i samma butik på
vardagar som på söndagar 43 procent är fast heltidsanställd, 46 procent
fast deltidanställd och 10 procent extra eller tillfälligt anställd. De större
butikerna – med 25 eller fler anställda – har enligt undersökningen relativt
sett fler fast deltidarbetande bland de som tjänstgör på söndagar än de
mindre och mellanstora butikerna, medan andelen extra och tillfälligt an-
ställda är högst i de mellanstora butikerna, dvs. i butiker med mellan 10
och 24 anställda. I de största butikerna uppgick andelen fast deltidanställda
av all personal som arbetade på såväl vardagar som söndagar i samma butik
till 51 procent mot 40 procent i såväl mindre som mellanstora butiker. An-
delen extra och tillfälligt anställd personal uppgick i de största butikerna
till 12 procent, i de mellanstora butikerna till 14 procent och i de mindre
butikerna till 5 procent.

9.2 Anställda med förskjutna arbetstider inom handeln

Handeln har i jämförelse med många andra områden på arbetsmarknaden
en hög andel sysselsatta på förskjutna arbetstider om till förskjutna arbets-
tider räknas arbete på vardagar utanför tidsintervallet kl 6.45–17.45.¹ Denna
definition på förskjutna arbetstid används i en av statistiska centralbyrån
(SCB) på uppdrag av arbetarskyddsfonden år 1974 genomförd undersökning
– "Oregelbundna och obekväma arbetstider". Samma år var omkring en
tredjedel av den totala arbetsstyrkan i landet som på vardagar arbetade utan-
för intervallet kl 6.45–17.45 sysselsatta inom varuhandeln. Denna andel
får ses mot bakgrund av att den vanligaste stängningstiden i handeln är
kl 18.00. Varuhandelns andel av det totala antalet sysselsatta med arbetstider
utanför intervallet kl 5.00–20.30 under måndag–fredag var enligt samma
undersökning 19 procent. Motsvarande andelar för offentlig förvaltning samt
för gruvor och tillverkningsindustri var 39 respektive 23 procent. Kraftigt
förskjutna arbetstider är således vanligare bland andra stora grupper på ar-
betsmarknaden än bland de handelsanställda.

Av samtliga sysselsatta i svenskt näringsliv arbetade vid årsskiftet 1973/74
enligt SCBs ovan nämnda undersökning ca 4 procent eller ca 165 000 personer
förutom under måndag–fredag även regelbundet på lördagar och söndagar.
Cirka 23 000 personer eller 0,6 procent av samtliga sysselsatta förvärvsar-
betade enbart på lördagar och söndagar. Denna grupp som till 85 procent

¹ Gränserna kl 6.45 och kl 17.45 har valts ur statistisk teknisk synpunkt för att
undvika en mängd gränsobservationer, som enligt en provundersökning skulle ha
uppstått om gränserna satts till kl 7.00 och kl 18.00.

består av yngre personer är relativt jämnt fördelad mellan män och kvinnor och sysselsätts främst inom handel, samfärdsel, post, tele och sjukvård.

Affärstidsnämnden beräknade att i början av 1975 arbetsstyrkan på söndagar i söndagsöppna varuhus och dagligvarubutiker uppgick till ca 4 000 eller ca 2 procent av totala antalet butiksanställda i landet. Av dessa utgjordes huvuddelen eller ca 3 000 personer av butiksanställda som även arbetade på vardagar. Resterande ca 1 000 personer utgjordes av anställda, vilka enbart arbetade inom detaljhandeln på söndagar och under förlängt öppethållande på vardagar.

Sedan affärstidsnämnden i början av 1975 gjorde sin beräkning av antalet på söndagar sysselsatta personer i söndagsöppna varuhus och dagligvarubutiker har – med undantag för servicebutiker – några påtagliga förändringar inte inträffat i dessa butikskategoriernas öppethållande och antalet på söndagar sysselsatta personer i dessa butikskategorier har sålunda sedan dess inte påtagligt påverkats av förändringar i öppethållandet.

Affärstidsnämndens beräkningar av på söndagar sysselsatta handelsanställda omfattar inte anställda i kiosker och vid bensinstationer. Totalt sysselsätts varje söndag ca 20 000 personer vid söndagsöppna kiosker och bensinstationer, varav ca två tredjedelar vid kiosker och resterande ca en tredjedel vid bensinstationer. Dessa butikskategorier har – som framgått av kapitel 5 – inte förändrat sitt öppethållande efter det att affärstiderna släppts fria.

9.3 Förändringar i personalens sammansättning

Av affärstidsnämndens undersökningar framgår, som visas i tablå 9.1, bl. a. att vid varuhusen andelen *fast heltidsanställd* personal av all butikspersonal var densamma i november 1974 som i november 1971 eller 29 procent. Andelen *fast deltid* personal vid varuhusen ökade från 37 procent i november 1971 till 40 procent i november 1974. Andelen *extra och tillfälligt anställd* personal vid varuhusen med mer än 18 timmars arbetsvecka minskade från 17 procent i november 1971 till 12 procent i november 1974. Andelen *tillfälligt anställda* med mindre än 18 timmars arbetsvecka ökade med ca 2 procentenheter – från 17 till 19 procent – under den aktuella tiden.

Tablå 9.1 Procentuell fördelning av antal butiksanställda vid varuhus på anställningsform

Anställningsform	1971 nov	1972 nov	1973 okt	1974 nov
Fast heltid	29	31	33	29
Fast deltid	37	36	40	40
Extra och tillfällig ^a	17	16	9	12
Tillfällig ^b	17	17	18	19
	100	100	100	100

^a Med 18 timmars arbetsvecka eller mer.

^b Med mindre än 18 timmars arbetsvecka.

9.4 Förändringar i personalens arbetstid

Enligt affärstidsnämndens undersökningar minskade, som framgår av tablå 9.2, andelen arbetstid av all butikstid vid varuhusen för den *fast heltidsanställda* personalen med 14 procentenheter mellan november 1971 och november 1974 eller från 56 till 42 procent. För den *fast deltidсанställda* personalen ökade andelen arbetstid av all butikstid under samma jämförelseperiod med 6 procentenheter, från 34 till 40 procent. Denna förskjutning i arbetstiden kunde enligt affärstidsnämnden för såväl den heltids- som deltidсанställda personalen förklaras bl. a. utifrån effekterna av den 1972 genomförda arbetstidsförkortningen. Andelen arbetstid av all arbetstid för den *extra och tillfälligt anställda* personalen ökade under perioden och uppgick i november 1974 till 18 procent mot 10 procent i november 1971. Av ökningen på 8 procentenheter föll 6 procentenheter på extra och tillfälligt anställda med mindre än 18 timmars arbetsvecka. Detta innebär att den extra och tillfälligt anställda personalen i genomsnitt fått en ökad veckoarbetstid.

Tablå 9.2 Procentuell andel arbetstid av all butikstid vid varuhusen fördelad på anställda med olika anställningsformer

Anställningsform	1971 nov	1972 nov	1973 okt	1974 nov
Fast heltid	56	52	47	42
Fast deltid	34	31	39	40
Extra och tillfällig ^a	8	10	7	10
Tillfällig ^b	2	7	7	8
	100	100	100	100

^a Med 18 timmars arbetsvecka eller mer.

^b Med mindre än 18 timmars arbetsvecka.

Andelen arbetstid på *övertid och obekvämtid* av all arbetstid sjönk enligt affärstidsnämndens undersökningar, som illustreras i diagram 9.2 för den *fast heltidsanställda* personalen vid varuhusen efter det att affärstidslagen slopades. I november 1974 var andelen arbetstid på obekvämtid och övertid¹ för denna personalkategori 5 procent, vilket var 3 procentenheter lägre än i november 1971 och 1 procentenhet lägre än i november 1972 och november 1973. Den nedgång som kunde konstateras var enligt affärstidsnämnden helt hänförlig till den övertid som berättigar till 50 och 70 procents lönetillägg. Vid en jämförelse mellan december månader respektive år kunde dock enligt nämnden för den fast heltidsanställda personalen en viss omfördelning av

¹ För ordinarie arbetstid mellan kl 18.00 och 20.00 respektive efter kl 20.00 på vardagar utgår på lönen ett obekvämlighetstillägg om 50 respektive 70 procent. För arbete efter kl 12.00 på lördagar och på söndagar är obekvämlighetstillägget 100 procent.

Övertidsarbete, dvs. beordrat arbete under annan tid än ordinarie arbetstid, betalas med 50 procents förhöjning av den avtalsenliga lönen för de två första timmarna per dag, med 70 procents förhöjning för övrig övertid på vardagar och 100 procents förhöjning för allt övertidsarbete på söndagar.

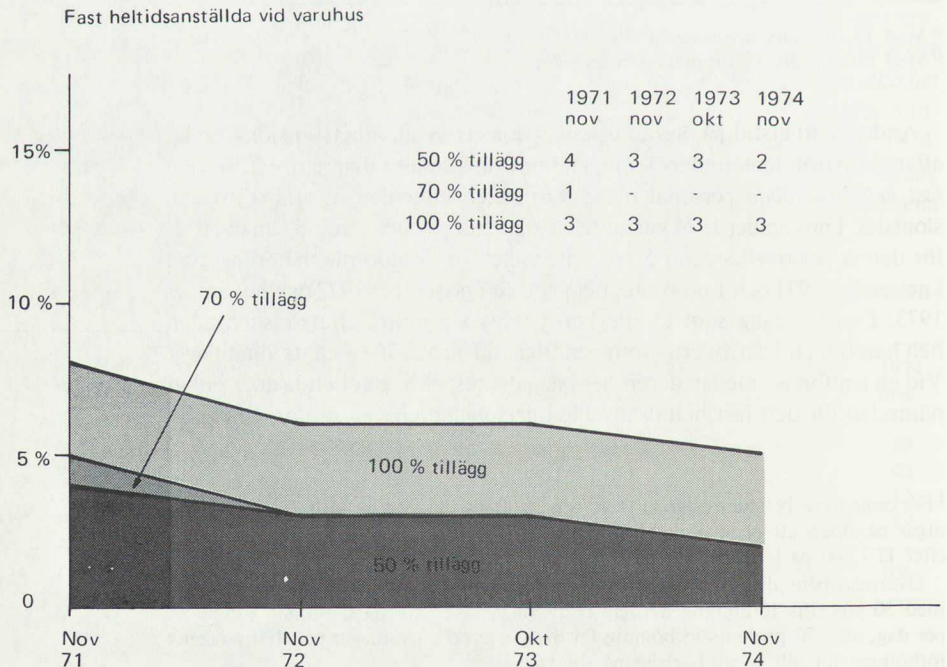
arbetstiden konstateras mellan övertid och obekväm tid. Andelen övertid som berättigar till 100 procents lönetillägg ökade för den fast heltidsanställda personalen från 6 procent i december 1971 till 7 procent i december 1974. Under samma tid minskade andelen övertid som berättigar till 50 och 70 procents lönetillägg med 7 procentenheter från 11 till 4 procent. Sammanfattningsvis konstaterade affärstidsnämnden att – för den fast heltidsanställda personalen – andelen arbetstid på övertid och obekväm tid av all arbetstid totalt sett minskat med 6 procentenheter mellan december 1971 och december 1974.

För fast deltidсанställd samt extra och tillfälligt anställd personal vid varuhusen uppgick i november 1974 andelen obekväm tid och övertid till 15 procent av all butikstid. Jämfört med november 1971 innebar detta en ökning med 7 procentenheter men jämfört med november 1972 en minskning med 5 procentenheter. Av den ökning jämfört med november 1971 som kunde konstateras för dessa personalkategorier föll enligt affärstidsnämnden huvuddelen på sådan övertid som berättigar till 100 procents lönetillägg.

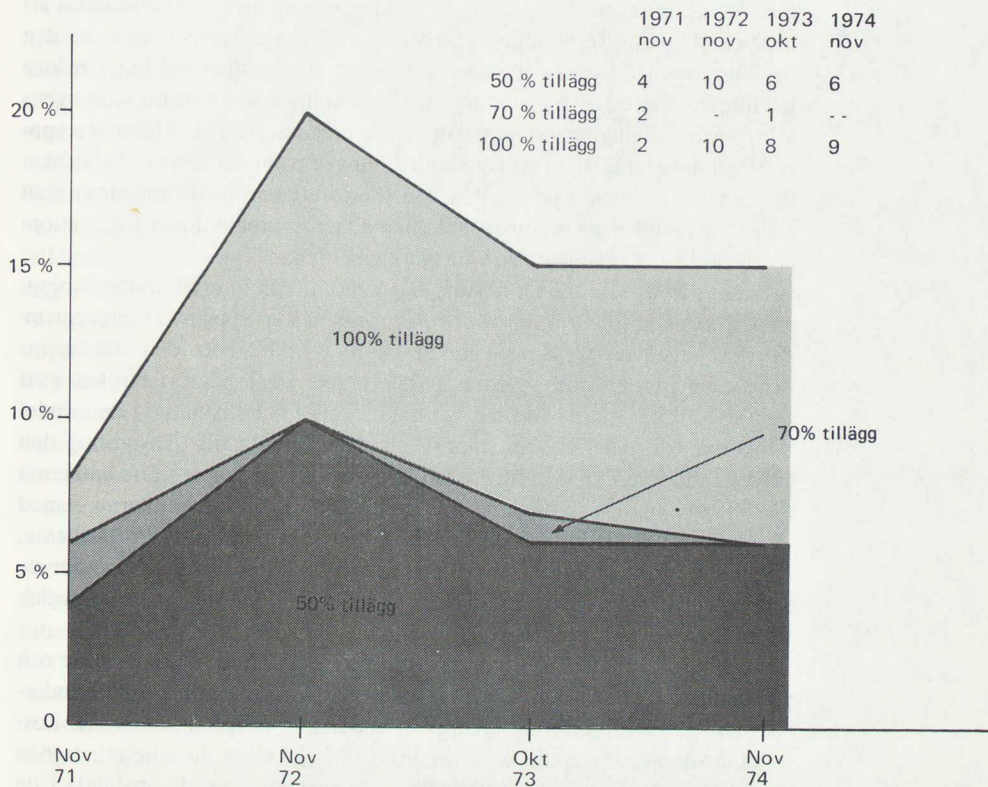
9.5 Rekrytering av personal för tjänstgöring på söndagar och under förlängt öppethållande på vardagar

De resultat och bedömningar som redovisas i det följande är baserade på affärstidsnämndens och HUI:s undersökningar av rekryteringen av den per-

Diagram 9.2 Procentuell andel arbetstid av all butikstid på obekväm arbetstid plus övertid

Övrig butikspersonal vid varuhus

sonal som tjänstgör vid söndagsöppna varuhus, stormarknader och livsmedelsbutiker.

I syfte att studera dels sammansättningen av de särskilda söndagsstyrkorna, dels principerna för urval av reguljär butikspersonal för söndags-tjänstgöring, dels information till denna personal om förändringar i öppet-hållandetiderna genomförde affärstidsnämnden i januari 1975 en undersökning hos såväl företagsledningarna som fackklubbar vid ett statistiskt urval av söndagsöppna *varuhus och stormarknader*.

Av affärstidsnämndens undersökning framgår bl. a. att *intern rekrytering av personal*, dvs. uttagning av fast anställd personal för arbete under förlängt öppet-hållande på vardagar eller för arbete på söndagar skedde antingen genom olika former för frivillig personalanmälan – genom teckning på utlagda listor, genom muntliga förfrågningar m.m. – eller genom att varuhusledningen i samråd med personalen lagt in arbete under förlängt öppet-hållande i arbetstagarnas tjänstgöringslistor. Enligt varuhusledningarna var dessa två former för rekrytering de enda som tillämpades för att engagera fast anställd personal i söndagsarbete. Cirka 65 procent av antalet varuhus uppgav att all rekrytering skedde genom frivillig personalanmälan, medan ca 35 procent av varuhusen uppgav sig ha nått uppgörelse med personalen

om arbetstidens förläggning. Av antalet fackklubbar uppgav ca 75 procent att all rekrytering till söndagstjänstgöring skedde genom frivillig personalanmälan, medan ca 20 procent av fackklubbarna ansåg sig ha uppgörelse med varuhusen om förläggning av söndagstjänstgöring i de anställdas arbetstidsscheman. Resterande ca 5 procent av fackklubbarna uppgav att den frivilliga anmälan från personalens sida till söndagstjänstgöring i många fall föregicks av direkta eller indirekta påtryckningar från varuhusledningens sida, varför frivilligheten i anmälan kunde ifrågasättas. Fackklubbarna uppgav dock inte i något fall att det skulle föreligga tvång att arbeta på söndagar för den fast anställda personalen i så motto att varuhusledningarna utan några kontakter med personalen skulle ha lagt in arbete under förlängt öppethållande i arbetstagarnas tjänstgöringsscheman.

Enligt den av HUI under hösten 1976 genomförda intervjuundersökningen vid söndagsöppna *varuhus och livsmedelsbutiker* uppgav 25 procent av den fast anställda personalen att de beordrats att arbeta den söndag intervjuerna genomfördes. Denna andel var betydligt högre i butiker med mindre än 25 anställda än i butiker med 25 eller fler anställda. I de mindre butikerna var andelen som uppgav att de beordrats till tjänstgöring den aktuella söndagen 32 procent, medan motsvarande andel i de större butikerna var 18 procent. En tredjedel av de anställda i de större butikerna – med 25 och fler anställda – följde ett för tjänstgöringen upprättat arbetstidsschema. Denna andel var för de medelstora – med 10–24 anställda – och för de minsta butikerna – med mindre än 10 anställda – avsevärt lägre och uppgick till 2 respektive 9 procent.

Omkring 40 procent av de som arbetade i samma butik på vardagar och på söndagar i samtliga storleksklasser av butiker hade enligt HUIs undersökning själva erbjudit sig att arbeta under den aktuella söndagen. Resterande söndagsarbetande personer hade tillfrågats om de ville arbeta den aktuella söndagen. Nära en fjärdedel – 24 procent – av de anställda i de medelstora butikerna uppgav att de tillfrågats. Motsvarande andelar i de största och minsta butikerna var 9 respektive 16 procent.

De *skillnader* i resultat som föreligger mellan *affärstidsnämndens* och *HUIs undersökningar* vad gäller uttagningen av fast anställd personal till tjänstgöring på söndagar sammanhänger främst med att de båda undersökningarna avser olika butikskategorier. Medan affärstidsnämndens undersökning avser varuhus och stormarknader, dvs. sådana större försäljningsställen som visat de största förändringarna i öppethållandetiderna sedan affärstidslagen slopades, avser HUIs undersökning förutom varuhus även livsmedelsbutiker, dvs. jämförelsevis små försäljningsställen. De skillnader i resultat som föreligger mellan de båda undersökningarna kan tillskrivas just dessa mindre försäljningsställen. Uppenbart är således att bland de försäljningsställen som tillämpar öppethållande på söndagar de större försäljningsställena – t. ex. varuhusen – har större möjligheter än de mindre att tillgodose personalens önskemål om arbetstidens förläggning. Medan i de större butikerna uttagning av den fasta personalen huvudsakligen sker genom schemaläggning och frivillig anmälan tvingas man i de mindre och medelstora butikerna vid sidan av frivillig anmälan tillämpa beordring av personal för tjänstgöring på söndagar.

För att söka klarlägga om det finns särskilda förhållanden som är anledning

till att det är främst större försäljningsställen som i samråd med personalen upprättar tjänstgöringsscheman för personalens arbete har affärstidskommittén närmare studerat *arbetstidsscheman* för mindre försäljningsställen, t. ex. för kiosker och s. k. servicebutiker. Några praktiska problem för sådana mindre företag att upprätta arbetstidsscheman har affärstidskommittén emellertid inte kunnat finna. Inte heller har kommittén funnit att det föreligger några svårigheter att låta arbetstidsschemana omfatta söndagar och sena vardagskvällar.

Vad gäller möjligheterna att *externt rekrytera personal* för arbete under förlängt öppethållande framgår av affärstidsnämndens undersökning att dessa möjligheter av såväl varuhusledningarna som fackklubbarna i flertalet fall bedöms som goda eller mycket goda. 90 procent av varuhusledningarna angav vid undersökningstillfället att de externa rekryteringsmöjligheterna var goda eller mycket goda, medan motsvarande andel för fackklubbarna uppgick till 70 procent. Omkring 10 procent av fackklubbarna uppgav att de externa rekryteringsmöjligheterna var dåliga, en uppgift som emellertid inte verifierades av respektive varuhusledningarna. Varuhusledningarna ansåg sig inte i något fall ha haft problem med att externt rekrytera personal för arbete under förlängt öppethållande på vardagar eller för arbete på söndagar.

Den vanligaste rekryteringsformen för den externt rekryterade personalen var enligt affärstidsnämndens undersökning att de arbetssökande personerna själva tagit kontakt med varuhuset eller stormarknaden. 55 procent av de intervjuade personerna uppgav att de själva kontaktat representanter för företagsledningen, medan 23 procent "värvats" av en vän eller bekant, som redan arbetade på varuhuset. Knappt en femtedel eller 18 procent av den externt rekryterade personalen hade erhållit arbetet via platsannonser i tidningar eller genom arbetsförmedling.

9.6 De särskilda söndagsstyrkorna

Den sedan november 1971 sjunkande andelen arbetstid på obekvämtid och övertid för den fast heltidsanställda personalen sammanhänge enligt affärstidsnämnden i viss utsträckning med att varuhuskedjorna och de stora livsmedelskedjorna anställt särskild personal för att arbeta på söndagar eller under förlängt öppethållande på vardagar. Affärstidsnämnden beräknade som tidigare nämnts att dessa särskilda söndagsstyrkor i början av 1975 uppgick till sammanlagt ca 1 000 personer. Inom konsumentkooperationen uppgick antalet personer i de särskilda söndagsstyrkorna till ca 100, medan motsvarande antal för såväl NK/Turitz- som Åhlén & Holm-koncernerna var ca 450 personer.

I mars 1975 genomförde affärstidsnämnden en undersökning av sammansättningen av och bakgrundsförhållandena för personalen i de särskilda söndagsstyrkorna. Resultatet av denna undersökning redovisades av affärstidsnämnden i en särskild rapport som offentliggjordes i december 1975.

Av undersökningen framgår bl. a. att huvuddelen av de särskilda söndagsstyrkorna, eller ca 80 procent, i mars 1975 utgjordes av kvinnor. Av hela den fast hel- och deltidsanställda personalen i detaljhandeln utgjorde

kvinnorna vid samma tidpunkt ca 78 procent.

Flertalet av de personer som ingick i de särskilda söndagsstyrkorna var enligt affärstidsnämndens undersökning jämförelsevis unga. Cirka 60 procent av all personal i de särskilda söndagsstyrkorna var 20 år eller yngre, medan personer som var 40 år eller äldre utgjorde 8 procent.

Andelen personer som var 20 år eller yngre var avsevärt större i de särskilda söndagsstyrkorna än bland hela den fast hel- och deltidsanställda butikspersonalen i varuhandeln. Enligt officiell statistik för år 1975 var andelen personer av totala antalet fast hel- och deltidsanställd butikspersonal som var 19 år eller yngre 14 procent, vilket vid undersökningstillfället var drygt 40 procentenheter mindre än andelen personer som var 20 år eller yngre i de speciella söndagsstyrkorna.¹ Av den fast hel- och deltidsanställda butikspersonalen utgjorde enligt den officiella statistiken personer i åldrarna 50 år och däröver 26 procent, medan motsvarande åldersgrupper i de särskilda söndagsstyrkorna enligt affärstidsnämndens undersökning utgjorde omkring 2 procent.

Cirka 80 procent av personalen i de särskilda söndagsstyrkorna utgjordes enligt affärstidsnämndens undersökning av kategorierna hemarbetande kvinnor och studeranden. Cirka 60 procent av personalen kombinerade arbetet i söndagsöppna butiker med studier på heltid, medan en mindre del – ca 12 procent – förutom söndagsarbetet även hade annat betalt förvärvsarbete, som inte var knutet till detaljhandeln.

Ungefär en tredjedel av personalen i de särskilda söndagsstyrkorna var gifta eller sammanboende. Maken/makan till de gifta eller sammanboende personerna var i så gott som samtliga fall förvärvsarbetande. Omkring 95 procent av de gifta eller sammanboende personerna hade barn. I regel var barnen under skolåldern, dvs. yngre än 7 år.

Av de personer i de särskilda söndagsstyrkorna, som var gifta eller sammanboende, hade 1974 ca 40 procent en familjeinkomst om minst 55 000 kr, medan ca 5 procent hade en inkomst understigande 25 000 kr. Motsvarande andelar för den personal i de särskilda söndagsstyrkorna som inte var gifta eller sammanboende var 0 respektive 96 procent.

De personer, som arbetade i de särskilda söndagsstyrkorna, hade enligt affärstidsnämndens undersökning i mycket liten utsträckning sökt arbete inom andra verksamheter. Cirka 4 procent av de anställda var vid intervju tillfället anmälda på arbetsförmedlingen som sökande till fast hel- eller deltidsarbete. Anledningen till att personalen i de särskilda söndagsstyrkorna endast i liten omfattning sökt arbeten inom andra verksamheter kunde enligt affärstidsnämnden vara dels att en relativt liten andel av den söndagsarbetande personalen – 13 procent – hade någon för andra arbeten lämplig yrkesutbildning, dels att söndagsarbetet ofta kunde kombineras med studier och hemarbete samtidigt som hushållets inkomster drygades ut.

Som främst *skäl för beslutet att börja arbeta i söndagsöppna butiker* angav 56 procent av personalen i de särskilda söndagsstyrkorna att de gärna ville

¹ Genom att i den officiella statistiken klassgränsen satts vid 19 år eller yngre kan inte i denna statistik utläsas andelen personer som är 20 år eller yngre. Denna skillnad i klassindelning i statistiken kan emellertid inte förklara den stora skillnaden i andelar mellan de två källorna.

tjäna en extra slant, medan 16 respektive 15 procent som främsta skäl angav att det var det enda arbete som var lämpligt med hänsyn till möjligheterna att ordna barntillsyn respektive att de verkligen behövde pengarna. En mindre del av personalen, 6 respektive 2 procent, angav som främsta skäl att de gärna ville komma ut och träffa folk respektive att de inte kunde hitta något annat arbete. Även enligt HUIs undersökning hösten 1976 var den söndagsarbetande personalens främsta skäl till valet av arbete på söndagar den jämförelsevis goda förtjänsten. De närmast vanligaste skälen till söndagsarbete var enligt HUIs undersökning att det var lättare att komma från hemmet på söndagar än på vardagar samt att detta söndagsarbete var det enda som erbjöds.

Mot bakgrund av att personalen i de särskilda söndagsstyrkorna till dominerande del bestod av studeranden – 62 procent – och hemarbetande kvinnor – 21 procent – drog affärstidsnämnden slutsatsen, att personalen i söndagsstyrkorna överlag utgjordes av personer, som tillfälligtvis önskade kombinera annan huvudsaklig verksamhet såsom studier och hemarbete med ett arbete som inte alltför mycket inkräktade på huvudsysselsättningen, men som drygade ut hushålls- respektive studiekassan.

Av de hemarbetande kvinnorna i de särskilda söndagsstyrkorna uppgav enligt affärstidsnämndens undersökning ca 60 procent som främsta anledning till beslutet att börja arbeta på söndagar att det var det enda arbete som var lämpligt med hänsyn till möjligheterna att ordna barntillsyn. En jämförelsevis stor andel – 20 procent – av de hemarbetande kvinnorna angav som främsta skäl att de gärna ville komma ut och träffa folk. Bland studeranden och personer med annat förvärvsarbete uppgav 1 respektive 13 procent detta skäl för sina beslut att arbeta i söndagsöppna butiker.

Hälften av den för söndagstjänstgöring extraanställda personalen saknade enligt affärstidsnämndens undersökning tidigare erfarenhet från någon form av arbete i detaljhandeln. Trots detta visade affärstidsnämndens undersökning att det var relativt ovanligt att den nyanställda personalen fick genomgå någon av företagen anordnad *internutbildning* för att lättare kunna introduceras i arbetet. Av personalen i de särskilda söndagsstyrkorna hade 18 procent genomgått någon av företaget anordnad kurs eller dylikt innan söndagsarbetet påbörjades. Affärstidsnämnden konstaterade vidare att förekomsten av internutbildning inte hade något samband med den söndagsanställdes eventuella erfarenhet från tidigare arbete i detaljhandeln. Inte heller kunde nämnden konstatera att det förelåg några skillnader mellan företag med olika ägarmönster i fråga om förekomsten av internutbildning.

Under den undersökta månaden – februari 1975 – fanns för personalen i de särskilda söndagsstyrkorna möjligheter till arbete under högst fyra söndagar. 31 procent av personalen i de särskilda söndagsstyrkorna arbetade under samtliga dessa fyra söndagar, medan omkring 40 procent arbetade under två av de fyra söndagarna. Av resterande personal i de särskilda söndagsstyrkorna arbetade 22 procent under tre av månadens fyra söndagar, medan 6 procent av personalen arbetade under en söndag. I genomsnitt arbetade den extraanställda söndagspersonalen 2,8 söndagar i februari 1975.

Den *genomsnittliga timförtjänsten* – inklusive 100 procent tillägg för arbete under obekvämt tid, s. k. ob-tillägg – uppgick i februari 1975 enligt affärstidsnämndens undersökning för den i söndagshandeln extraanställda per-

sonalen till ca 22 kr per timme. Tarifflönen på ordinarie arbetstid för en på heltid butiksanställd var vid samma tidpunkt ca 16 kr per timme. Med gällande tillägg för arbete på obekvämtid skulle således i februari 1975 en fast heltidsanställd person i högsta lönetariffen ha erhållit en lön om ca 32 kr per timme vid arbete på söndagar. I april 1977 var den genomsnittliga timförtjänsten inklusive 100 procents tillägg för arbete under obekvämtid – som framgått av kapitel 6 – för den i söndagshandeln extraanställda personalen vid ett antal undersökta varuhus ca 38,50 kr per timme. Lönen vid arbete på söndagar för en på heltid fast anställd person i högsta lönetariffen var i april 1977 inklusive 100 procents tillägg i genomsnitt ca 39 kr per timme.

Timförtjänsten för personalen i de särskilda söndagsstyrkorna varierade i februari 1975 mellan lägst 14 och högst 32 kr. Andelen personer i var och en av de tre löneklasserna 16,00–18,99, 22,00–24,99 och 25,00–27,99 kr per timme var ungefär lika stor och utgjorde tillsammans ca 75 procent. Av resterande fjärdedel av personalen hade 8 procentenheter en förtjänst, som låg i intervallet 19,00–21,99 kr per timme, medan 12 respektive 5 procentenheter hade en timförtjänst som var 28 kr och däröver respektive mindre än 16 kr.

Affärstidsnämnden konstaterade att det förelåg ett klart samband mellan ålder och timförtjänst. Medan sålunda 67 procent av de söndagsarbetande personerna, som i februari 1975 var 20 år eller yngre hade en lön understigande 22 kr per timme, var motsvarande andel för personer över 20 år fyra procent. Av samtliga personer i åldrarna 20 år och därunder hade i februari 1975 två procent en timförtjänst om minst 28 kr. Motsvarande andel för personal mellan 21 och 30 år respektive mer än 30 år var 24 respektive 32 procent.

Några påtagliga skillnader mellan olika företag i genomsnittligt utbetalda timlöner kunde enligt affärstidsnämnden inte konstateras.

9.7 Attityder till de särskilda söndagsstyrkorna

Som ett led i sin undersökning i januari 1975 hos varuhusledningarna och fackklubbarna vid söndagsöppna varuhus sökte affärstidsnämnden belysa den fast anställda personalens attityder till de särskilda söndagsstyrkorna. Fackklubbarna på respektive varuhus svarade på frågan hur den reguljära butikspersonalen uppfattade förekomsten av en särskild arbetsstyrka på sin arbetsplats. Av svaren på frågan framgick att ca en tredjedel av fackklubbarna var positiva till och att ca en fjärdedel inte hade någon särskild uppfattning om de särskilda söndagsstyrkorna. De positiva attityderna till de särskilda söndagsstyrkorna motiverades vanligen med att den ordinarie personalen – genom förekomsten av dessa personalstyrkor – gavs möjlighet att slippa arbeta på söndagar eller under förlängt öppethållande på vardagar.

Knappt hälften eller ca 42 procent av fackklubbarna uppvisade i affärstidsnämndens undersökning negativa attityder till de särskilda söndagsstyrkorna. De redovisade skilda orsaker till den negativa attityden. Några fackklubbar framförde missnöje med de särskilda arbetsstyrkornas förmånliga lönevillkor, medan andra fackklubbar ansåg att de särskilda arbetsstyr-

korna genom sin låga fackliga anslutningsgrad åker snålskjuts på den fackliga organisationens förhandlingsresultat. Andra orsaker som redovisades som grund för den negativa attityden var de särskilda söndagsstyrkornas bristande yrkeskunskap, vilket medförde att den ordinarie personalen fick ta emot onödigt många klagomål från kunderna samt att de särskilda söndagsstyrkorna inte plockade undan efter sig efter avslutad försäljning, vilket på måndagarna ledde till merarbete för den ordinarie personalen. I vissa fall framfördes som skäl för den negativa attityden till de särskilda arbetsstyrkorna ett allmänt missnöje med öppethållande på söndagar.

Av den undersökning, som affärstidsnämnden gjorde i februari 1975 och som bygger på de uppfattningar, som uttrycktes av personalen i de särskilda söndagsstyrkorna, framgår att dessa ansåg att det missnöje med de särskilda söndagsstyrkorna som i viss utsträckning fanns hos grupper av den fast anställda personalen inte påtagligt påverkade relationerna mellan personalen i de särskilda söndagsstyrkorna och den fast anställda personalen. Av de 85 procent av personalen i de särskilda söndagsstyrkorna, som uppgav att de fortlöpande hade kontakt med den fast anställda butikspersonalen, bedömde 84 procent relationerna med den ordinarie butikspersonalen som goda eller mycket goda, medan 15 procent karakteriserade relationerna med den fast anställda butikspersonalen som varken goda eller dåliga. Endast 1 procent av personalen i de särskilda söndagsstyrkorna upplevde relationerna som dåliga.

9.8 Information om förändringar i öppethållandet

Förändringar i varuhusens öppethållande på söndagar eller under förlängd tid på vardagar meddelas – enligt affärstidsnämndens undersökning i januari 1975 hos varuhusledningarna och fackklubbar vid söndagsöppna varuhus – personalen via företagsnämnd eller annan samrådsgrupp. Tidpunkten för informationen varierade enligt undersökningen från en vecka upp till ett år före det att förändringen avsågs genomföras. De kraftiga variationerna i tiderna för förhandsbeskeden till personalen sammanhängde enligt affärstidsnämndens undersökning främst med längden av den period för vilken varuhusledningen fastställde öppethållandetiderna. Informationen från varuhusledningarna till personalen om förändringar i öppethållandetiderna uppfattades av ca 60 procent av fackklubbarna som god eller mycket god. Av resterande fackklubbar uppfattade 28 procent informationen som mindre god, medan 12 procent ansåg informationen dålig.

Från fackligt håll har framförts att informationen till personalen om förändringar i öppethållandet understundom är bristfällig, i synnerhet bland mindre företag.

9.9 Anställda inom kiosk- och bensinhandeln

Antalet sysselsatta inom kiosk- och bensinhandeln uppgick 1976 till ca 20 000 respektive ca 25 000 personer.

Inom kioskhandeln är andelen heltidsanställda av totala antalet anställda

personer ca 20 procent, dvs. ca 10 procentenheter lägre än inom varuhushandeln. Av de deltidanställda inom kioskhandeln – dvs. personer med mindre än 35 timmars arbetstid per vecka – hade drygt hälften en arbetstid som översteg 18 timmar per vecka.

Inom den enskilda bensinstationshandeln utgör andelen heltidsanställda omkring hälften av det totala antalet anställda. Inom den konsumentkooperativa bensinhandeln är motsvarande andel omkring 40 procent. Av de deltidanställda inom den enskilda bensinhandeln – dvs. personer med mindre än 35 timmars arbetstid per vecka – hade omkring hälften en arbetstid som översteg 18 timmar per vecka. Av den deltidanställda personalen inom den konsumentkooperativa bensinhandeln hade huvuddelen, eller ca 85 procent, en arbetstid understigande 18 timmar per vecka.

För huvuddelen av de anställda inom kiosk- och bensinstationshandeln ingår söndagstjänstgöring och tjänstgöring på sena kvällar som ett normalt och ständigt återkommande inslag i arbetet. Varje söndag beräknas ca 20 000 personer arbeta inom kiosk- och bensinhandeln under hela eller en del av dagen. Av dessa kan ca två tredjedelar eller ca 13 000 beräknas arbeta inom kioskhandeln och ca en tredjedel eller ca 7 000 inom bensinhandeln.

9.10 Arbetslösheten inom handeln

Arbetslösheten bland de handelsanställda har under den tid fria affärstider gällt varierat kraftigare än för den totala arbetskraften. Såväl inom handelns område som för den totala arbetskraften har emellertid arbetslösheten minskat under senare år och skillnaden mellan den relativa arbetslösheten hos arbetskraften inom handelns område och bland arbetskraften i landet som helhet var, som framgår av tablå 9.3, mindre 1976 än i början av 1970-talet. Under det sista året då 1967 års affärstidslag gällde – 1971 – var arbetslösheten bland affärsbiträden m. fl. 3,1 procent. 1972 nådde arbetslösheten bland affärsbiträden, liksom för den totala arbetskraften i landet, sin högsta siffra hittills under 1970-talet – 3,7 respektive 2,7 procent. Därefter har arbetslösheten – bortsett från förhållandena under första kvartalet 1977 – såväl bland affärsbiträden m. fl. som för den totala arbetskraften sjunkit. Fr. o. m. 1974 har arbetslösheten bland affärsbiträden m. fl. understigit den arbetslöshet som rådde inom denna yrkesgrupp under affärstidsregleringens sista år.

Arbetslöshetsstatistiken ger inte något underlag för att dra någon slutsats om sambandet mellan graden av arbetslöshet och frekvensen söndagsöppna butiker. De särskilda söndagsstyrkor som tillkommit under den tid fria affärstider gällt utgöres som framgått av det tidigare av ca 1 000 personer. Den tid denna personal tjänstgör motsvarar arbetstiden för ca 125 heltidsysselsatta personer.

Tablå 9.3 Antalet sysselsatta och arbetslösa affärsbiträden m. fl. samt den relativa arbetslösheten för affärsbiträden m. fl. och för den totala arbetskraften 1970–1977 (års-/kvartalsgenomsnitt)

År	Affärsbiträden m. fl.				Totala arbetskraften
	Sysselsatta	Arbetslösa	Arbets- kraften	Relativ arbetslöshet	Relativ arbetslöshet
	antal	antal	antal	procent	procent
1970	171 100	3 100	174 100	1,8	1,5
1971	170 400	5 400	175 800	3,1	2,5
1972	168 700	6 500	175 200	3,7	2,7
1973	163 400	5 800	169 200	3,4	2,5
1974	159 700	4 600	164 300	2,8	2,0
1975	168 100	4 300	172 400	2,5	1,6
1976	168 800	3 400	172 200	2,0	1,6
1977 1 kv	162 000	5 000	167 000	3,0	1,9

Källa: Officiell arbetsmarknadsstatistik (arbetskraftsundersökningarna – AKU).

9.11 Sociala effekter av arbetsförhållandena inom detaljhandeln

Det har hävdats att den senareläggning av butikernas öppningstider, som konstaterats i affärstidsnämndens undersökningar, i många fall lett till ett sämre utnyttjande av fritiden för de handelsanställda. Denna problematik har belysts i den undersökning av de sociala effekterna av arbetsförhållandena inom bl. a. detaljhandeln som docent Bertil Gardell, psykologiska institutionen vid Stockholms universitet, genomfört.

Docent Gardell beviljades 1974 anslag av arbetarskyddsfonden för ett forskningsprojekt angående de sociala effekterna av arbetstidens omfattning och förläggning. Undersökningen syftar till att studera relationen mellan arbets- och fritidsförhållandena samt effekterna av arbetstidens omfattning och förläggning på arbetet och arbetsorganisationen.

Undersökningen har i huvudsak baserats på intervju- och enkätdata. Intervjuarbetet har genomförts av statistiska centralbyrån (SCB). Inom detaljhandeln intervjuades anställda vid fyra varuhus och en stormarknad. Intervjuorter var Stockholm och Gävle. Intervjupersonerna valdes så att en relativt jämn fördelning erhöles mellan hel- och deltidsanställda med förskjutna arbetstider samt hel- och deltidsanställda med normala (ordinarie) arbetstider. Som förskjutna arbetstider betecknades arbetstid helt eller delvis förlagd utanför tidsintervallet kl 6–18.

Undersökningsresultaten är med hänsyn till urvalet av intervjuorter och intervjuobjekt inte representativa för samtliga handelsanställda i hela landet. Undersökningen är att betrakta som "case-studies" och som sådana endast giltiga för de enheter som undersökts.

Gardell drar slutsatsen av undersökningens resultat att både arbetstidens omfattning och förläggning inverkar på hem- och familjesituationen, på det sociala umgänget och på kultur- och fritidslivet.

Tidsbundna aktiviteter, som t. ex. umgänge med familjen, kontakt med skola etc., påverkas enligt Gardell mest av arbetets förläggning, medan mer flexibla aktiviteter som t. ex. hemarbete, mest tycks påverkas av arbetstidens omfattning.

Enligt Gardell är det heltidsarbetande med förskjutna arbetstider som har svårast att upprätthålla ett tillfredsställande socialt umgänge och som har svårast att delta i organiserade fritidsaktiviteter på grund av sina arbetstider. Även de deltidsarbetande med förskjutna arbetstider upplever som regel sådana svårigheter i större utsträckning än de med enbart ordinarie heltid. Det betyder enligt Gardell att en förkortning av arbetstiden inte kan förväntas lösa denna form av isolering på ett tillfredsställande sätt, utan att även arbetstidens förläggning måste tas i beaktande.

Gardell konstaterar vidare att det i fråga om facklig aktivitet inte föreligger någon skillnad mellan arbetstagare med normala respektive förskjutna arbetstider. Han pekar samtidigt på att en övervägande majoritet av de som har fackliga uppdrag är heltidsanställda.

Sammanfattningsvis kan konstateras att docent Bertil Gardells undersökning visar att arbete på förskjutna tider upplevs som ett hinder för samvaro med familj, släkt och vänner av ett stort antal handelsanställda med sådana tider. Starkast upplevs dessa nackdelar av de heltidsanställda med förskjutna arbetstider. De intervjuade upplever vidare möjligheterna att ta del av olika kulturaktiviteter som begränsade.

Däremot upplevs arbetstiderna i allmänhet inte som något hinder för facklig och politisk verksamhet av de som är fackligt och politiskt aktiva. Som en förklaring härtill framför Gardell det förhållandet att flertalet fackligt förtroendevalda kan sköta sina uppdrag under arbetstid.

9.12 Sammanfattande bedömning av de handelsanställdas situation

En väsentlig uppgift för affärstidskommittén har varit att med utgångspunkt från i första hand affärstidsnämndens undersökningar och slutsatser analysera de fria affärstidernas konsekvenser för de handelsanställda och samtidigt överväga på vilket sätt eventuella negativa konsekvenser för de anställda skulle kunna undvikas eller minimeras.

Affärstidsnämndens löpande undersökningar av de handelsanställdas anställningsförhållanden sträcker sig fram t. o. m. december 1974. Därefter har som framgått av tidigare kapitel inga påtagliga förändringar inträffat i butikernas öppethållande. Öppethållandet ger sålunda ingen anledning anta att resultaten från affärstidsnämndens undersökningar av de handelsanställdas förhållanden skulle vara inaktuella.

Enligt affärstidsnämndens undersökningar har inga förändringar inträffat i de handelsanställdas situation med avseende på personalens sammansättning och arbetstidens förläggning som negativt påverkat de handelsanställdas situation. Den fast heltidsarbetande personalen utför numera en mindre del av sitt arbete på obekvämtid än tidigare. Till viss del sammanhänger detta med att söndagsöppna butiker – främst varuhus och stormarknader – anställt särskild personal för arbete på söndagar och under förlängt öp-

pethållande på vardagar. Samtidigt som genom de särskilda söndagsstyrkorna mindre krav på övertidsarbete och arbete på obekvämt arbetstid kommit att riktas mot den fast anställda personalen har utbudet av tjänsterna i dessa styrkor ökat antalet möjliga arbetstillfällen för personer som av olika orsaker söker arbeten på udda tider eller arbeten av icke reguljär karaktär. Den typ av arbetstillfällen som erbjuds i de särskilda söndagsstyrkorna kan enligt affärstidskommitténs mening för många personer utgöra ett viktigt komplement till annan huvudsaklig verksamhet, t. ex. hemarbete eller studier. Viktigt är dock enligt affärstidskommitténs mening att de personer som sysselsätts i de särskilda söndagsstyrkorna erhåller avtalsenlig lön och samma sociala villkor och möjligheter till utbildning som gäller för personal med motsvarande totala veckoarbetstid men med förläggning till dagtid.

Totalt har som framgått av det tidigare genom de särskilda söndagsstyrkorna antalet arbetstillfällen i handeln ökat med ca 1 000. Med den genomsnittliga arbetstid per vecka som personerna i dessa särskilda styrkor har motsvarar deras arbetstid omkring 125 fasta heltidstjänster. Huruvida motsvarande arbetstillfällen skulle komma att uppstå på dagtid på vardagar om affärstiderna återigen kom att regleras i lag är osäkert.

Även om anställning av personal i särskilda söndagsstyrkor minskar trycket mot den fast hel- och deltidsanställda personalen att arbeta på obekväma tider utgörs huvuddelen av den personal – ca 75 procent – som tjänstgör på söndagar och senare vardagskvällar av reguljär butikspersonal. Enligt de undersökningar affärstidsnämnden genomfört vid varuhus och stormarknader sker uttagning av fast anställd personal för arbete på söndagar och vardagskvällar genom antingen frivillig personalanmälan eller i enlighet med arbetstidsscheman, som fastställs i samarbete mellan företagsledning och fackklubbar. Inte i något fall har enligt affärstidsnämndens undersökningar tvång förekommit för personalen vid varuhusen och stormarknader att arbeta på söndagar. Sådant tvång har emellertid förekommit enligt den undersökning av den söndagsarbetande personalens sammansättning m. m. som Sveriges Livsmedelshandlareförbund (SSLF) låtit Handelns utredningsinstitut (HUI) genomföra vid mindre livsmedelsbutiker. Dessa butiker har det uppenbarligen svårare än de större försäljningsställena att rationellt planera personalens arbetstider. Detta kan exempelvis ske genom utläggning av arbetstidsscheman. Dessa, som kan beakta de anställdas önskemål om arbetstidens förläggning, kan enligt de analyser affärstidskommittén genomfört upprättas lika väl vid mindre som vid större försäljningsställena. De kan också omfatta tider på söndagar och på vardagskvällar.

En av de frågeställningar kommittén haft att analysera vid sina bedömningar av effekterna av de fria affärstiderna har varit de handelsanställdas möjligheter att till följd av förskjutna arbetstider utnyttja sin fritid tillsammans med övriga familjemedlemmar, släkt eller vänner. Andra frågeställningar knutna till de sociala konsekvenserna av förskjutna arbetstider som kommittén haft att överväga har varit de handelsanställdas möjligheter att delta i fackligt och politiskt arbete liksom deras möjligheter att ta del av samhällets kulturutbud.

Frågan om de sociala konsekvenserna av förskjutna arbetstider har undersökts av docent Bertil Gradell med stöd av medel ur arbetarskyddsfonden. Undersökningen är dock inte representativ för samtliga handelsanställda

då den genomförts som s. k. "case-studies". De fall som studerats tyder emellertid på att handelsanställda med förskjutna arbetstider upplever sina arbetstider som ett hinder för samvaro med familj, släkt och vänner. Vidare upplevs enligt undersökningen möjligheterna att ta del av olika kulturaktiviteter som begränsade. Undersökningen antyder att andelen fackligt och politiskt verksamma personer bland de handelsanställda är liten och att arbetstiderna i allmänhet inte upplevs som något hinder för denna verksamhet av de som är fackligt och politiskt aktiva. En förklaring till att de fackligt aktiva inte upplever arbetstiderna som något hinder för den fackliga verksamheten är att flertalet fackligt förtroendevalda kan sköta sina uppdrag på arbetstid.

Efter att ha analyserat och värderat eventuella effekter på de handelsanställdas arbetsförhållanden av fria affärstider kan med utgångspunkt från tillgängliga undersökningar och material affärstidskommittén konstatera att utvecklingen sedan affärstidsnämnden framlade sin rapport inte föranlett ändring av nämndens slutsatser. Således gäller fortfarande

att andelen fast heltidsanställd personal vid varuhuset – den butikskategori som visat påtagliga förändringar i öppethållandet sedan affärstidslagen avvecklades – är densamma som innan lagen avvecklades, att för den fast heltidsanställda personalen vid varuhuset den totala arbetstiden av all butikstid minskat, bl. a. till följd av arbetstidsförkortningen 1972,

att andelen arbetstid på övertid och obekvämtid minskat för den fast heltidsanställda personalen vid varuhuset under den tid fria affärstider gällt, att av de totalt ca 4 000 personer, dvs. ca 2 procent av totala antalet handelsanställda, som varje söndag arbetar i söndagsöppna varuhus och dagligvarubutiker, omkring 1 000 personer särskilt anställts för denna tjänstgöring,

att de personer som ingår i de särskilda söndagsstyrkorna huvudsakligen är studeranden eller hemarbetande kvinnor,

att arbete på söndagar av många hemarbetande kvinnor upplevs som den enda möjligheten till arbete utanför hemmet till följd av svårigheter att på andra tider ordna barntillsyn samt

att företagen utan svårigheter kan rekrytera personal för söndagstjänstgöring.

Till följd av att handelsyrket är ett serviceyrke kan de anställda i handeln till viss del få lov att acceptera arbete på obekväma tider då handeln för att tillgodose konsumenternas intresse av att handla på olika tider enligt affärstidskommitténs uppfattning har att tillämpa relativt stor flexibilitet i öppethållandetiderna. En sådan anpassning till efterfrågan gäller för samtliga yrkeskategorier som är verksamma i serviceinriktade branscher, t. ex. för anställda inom transportväsendet.

Totalt sett regleras omfattningen av de anställdas arbetstider av arbetstidslagstiftningen. Denna lagstiftning hindrar ett otillbörligt utnyttjande av de anställda och tillförsäkrar samtidigt de anställda tid för rekreation och vila. En lagstiftning utöver denna behövs således inte för att reglera det totala arbetstidsuttaget.

10 Affärstiderna och konsumenterna

Vid bedömningen av de fria affärstidernas effekter har kommittén enligt sina direktiv haft att beakta konsumentintresset. Det har enligt direktiven åvilat kommittén att bilda sig en uppfattning om hur affärerna har tillgodosett och kan komma att tillgodose skilda konsumentgruppers önskemål om öppethållande. Särskilt har i direktiven pekats på att kommittén borde försöka klarlägga i vilken utsträckning utvecklingen styrts av å ena sidan konsumenternas önskemål om att handla på olika tider och å andra sidan affärernas fria användning av öppethållandet som ett konkurrensmedel.

Konsumenterna utgör en heterogen samling människor med mycket olikartade utgångspunkter och värderingar. Inte minst när det gäller öppethållandet föreligger därför betydande svårigheter att mäta konsumentintresset. Vissa konsumentgrupper, exempelvis grupper med särskilt begränsade tidsresurser för inköp, kan tänkas vara intresserade av ett omfattande och flexibelt öppethållande i detaljhandeln, medan andra konsumentgrupper, exempelvis grupper med nedsatt rörlighet – främst pensionärer – i första hand kan väntas ha ett intresse av detaljhandelsservice nära sin bostad, eftersom de har svårt att förflytta sig.

Som ett led i affärstidsnämndens övervakning av effekterna av fria affärstider ingick bl. a. att studera och analysera konsumenternas behov av att handla på icke "normala" tider. Nämnden övervägde att klarlägga ett eventuellt sådant behov genom att till ett urval av konsumenter rikta frågor om deras inställning till inköp på t. ex. söndagar. Nämnden fann dock – bl. a. efter analyser av andra opinionsundersökningar – att undersökningar av denna typ inte är meningsfulla när det gäller frågeställningar av aktuellt slag varför nämnden baserade sina slutsatser på undersökningar av konsumenternas faktiska inköpsbeteende och deras bakgrundsförhållanden.

Affärstidskommittén anser liksom affärstidsnämnden att det utifrån olika konsumenters subjektiva värderingar av ett fritt eller reglerat öppethållande i detaljhandeln knappast låter sig göras att söka fastställa den totala nyttan för konsumenterna av omfattande och flexibla öppethållandetider. Vid bedömning av vad som kan anses vara konsumenternas intresse vad gäller butikernas öppethållandetider har kommittén därför baserat sina ställningstaganden på det empiriska material som inhämtats om konsumenternas inköpsbeteende. De undersökningar som legat till grund för denna analys är bl. a. 1970 års affärstidskommittés kundintervjuer vid butiksenheter i Stockholm, Västerås och Södertälje, affärstidsnämndens undersökning hösten 1973 av kundstrukturen i söndagsöppna butiker samt Svenska institutet

för opinionsundersökningars (SIFO) undersökning i april 1975 av söndags-handlande konsumenter. Kommittén har vidare vid sin bedömning av konsumenternas intresse av öppethållandets omfattning i detaljhandeln beaktat de resultat och slutsatser som presenterats av Delegationen för arbetstidsfrågor (DELFA) angående olika anpassningsåtgärder för att möjliggöra införandet av sex timmars arbetsdag.

10.1 1970 års affärstidskommitté

På uppdrag av 1970 års affärstidskommitté genomförde Handelns Utredningsinstitut (HUI) i maj 1970 en serie kundintervjuer vid 50 butiksenheter i Stockholm, Västerås och Södertälje. Samtliga intervjuer gjordes med kunder, som under den aktuella tiden handlade på söndagar eller på vardagar efter kl 18. Det totala antalet kunder på sådana tider i de utvalda butikerna uppgick, under den tid intervjuandet pågick, till ca 33 000. Antalet intervjuade kunder uppgick till ca 950.

Av HUIs undersökning framkom

att andelen bilburna kunder som handlade under kvälls- och söndagsöppethållande var något högre än som i andra sammanhang redovisats under "normal" affärstid,

att andelen förvärvsarbetande kvinnor bland kunder i kvälls- och söndagsöppna butiker var väsentligt högre än bland kunder på "normal" tid i andra sammanhang,

att omkring två tredjedelar av samtliga kvällskunder ansåg sig ha svårt att handla tidigare på dagen,

att omkring hälften av kvällskunderna i livsmedelsbutikerna inte kunnat förlägga sitt inköp till tidigare på dagen samt

att avståndet butik/bostad är väsentligt längre för kunder som utnyttjar kvälls- och söndagsöppet än som i andra sammanhang redovisats för kunder på "normal" tid.

Undersökningen gav vidare vid handen att ungefär en tredjedel av de tillfrågade kvälls- och söndagskunderna gjorde inköpen i samband med resa till eller från arbetsplatsen, medan 39 procent hade det aktuella inköpet som enda ärende. Av de tillfrågade söndagskunderna i livsmedelsbutikerna hade 43 procent tidigare under året besökt samma butik på söndagar vid minst åtta tillfällen.¹ Dessa upprepade inköp tydde enligt 1970 års affärstidskommitté på ett kontinuerligt behov av inköp på udda tider hos vissa konsumentgrupper.

För att undersöka om konsumenternas behov av att göra inköp på kvällar och söndagar skulle kunna tillfredsställas genom varuutbudet i kiosker och liknande försäljningsställen, som normalt har öppet även på annan tid än den vanliga affärstiden, studerades de kunder som besökte livsmedelshetera även med avseende på inköpens fördelning på varugrupper. Av denna analys framgår att mer än 60 procent av inköpen avsåg färskvaror och andra livsmedel, vilka normalt ej förekommer i det s. k. kiosksortimentet. Dessutom konstaterades att endast cirka 2 procent av samtliga kunder uteslutande köpte kiosksvaror. Dessa kunder var således de enda som hade kunnat göra hela sitt inköp i en vanlig kiosk.

¹ Vid undersökningstillfället hade under året förlutit 15 söndagar.

10.2 Affärstidsnämndens undersökningar

För att söka konkretisera söndagsöppethållandets betydelse för konsumenterna genomförde affärstidsnämnden i oktober 1973, dvs. nästan två år efter det att affärstidsregleringen upphävts, en undersökning av kundstrukturen i söndagsöppna butiker. Undersökningen omfattar ca 4 000 intervjuer med kunder i livsmedelsbutiker, varuhus och stormarknader med kontinuerligt öppethållande på söndagar. I undersökningen har data rörande intervjupersonernas bakgrundsförhållanden – familjestruktur, tillgång till bil, förvärvsarbete, avstånd till butik m. m. – kombinerats med faktiska uppgifter beträffande intervjupersonernas varuinköp – utgiftssumma, typ av vara m. m.

Intervjuerna genomfördes med kunder i ett statistiskt urval av söndagsöppna butiker på 13 orter, där söndagsöppethållande vid undersökningstillfället förekom i icke obetydlig omfattning. Dessa orter var Borås, Gävle, Göteborg, Helsingborg, Jönköping, Karlstad, Malmö, Mjölby, Norrköping, Stockholm, Västerås, Växjö och Örebro. I undersökningen ingår totalt 14 stormarknader, 27 varuhus och 57 livsmedelsbutiker. Intervjuerna utfördes i huvudsak söndagarna den 21 och 28 oktober 1973 under i förväg angivna tider. Dessa intervjuperioder, avpassade efter förväntad kundtillströmning i olika butikstyper och omfattande 3–4 timmar, fördelades på respektive butiker enligt ett rotationsschema så att olika delar av öppethållandetiderna blev täckta i ungefär samma omfattning.

Av undersökningen framgår bl. a. att huvuddelen av kunderna i söndagsöppna butiker utgörs av yngre personer med jämförelsevis hög förvärvsintensitet. Omkring 40 procent av söndagskunderna var således vid undersökningstillfället mellan 15 och 30 år gamla medan 5 procent av kunderna var 67 år eller äldre. Av den totala befolkningen på de i undersökningen ingående orterna utgjorde motsvarande åldersgrupper 30 respektive 17 procent, vilket sålunda är 10 procentenheter mindre respektive 12 procentenheter mer än vad som gällde för de söndagshandlande kunderna. Medan omkring 50 procent av befolkningen över 15 år på de undersökta orterna var förvärvsarbetande på heltid, var motsvarande andel bland kunderna i de söndagsöppna butikerna ca 14 procentenheter högre och uppgick till närmare 64 procent.

Av stormarknadskunderna tillhörde omkring 40 procent hushåll med minst 4 personer. Bland söndagskunderna i livsmedelsbutikerna och hos varuhusen kom 27 respektive 23 procent från hushåll av denna storlek. Totalt sett utgjorde på de undersökta orterna hushåll med minst 4 personer omkring 20 procent av samtliga hushåll, vilket således visar att barnfamiljerna söndagshandlar i större utsträckning än övriga familjetyper.

En relativt stor andel – 47 procent – av livsmedelsbutikernas söndagskunder kom till fots till butiken. Detta visar enligt affärstidsnämnden livsmedelsbutikernas karaktär av närhetsbutik. Till stormarknader och varuhus kom 6 respektive 38 procent av söndagskunderna till fots. Närmare 90 procent av söndagskunderna i stormarknaderna var bilburna medan motsvarande andelar för livsmedels- och varuhuskunderna uppgick till 40 respektive 38 procent. Med hänsyn till att varuhusen vanligen har centrala lägen på de undersökta orterna, utnyttjade en i förhållande till övriga butikskategorier

högre andel söndagskunder – 23 procent – kollektiva färdmedel. Till livsmedelsbutiker och stormarknader kom 9 respektive 4 procent av söndagskunderna med kollektiva trafikmedel.

Färdsättet till de söndagsöppna butikerna varierade påtagligt mellan olika orter. I Stockholm, Göteborg, Malmö och Helsingborg var exempelvis vid undersökningstillfället andelen kunder i livsmedelsbutikerna som tog sig till fots till butikerna betydligt större än vad som genomsnittligt gällde för samtliga orter. Stockholm avvek också från genomsnittet när det gäller kundernas sätt att ta sig till de söndagsöppna varuhusen så tillvida att varuhuskunderna i Stockholm i större utsträckning än på övriga orter utnyttjade kommunala trafikmedel.

Den största andelen av söndagsinköpen utgörs av färskvaror. I livsmedelsbutikerna och varuhusen var således vid undersökningstillfället antalet färskvaruinköp i förhållande till det totala antalet dagligvaruinköp drygt 50 procent. I stormarknaderna var denna andel något lägre eller knappt 45 procent. Kioskvaror – dvs. tobak, glass, läskedrycker, tidningar m. m. – utgjorde i genomsnitt omkring 30 procent av antalet dagligvaruinköp i livsmedelsbutikerna. Motsvarande andel för varuhusen och stormarknaderna var drygt en fjärdedel.

Andelen s. k. nollinköp, dvs. butiksbesök som ej resulterar i penningutlägg, var i affärstidsnämndens undersökning lägre i söndagshandeln än i vardagshandeln. Det genomsnittliga inköpsbeloppet på söndagar uppgick i livsmedelsbutikerna till ca 17 kr, i varuhusen och stormarknaderna till ca 31 respektive ca 66 kr. Det genomsnittliga inköpsbeloppet i stormarknader i stockholmsområdet låg på en högre nivå än motsvarande belopp för stormarknader på övriga orter och uppgick för Stockholms del till ca 76 kr. Det genomsnittliga inköpsbeloppet i livsmedelsbutiker som konstaterades för söndagsköp stämde enligt affärstidsnämnden väl överens med det genomsnittliga inköpsbeloppet i livsmedelsbutiker på vardagar. Jämfört med vardagsinköpen kan således enligt affärstidsnämnden inköpen i livsmedelsbutiker på söndagar inte karaktäriseras som kompletteringsköp.

Andelen söndagskunder, som beskriver sina inköp som "tillfällighetsinköp" respektive "i förväg planerade inköp", utgjorde i affärstidsnämndens undersökning vardera ca 50 procent. I vissa avseenden skiljde sig dessa båda kundkategorier påtagligt från varandra medan det i andra avseenden inte förelåg några skillnader dem emellan.

De kunder som i förväg bestämt sig för att handla var genomsnittligt yngre än övriga kunder, de hade vanligen ett kortare avstånd till den besökta butiken, de gjorde genomsnittligt större inköp än övriga kunder och de ansåg i större utsträckning än övriga kunder att det skulle varit omöjligt eller förenat med stora besvär att i stället förlägga söndagsinköpet till efterföljande vecka.

Mellan de grupper söndagshandlande konsumenter som angav sitt söndagsinköp som ett i förväg planerat inköp respektive tillfällighetsinköp förelåg emellertid inga skillnader i förvärvsintensitet. Inte heller kunde i undersökningen några skillnader mellan dessa båda grupper påvisas med avseende på bl. a. val av färdmedel till butiken samt tillgång till olika slags förvaringsutrymmen, som frysbox och kylskåp.

Även om någon skillnad i förvärvsintensitet inte förelåg mellan de kund-

grupper som uppgav att de handlat av en tillfällighet och de som angav att de planerat sina inköp pekar affärstidsnämnden på den markanta skillnad i förvärvsintensitet som föreligger mellan söndagsköpande kunder som helhet betraktad och vardagsköpande kunder. Mot denna bakgrund drog affärstidsnämnden den slutsatsen att konsumenter med jämförelsevis hög förvärvsintensitet söndagshandlar i större utsträckning än övriga konsumenter. Att vissa konsumenter gör söndagsinköp utan närmare föregående planering kan enligt affärstidsnämnden inte tas som uttryck för att behovet av söndagshandel hos denna grupp konsumenter är lägre än hos övriga. Erfarenhetsmässigt är enligt affärstidsnämnden nämligen även den andel vardagsköpande konsumenter som planerar sina inköp jämförelsevis låg.

I affärstidsnämndens undersökning konstaterades att söndagskunderna i livsmedelsbutikerna i större utsträckning än kunderna i varuhusen och stormarknaderna inordnat inköp på söndagar i ett återkommande inköpsmönster. Detta är enligt affärstidsnämnden naturligt med tanke på livsmedelsbutikernas – relativt övriga butikskategorier – karaktär av bostadsorienterade närhetsbutiker. Drygt 40 procent av dagligvarukunderna i livsmedelsbutikerna hade således gjort inköp vid minst två av de fyra söndagar som närmast föregick intervjutillfället. För dagligvarukunderna i varuhusen och stormarknaderna uppgick motsvarande andelar till 27 respektive 13 procent.

Affärstidsnämndens undersökning visade att det mellan olika orter finns påtagliga skillnader i kundernas utnyttjande av butikernas söndagsöppethållande. Vid undersökningstillfället var det exempelvis vanligare att kunderna i varuhus och stormarknader i Stockholm handlade mer kontinuerligt på söndagar än kunderna på övriga orter. Av kunderna i livsmedelsbutikerna i Helsingborg hade vidare en tredjedel gjort inköp på samtliga de fyra söndagar som närmast föregick intervjutillfället, dvs. en högre andel än de 21 procent, som genomsnittligt gällde för samtliga i undersökningen ingående orter. Det finns enligt affärstidsnämnden ett relativt klart samband mellan kundernas utnyttjande av livsmedelsbutikernas öppethållande på söndagar och frekvensen söndagsöppna livsmedelsbutiker på respektive orter så tillvida att orter med jämförelsevis höga andelar återkommande kunder även har ett relativt omfattande söndagsöppethållande.

Skälen till söndagsinköpen varierar enligt affärstidsnämndens undersökning i stor utsträckning. Dagligvaruinköpen orsakades vid undersökningstillfället vanligen av att konsumenten saknat någon vara. Således uppgav 40 procent av livsmedelskunderna, 34 procent av varuhuskunderna och 19 procent av stormarknadskunderna som främsta skäl till inköp av dagligvaror på söndagar att de "saknat något". Som orsak till söndagsinköp av hushållskapitalvaror och andra s. k. sällanköpvaror uppgavs ofta att man har "ont om tid på vardagar". Medan den främsta orsaken till dagligvaruinköp på söndagar, dvs. "har saknat något", enligt affärstidsnämnden kan sägas ligga bakom beslut om kompletteringsinköp, kan skälet "ont om tid på vardagar" sägas spegla ett mer planmässigt köpbeteende. De genomsnittliga inköpssummorna för de planerade söndagsinköpen var också högre än för kompletteringsinköpen. Den andel söndagskunder, 34 procent, som vid undersökningstillfället uppgav "har saknat något" som främsta orsak till dagligvaruinköp, handlade för i genomsnitt 15 kr i livsmedelsbutikerna, 16

kr i varuhuset och 29 kr i stormarknaderna. Motsvarande genomsnittsbelopp för den andel söndagskunder – 11 procent – som uppgav "ont om tid på vardagar" som främsta skäl till inköp av dagligvaror, var för livsmedelsbutikerna 36 kr, för varuhuset 29 kr och för stormarknaderna 56 kr.

På grundval av undersökningen av kundstrukturen i söndagsöppna butiker gjorde affärstidsnämnden den sammanfattande bedömningen

att förvärvsintensiteten hos konsumenter som gör inköp på söndagar är högre än hos den totala befolkningen över 15 år på de undersökta orterna, dvs. att de förvärvsarbetande i särskilt hög grad utnyttjar söndagsöppet, att i första hand yngre dubbelarbetande barnfamiljer utnyttjar möjligheten att söndagshandla,

att de yngre barnfamiljerna i större utsträckning än övriga konsumentgrupper har tillgång till bil och utnyttjar detta färdmedel i större utsträckning än övriga kundgrupper vid besök i söndagsöppna butiker,

att köpbenägenheten hos söndagshandelns kunder är högre än hos kunder som handlar på vardagar,

att söndagsinköpen i första hand omfattar livsmedel och inom denna varugrupp främst färskvaror,

att de genomsnittliga inköpen av livsmedel på söndagar stämmer väl överens med genomsnittsinköpen på vardagar,

att således inte söndagsinköpen av livsmedel i större utsträckning än inköpen på vardagar kan betecknas som kompletteringsinköp,

att påtagliga skillnader föreligger mellan olika orter när det gäller kundernas utnyttjande av butikernas söndagsöppethållande,

att detta tyder på att det är först när butikerna tillämpar ett mer regelbundet öppethållande som konsumenterna inordnar söndagshandel i sitt inköpsmönster,

att andelen söndagskunder, som beskriver sina inköp som "tillfällighetsinköp" respektive "i förväg planerade inköp", vardera utgör ca 50 procent, att de söndagskunder som i förväg bestämt sig för att handla är genomsnittligt yngre än övriga kunder, har kortare avstånd till den besökta butiken och gör genomsnittligt större inköp än övriga kunder samt

att söndagskunderna i livsmedelsbutikerna i större utsträckning än kunderna i varuhuset och stormarknaderna inordnat inköp på söndagar i ett återkommande inköpsmönster, vilket är naturligt med tanke på livsmedelsbutikernas karaktär av bostadsorienterade närhetsbutiker.

Av de kunder som vid undersökningstillfället handlade i söndagsöppna butiker uppgav ca 80 procent att det skulle varit möjligt för dem att i stället göra motsvarande inköp en vardag i efterföljande vecka. Bland dessa kunder ingår såväl sådana som endast i nödfall skulle ha kunnat lägga om sina inköp till en vardag i efterföljande vecka som sådana som utan olägenhet skulle ha kunnat göra en sådan förändring av sina inköp.

10.3 Svenska institutet för opinionsundersökningar (SIFO:s) undersökning av söndagshandlande konsumenter i april 1975

SIFO gjorde i april 1975 på uppdrag av Handelns utredningsinstitut (HUI) en intervjuundersökning om konsumenternas inställning till och utnyttjande av söndagsöppna butiker. Undersökningen omfattade dels ett representativt urval om 1 000 personer dragna ur det samlade befolkningsregistret, dels 1 150 kunder i söndagsöppna butiker.

Ett huvudsyfte med intervjuerna av personerna i det allmänna urvalet var att studera i vilken utsträckning den vuxna svenska befolkningen handlar livsmedel, kläder, skor, radio-, tv- och hushållsapparater samt möbler på söndagar. Inköp på söndagar av sådana varor som normalt säljs genom kioskhandeln, dvs. tidningar, tobak, glass, läskedrycker, frukt och konfektyrer etc., omfattades inte av denna del av undersökningen.

Av den allmänna intervjuundersökningen framgår att en tredjedel av den totala vuxna befolkningen vid något tillfälle gjort inköp på söndagar av aktuella varor. Detta är emellertid enligt SIFO en missvisande siffra för konsumenternas utnyttjande av söndagsöppna butiker, eftersom inte alla konsumenter har tillgång till söndagsöppna butiker på sin bostadsort. Andelen vuxna personer av befolkningen med tillgång till kontinuerligt söndagsöppna butiker och som gjort söndagsinköp någon av de senaste fyra söndagarna uppgick vid undersökningstillfället till 49 procent. Av undersökningen framgår också att det främst är personer i yngre åldrar som handlar på söndagar. I åldrarna mellan 18 och 29 år hade vid undersökningstillfället 30 procent handlat någon av de senaste fyra söndagarna. Motsvarande andel för åldersgruppen 30–49 år var 20 procent och för åldersgruppen 50–75 år 11 procent.

Enligt SIFOs undersökning utnyttjar hushåll med en respektive två inkomsttagare söndagshandeln i lika stor utsträckning. En skillnad finns emellertid mellan hushåll i vilka den huvudsaklige matinköparen har förvärvsarbete respektive hemarbete. Enligt undersökningen var således förvärvsarbetande matinköpare oftare söndagskunder än hemarbetande.

Av den del av SIFOs intervjuundersökning som gjordes med kunder i söndagsöppna butiker framgår att 76 procent av kunderna handlat livsmedel och 26 procent övriga dagligvaror, bl. a. kemisk-tekniska varor. Kläder, skor och hemtextilier hade inköpts av 11 procent av söndagskunderna medan radio-, tv- och hushållsapparater samt möbler köpts av sammanlagt 3 procent. Kioskvaror hade inköpts av 26 procent av kunderna. Som framgår av procentandelarna har flera kunder gjort inköp inom flera olika varuområden.

Av de kunder som handlat dagligvaror – livsmedel, kioskvaror och övriga dagligvaror – hade 58 procent gjort inköp som understeg 30 kronor medan 20 procent av söndagskunderna gjort inköp som uppgick till mellan 30 och 50 kronor. Motsvarande andelar för kunder som köpt dagligvaror för över 50 och över 100 kronor var 21 respektive 7 procent.

Av de kunder som handlat kläder, skor, textilier, hushållskapitalvaror eller liknande varor hade omkring hälften handlat för mindre än 50 kronor och ca en fjärdedel för mer än 100 kronor.

Enligt SIFOs undersökning är inköpen på söndagar i relativt stor utsträck-

ning planerade. Av de undersökta söndagskunderna hade var sjätte bestämt redan på lördagen eller tidigare att de skulle handla på söndagen. Var fjärde kund beslutade sig på söndag morgon för att göra inköp, medan var tredje bestämde sig för att gå och handla en eller ett par timmar före inköpet. Omkring en fjärdedel av kunderna uppgav att deras inköp var rena impulsköp, dvs. de bestämde sig för inköpet när de passerade eller kom i närheten av den affär där de gjorde inköpet. Omkring 2 procent av de intervjuade personerna uppgav att det ingår i deras vanor att alltid gå och handla på söndagar.

Det vanligaste skälet som söndagskunderna angav för att man handlade på söndagar var att man upptäckt att någonting saknades hemma. Detta skäl angavs vid undersökningstillfället av 45 procent av söndagskunderna. 24 procent uppgav som skäl för att de gick ut och söndagshandlade att de haft ont om tid de senaste dagarna eller att de hade gott om tid på söndagarna, medan 4 procent uppgav att de fått oväntade gäster och att de därför måste göra inköp.

De som gjorde större inköp i pengar räknat angav oftare än övriga som skäl för att handla på söndagen att de haft ont om tid de senaste dagarna eller att de hade gott om tid på söndagarna. Av de kunder som handlat livsmedel för över 50 kronor angav 40 procent detta som skäl för söndagsinköpet. Motsvarande andel för de kunder som handlat livsmedel för mellan 30 och 50 kronor var 28 procent. Av undersökningen framgår vidare att det främst är de kunder som redan dagen innan eller tidigare planerat sina inköp, som uppger att de av tidsskäl handlat på söndagar.

Män och kvinnor söndagshandlar enligt SIFOs undersökning i ungefär lika stor utsträckning.¹ Av de söndagshandlande kvinnorna var det 79 procent som var den huvudsakliga matinköparen i hushållet. För de söndagshandlande männen var motsvarande andel 38 procent.

Till de personer som ingick i urvalet av personer i den totala vuxna befolkningen riktades i SIFOs undersökning frågan "Vilka anser Ni fördelarna med söndagsöppna affärer vara?" Av resultatredovisningen framgår att de kunder som utnyttjar söndagsöppna butiker har relativt lätt att nämna fördelar. Av de kunder som aldrig söndagshandlat kunde flertalet inte nämna någon fördel och de framhöll vanligen att det inte finns några fördelar.

Den vanligaste fördelen med söndagsöppna butiker som nämndes var att det är bra att ha tillgång till söndagsöppna butiker om man under en helg upptäcker att något saknas. Detta svar lämnades av 47 procent av dem som vid undersökningstillfället handlat de senaste fyra söndagarna och 42 procent av dem som någon gång handlat. Ett annat ofta framhållet skäl var att söndagsöppna butiker är bra för dem som har ont om tid på vardagar eller svårt att komma ifrån på vardagarna på grund av barnpassning, sjukdom eller liknande. Detta skäl nämndes av 43 procent av de personer som vid undersökningstillfället handlat de senaste fyra söndagarna och 34

¹ Enligt distributionsutredningens (SOU 1975:69) undersökning av inköpsvanorna hos hushållen i Örebro svarar i genomsnittshushållet i tätorten Örebro husmodern för över 60 procent av inköpen medan mannen i hushållet svarar för 21 procent. Resterande inköp utförs av andra hushållsmedlemmar eller hushållsmedlemmarna gemensamt.

procent av de personer som någon gång handlat på söndagar. Var tionde person av dem som handlat på söndagar ansåg att söndagsöppet är bra om man får oväntade gäster medan 7 procent framhöll som fördel att man kan handla tillsammans med andra familjemedlemmar. Omkring 15 procent av de personer som handlat de senaste fyra söndagarna och ca 25 procent av dem som någon gång handlat framhöll att det inte fanns några särskilda fördelar med söndagsöppna butiker.

De personer som inte brukar handla på söndagar hade som nämnts svårt att ange några fördelar med söndagsöppna butiker. Däremot kunde de ange många nackdelar. Den vanligaste nackdelen med söndagsöppna butiker som angavs var att det är fel att de handelsanställda ska behöva arbeta på söndagar. Detta skäl angavs vid undersökningstillfället av 57 procent av dem som handlat de senaste fyra söndagarna, av 66 procent av dem som någon gång handlat i söndagsöppna butiker och likaså av 66 procent av dem som inte söndagshandlat. Av de personer som inte handlat på söndagar tyckte 22 procent att det över huvudtaget var onödigt med söndagsöppet och framhöll att om folk planerade bättre så skulle de hinna handla på vardagarna. Vidare trodde 24 procent av de som inte handlat på söndagar att priserna ökar genom söndagsöppna butiker. Denna åsikt delades av endast 11 procent av de söndagskunder som handlat någon gång under de senaste fyra söndagarna och 18 procent av de personer som någon gång handlat på söndagar. Omkring 18 procent av de personer som inte handlat på söndagar ansåg att söndagen skulle vara en dag för avkoppling, friluftsliv och samvaro med familj och vänner medan 1 procent anförde religiösa skäl och 3 procent irritation mot prylsamhället och kommersialiseringen som skäl för den negativa inställningen till öppethållande på söndagar.

På en fråga i SIFO:s undersökning till de intervjuade om de ansåg det vara en fördel eller nackdel att det finns deltidsarbete för personer som vill arbeta extra på söndagarna svarade 65 procent att de ansåg det vara en fördel medan 11 procent ansåg det vara en nackdel.

Söndagskunderna understryker enligt SIFO:s undersökning betydelsen av söndagsöppna butiker avsevärt mycket mer än de som inte handlar på söndagar. Omkring hälften av söndagskunderna anser enligt undersökningen att söndagsöppna affärer underlättar mycket för dem som har svårt att komma ifrån på vardagarna, beroende på t. ex. förvärvsarbete, liksom för dem som saknar någon vara en söndag, t. ex. därför att de får gäster. Att söndagsöppna butiker ger tillfälle att handla tillsammans med andra familjemedlemmar är enligt undersökningen ett mindre tungt vägande skäl. Särskilt yngre förvärvsarbetande personer – såväl män som kvinnor – sätter stort värde på söndagsöppna butiker.

Av söndagskunderna uppgav vid undersökningstillfället 38 procent att det skulle ha försvårat för dem att skjuta på inköpen till dagen efter eller senare i veckan, varav 22 procentenheter ansåg att det skulle ha försvårat mycket och 16 procentenheter att det skulle ha försvårat något. Vidare framgår av undersökningen att en förskjutning av inköpen skulle varit svårast att genomföra för förvärvsarbetande kvinnor samt för dem som gjort inköp för mer än 50 kronor.

De kunder som uppgav att det skulle ha försvårat för dem att skjuta på inköpen fick i SIFO:s undersökning också ange vilka problem en för-

skjutning skulle ha inneburit för dem. Av dessa kunder uppgav en femtedel att de – om tillgång till söndagsöppen butik saknats – inte skulle ha haft mat för dagen och en tredjedel att de inte fått tillgång till den vara de saknat. Omkring 20 procent uppgav att de beroende på sina arbetstider hade ont om tid på vardagarna. Detta gällde framförallt förvärvsarbetande män och kvinnor med barn.

Vad gäller servicegraden i butikerna framgår av SIFO:s undersökning att 44 procent av söndagskunderna anser att man får lika bra service på söndagar som på vardagar i butikerna. En tredjedel av söndagskunderna ansåg att servicen på söndagar är sämre.

På frågan om det borde vara tillåtet eller förbjudet enligt lag att ha söndagsöppna butiker – varmed ej avses kiosker – svarade i SIFO:s undersökning 39 procent av de intervjuade att det borde vara tillåtet och 52 procent att det borde vara förbjudet. Av de som någon gång handlat i söndagsöppna butiker svarade 60 procent att det borde vara tillåtet och 32 procent att det borde vara förbjudet. Av de som handlat någon gång under de senaste fyra söndagarna ansåg 70 procent att det borde vara tillåtet och 22 procent att det borde vara förbjudet.

10.4 DELFAs rapport "Kortare arbetstid – När? Hur?"

Delegationen för arbetstidsfrågor – DELFA – redovisar i rapporten "Kortare arbetstid – När? Hur?" (SOU 1976:34) en sammanfattning av det utredningsarbete beträffande arbetstidsförkortning som pågår inom olika myndigheter och institutioner. Delegationen redovisar även resultaten av ett antal undersökningar som delegationen genomfört i egen regi. Delegationens rapport är främst avsedd som en diskussionspromemoria och innehåller inte något ställningstagande till frågan om tidpunkter och omfattningen av kommande arbetstidsreformer. Löntagarorganisationerna har emellertid deklarerat att det långsiktiga målet är en 30-timmars arbetsvecka uppnådd genom en förkortning av den dagliga arbetstiden. Det råder vidare enligt rapporten full enighet om att det är parterna på arbetsmarknaden som måste avgöra i vilken takt detta långsiktiga mål kan nås och hur generella arbetstidsförkortningar skall vägas mot andra arbetstidsreformer och andra standarduttag.

Delegationen konstaterar beträffande butikstiderna att dessa i dag i högre grad än tidigare styr familjens inköpsvanor. Butikerna var förr i tiden öppna från tidiga morgonen till sena kvällen och husmödrarna hade motsvarande tid för inköp. Detta gällde framför allt dagligvaror. Vid större inköp, där båda makarna ville handla tillsammans, blev möjligheterna genast betydligt sämre. För ensamstående förvärvsarbetande har enligt delegationen möjligheten att handla alltid varit betydligt sämre än för hemmafrufamiljerna, både när det gäller dagligvaror och sällanköpsvaror. Allt eftersom förvärvsfrekvensen ökat bland kvinnorna har enligt delegationen dessa sämre möjligheter att handla kommit att gälla en större grupp konsumenter.

Enligt delegationen har de lediga lördagarna och de senaste årens utveckling mot kvällsöppet och söndagsöppet i handeln åter ökat möjligheterna till inköp för många konsumenter. Förändringarna i öppethållandetiderna,

vilka under den tid fria affärstider gällt varit mest påtagliga i varuhusen, är enligt delegationen en anpassning till det nya mönstret för familjernas beteende.

Butikernas öppethållandetider måste vid en allmän övergång till sex timmars arbetsdag enligt delegationen bli beroende av flera faktorer. Delegationen anger främst fyra faktorer, nämligen

- konsumenternas behov och värdering av olika öppettider
- de anställdas krav på arbetstider och arbetsvillkor
- kapitalets krav på förräntning
- samhällets önskan att påverka handelns resursutnyttjande.

Beträffande konsumenternas behov av detaljhandelsservice konstaterar delegationen att ett öppethållande på sex timmar per dag inte kan anses realistiskt, även om arbetstiden förkortas till sex timmar per dag såväl i handeln som allmänt.

Om butikerna har ett oförändrat öppethållande jämfört med idag och arbetstiden för konsumenterna i allmänhet förkortas med två timmar varje dag inom nuvarande ramar, innebär det enligt delegationen bättre möjligheter att handla – en högre servicegrad i handeln – än idag. Rent teoretiskt borde man därför enligt delegationen kunna nå samma servicegrad som idag, eller kanske t. o. m. högre, även om öppettiderna inskränktes något jämfört med idag.

Delegationen räknar dock inte med att arbetstiderna vid sextimmarsdag kommer att förläggas inom samma ramar som för närvarande. Med stor sannolikhet måste sextimmarsdagen enligt delegationen innebära en övergång till tvåskift på arbetsplatser, där man i dag bara har ett skift. Detta talar enligt delegationen för ett behov av ett öppethållande i detaljhandeln av minst samma omfattning som idag.

10.5 Affärstidskommitténs bedömningar och slutsatser

Såväl dagligvaruhandeln som fackhandeln är för närvarande rikt differentierad vad gäller varuutbud och butiksstruktur.

Inom dagligvaruhandeln har konsumenterna – i mån av tid och resurser – stora valmöjligheter när det gäller varuutbudet, alltifrån de – jämfört med ordinära livsmedelsbutiker – breda sortiment som bjuds ut vid de vanligen externt lokaliserade stormarknaderna till det smalare och grundare sortiment som finns hos de s. k. servicebutikerna, vissa bensinstationer och större kiosker. Dessa butikskategorier utgör ytterligheterna vad gäller dagligvaruhandels servicegrad gentemot konsumenterna. Den övervägande försäljningen av dagligvaror sker genom livsmedelsbutiker med ett allsidigt sortiment av dagligvaror och vissa specialvaror.

Även när det gäller öppethållandet föreligger, som framgått av tidigare kapitel, stora skillnader mellan olika butikskategorier. Vissa butikskategorier har mer än andra framhävt ett omfattande öppethållande som ett aktivt konkurrensmedel när det gällt att införa konsumenterna profilerade distributionsformen. Till dessa butikskategorier hör främst servicebutikerna, bensinstationsbutikerna och kioskerna. För servicebutikerna och bensinstationsbutikerna har de fria affärstiderna utgjort en av de grundläggande förut-

sättningarna för expansion under senare år. I och med att öppethållandet fr. o. m. den 1 januari 1972 blivit ett fritt konkurrensmedel har konsumenterna vid valet av det försäljningsställe som utifrån den egna värderingen erbjuder den mest fördelaktiga servicenivån haft att väga in även öppet-hållandet.

Inom fackhandeln finns på samma sätt som inom dagligvaruhandeln i många fall olika typer av försäljningsställen att välja på för konsumenterna. I exempelvis möbelhandeln finns dels de till tätorternas centrala delar lokaliserade mindre och medelstora möbelbutikerna av traditionell typ, dels de utanför tätorterna belägna möbelvaruhusen.

De olika distributionsformer som uppstått inom handelen har sitt ursprung i de skilda inköpsmönster konsumenterna representerar. De svarar var och en på sitt sätt för en av konsumenterna efterfrågad form av detaljhandels-service. Full utbytbarhet mellan de olika distributionsformerna föreligger dock inte för konsumenterna vid val av inköpsställe, bl. a. beroende på de olikheter i sortimentens sammansättning som föreligger. Vissa resurs-svaga grupper har inte heller full frihet vid val av inköpsställe eftersom inköp inom vissa distributionsformer vanligen kräver tillgång till bil. För andra grupper, t. ex. familjer med hemarbetande kvinnor och familjer med dubbelarbetande makar, kan möjligheten att nå externt belägna försäljnings-ställen vara begränsad till senare kvällstid eller till helger beroende på an-tingen bristande tillgång till bil eller till bristande tid.

Olika förutsättningar och olika kostnadsnivåer hos skilda distributions-former kan medföra stora prisskillnader på samma eller jämförbara varor mellan de olika butikskategorierna. Som framgått av det tidigare kan konsumenterna beroende på val av inköpsställe – stormarknad eller s. k. servicebutik – spara upp till 10 procent av den totala inköpskostnaden vid inköp av dagligvaror. Priserna i stormarknaderna kan hållas vid en jämförelsevis låg nivå, beroende på, som nämnts i kapitel 8, den reduktion av de rörliga kostnadernas betydelse som kan uppnås genom de stordrifts-fördelar som finns i denna butikstyp. I de butikstyper – främst kiosker och servicebutiker – där de rörliga kostnaderna inte kan reduceras genom stordriftsfördelar måste priserna anpassas till en jämförelsevis högre kostnadsnivå.

Vid jämförelse av prisnivåer i olika butikskategorier bör beaktas att inköp i olika butikskategorier för konsumenterna för med sig skilda slag av kringkostnader, t. ex. kostnader för resor och eget arbete. Dessa kringkostnader varierar för olika butikskategorier. Genom sin externa lokalisering medför exempelvis inköp i stormarknader för flertalet konsumenter högre transportkostnader än motsvarande inköp i annat försäljningsställe. Likaså är vanligen – ur konsumenternas synpunkt – servicegraden i stormarknaderna lägre än i övriga försäljningsställen i så motto att självbetjäningen i stormarknaderna är mera konsekvent genomförd än i övriga försäljningsställen. Här nämnda kringkostnader är emellertid inte på samma sätt som priser objektivt mätbara. Transportkostnaderna varierar för den enskilde konsumenten beroende på det faktiska avståndet till den aktuella stormarknaden liksom på valet av transportmedel. På samma sätt varierar för den enskilde individen värdet på den egna arbetsinsatsen med värdet på en alternativ sysselsättning. Priserna däremot är desamma för samtliga konsumenter som

besöker det aktuella försäljningsstället.

Familjernas och de enskilda hushållens livsmönster förutsätter numera i större utsträckning än tidigare flexibilitet i butikernas öppethållande. Orsakerna härtill är flera. En av de främsta orsakerna är att förvärvsintensiteten för den vuxna befolkningen ökat markant under senare år, vilket bl. a. lett till ett ökat antal dubbelarbetande hushåll. Kvinnorna har på olika sätt stimulerats att söka arbete utanför hemmet, vilket medfört krav på samhället på resurser för bl. a. barntillsyn. Den tillgängliga tiden för familjerna för olika aktiviteter – enskilda eller gemensamma – har genom de förändringar som skett blivit mer begränsad och samtidigt mer inrutad än tidigare. Många familjer har att dagligen dels passa de tider som är knutna till förvärvsarbetet, dels passa de tider som gäller för inlämning och hämtning av barn på daghem, fritidshem eller förskolor, dels göra de inköp som krävs för uppehållet. Det är mot denna bakgrund angeläget att såväl samhällelig som enskild service utformas så att familjernas dagliga rutiner i så stor utsträckning som möjligt underlättas.

Ett ökat antal människor har således kommit att bli beroende av att kunna handla på sådana tider som på ett naturligt sätt passar in i det övriga livsmönstret. Med tanke på att variationerna i detta avseende mellan olika individer är stor framstår det som angeläget att butikerna kan erbjuda en relativt stor flexibilitet i sitt öppethållande.

Genom möjligheter för butikerna att anpassa sina öppethållandetider till den efterfrågan på detaljhandelservice som lokalt föreligger kan konsumenternas intresse av att rationellt inplacera inköp av daglig- och sällanköpsvaror i sitt livsmönster tillgodoses. Den utveckling av butikernas öppethållandetider som konstaterats under den tid fria affärstider gällt bör ses mot denna bakgrund. Konsumenterna kan förväntas, att utifrån egna värderingar av tillgänglig tid och utbud av varor till skilda prisnivåer, ha valt det inköpsmönster som framstått som mest rationellt utifrån de egna förutsättningarna.

Att de konsumenter som utnyttjar möjligheterna till inköp på icke "normala" affärstider till stor del består av yngre dubbelarbetande barnfamiljer bekräftar att stora grupper i samhället skapat ett livsmönster som i många fall innefattar möjligheter till inköp på icke "normala" tider. Storleken och sammansättningen på de inköp av livsmedel som görs i söndagsöppna butiker enligt affärstidsnämndens undersökningar visar också att handeln på söndagar – för de konsumenter som utnyttjar möjligheten till söndagsköp – är såväl en kompletteringshandel som ett inslag i ett reguljärt inköpsmönster.

Kravet från konsumenternas sida på möjligheter till inköp på icke "normala" tider kan enligt DELFAs studie av effekterna i olika avseenden av en 6-timmars arbetsdag väntas öka i framtiden. Enligt denna studie kan en sådan arbetstidsreform knappast genomföras inom nuvarande ramar för arbetstidens förläggning. Skiftarbetet skulle således behöva öka i omfattning, vilket för detaljhandelns del med stor sannolikhet skulle komma att medföra krav på en större flexibilitet i öppethållandetiderna. Skulle arbetstidsförkortningen kunna genomföras utan en ökning av omfattningen av skiftarbete skulle däremot enligt DELFAs studie kravet på ökad flexibilitet i detaljhandelns öppethållande bli mindre påtagligt. I en sådan situation skulle

redan ett bibehållande av det öppethållande i detaljhandeln som finns i dag kunna innebära en ökad servicegrad för konsumenterna.

Av affärstidsnämndens undersökningar framgår att butikernas öppethållandetider i stor utsträckning varierar mellan olika orter. På vissa orter är frekvensen söndagsöppna butiker stor medan det på andra orter inte förekommer något söndagsöppethållande alls eller en låg frekvens söndagsöppna butiker. Dessa lokala variationer kan enligt affärstidsnämndens bedömning inte förklaras utifrån rationella faktorer eller av konsumenternas lokalt betingade olika behov av att kunna handla på icke "normala" tider. Av affärstidsnämndens undersökningar framgår emellertid också att det föreligger ett samband mellan å ena sidan frekvensen söndagsöppna butiker och å andra sidan konsumenternas utnyttjande av dessa butiker på så sätt att orter med hög frekvens söndagsöppna butiker i större utsträckning än övriga orter visar hög frekvens återkommande söndagskunder. Detta tyder på att det är först när butikerna med viss regelbundenhet börjar tillämpa öppethållande på söndagar som konsumenterna kan inordna inköp på söndagar i ett reguljärt inköpsmönster. De resultat som framkommit i SIFOs undersökning av konsumenternas inställning till och utnyttjande av söndagsöppna butiker bekräftar en sådan slutsats.

Av de konsumenter som gör inköp i söndagsöppna butiker uppger sig enligt affärstidsnämndens undersökningar i genomsnitt ca 20 procent inte kunna skjuta på dessa inköp till en vardag senare i veckan. Resterande ca 80 procent av konsumenterna skulle således kunna göra en sådan förskjutning av sina inköp. Bland dessa konsumenter ingår såväl sådana konsumenter som utan större besvär skulle kunna skjuta på sina inköp till en dag senare i veckan som sådana konsumenter för vilka en förskjutning av inköpen skulle medföra påtagliga besvär. Den omständigheten att de för inköp besökte en söndagsöppen butik indikerar dock att de – oavsett grad av olägenhet med en förskjutning av inköpen – vid val mellan olika inköpsalternativ föredragit att verkställa inköpet på en söndag. En situation som kräver inköp på söndagar kan dock denna grupp av konsumenter knappast peka på varför deras beteende närmast får tas som uttryck för en värdering av olika möjligheter att planera tillgänglig tid med avseende på förvärsarbete, resor och fritid.

Den situation i vilken vissa konsumentgrupper befinner sig vad gäller inköp av daglig- och sällanköpsvaror ställer sålunda krav på ett flexibelt öppethållande i detaljhandeln. Skulle möjligheterna till öppethållande i större omfattning inskränkas skulle konsumenterna för sina inköp på icke "normala" tider bli hänvisade till ett minskat antal alternativa inköpsställen, bl. a. sådana som tillämpar högre priser på vissa varor och därmed en genomsnittligt högre prisnivå.

11 Affärstiderna och medbestämmandelagen

Den 1 januari 1977 trädde lagen om medbestämmande i arbetslivet (MBL) i kraft. Enligt MBL kan alla frågor som rör affärernas öppethållande göras till föremål för förhandlingar och kollektivavtal. Arbetstagarorganisationerna kan med fackliga stridsåtgärder verka för sådant öppethållande som ligger i de anställdas intresse. Medbestämmandelagen måste således tas med i bilden vid bedömning av förutsättningarna såväl för de fria affärstider som gällt sedan årsskiftet 1971/72 som för utformningen av en eventuell ny affärstidslag. Det är nödvändigt att ta den nya lagen om medbestämmande i arbetslivet som utgångspunkt för överväganden av vilken ordning som i framtiden skall gälla för affärernas öppethållande.

11.1 Innebörden av medbestämmandelagens tillkomst

Alla frågor som rör affärernas öppethållande ligger inom ramen för vad som i medbestämmandelagens mening hör till "förhållandet mellan arbetsgivare och arbetstagar" (1, 10 och 23 §§ medbestämmandelagen). Därmed kan alla sådana frågor göras till föremål för förhandlingar och kollektivavtal enligt den nya lagen.

För förhandlingsrätt enligt medbestämmandelagen är det liksom i hittills gällande rätt en förutsättning att det finns en facklig organisation på arbetstagar sidan som representerar åtminstone någon anställd hos det företag – den arbetsgivare – gentemot vilket/vilken anspråk på förhandlingar riktas. En ytterligare förutsättning för tillämplighet av vissa nya medbestämmanderegler i lagen – t. ex. regeln om s. k. primär förhandlingskyldighet – är också att arbetsgivaren är bunden av kollektivavtal i förhållande till vederbörande arbetstagarorganisation. Till skillnad från vad som tidigare gällt medför enligt den nya lagen förhandlingsvägran skadeståndsansvar för den som vägrar.

Den nya arbetsrättsliga lagstiftningen innebär en förstärkning av arbetstagarorganisationernas ställning utöver vad som följer av att de har rätt att förhandla och träffa kollektivavtal. Det vidgade inflytandet består bl. a. i den primära förhandlingskyldigheten för företaget/arbetsgivaren. Detta innebär att arbetsgivaren är skyldig att på eget initiativ ta upp förhandlingar med vederbörande motpart eller motparter på arbetstagar sidan innan han fattar beslut om viktigare förändringar av sin verksamhet eller av arbets- eller anställningsförhållandena för arbetstagarna – medlemmarna i den eller

de förhandlingsberättigade arbetstagarorganisationerna. Förhandlingarna förs i första hand på det lokala planet, men kan också föras upp på förbunds nivå på arbetstagersidan. Under den primära förhandlingskyldigheten faller exempelvis frågor om förändringar i öppethållandetiderna och arbetstagarernas arbetstidsscheman (jfr 11–14 §§ MBL).

Reglerna om primär förhandlingskyldighet är skrivna under den förutsättningen att det ytterst är arbetsgivaren som beslutar om enighet inte kan nås i förhandlingarna. Ett mer långtgående inflytande för arbetstagersidan är avsett att uppnås genom kollektivavtal om medbestämmanderätt (32 § MBL). Medbestämmandelagen förklarar att kollektivavtal bör träffas om medbestämmanderätt för arbetstagarerna i frågor som avser ingående och upphörande av anställningsavtal, ledningen och fördelningen av arbetet och verksamhetens drivande i övrigt, om arbetstagarparten begär det när det förhandlas om kollektivavtal rörande löner och allmänna anställningsvillkor. Denna programregel täcker sålunda frågor om affärernas öppethållande.

Med medbestämmanderätt syftas i detta sammanhang på inflytande i skilda former över arbetsgivarens beslut i de berörda frågorna, t. ex. vetorätt eller rätt att vara representerad och delta i beslut hos ett partssammansatt råd eller annat organ etc. Arbetstagersidan kan enligt 44 § medbestämmandelagen under vissa förutsättningar utnyttja den s. k. kvardröjande stridsrätten till stöd för anspråk på medbestämmanderättsavtal. Detta innebär att arbetstagersidan kan reservera åt sig en rätt att under giltighetsperioden för ett träffat avtal om löner och allmänna anställningsvillkor utan fredsplikt återuppta en resultatlös förhandling om en medbestämmanderättsfråga, dvs. med stöd av strejkvapnet framtvinga en lösning som ligger i linje med de anställdas intressen.

11.2 Medbestämmandelagens täckningsgrad i detaljhandeln

Medbestämmanderättslagstiftningen är inte tillämplig på samtliga butiker i detaljhandeln. Begränsningen ligger däri att rätten till inflytande genom förhandlingar och kollektivavtal tillkommer arbetstagarerna genom deras organisationer. Utanför medbestämmandelagens regler faller således butiker utan anställda – familjebutiker – liksom butiker där ingen av de anställda är organiserad.

Handelns arbetsgivareorganisation (HAO), som organiserar bl. a. företag inom den enskilda detaljhandeln, har inom detta verksamhetsområde för närvarande ca 6 000 medlemmar. Med ca 1 800 av de företag som står utanför HAO har Handelsanställdas förbund tecknat kollektivavtal, s. k. hängavtal.

HAO har en – mätt på företagsnivå – relativt låg organisationsgrad. Inom exempelvis Sveriges Köpmanförbund uppgår antalet medlemsföretag till ca 18 000. HAO organiserar emellertid praktiskt taget samtliga större företag i detaljhandeln – företag med 20 eller fler anställda – och de företag som står utanför HAO är främst små företag, huvudsakligen familjeföretag med inga eller få anställda. Detta gör att sysselsättningsmässigt de till HAO anslutna företagen omfattar flertalet – ca 60 procent – av samtliga sysselsatta inom den enskilda detaljhandeln. Inom den konsumentkooperativa detaljhandeln omfattas samtliga anställda av de avtal som träffas mellan den

kooperativa förhandlingsorganisationen KFO och de fackliga organisationerna. Totalt sett omfattar således medbestämmandelagens regler huvuddelen av den personal som sysselsätts i detaljhandeln. Hittills har benägenheten att tillämpa förlängt öppethållande på vardagar och öppethållande på söndagar varit låg hos de mindre och mellanstora butikerna inom såväl livsmedelshandeln som fackhandeln. Av de butiker som hittills tillämpat kontinuerligt öppethållande på söndagar omfattas praktiskt taget samtliga av medbestämmandelagens regler.

11.3 Betydelsen av medbestämmandelagen för företagen, de anställda och konsumenterna

Den primära förhandlingskyldigheten tvingar de kollektivavtalsbundna *företagen* att inför förändringar i öppethållandet på eget initiativ ta upp förhandlingar med arbetstagarorganisationer. Företagen är också skyldiga vid skadeståndsansvar att ta upp förhandlingar om kollektivavtal rörande affärstiderna om arbetstagarparten kräver detta. Någon skyldighet för företagen att träffa definitiva uppgörelser föreligger däremot inte. Skulle emellertid kollektivavtal om affärstiderna komma att träffas kan inskränkningar ske av öppethållandet i de butiker som när den nya medbestämmandelagen trädde i kraft hade ett omfattande öppethållande.

Eventuella kollektivavtal angående butikernas öppethållande tecknade med stöd av medbestämmandelagens regler kommer emellertid inte att verka konkurrensneutralt mellan samtliga de företag som är verksamma i detaljhandeln. Detta är en effekt av att medbestämmandelagen ger förhandlingsrätten till de kollektivavtalslutande organisationerna på arbetsgivar- och arbetstagersidan, vilket innebär att företag som inte tillhör kollektivavtalslutande organisation givetvis också står fria gentemot de regler som kan ha uppställts i kollektivavtal, på samma sätt som de överhuvudtaget står utanför de avtal som i dagens läge sluts mellan arbetsmarknadens parter. Den bristande konkurrensneutralitet som har sitt ursprung i detta förhållande är således ingenting specifikt för kollektivavtalsreglerade affärstider utan rör samtliga de frågor som är eller kan komma att bli reglerade i kollektivavtal.

Bristande konkurrensneutralitet mellan butiker verksamma i olika detaljhandelsbranscher men med försäljning av samma eller likvärdiga varor kan också uppstå ur det förhållandet att de i detaljhandeln verksamma organisationerna på arbetsgivar- och arbetstagersidan kan komma att teckna medbestämmandeavtal med olika innehåll. För närvarande är på den fackliga sidan minst tre förbund verksamma i detaljhandeln, nämligen Handelsanställdas förbund, Handelstjänstemannaförbundet och Svenska Transportarbetareförbundet. Av dessa förbund organiserar Transportarbetareförbundet arbetstagare vid bensinstationer – inkl. bensinstationsbutiker – medan Handelsanställdas förbund främst har sin rekrytering inom vad som skulle kunna betecknas som egentlig detaljhandel, dvs. inom dagligvaru- och fackhandeln samt bland de kioskanställda. Handelstjänstemannaförbundet organiserar i detaljhandeln arbetstagare främst i järn- och bokhandelsbranscherna. Utöver ovan nämnda tre fackförbund organiserar Hotell- och Restaurangan-

ställdas förbund, Svenska Industritjänstemannaförbundet och Sveriges Arbetsledareförbund anställda i detaljhandeln. Genom att den s. k. branschblandningen ökat under senare år är det numera av större vikt än tidigare att – oberoende av bransch- och organisationstillhörighet – så långt möjligt samma förutsättningar gäller för samtliga butiker som säljer samma eller likvärdiga varor och tjänster. Detta är dock ett problem som inte är specifikt för affärstiderna.

Av intresse från företagens, men även från konsumenternas och de anställdas, synpunkt är också hur ett eventuellt kollektivavtal om butikernas öppethållande skulle komma att utformas. Den förhandlingsordning ett sådant avtal skulle kunna föreskriva kan ta utgångspunkt i antingen centrala överenskommelser på förbunds nivå eller lokala förhandlingar på den enskilda arbetsplatsen. Beroende på vilket system som skulle komma att väljas uppstår olika effekter för de på marknaden verksamma företagen. Väljs ett system som tar utgångspunkt i centrala överenskommelser uppnås en enhetlighet i butikernas öppethållande över hela landet som garanterar företagen konkurrensneutralitet gentemot andra kollektivavtalsbundna företag. Vid ett eventuellt system med lokala förhandlingar och överenskommelser garanteras inte en sådan konkurrensneutralitet. För konsumenternas del innebär en ordning med förhandlingar på det lokala planet att större hänsyn kan tas till lokala variationer i efterfrågan medan det motsatta förhållandet gäller i ett centralstyrt system.

Att närmare spekulera i och ange riktlinjer för hur ett eventuellt kollektivavtal mellan arbetsmarknadens parter om affärernas öppethållande kan komma att utformas ankommer inte på affärstidskommittén. Kommittén vill dock peka på att tekniska lösningar existerar, vilket bland annat framgår av det nu gällande kollektivavtalet mellan Bankinstitutens Arbetsgivarorganisation (BAO) och Svenska Bankmannaförbundet (SBmf) i vilket bankernas öppethållande regleras.

Arbetstagarna har genom medbestämmandelagens regler för arbetstagarinflytande anvisats en möjlighet att förhandlingsvägen nå dels överenskommelse om omfattningen av affärernas öppethållande, dels lösningar på sådana frågor som förknippas med ett omfattande öppethållande i detaljhandeln, t. ex. schemaläggning av arbetstider så att arbete på obekvämt tid i största möjliga utsträckning undviks, fördelning av personal på olika anställningsformer, utbildning av personal med olika anställningsförhållanden etc. Den fackliga organisationen kan med stöd av fackliga stridsåtgärder verka för ett sådant öppethållande som ligger i deras intresse. Även mot arbetsgivare som inte är bunden av kollektivavtal i förhållande till vederbörande arbetstagarorganisation kan tillgripas fackliga stridsåtgärder, t. ex. blockad, om han vägrar att binda sig vid en viss uppgörelse med den fackliga organisationen.

Blockadvapnet har kommit att tillämpas i olika hög grad inom olika fackförbund. Exempelvis har Handelsanställdas förbund endast i mindre utsträckning tillgripit blockader i detaljhandeln. Detta hänger främst samman med detaljhandelns speciella situation med en i jämförelse med andra branscher stor kontaktyta med tredje person, dvs. konsumenterna.

Medbestämmandelagen fastslår sålunda arbetstagarorganisationernas möjligheter att förhandlingsvägen söka nå sådana lösningar på affärernas öp-

pethållandetider m. m. som ligger i linje med deras intresse. Därmed följer dock för de anställdas organisationer ett motsvarande ansvar för butikernas möjligheter att erbjuda konsumenterna erforderlig grad av detaljhandels-service. I förarbetena till medbestämmandelagen förutsätts således att parterna på arbetsmarknaden – vid tillämpning av lagens bestämmelser – liksom hittills agerar på ett ansvarsmedvetet sätt.

De överenskommelser som kan träffas inom ramen för medbestämmandelagens regelsystem gäller enbart förhållandet mellan parterna på arbetsmarknaden, dvs. mellan arbetsgivare och arbetstagare. Den tredje parten i detaljhandeln, *konsumenterna*, kan således inte beredas utrymme i de förhandlingar som förs inom ramen för medbestämmanderätten. Konsumenterna kan därför inte utan att särskilda regler skapas påräkna större inflytande över butikernas öppethållande i framtiden än vad som för närvarande gäller. Medbestämmandelagens regler inskränker för övrigt inte konsumenternas tidigare möjligheter till påverkan på butikernas öppethållande, och om konsumenterna skulle ges ett direkt inflytande i förhandlingar mellan arbetsgivare och arbetstagare rörande affärstider skulle inskränkningar behöva göras i arbetstagarorganisationernas rättigheter enligt medbestämmandelagen. Sådana inskränkningar, som skulle behöva ske genom särskild lagstiftning, skulle strida mot grunderna för reformarbetet på det arbetsrättsliga området.

The first part of the paper discusses the general theory of the firm, which is based on the idea that the firm is a collection of individuals who are organized in a way that allows them to coordinate their activities and produce goods and services. This theory is based on the work of Ronald Coase and Oliver Williamson, who argued that the firm exists because it is more efficient than the market in coordinating activities.

The second part of the paper discusses the theory of the firm, which is based on the idea that the firm is a collection of individuals who are organized in a way that allows them to coordinate their activities and produce goods and services. This theory is based on the work of Ronald Coase and Oliver Williamson, who argued that the firm exists because it is more efficient than the market in coordinating activities.

The third part of the paper discusses the theory of the firm, which is based on the idea that the firm is a collection of individuals who are organized in a way that allows them to coordinate their activities and produce goods and services. This theory is based on the work of Ronald Coase and Oliver Williamson, who argued that the firm exists because it is more efficient than the market in coordinating activities.

The fourth part of the paper discusses the theory of the firm, which is based on the idea that the firm is a collection of individuals who are organized in a way that allows them to coordinate their activities and produce goods and services. This theory is based on the work of Ronald Coase and Oliver Williamson, who argued that the firm exists because it is more efficient than the market in coordinating activities.

The fifth part of the paper discusses the theory of the firm, which is based on the idea that the firm is a collection of individuals who are organized in a way that allows them to coordinate their activities and produce goods and services. This theory is based on the work of Ronald Coase and Oliver Williamson, who argued that the firm exists because it is more efficient than the market in coordinating activities.

143

144

145

146

147

148

149

150

151

152

153

154

155

156

157

158

159

12 Behovet av en särskild affärstidslag

Mot bakgrund av kommitténs analys i föregående kapitel av bl. a. dels omfattningen och utvecklingen av affärernas öppethållande, dels sambandet mellan affärstiderna och prisutvecklingen och handelns struktur, dels konsumenternas, de anställdas och företagens beroende av och inställning till affärstiderna har kommittén övervägt behovet av en särskild affärstidslag. Dessa överväganden har lett till att fem av kommitténs ledamöter förordar en reglering i särskild lag av affärstiderna på såväl vardagar som söndagar. En ledamot förordar fria affärstider på vardagar men reglering i särskild lag av affärstiderna på söndagar. Fyra ledamöter förordar fria affärstider som i fortsättningen övervakas genom en nämnd med representanter för konsumenterna, de anställda och företagen.

Fyra av de fem ledamöter som förordar reglering av affärstiderna på såväl vardagar som söndagar – ledamöterna Börjesson, Gradin, Granlund och Sandell – är eniga om de motiv för en reglering som redovisas i avsnitt 12.1. Ledamöterna Johansson och Sundewall, av vilka den senare önskar reglering endast avseende söndagar, motiverar sina ställningstaganden i avsnitten 12.2 respektive 12.3.

Fyra av kommitténs ledamöter – ledamöterna Englund, Romanus, Svensson och Wahlberg – har efter kommitténs utredningar och analyser inte funnit att det i nuvarande läge är motiverat att reglera affärstiderna. Motiven för dessa ledamöters ställningstagande för en ordning med fria affärstider redovisas i avsnitt 12.4.

12.1 Ledamöterna Börjessons, Gradins, Granlunds och Sandells motiv för en särskild affärstidslag

Som tidigare nämnts gäller överenskommelser som kan träffas inom ramen för medbestämmandelagens regelsystem enbart förhållandet mellan parterna på arbetsmarknaden, dvs. mellan arbetsgivare och organiserade arbetstagar. Detta innebär att, om kollektivavtal i enlighet med medbestämmandelagens intentioner skulle komma att träffas om arbetstidens förläggning och butikernas öppethållande, fullständig konkurrensneutralitet inte skulle komma att gälla mellan samtliga försäljningsställen i detaljhandeln. Detsamma kan komma att gälla om de centrala fackliga organisationer som är verksamma i detaljhandeln – främst Handelsanställdas förbund, Handelstjänstemannaförbundet och Transportarbetareförbundet – skulle komma att med sina

respektive motparter teckna medbestämmandeavtal med olika innehåll och av olika innebörd. Genom att exempelvis många bensinstationer i dag säljer t. ex. livsmedel skulle den situationen kunna uppstå att livsmedel utan begränsningar i kollektivavtal skulle kunna säljas vid samtliga tidpunkter vid bensinstationer, vilka på arbetstagarsidan organiseras inom Transportarbetareförbundet medan i den egentliga dagligvaruhandeln, där den dominerande fackliga organisationen är Handelsanställdas förbund, affärstiderna kunde komma att begränsas i kollektivavtal.

Även om kollektivavtal om butikernas öppethållande formellt och juridiskt sett kan träffas med stöd av medbestämmandelagens regler är affärstidsfrågan av sådan karaktär att den svårigen låter sig regleras i kollektivavtal. Detta innebär bl. a. att det inte är realistiskt att räkna med att negativa konsekvenser för exempelvis de anställda till följd av fria affärstider skulle kunna lösas i ett kollektivavtal. En reglering i särskild lag av affärstiderna hindrar emellertid inte arbetsgivare och arbetstagare att genom fria förhandlingar söka nå lösningar på sådana frågeställningar och problem som inte direkt regleras i den särskilda lagen.

Avskaffandet av 1967 års affärstidsreglering vid årsskiftet 1971/72 har lett till en påtaglig ökning av det kontinuerliga öppethållandet på söndagar i varuhus. Andelen varuhus som tillämpar kontinuerligt öppethållande på söndagar uppgår för närvarande till ca 20 procent av samtliga varuhus. Till skillnad från vad som förutsattes när 1967 års affärstidsreglering slopades på prov är dessa söndagsöppna varuhus inte enbart lokaliserade till storstadsområdena, utan kontinuerligt söndagsöppna varuhus förekommer på ett stort antal orter även i övriga delar av landet. Den nivå det kontinuerliga söndagsöppethållandet vid varuhusen nått överstiger vad som kunnat förväntas med hänsyn till konsumenternas intresse av inköp av varor på icke "normala" tider. En hög frekvens söndagsöppna butiker i en bransch kan också – med hänsyn till förekommande konkurrensförhållanden – komma att leda till en ökad frekvens söndagsöppna butiker i en näraliggande bransch. Varuhusens öppethållande på söndagar kan således komma att initiera ett mer omfattande söndagsöppethållande i exempelvis dagligvaru- och fackhandelsbutiker. På samma sätt som en hög frekvens söndagsöppna butiker i en bransch kan komma att leda till ett omfattande öppethållande i en annan bransch kan även ett omfattande öppethållande på icke "normala" tider på en ort komma att smitta av sig till en annan ort. Risken för en sådan smittoverkan kan emellertid elimineras om butikernas öppethållande regleras i särskild lag. Detsamma gäller beträffande risken för att ett omfattande öppethållande i detaljhandeln på icke "normala" tider kan komma att leda till krav på bakomliggande led på leveranser på sådana tider. Genom att i särskild lag reglera affärstiderna kan säkerställas att arbete på obekväma tider inte sprids till fler grupper av anställda samtidigt som arbete på obekväma tid kan begränsas till vad som är oundgängligen nödvändigt för att förse konsumenterna med en rimlig grad av detaljhandelservice.

Av affärstidsnämndens undersökningar av butikernas öppethållande framgår bl. a. att öppethållandet på söndagar i stor utsträckning varierar mellan olika orter. I exempelvis Helsingborg och Kalmar förekommer ett omfattande öppethållande på söndagar medan i Haparanda inget öppethållande över huvud taget förekommer på söndagar.

Mot bakgrund av de betydande skillnader som förekommer mellan olika orter i frekvensen söndagsöppethållande analyserade affärstidsnämnden huruvida konstaterade olikheter i öppethållandet kan sättas i samband med konsumenternas lokalt betingade olika behov av att kunna handla på söndagar. Nämnden undersökte bl. a. huruvida något samband finns mellan omfattningen av söndagsöppethållandet och befolkningsstrukturen, förvärvsintensiteten – såväl totalt som för kvinnor – näringslivsstrukturen m. m. på respektive ort. I undersökningarna kunde emellertid några samband mellan å ena sidan befolkningsstruktur, förvärvsintensitet och näringslivsstruktur – exempelvis med avseende på inriktningen mot tung eller lätt industri samt servicenäringar, för respektive ort dominerande industrier med en- eller flerskiftsgång m. m. – inte påvisas.

Mycket talar således för att de lokala skillnaderna i butikernas öppet-hållande inte återspeglar konsumenternas eventuella intresse av att kunna handla på olika tider utan är ett resultat av lokala konkurrenssituationer. På vissa orter har butikerna i syfte att försöka stärka sin marknadsandel arbetat med öppethållande på söndagar som ett aktivt konkurrensmedel, vilket lett till ett omfattande lokalt öppethållande på söndagar. På andra orter har förutsättningarna för en sådan inriktning av konkurrensen inte föelegat. Butikernas öppet-hållande på söndagar kan således inte ses som en anpassning av butikerna till konsumenternas olika efterfrågan av detaljhandelsservice utan får främst ses som ett resultat av butikernas användning av fria affärstider som ett konkurrensmedel. I denna konkurrens finns uppenbara risker för att de handelsanställdas intresse av god arbetsmiljö och i övrigt rimliga arbetsförhållanden kommer i kläm.

Under den tid fria affärstider gällt har en stark opinion bland de handelsanställda vuxit fram som kräver en reglering i lag av affärstiderna. Denna opinion har bl. a. tagit sig uttryck i ett beslut för återinförande av en affärstidsreglering på Handelsanställdas förbunds kongress 1976 liksom i uttalanden på medlemmöten, avtalskonferenser m. m. inom förbundet. I uttalandena har pekats på negativa konsekvenser för de handelsanställda som en följd av de fria affärstiderna. Bl. a. har framhållits att butikernas möjligheter att fritt disponera sitt öppet-hållande lett till svårigheter för de anställda att rationellt planera för en fritid tillsammans med övriga familjemedlemmar, vänner och bekanta. På Socialdemokratiska arbetarpartiets kongress 1975 liksom på Socialdemokratiska kvinnoförbundets kongress samma år togs beslut av innebörden att man borde eftersträva en återgång till reglering i lag av affärstiderna. Ett beslut av samma innebörd togs av Sveriges Kristna Socialdemokraters förbunds kongress 1974 och av LO:s kongress 1976.

Av genomförda undersökningar framgår att de fria affärstiderna negativt påverkat arbetssituationen för grupper av handelsanställda. Butikernas möjligheter att fritt bestämma sitt öppet-hållande har för dessa grupper handelsanställda kommit att medföra en ökad ryckighet i arbetsplaneringen, då butiksinnehavarna ibland med korta varsel ändrat tidigare gällande schema för butikens öppet-hållande. Vissa anställda i söndagsöppna butiker har också – även om särskild personal anställts för arbete på söndagar – kommit att känna en ökad press att frivilligt anmäla sig till tjänstgöring på söndagar. Vid mindre livsmedelsbutiker har också enligt en undersökning som Sveriges

Livsmedelshandlareförbundet (SSLF) låtit Handelns utredningsinstitut (HUI) genomföra tvång att arbeta på söndagar förekommit.

Genom att den personal som ingår i de s. k. särskilda söndagsstyrkorna vanligen har liten erfarenhet från arbete i detaljhandeln ökar – genom förekomsten av dessa personalstyrkor – indirekt arbetet även för den fast hel- och deltidsanställda personalen. Den fasta personalen får ofta efter helgerna gentemot kunderna svara på de klagomål som har sin grund i inköp gjorda under söndagen. På den fast anställda personalen faller också att svara för såväl varupåfyllning inför helgerna som städning, uppackning och varupåfyllning efter helgerna.

En av de frågeställningar affärstidskommittén haft att analysera vid sina bedömningar av effekterna av de fria affärstiderna har varit de handelsanställdas möjligheter att till följd av förskjutna arbetstider utnyttja sin fritid tillsammans med övriga familjemedlemmar, släkt eller vänner. Andra frågeställningar knutna till de sociala konsekvenserna av förskjutna arbetstider som kommittén haft att överväga har varit de handelsanställdas möjligheter att delta i fackligt och politiskt arbete liksom deras möjligheter att ta del av samhällets kulturutbud.

Frågan om de sociala konsekvenserna av förskjutna arbetstider har undersökts av docent Bertil Gardell med stöd av medel ur arbetarskyddsfonden. Undersökningen omfattar intervjuer med anställda vid varuhus i Stockholm och Gävle. De fall som studerats tyder på att handelsanställda med förskjutna arbetstider upplever sina arbetstider som ett hinder för samvaro med familj, släkt och vänner. Vidare upplevs enligt undersökningen möjligheterna att ta del av olika kulturaktiviteter som begränsade.

Även om undersökningen genomförts i form av s. k. case-studies och således inte är representativ för samtliga handelsanställda finns ingenting som tyder på att undersökningens resultat inte skulle vara giltiga också för andra handelsanställda med förskjutna arbetstider. Den opinion mot fria affärstider som tagit fasta på att de handelsanställdas möjligheter att planera en meningsfull fritid försvåras med fria affärstider har således förankring i den faktiska arbetssituationen så som den upplevs av de handelsanställda.

Efter att ha analyserat och värderat de effekter på de handelsanställdas arbetsförhållanden som kunnat konstateras under den tid fria affärstider gällt framstår de negativa konsekvenserna som kunnat klarläggas som så allvarliga att en reglering i särskild lag av affärstiderna bör införas. Begränsas genom en särskild affärstidsreglering öppethållandet på icke "normal" affärstid kommer arbetssituationen för de anställda som helhet betraktad att påverkas i positiv riktning.

Vid en affärstidsreglering kommer arbetssituationen att påverkas även för de enskilda köpman som driver sin rörelse inom familjeföretagets ram. Enligt en undersökning av köpmännens inställning i affärstidsfrågan som genomförts av Handelns utredningsinstitut på uppdrag av Sveriges Köpmannaförbundet förordar en majoritet av förbundets medlemmar en reglering i lag av affärstiderna. För familjeföretagare finns inte på samma sätt som för anställda butiksföreståndare och varuhuschefer en arbetstidsreglering, som avgränsar det totalt möjliga arbetstidsuttaget. En affärstidsreglering

kommer därför för enskilda köpman att få karaktären av en arbetstidslagstiftning.

Av de undersökningar av konsumenternas intresse av fria affärstider som gjorts framgår bl. a. att huvuddelen av de konsumenter som handlar på söndagar anser att de i stället skulle kunna göra sitt söndagsinköp en vardag senare i veckan. I affärstidsnämndens undersökning av kundstrukturen i söndagsöppna butiker uppgår andelen söndagshandlande kunder som anser att de kunnat skjuta på sitt inköp till en vardag senare i veckan till 80 procent. Totalt sett skulle således en affärstidsreglering inte allvarligt försvåra för konsumenterna att genomföra erforderliga inköp. För de konsumentgrupper som i större utsträckning än andra utnyttjar möjligheten att söndagshandla – i första hand yngre dubbelarbetande barnfamiljer – innebär dock givetvis en inskränkning i butikernas söndagsöppethållande motsvarande mindre handlingsfrihet vid val av inköpstillfälle. Genom att i den särskilda affärstidslagen ge relativt vida ramar för butikernas öppethållande kan emellertid även de grupper som i större utsträckning än andra utnyttjar söndagsöppna butiker erbjudas tillfredsställande inköpsmöjligheter.

I förhandlingar som förs inom ramen för medbestämmanderätten kan inga andra intressenter än arbetsmarknadens parter, t. ex. konsumenterna, beredas utrymme. Detta innebär att konsumenternas intresse av att kunna handla på icke "normala" affärstider inte kan tas till vara i det förhandlingssystem medbestämmandelagen erbjuder. Om inga särskilda åtgärder skulle vidtas på affärstidsområdet skulle således i butiker med organiserade anställda den ordning komma att gälla beträffande affärstiderna som skulle kunna bli ett resultat av förhandlingar mellan arbetsgivare och arbetstagarer inom ramen för medbestämmandelagens regler. Genom att i särskild lag reglera affärstiderna kan konsumenterna ges ett reellt inflytande över butikernas öppethållandetider genom de möjligheter som finns till påverkan på lagstiftarna, dvs. de politiska partiernas representanter i riksdagen.

Sammanfattningsvis kan konstateras att de erfarenheter som i olika avseenden vunnits under den tid butikerna varit fria att besluta om sitt öppethållande talar för en återgång till en reglering i särskild lag av affärstiderna. Den prövotid med fria affärstider som inleddes vid årsskiftet 1971/72 i och med att 1967 års lag avvecklades skulle således nu upphöra.

Hur en särskild lag för reglering av affärstiderna kan utformas framgår av efterföljande kapitel.

12.2 Ledamoten Johanssons motiv för en särskild affärstidslag

Under den tid fria affärstider gällt har en stark opinion bland de handelsanställda vuxit fram, som kräver en reglering av affärstiderna. Denna opinion har bl. a. tagit sig uttryck i uttalanden för återinförande av affärstidsreglering på medlemsmöten, avtalskonferenser m. m. I uttalandena har pekats på negativa konsekvenser för de handelsanställda som en följd av de fria affärstiderna. Bl. a. har framhållits att butikernas möjligheter att fritt disponera sitt öppethållande lett till svårigheter för de anställda att rationellt planera för en fritid tillsammans med övriga familjemedlemmar, vänner och bekanta.

Behovet av en avvägning mellan de handelsanställdas krav på rimliga arbetstider och konsumenternas intresse av en väl utvecklad detaljhandels-service har efter hand blivit alltmer uppenbart. Inom kommittén har diskuterats olika vägar att åstadkomma denna avvägning. Stor uppmärksamhet har därvid ägnats möjligheten att, med det regelsystem som medbestämmandelagen innefattar, uppnå denna balans mellan konsumenternas och arbetstagarnas intressen.

De överenskommelser som kan träffas inom ramen för medbestämmandelagen gäller dock enbart förhållandet mellan parterna på arbetsmarknaden, dvs. mellan arbetsgivare och *fackligt organiserade* arbetstagare. Detta innebär att, om kollektivavtal i enlighet med medbestämmandelagens intentioner skulle komma att träffas om arbetstidens förläggning och butikernas öppethållande, konkurrensneutralitet inte skulle komma att gälla mellan olika försäljningsställen i detaljhandeln. Detsamma kan komma att gälla mellan olika branscher och kategorier av försäljningsställen. De centrala fackliga organisationer som är verksamma i detaljhandeln – främst Handelsanställdas förbund, Transportarbetareförbundet och Handelstjänstemannaförbundet – kan med sina respektive motparter teckna medbestämmandeavtal med olika innehåll och av olika innebörd. Från servicesynpunkt skulle det faktiska utfallet av träffade avtal kunna bli mycket olika för t. ex. kioskhandeln, bensinhandeln och detaljhandeln i övrigt. Genom att exempelvis många bensinstationer i dag säljer dagligvaror i betydande omfattning, skulle den situationen kunna uppstå att dagligvaror utan begränsningar i kollektivavtal skulle kunna säljas vid alla tidpunkter i bensinstationsbutiker, vilka på arbetstagsidan organiseras inom Transportarbetareförbundet. I den egentliga detaljhandeln, där den dominerande fackliga organisationen är Handelsanställdas förbund, kunde affärstiderna komma att starkt begränsas i kollektivavtal. Ett av grunddragen i medbestämmandelagen är, att lagens tillämpning skall vara starkt förankrad till den lokala arbetsplatsen. Detta skulle kunna innebära att kollektivavtalets effekter på öppethållandet kunde bli mycket olika på skilda orter och med stora avvikelser mellan olika företag på samma ort. För konsumenterna skulle detta kunna innebära stora olikheter i serviceutbudet mellan olika bostadsorter.

Även om kollektivavtal om butikernas öppethållande formellt och juridiskt sett kan träffas med stöd av medbestämmandelagens regler torde affärstidsfrågan vara av sådan karaktär att den svårligen låter sig regleras i kollektivavtal. Medbestämmandelagen såsom enda styrmedel för avvägning av öppethållandet i olika kategorier av försäljningsställen torde icke kunna fungera vare sig konkurrensneutralt eller konsumentanpassat. Denna avvägning bör åstadkommas genom en särskild affärstidslag.

12.3 Ledamoten Sundewalls motiv för en särskild affärstidslag för söndagar

Ett ställningstagande till behovet av en särskild affärstidsreglering måste bli resultatet av en avvägning mellan de olika berörda parternas – konsumenternas, de anställdas och företagens – intressen.

Allmänna motiv

I sitt meddelande till riksdagen i november 1971 i samband med förslaget om att under en provtid av tre år pröva systemet med helt fria affärstider åberopade dåvarande handelsministern såsom viktigt skäl bland annat att affärstidsfriheten skulle kunna tillgodose ett antaget konsumentintresse av ökad familjeshopping av kapitalvaror och andra urvalsvaror under gemensamt arbetsfri tid, främst söndagar.

Såväl affärstidskommitténs material som andra erfarenheter visar dock att provtiden inte bekräftar denna väsentliga utgångspunkt för total affärstidsfrihet. Tvärtemot synes den utökade affärstiden domineras av försäljning av dagligvarupräglade sortiment dels genom mera omfattande öppethållande av varuhus och specialbutiker med dessa sortiment, dels genom hög andel dagligvaruförsäljning i enheter med blandade sortiment.

Till skillnad från vad som förutsattes när 1967 års affärstidslag avvecklades på prov vid årsskiftet 1971/72 är de kontinuerligt söndagsöppna enheterna inte lokaliserade enbart till storstadsområdena utan förekommer på ett stort antal orter även i övriga delar av landet. Av affärstidsnämndens undersökningar av butikernas öppethållande framgår också att öppethållandet på söndagar i stor utsträckning varierar mellan olika orter. I exempelvis Helsingborg och Kalmar förekommer ett omfattande öppethållande på söndagar medan i Haparanda inget öppethållande över huvud taget förekommer på söndagar.

Mot bakgrund av de betydande skillnader som förekommer mellan olika orter i frekvensen söndagsöppethållande analyserade affärstidsnämnden huruvida konstaterade olikheter i öppethållandet kan sättas i samband med konsumenternas lokalt betingade olika behov av att kunna handla på söndagar. Nämnden undersökte bl. a. huruvida något samband finns mellan omfattningen av söndagsöppethållandet och befolkningsstrukturen, förvärvsintensiteten – såväl totalt som för kvinnor – näringslivsstrukturen m. m. på respektive ort. I undersökningarna kunde emellertid några samband mellan å ena sidan frekvensen söndagsöppethållande och å andra sidan befolkningsstruktur, förvärvsintensitet och näringslivsstruktur – exempelvis med avseende på inriktningen mot tung eller lätt industri samt service-näringar, för respektive ort dominerande industrier med en- eller flerskiftsgång m. m. – inte påvisas.

Butikernas öppethållande på söndagar måste därför ses dels som ett svar på vissa konsumentgruppers latent och nyväckta intresse för sådan service, dels som användning av affärstidsfriheten som ett konkurrensmedel.

Under den tid fria affärstider gällt har en stark opinion bland de *handelsanställda* vuxit fram, som kräver en reglering i särskild lag av affärstiderna. Denna opinion har bl. a. tagit sig uttryck i uttalanden för återinförande av affärstidsreglering på medlemsmöten, avtalskonferenser m. m. I uttalandena har pekats på negativa konsekvenser för de handelsanställda som en följd av de fria affärstiderna. Bl. a. har framhållits att butikernas möjligheter att fritt disponera sitt öppethållande lett till svårigheter för de anställda att rationellt planera för en fritid tillsammans med övriga familjemedlemmar, vänner och bekanta.

Vid en affärstidsreglering kommer arbetssituationen att påverkas även

för de *enskilda köpman* som driver sin rörelse inom familjeföretagets ram. Enligt en undersökning av köpmännens inställning i affärstidsfrågan som genomförts av Handelns utredningsinstitut på uppdrag av Sveriges Köpmannaförbund förordar en stor majoritet av förbundets medlemmar en reglering i lag av affärstiderna på söndagar. För familjeföretagare finns inte på samma sätt som för anställda en arbetstidsreglering, som avgränsar det totalt möjliga arbetstidsuttaget. En affärstidsreglering kommer därför för enskilda köpmän att få karaktären av en arbetstidslagstiftning, varigenom bl. a. garanti för det rimliga kravet om en veckodags vila och rekreation kan erhållas.

Stora grupper av de inom detaljhandeln yrkesverksamma har sålunda starkt markerat sin otillfredsställelse med öppethållandeutvecklingen under provtiden. Dessa synpunkter kan inte negligeras.

Av de undersökningar av *konsumenternas intresse* av fria affärstider som gjorts framgår bl. a. att huvuddelen av de konsumenter som handlar på söndagar anser att de i stället skulle kunna göra sitt söndagsinköp en vardag senare i veckan. I affärstidsnämndens undersökning av kundstrukturen i söndagsöppna butiker uppgår andelen söndagshandlande kunder som anser att de kunnat skjuta på sitt inköp till en vardag senare i veckan till 80 procent. Totalt sett skulle således en viss affärstidsreglering inte allvarligt försvåra för konsumenterna att genomföra erforderliga inköp. För de konsumentgrupper som i större utsträckning än andra utnyttjar möjligheten att söndagshandla – i första hand yngre dubbelarbetande barnfamiljer – innebär dock givetvis en inskränkning i butikernas söndagsöppethållande motsvarande mindre handlingsfrihet vid val av inköpstillfälle. Genom att i en särskild affärstidslag ge vida ramar för butikernas öppethållande kan emellertid även de grupper som i större utsträckning än andra utnyttjar söndagsöppna butiker erbjudas tillfredsställande inköpsmöjligheter.

För att tillmötesgå konsumentintresset synes därför *full affärstidsfrihet avseende vardagar* böra tillämpas. Genom ett fritt öppethållande på vardagstid – även under lördagar – kan butiksservice lämnas kunderna uppemot 80 timmar per vecka. Normalarbetstider är endast 40 timmar per vecka. Med så omfattande möjligheter till vardagsöppethållande bör även de värdefulla butiksformer som koncentrerar sig på närservice och kompletteringsvaror ha goda betingelser att existera. Möjligheter till kompletterande automathandel står även konsumenterna till buds.

Såsom alternativ till laglig reglering bör alltid prövas de frivilliga möjligheter till lösning som kan finnas. Så har skett även i detta sammanhang. Stor uppmärksamhet har ägnats möjligheten att göra avvägningen mellan de olika förekommande intressena med det regelsystem som medbestämmandelagen innefattar.

De överenskommelser som kan träffas inom ramen för *medbestämmandelagen* gäller dock enbart förhållandet mellan parterna på arbetsmarknaden, dvs. mellan arbetsgivare och fackligt organiserade arbetstigare. Detta innebär att, om kollektivavtal i enlighet med medbestämmandelagens intentioner skulle komma att träffas om arbetstidens förläggning och butikernas öppethållande, skulle inte konkurrensneutralitet komma att gälla mellan olika försäljningsställen i detaljhandeln. Detsamma kan komma att gälla mellan olika branscher och kategorier av försäljningsställen. De centrala

fackliga organisationer som är verksamma i detaljhandeln – främst Handelsanställdas förbund, Transportarbetareförbundet och Handelsstjänstemannaförbundet – kan med sina respektive motparter teckna medbestämmandeavtal med olika innehåll och av olika innebörd. Från servicesynpunkt skulle det faktiska utfallet av träffade avtal kunna bli mycket olika för t. ex. kioskhandeln, bensinhandeln och detaljhandeln i övrigt. Genom att exempelvis många bensinstationer i dag säljer dagligvaror i betydande omfattning, skulle den situationen kunna uppstå att dagligvaror utan begränsningar i kollektivavtal skulle kunna säljas vid alla tidpunkter i bensinstationsbutiker, vilka på arbetstagsidan organiseras inom Transportarbetareförbundet. I den egentliga detaljhandeln, där den dominerande fackliga organisationen är Handelsanställdas förbund, kunde affärstiderna komma att starkt begränsas i kollektivavtal. Ett av grunddragen i medbestämmandelagen är, att lagens tillämpning skall vara starkt förankrad till den lokala arbetsplatsen. Detta skulle kunna innebära att kollektivavtalets effekter på öppethållande kunde bli mycket olika på skilda orter och med stora avvikelser mellan olika företag på samma ort. För konsumenterna skulle detta kunna innebära stora olikheter i serviceutbudet mellan olika bostadsorter.

Även om kollektivavtal om butikernas öppethållande formellt och juridiskt sett kan träffas med stöd av medbestämmandelagens regler torde affärstidsfrågan vara av sådan karaktär att den svårligen låter sig regleras i kollektivavtal. Medbestämmandelagen såsom enda styrmedel för avvägning av öppethållandet i olika kategorier av försäljningsställen torde icke kunna fungera vare sig konkurrensneutralt eller konsumentanpassat.

Den avvägning som skall ske bör därför åstadkommas genom en särskild generell affärstidslag som skall avse söndagar.

Särskilda motiv

I kommittématerialet redovisas erfarenheterna av tidigare affärstidslagstiftning i Sverige. Särskilt väl belyses den administrativa krångligheten och rättsosäkerheten med dispensgivningen enligt 1967 års lag.

Detta talar mot dispenssystemet – särskilt det kommunala – och för definiering i lag av eventuellt önskvärd reglering. Erfarenheterna synes jämväl tala för att sortimentsavgränsningar är att föredra vid undantagsbestämmelser.

Materialet dokumenterar vidare att Sverige utgör ett av de få undantagen internationellt sett med sin affärstidsfrihet. Begränsningar av affärstiderna på söndagar är särskilt omfattande utomlands. Endast till en del torde detta kunna förklaras med religiösa skäl. Det bör i detta sammanhang särskilt uppmärksammas det samband som utomlands anses råda mellan affärstidsregleringar och arbetstidsförhållanden för innehavare av småbutiker med inga eller få anställda, vilket berörs även i avsnittet om affärstiderna och företagen.

Mot bakgrunden av dessa internationella förebilder synes argumenten för söndagslag få ökad tyngd.

Beträffande sambanden mellan affärstider och handelns struktur kan någon fullödlig vetenskaplig dokumentation inte presenteras. Faktorn öppet-hållande är i struktursammanhang svår att isolera. Det kan dock inte ute-

slutas att den är en bland många medverkande till att en om än lugnare så dock avsevärd butiksutglesning fortfarande pågår. Faktorer som serviceförsämring för konsumenter i t. ex. glesbygd, billösa och andra konsumenter på sätt som redovisas i Distributionsutredningens faktadelar har betydelse för bedömningarna om butikernas öppethållande därest ett samband mellan strukturutveckling och affärstider inte säkert kan uteslutas. Större försiktighet i bedömningar och åtgärder synes därför motiverad och kan utgöra skäl för vissa begränsningar av öppethållandet.

Vägledande för detaljisternas bedömning av och inställning till fria affärstider blir i hög grad den ovannämnda undersökningen, vari en kvalificerad majoritet av Köpmannaförbundets medlemmar önskar en affärstidsreglering. De större företag inom dagligvaruhandeln, som enligt undersökningen förespråkar frihet, är en minoritet även inom branschen.

I avvägningen mellan de olika redovisade intressena framstår en reglering av affärstiden på söndagar och helgdagar kompletterad med full frihet för öppethållande på vardagar som den naturligaste och bästa lösningen. Med söndagar jämsställs inte helgdagsaftnar.

Söndagen har både i Sverige och utomlands på flertalet samhällsområden en väl inarbetad tradition såsom dag för vila och rekreation, varför den självklart bör väljas för den erforderliga öppethållandebegränsningen även inom den svenska detaljhandeln. Härigenom erhålls också den bästa avvägningen mellan de i kommittéarbetet noterade kraven från handelns yrkesverksamma anställda och företagare liksom från konsumenterna. En begränsning av handeln på söndagar torde vara den reglering som lättast kan accepteras av konsumenterna som servicebegränsning.

Ett långt vardagsöppethållande i kombination med allt kortare normalarbetstid per vecka kan både förbättra konsumenternas inköpsmöjligheter och försvara det krav på viss inköpsplanering som söndagsstängning skulle ställa på hushållen.

Avsikten med förslaget är således att i möjligaste mån åstadkomma en arbetsfri söndag även inom handeln. För att samtidigt slå vakt om önskemålet om största möjliga konkurrensneutralitet i affärstidsregleringen måste lagförslaget utformas restriktivt. Endast en väl motiverad grundservice och ett mycket begränsat frisortiment bör tillåtas för försäljning.

12.4 Ledamöterna Englund, Romanus', Svenssons och Wahlbergs motiv för en ordning med fria affärstider

Som framgår av kapitel 5 har de fria affärstiderna fr. o. m. den 1 januari 1972 totalt sett inte lett till några stora ändringar i butikernas öppethållande och därmed de anställdas förhållanden. Sålunda har det endast vid varuhusen inträffat påtagliga förändringar i öppethållandet på söndagar under den tid företagen varit fria att själva besluta om sina affärstider. Inom övriga butikskategorier har förändringarna varit små och vid livsmedelsbutiker och inom fackhandeln är frekvensen söndagsöppna butiker i stort sett lika låg i dag som under den tidigare affärstidsregleringen. Erfarenheterna av över fem års fritt öppethållande talar inte för några större framtida risker för spridning av ett omfattande öppethållande från en butikskategori till en

annan. Detsamma gäller risken för att ett öppethållande på icke "normal" affärstid i detaljhandeln skulle kunna leda till krav på leveranser på sådana tider från bakomliggande led.

Affärstidskommitténs analyser har, såsom framgår av kapitel 9, givit vid handen att inga förändringar inträffat med avseende på personalens sammansättning och arbetstidens förläggning som negativt påverkat de handelsanställdas situation. Tvärtom har exempelvis arbete på obekväma arbetstider för de fast heltidsanställda vid varuhusen minskat under den tid fria affärstider har gällt. Genom anställning av särskild personal för arbete på söndagar har också totalt sett trycket på den fast anställda personalen att arbeta på dessa tider minskat.

Antalet sysselsatta i detaljhandeln uppgår till totalt ca 335 000 varav knappt två tredjedelar eller ca 200 000 personer utgörs av butikspersonal. Totalt sett sysselsätts varje söndag ca 4 000 anställda i söndagsöppna butiker inkl. varuhus och stormarknader, dvs. drygt 1 procent av samtliga anställda i detaljhandeln och ca 2 procent av samtliga butiksanställda. Av dessa anställda är ca 3 000 fast hel- och deltidsanställda medan resterande ca 1 000 utgörs av den personal som anställts särskilt för att arbeta på söndagar. Den genomsnittliga veckoarbetstid som utförs av personalen i de särskilda söndagsstyrkorna motsvarar veckoarbetstiden för ca 125 heltidsanställda. Huruvida motsvarande arbetstillfällen vid en affärstidsreglering skulle komma att uppstå under normal affärstid på vardagar är osäkert.

Enligt affärstidsnämndens undersökningar består de särskilda söndagsstyrkorna till stor del av studerande och hemarbetande kvinnor som av skilda anledningar speciellt sökt anställning på söndagar. För hemarbetande kvinnor är en icke ovanlig anledning till söndagsarbete i butik att de på vardagar inte lyckats ordna barnomsorgen på ett tillfredsställande sätt.

I bensinstationer och kiosker sysselsätts varje söndag ca 20 000 personer. Vid dessa försäljningsställen har öppethållandet under den tid fria affärstider gällt inte förändrats varför antalet sysselsatta varje söndag i dessa butikskategorier var ungefär detsamma när 1967 års affärstidslag var i kraft. De på söndagar sysselsatta i bensinstationer och kiosker är sålunda fem gånger så många som de som för närvarande varje söndag sysselsätts i varuhus, stormarknader, dagligvaru- och fackhandelsbutiker.

Vid varuhus och stormarknader sker enligt affärstidsnämndens undersökningar uttagning av fast anställd personal för arbete på söndagar och vardagskvällar genom antingen frivillig personalanmälan eller i enlighet med arbetstidsscheman, som fastställs i samarbete mellan företagsledning och fackklubbar. Inte i något fall har enligt affärstidsnämndens undersökningar tvång förekommit för personalen vid varuhus och stormarknader att arbeta på söndagar. Sådant tvång har emellertid förekommit enligt den undersökning av den söndagsarbetande personalens sammansättning m. m. som Sveriges Livsmedelshandlareförbund (SSLF) låtit Handelns utredningsinstitut (HUI) genomföra vid mindre livsmedelsbutiker. Det ligger i sakens natur att det vid sådana butiker kan vara svårare än vid de större försäljningsställen att rationellt planera personalens arbetstider, exempelvis genom utläggning av arbetstidsscheman. Sådana scheman, som kan beakta de anställdas önskemål om arbetstidens förläggning, bör emellertid enligt de analyser affärstidskommittén genomfört kunna upprättas lika väl vid mindre

som vid större försäljningsställen. De kan också omfatta tider på söndagar och på vardagkvällar.

En av de frågeställningar kommittén haft att analysera vid sina bedömningar av effekterna av de fria affärstiderna har varit de handelsanställdas möjligheter att till följd av förskjutna arbetstider utnyttja sin fritid tillsammans med övriga familjemedlemmar, släkt eller vänner. Andra liknande frågeställningar har varit de handelsanställdas möjligheter att delta i fackligt och politiskt arbete liksom deras möjligheter att ta del av samhällets kulturutbud.

Frågan om konsekvenserna för bl. a. de handelsanställda av förskjutna arbetstider har undersökts av docent Bertil Gardell med stöd av medel ur arbetarskyddsfonden. Undersökningen är dock inte representativ för samtliga handelsanställda då den genomförts som s. k. case-studies. De fall som studerats tyder emellertid på att handelsanställda med förskjutna arbetstider upplever sina arbetstider som ett hinder för samvaro med familj, släkt och vänner. Vidare upplevs enligt undersökningen möjligheterna att ta del av olika kulturaktiviteter som begränsade. Undersökningen antyder att andelen fackligt och politiskt verksamma personer bland de handelsanställda är liten och att arbetstiderna i allmänhet inte upplevs som något hinder för denna verksamhet av dem som är fackligt och politiskt aktiva. En förklaring till att de fackligt aktiva inte upplever arbetstiderna som något hinder för den fackliga verksamheten är att flertalet fackligt förtroendevalda kan sköta sina uppdrag på arbetstid.

Till följd av att handelsyrket är ett serviceyrke kan de anställda i handeln till viss del få lov att acceptera arbete på obehagliga tider då handeln för att tillgodose konsumenternas intresse av att handla på olika tider enligt affärstidskommitténs uppfattning har att tillämpa relativt stor flexibilitet i öppethållandetiderna. En sådan anpassning till efterfrågan gäller för samtliga yrkeskategorier som är verksamma i serviceinriktade branscher, t. ex. för anställda inom transportväsendet.

Totalt sett regleras omfattningen av de anställdas arbetstider av arbetstidslagstiftningen. Denna lagstiftning hindrar ett otillbörligt utnyttjande av de anställda och tillförsäkrar samtidigt de anställda tid för rekreation och vila. En lagstiftning utöver denna behövs således inte för att reglera det totala arbetstidsuttaget.

De analyser av eventuella effekter på de handelsanställdas arbetsförhållanden av fria affärstider som affärstidskommittén gjort med utgångspunkt i tillgängliga undersökningar och material tyder på att över fem år med fria affärstider inte medfört några påtagliga negativa konsekvenser för de handelsanställda.

Alla frågor som rör affärernas öppethållande kan för övrigt, såsom framgår av kapitel 11, sedan den 1 januari 1977, då lagen om medbestämmande i arbetslivet (MBL) trädde i kraft, göras till föremål för förhandlingar och kollektivavtal. Arbetstagarorganisationerna kan med fackliga stridsmedel verka för sådant öppethållande som ligger i de anställdas intresse.

De överenskommelser som kan träffas inom ramen för medbestämmandelagens regelsystem gäller emellertid enbart förhållandet mellan parterna på arbetsmarknaden, dvs. mellan arbetsgivare och organiserade arbetstagare. Detta innebär att, om kollektivavtal i enlighet med medbestäm-

mandelagens intentioner kommer att träffas om arbetstidens förläggning och butikernas öppethållande, olika försäljningsställen i detaljhandeln även i detta avseende kommer att arbeta under olika betingelser.

De begränsningar i medbestämmandelagens tillämplighet som ligger i att inte samtliga företag och anställda i detaljhandeln tillhör kollektivavtalslutande organisationer utgör emellertid ingen grund för att avskrika möjligheterna att inom ramen för medbestämmandelagens regler nå överenskommelser i kollektivavtal om regler för butikernas öppethållande. De ofullkomligheter i organisationsgrad som leder till att olika företag kommer att arbeta under olika betingelser gäller inte enbart affärstidsfrågor utan samtliga de frågor som kan komma att regleras i kollektivavtal, dvs. även andra företagsledningsfrågor. De olika konkurrensförutsättningarna för skilda företag som kan bli en följd av att kollektivavtal kommer att träffas kan således inte tas till intäkt för att i särskild ordning reglera affärstiderna.

Under den tid fria affärstider gällt har benägenheten att hålla öppet på icke "normala" affärstider hos de företag som främst skulle komma att falla utanför ett eventuellt kollektivavtal om öppethållandetider, dvs. i första hand små och mellanstora familjeföretag, varit liten. Huruvida detta skulle vara förhållandet även i en situation då för andra företag öppethållandet skulle komma att regleras i kollektivavtal går givetvis inte att ha någon definitiv uppfattning om. Inställningen till fria affärstider hos de mindre företagen talar dock för att de även i fortsättningen kommer att ha öppet i begränsad utsträckning på icke "normala" tider. Härtill kommer att bestämmelser och riktlinjer i kollektivavtal ofta blir vägledande för relationerna mellan arbetsgivare och arbetstagare även i företag som inte direkt omfattas av avtalet.

Affärstidsnämndens analyser av affärstidernas betydelse för konsumenterna innefattar bl. a. en undersökning av kundstrukturen i söndagsöppna butiker. Av denna undersökning framgår att ca 20 procent av de kunder som handlar på söndagar omöjligt skulle kunna förlägga sina inköp till en vardag senare i veckan. Resterande ca 80 procent uppger att det skulle varit möjligt för dem att i stället göra motsvarande inköp en vardag i efterföljande vecka. Bland dessa kunder ingår dock såväl sådana som endast i nödfall skulle kunna lägga om sina inköp till en vardag i efterföljande vecka som sådana som utan olägenhet skulle kunna göra en sådan förändring av sina inköp.

Den frihet för konsumenterna som skapats genom de fria affärstiderna har, som framgått av kapitel 10, inneburit att de med avseende på prisnivå och tillgänglig tid i större utsträckning än tidigare kunnat välja det inköpsmönster som passar dem bäst. Som framgår av kapitel 6 har den större valfrihet för konsumenterna, som fria affärstider medfört och som i första hand gagnat den ökande skaran av dubbelarbetande hushåll, således inte behövt köpas till priset av en generellt sett högre prisnivå.

Kravet från konsumenternas sida på möjligheter till inköp på icke "normala" tider kan enligt DELFA:s studie av effekterna i olika avseenden av en 6-timmars arbetsdag väntas öka i framtiden. Enligt denna studie kan en sådan arbetstidsreform knappast genomföras inom nuvarande ramar för arbetstidens förläggning. Skiftarbetet skulle således enligt DELFA behöva öka i omfattning, vilket för detaljhandelns del med stor sannolikhet skulle

komma att medföra krav på en större flexibilitet i öppethållandetiderna.

Som framgått av de undersökningar om köpmännens inställning i affärstidsfrågan, som redovisats i kapitel 8, önskar ett stort antal köpmän en reglering i lag av affärstiderna. Ett motiv för en sådan lagstiftning har angetts vara de enskilda butiksinnehavarnas behov av en garanti för åtminstone en dags vila och rekreation per vecka.

Av de undersökningar affärstidsnämnden gjort och som analyserats av affärstidskommittén framgår bl. a. att företagarens totala veckoarbetstid – inklusive förberedelse- och avslutningsarbete – genomsnittligt sett inte i någon högre grad påverkats av de fria affärstiderna. Detta faktum hindrar givetvis inte att enskilda köpmän – beroende på lokala konkurrenssituationer – påtagligt måst öka sitt öppethållande och därigenom sin egen och kanske andra familjemedlemmars arbetsinsats. De önskemål om skydd mot en alltför betungande arbetsinsats som detta förhållande skulle kunna föranleda får dock vägas mot företagarnas önskemål att upprätthålla en fri marknads-hushållning.

På samma sätt som de fria affärstiderna inte genomsnittligt sett i någon högre grad påverkat de enskilda köpmännens totala veckoarbetstid kan några negativa effekter av det fria öppethållandet inte heller spåras till strukturförändringarna i handeln eller till handelns möjligheter att rekrytera personal. Butiksnedläggningarna i dagligvaruhandeln har, som framgår av kapitel 7 och 8, under den tid fria affärstider gällt bromsats upp. Samtidigt har de fria affärstiderna öppnat möjligheter till etablering av nya typer av butiker, de s. k. servicebutikerna. Dessa är i många fall gamla ombyggda kvartersbutiker. Om affärstiderna skulle regleras i lag skulle risk föreligga att försättningarna för att driva servicebutiker i stor utsträckning skulle försvinna och därmed närhetsservicen för konsumenterna försämrats. Det är för övrigt över huvud taget svårt att reglera affärstiderna utan att det leder till nackdelar för konsumenterna, bl. a. för yngre dubbelarbetande barnfamiljer.

De gångna fem och ett halvt åren med fria affärstider har, som framgår av tidigare kapitel, inte medfört några sådana konsekvenser för konsumenterna, de handelsanställda och för företagen att en särskild reglering i lag av affärernas öppethållande är påkallad. För att möta eventuella farhågor för att ett tillstånd med fortsatta fria affärstider framdeles kan medföra negativa konsekvenser bör emellertid en effektiv övervakning upprätthållas av butikernas öppethållande, de handelsanställdas arbetssituation och konsumenternas tillgång till detaljhandelsservice.

Övervakningen bör ske genom en fristående affärstidsnämnd, som skall ha i uppdrag inte endast att löpande följa utvecklingen från konsumenternas, de anställdas och företagens synpunkt utan också att till regeringen meddela om utvecklingen skulle gå i en från dessa intressens och från allmän synpunkt ogynnsam riktning. På nämnden bör också falla att föreslå erforderliga åtgärder när en sådan ogynnsam utveckling kunnat konstateras. Till sådana åtgärder hör att införa en särskild affärstidslag som det skulle åligga nämnden att föreslå den närmare utformningen av. Nämnden skall vidare ha att ta initiativ till frivilliga överenskommelser, t. ex. för begränsning av s. k. jippon i samband med söndagsöppet eller av sådant söndagsöppet som är besvärande för de anställda. Nämnden bör bestå av företrädare för konsumenterna, de anställda och företagen.

13 Utformningen av en särskild affärstidslag

De av kommitténs ledamöter som förespråkar en särskild reglering i lag av affärstiderna har, som nämnts i kapitel 12, olika utgångspunkter och motiv för sina ställningstaganden. De förordar också olika innehåll i och utformning av en sådan lag. I det följande redovisas hur en särskild affärstidslag bör utformas enligt dels ledamöterna Börjesson, Gradin, Granlund och Sandell, dels ledamoten Johansson, dels ledamoten Sundewall.

13.1 Förslag till särskild affärstidslag av ledamöterna Börjesson, Gradin, Granlund och Sandell

En särskild arbetstidslag bör bl. a. mot bakgrund av de tillämpningssvårigheter som förelåg med tidigare affärstidsreglering ha formen av en tvingande lagstiftning utan dispensmöjligheter. Detta innebär att – utöver de butikskategorier och varor som redan i lagtexten föreslås falla utanför lagens tillämplighet – några undantag från lagens bestämmelser inte kan medges.

Vid en tvingande affärstidsreglering kan de tider i lagen under vilka yrkesmässig detaljhandel förbjuds inte göras till föremål för förhandlingar i enlighet med medbestämmandelagens regler. Eventuella kollektivavtal om affärstider, som skulle utsträcka butikernas öppethållande utöver de tider som medges i lagen, kan således inte ingås. I detta fall tar således den särskilda affärstidslagen över medbestämmandelagens regler. Däremot kan kollektivavtal om inskränkningar i de i lagen medgivna öppethållandetiderna ingås. En särskild affärstidslag fråntar således inte arbetstagarparten några rättigheter enligt medbestämmandelagens regler om medinflytande i arbetslivet. Villkoren för öppethållande under vad som i lagen betecknas som normal affärstid fastställs efter förhandlingar mellan arbetsgivare och arbetstagare i enlighet med bestämmelserna i medbestämmandelagen.

Vid utformningen av följande förslag till en särskild affärstidslag har beaktats såväl de handelsanställdas intresse av att i största möjliga utsträckning minimera arbete på obekvämtid som konsumenternas intresse av ett flexibelt öppethållande i detaljhandeln. Vid avvägningen av olika intressen har också beaktats företagets möjligheter att i olika situationer uppnå lönsamhet i verksamheten. De tider som i den föreslagna lagen betecknas som vanlig affärstid har föreslagits med beaktande av att stora konsumentgrupper med hänsyn till långa arbetsresor och hämtning av barn på dag- eller fritidshem har behov av att kunna göra inköp på kvällstid. Med hänsyn till att fem

dagars arbetsvecka är en realitet inom praktiskt taget all industri och handel föreligger emellertid från konsumenternas synpunkt inte samma motiv för ett utsträckt öppethållande på lördagar och söndagar som på vardagar. Därför kan – utan att konsumenternas intresse av ett flexibelt öppethållande åsidosätts – stängningstiden på lördagar sättas tidigare än under tiden måndag – fredag medan på söndagar butikerna kan hållas stängda.

För att möjliggöra distribution av tidningar och tidskrifter även på tider som är förbjudna i den föreslagna särskilda affärstidslagen föreslås att ett i särskild ordning specificerat varusortiment får säljas utan restriktioner i tiden. Detta sortiment måste med hänsyn till kostnads- och lönsamhets-situationen i de försäljningsställen som främst distribuerar tidningar, dvs. kioskerna, ges en sammansättning som omfattar betydligt fler varor än tidningar och tidskrifter.

Förutom försäljning utan restriktioner i tiden av varor upptagna på den särskilda varulistan föreslås i lagen att butiker i samtliga butikskategorier medges en kvot av två söndagar per år som fritt får disponeras för öppethållande. Genom den flexibilitet i öppethållandet som härigenom skapas kan butikerna – med hänsyn till den egna konkurrenssituationen – anpassa sitt öppethållande till ökad efterfrågan inför storhelger eller till efterfrågan koncentrerad till ett fåtal sommarveckor.

Den föreslagna affärstidsregleringen innebär en avsevärd minskning av de handelsanställdas arbete på obekväma tider. Utöver de inskränkningar i den obekväma tiden som direkt följer av lagens definition av normala affärstider föreslås att i lagen stadgas förbud mot öppethållande på jul-, nyårs-, pingst- och midsommaraftnarna. Härigenom skulle tillgodoses ett sedan länge framfört krav från de handelsanställda att de, på samma sätt som övriga arbetstagare, skulle ges möjlighet att fira de nämnda storhelgerna tillsammans med övriga familjemedlemmar.

Med utgångspunkt i vad som framhållits i det föregående skisseras i det följande ett förslag till en särskild affärstidslag. I bilaga 2 redovisas ett utkast till en lagtext.

I lagens *första paragraf* fastslås att lagen gäller försäljningsställen inom yrkesmässig detaljhandel och att dessa får hållas öppna under de tider som i lagen kallas normal affärstid.

I paragrafen anges som definition på "affär" försäljningsställe, där detaljhandel bedrivs yrkesmässigt. Under uttrycket "försäljningsställe" faller först och främst alla fasta försäljningsställen, såsom affärer, kiosker, stånd, bodar och bord. Också tillfälliga försäljningsställen räknas emellertid hit. Härigenom faller i princip all kringföringshandel under lagen.

Kravet på att det skall vara fråga om detaljhandel betyder att lagen avser att reglera bara den direkt på konsumenterna inriktade försäljningen av varor. Grosshandel och annan återförsäljning till leverantörer omfattas alltså inte av lagen. Inte heller reglerar lagen serviceverksamhet eller förmedling av tjänster. Restaurangverksamhet faller liksom bank- och försäkringsverksamhet följaktligen utanför lagen. På samma sätt förhåller det sig med sådan verksamhet som t. ex. fotografering, frisering, fotvård och bad. Vidare är det inte fråga om detaljhandel i lagens mening när man säljer lotter, frimärken, biljetter o. d. Om försäljning av varor förekommer vid sidan av sådan service, som här har beskrivits, bör emellertid lagen bli tillämplig

på verksamheten i dess helhet.

För att sådan verksamhet som fotografering, frisering, fotvård och bad skall vara undantagen affärstidslagens bestämmelser bör krävas att – efter den normala affärstidens slut – i den lokal där verksamheten bedrivs inte finns tillgängliga för försäljning andra varor än de som i särskild ordning är undantagna lagens bestämmelser. Av senare paragraf i lagen framgår, att försäljning av vissa varor föreslås skall få ske fritt. Om bara sådana varor säljs från exempelvis restauranger, frisersalonger och fotografiateljéer, följer av det förut anförda att verksamheten i sin helhet faller utanför lagens tillämpningsområde. Det får ankomma på den myndighet som regeringen bestämmer att ge närmare föreskrifter som hindrar försäljning efter affärstidens slut av vara som då inte får säljas fritt.

I lagen föreslås för att den skall vara tillämplig att detaljhandeln skall vara yrkesmässig. Det innebär att utanför lagens tillämpningsområde faller tillfällig försäljning för välgörande eller annat ideellt ändamål men däremot inte försäljning som bedrivs permanent av ideell organisation från fast försäljningsställe.

Av första paragrafen framgår att försäljningsställe för yrkesmässig detaljhandel får hållas öppet måndagar–fredagar mellan kl. 8 och 20 och lördagar mellan kl. 8 och 15 (normal affärstid). Enligt paragrafen skall affärerna hållas stängda julafton, nyårsafton, pingstafton och midsommarafton. Till normal affärstid räknas i lagen även två valfria söndagar per år. Under dessa söndagar tillåts i den föreslagna lagen öppethållande under samma tid som på lördagar.

Öppethållande i butik före kl. 8 har under den tid fria affärstider gällt varit litet. Kl. 8 som tidigaste öppningstidpunkt på vardagar tillgodoser därför väl såväl konsumenternas önskemål om flexibla inköpsmöjligheter som de handelsanställdas intresse av en inte alltför tidig start på arbetsdagen.

När det gäller den tid som skall anges som senaste stängningstidpunkt på vardagar måndag–fredag skiljer sig de handelsanställdas önskemål om arbetstidens förläggning på kvällstid från det intresse av att handla på sen kvällstid som finns hos vissa konsumentgrupper. Som framgått av kapitel 10 har förvärvsintensiteten för den vuxna befolkningen ökat markant under senare år, vilket bl. a. lett till ett ökat antal dubbelarbetande. Många familjemedlemmar har därför att passa – förutom de tider som är knutna till förvärvsarbetet – dels tider för inlämning och hämtning av barn på daghem, fritidshem eller förskolor, dels göra de inköp som krävs för uppehållet. Dessa förhållanden tillsammans med att stora befolkningsgrupper måste avsätta en avsevärd del av sin tid före och efter arbetet till resor till och från arbetet motiverar att samtliga butiker ges möjlighet att hålla öppet till kl. 20 på vardagar måndag–fredag. Dessa motiv för ett relativt omfattande öppethållande föreligger inte på lördagar då flertalet yrkesverksamma för närvarande har fem dagars arbetsvecka. I lagen stadgas därför som senaste stängningstidpunkt på lördagar kl. 15. En analys av konsumenternas inköpsvanor har givit vid handen att antalet inköp efter kl. 20 måndag–fredag och efter kl. 15 på lördagar totalt sett är ringa.

Med begreppet normal affärstid i lagen avses tillåten affärstid, dvs. den tid under vilken yrkesmässig detaljhandel får bedrivas. Kund som kommer in i affären under tillåten affärstid får emellertid betjänas och vara som säljs under sådan tid får lämnas ut eller försändas även efter affärstidens slut.

Den möjlighet som i lagutkastet ges butikerna att ha öppet två valfria söndagar per år tillgodoser i tillräcklig utsträckning konsumenternas intresse av att tillsammans med familjemedlemmar eller bekanta göra inköp av mer varaktiga konsumtionsvaror, t. ex. möbler och konfektionsvaror. En ordning som medger butikerna att hålla öppet vissa söndagar per år, ger således, samtidigt som det innebär en stark begränsning av det nuvarande söndagsöppethållandet i varuhus, stormarknader och andra större butiker, de konsumenter som har intresse av att handla på söndagar vissa möjligheter att fortsätta med detta. Inom ramen för den fria kvoten för söndagsöppethållande kan butikerna anpassa sitt öppethållande till säsongmässiga svängningar i efterfrågan, t. ex. öka sitt öppethållande under julhandeln eller i anslutning till ökad efterfrågan under semesterperioder.

Butikernas öppethållande under julafton, nyårsafton, pingstafton och midsommarafton har under en lång rad av år starkt ifrågasatts av de handelsanställda. De handelsanställda har under vissa år och i vissa butiker genom förhandlingar lyckats få igenom sitt krav på att hålla stängt på julafton. Julafton, nyårsafton, pingstafton och midsommarafton intar, med hänsyn till de traditioner som utbildats kring dessa helger, en särställning. Ett generellt förbud mot öppethållande på nämnda helgdagsaftnar bör kunna införas utan att konsumenternas möjligheter att göra inköp allvarligt försvåras.

Som tidigare nämnts ges inte i lagen utrymme för dispenser för öppet-hållande på andra tider eller försäljning i andra former än vad som stadgas i lagen. Genom att göra lagen på detta sätt tvingande undviks den administrativa apparat som karakteriserade 1967 års affärstidslagstiftning.

I *andra och tredje paragraferna* redovisas olika slag av försäljning som föreslås undantagen från lagens tillämpning. Utredningen anknyter antingen till försäljningsstället eller till varuslag eller till en kombination av båda. Föreslagna undantag ansluter nära till de undantag som gällde enligt 1967 års affärstidsreglering.

Affärstidslagen föreslås inte äga tillämpning vid försäljning från *apotek*. Försäljningen från apotek av farmaceutiska specialiteter m. m. regleras i särskilt avtal mellan staten och det av staten helt ägda Apoteksbolaget. Någon annan reglering av apotekens öppethållande än den som sker i enlighet med detta avtal är inte påkallad.

Den s. k. *automathandeln* var undantagen från 1967 års affärstidsreglering. Även vid en förnyad reglering i lag av affärstiderna borde automathandeln utan olägenhet kunna släppas helt fri. Det enda krav som bör bibehållas är att automaten skall vara av en i vederbörlig ordning godkänd typ.

Oberoende av lagstadgad affärstid bör *försäljning* få ske på *trafikmedel*, såsom flygplan, tåg och båtar. Däremot faller under lagen försäljning från kiosk på flygplats och järnvägsstationsområde, såvida där inte bara säljs sådana varor som enligt den föreslagna lagen eller i förordning med stöd av den föreslagna lagen får säljas fritt.

I den särskilda affärstidslagen föreslås undantag för *försäljning, som lantbrukare, trädgårdsodlare eller fiskare i ringa omfattning bedriver med egna lantmanna- eller trädgårdsprodukter eller fisk av egen fångst*.

Affärstidslagstiftningen föreslås inte vara tillämplig på visning och försäljning i utställningslokal av *konstverk, konsthantverk och konstindustriella*

produkter.

Från 1967 års affärstidslag var undantaget *försäljning under utövning av eller i samband med ordnad restaurang, kafé- eller konditorirörelse* av lagad mat samt bageri- och konditorivaror. Med begreppet lagad mat avses därvid inte konserver, djupfrysta produkter o. d. utan mat i den form som den serveras på stället.

Även vid en förnyad reglering i lag av affärstiderna bör möjlighet finnas att utom normal affärstid kunna köpa lagad mat och bakverk på näringsställen som tillverkar sådana varor huvudsakligen för att förtäras på stället. Härutöver bör gatukök i enlighet med den definition som fastställs av livsmedelsverket undantas från den föreslagna affärstidslagen.

Som villkor för att restaurang- och konditoriföretag av den typ som ovan nämnts skall falla utanför lagens bestämmelser föreslås att serveringsrörelsen skall vara ordnad. Om det anses erforderligt bör det ankomma på myndighet som regeringen bestämmer att i särskilda tillämpningsföreskrifter till lagen uppställda erforderliga villkor för att ordnad serveringsrörelse skall kunna anses föreligga.

Den bestämning som framgår av *tredje paragrafen fjärde momentet* i den föreslagna affärstidslagen syftar till att underlätta möjligheten för allmänheten att på andra tider än normal affärstid köpa varor, som man plötsligt kan behöva få tillgång till. En avgränsning i avsikt att tillgodose konsumenternas intresse av att kunna handla på icke normala tider samtidigt som de handelsanställdas intresse av att arbeta på obekväma tider minimeras kan ske efter flera olika kriterier. Främst kan en avgränsning ske efter fyra kriterier, nämligen med avseende på

- butikens omsättning i kr,
- butikens yta,
- antal årsanställda i butiken, samt
- saluhållet sortiment.

Att utforma en affärstidslag som undantar butiker med en *årsomsättning* understigande ett visst belopp medför svårigheten att fastställa ett sådant belopp. Mot bakgrund av fortgående prisstegringar måste ett sådant belopp fortlöpande bli föremål för revideringar. Detta kan skapa osäkerhet inom handeln, så till vida som butikerna – beroende på det sortiment de för och de skillnader i prisförändring som föreligger mellan enskilda varor – början av året inte med säkerhet kan veta om de vid årets slut kommer att över- eller underskrida den i lagen fastställda beloppsgränsen.

En avvägning med hjälp av *butiksytan* kan föra med sig en mängd gränsdragningsproblem. Bland annat måste vid en sådan avgränsning klart anges vilka utrymmen i butiken som ska ingå i underlag för beräkningen. En sådan konstruktion kan inbjuda till att på olika sätt kringgå lagen, t. ex. genom ombyggnader av butiker eller genom att vissa funktioner – då främst lagerfunktioner – flyttas utanför själva butikslokalen. Sådana åtgärder kan medföra ökade kostnader inom handeln, vilka slutligen kan komma att drabba konsumenterna i form av högre priser.

Genom en avgränsning utgående från *antalet årsanställda* skulle på ett enkelt sätt från lagens bestämmelser om öppethållandetider kunna undantas t. ex. mindre butiker. Gränsen skulle kunna sättas så att en lämplig

avvägning skulle ske mellan de handelsanställdas önskemål om rimliga arbetstider och konsumenternas intresse av detaljhandelservice på icke normala tider. En avgränsning utgående från antalet årsanställda kan emellertid medföra betydande problem för sådana butiker som har ett antal årsanställda som nära ansluter till det i lagen satta gränsvärdet. En mera påtaglig försäljningsökning i dessa butiker skulle inte utan vidare kunna mötas med en ökad arbetsinsats av den befintliga personalen. Detta skulle kunna medföra en hårdare press på de redan anställda i dessa butiker. En avgränsning med antalet årsanställda innebär vidare att företagsformer och butiker med enbart anställd personal, t. ex. konsumentkooperativa butiker, kommer i ett sämre konkurrensläge i förhållande till företag och butiker där ägaren och personer ur dennes familj tar aktiv del i butikernas skötsel. En avgränsning med antalet verksamma i stället för antalet anställda skulle å andra sidan på ett påtagligt sätt minska möjligheterna att kontrollera lagens efterlevnad.

I 1967 års affärstidslag gjordes en avgränsning av lagens tillämplighet med utgångspunkt i ett visst varusortiment. Lagens bestämmelser gällde således inte försäljning på icke normala affärstider av artiklar inom ett visst specificerat sortiment – det s. k. *fria varusortimentet*. Trots de brister som följer med en sådan avgränsning – t. ex. att de varor som tillåts för försäljning på icke normala tider, av allmänheten liksom av handeln kan komma att uppfattas som i någon form godkända av statsmakterna – är denna form av avgränsning mest ändamålsenlig. Ett visst sortiment som får säljas i alla typer av försäljningsställen kan anses verka konkurrensneutralt mellan olika butiker samtidigt som konsumenterna får tillgång till viss detaljhandelservice på icke normal affärstid. En förteckning över de varor som enligt vår mening skulle få säljas fritt oberoende av affärstidsregleringen återfinns i bilaga 2.1. Förteckningen skulle fastställas av regeringen eller av myndighet som regeringen beslutar. Denna myndighet bör vara konsumentverket.

De varor som skulle få säljas fritt med stöd av stadgandet i *trejde paragrafen fjärde momentet* framgår av dels lagtexten, dels den ovan nämnda särskilda varuförteckningen som återfinns i bilaga 2.1. Det bör få ankomma på myndighet som regeringen bestämmer att meddela erforderliga föreskrifter, som förhindrar att – utom normal affärstid – andra varor finns tillgängliga inom försäljningslokalen än de som får säljas med stöd av lagen.

De varor som uppräknas särskilt i den aktuella paragrafen är tryckta skrifter, tobaksvaror med tillbehör, blommor samt bensin, motor- och smörjoljor, biltillbehör och reservdelar till bilar. Av dessa varor faller tryckta skrifter och tobaksvaror under det normala kiosksortimentet. Dessa båda varuslag säljs dock i stor utsträckning även genom andra försäljningsställen varför de bör anges särskilt i undantagen från den föreslagna affärstidslagen. Genom att tryckta skrifter undantas från den föreslagna affärstidsregleringen kommer bokhandeln att falla utanför lagens tillämpningsområde om där inte samtidigt säljs andra varor än de som i övrigt omfattas av undantagen i lagen.

Undantaget vad gäller blommor får ses mot bakgrund av att det kan anses föreligga ett starkt konsumentintresse av att kunna handla blommor på söndagar och på senare kvällstid på vardagar. Inköp av blommor på sådana tider sammanhänger inte i ringa utsträckning med sjukbesök eller

andra former av uppvaktningar.

Det föreslagna undantaget för försäljning av bensin, motor- och smörjoljor, tillbehör och bilreservdelar innebär en utvidgning jämfört med undantagen i 1967 års affärstidslag. I denna lag omfattade inte undantaget bilreservdelar. Den inriktning på gör-det-själv-verksamhet som präglat utvecklingen av bensinstationernas serviceverksamhet under senare år och som förutsätter tillgång till erforderliga reservdelar talar dock för att även reservdelar till bilar nu bör undantas från en affärstidsreglering.

Det sortiment, som enligt den allmänna formuleringen i lagtexten skulle tillåtas för försäljning utanför de tider som anges i lagen, bör vara starkt begränsat. Med hänsyn till att det vid nuvarande butiksstruktur och kostnadsförhållanden inte torde vara möjligt att driva försäljningsställen baserade på försäljning av t. ex. enbart tryckta skrifter och tobaksvaror är det emellertid nödvändigt att även tillåta försäljning av vissa andra varor under icke normal affärstid. Med beaktande av såväl konsumenternas intresse av inköp på icke normala tider som de handelsanställdas önskemål om så litet arbete som möjligt på obekvämtid bör det sortiment varor, som med stöd av 3 § 8 momentet 1967 års affärstidslag var undantagna från lagens bestämmelser under det sista året den lagen var i kraft, ligga till grund för undantagen från bestämmelserna om affärstider även i den föreslagna affärstidslagen (bilaga 2). Det sortiment som redovisas i bilaga 2.1 ansluter mycket nära till det traditionella kiosksortimentet. Till detta har endast fogats gravprydnader och julgranar.

Slutligen innehåller utkastet i *paragraferna fyra och fem* stadganden om att närmare föreskrifter för tillämpningen av lagen liksom förslag till sanktionsbestämmelser för dem som bryter mot lagen kan meddelas av regeringen eller myndighet som regeringen bestämmer. Övervakningen av lagens efterlevnad sker genom polismyndighet.

13.2 Förslag till särskild affärstidslag av ledamoten Johansson

Av de undersökningar av konsumenternas intresse av fria affärstider som genomförts framgår bl. a. att huvuddelen av de konsumenter som handlar på söndagar anser att de i stället skulle ha kunnat genomföra sitt söndagsinköp en vardag senare i veckan. Totalt sett skulle således en affärstidsreglering inte allvarligt behöva försvåra för konsumenterna att genomföra erforderliga inköp. För de konsumentgrupper som i större utsträckning än andra utnyttjar möjligheten att söndagshandla – i första hand yngre dubbelarbetande barnfamiljer – skulle dock givetvis en inskränkning i butikernas söndagsöppethållande medföra motsvarande mindre handlingsfrihet vid val av inköpstillfälle. Genom att i en eventuell affärstidslag ge relativt vida ramar för butikernas öppethållande skulle emellertid även de grupper som i större utsträckning än andra utnyttjar söndagsöppna butiker kunna erbjudas tillfredsställande inköpsmöjligheter.

Vid utformningen av en eventuell reglering i lag av affärstiderna måste beaktas förhållandet mellan en sådan lagstiftning och de arbetsrättsliga reglerna enligt medbestämmandelagen. Utgångspunkt för en eventuell affärstidslag bör därför tas i den ställning som de anställda fått genom med-

bestämmandelagen. Bäst tillvaratas intentionerna i medbestämmandelagens regler om en eventuell affärstidsreglering ges en dispositiv utformning, dvs. avvikelser från lagens regler skulle tillåtas om företaget/arbetsgivaren vid förhandlingar kunde utverka godkännande från sina fackliga motparter.

Denna möjlighet till avvikande öppethållande utöver i lagen angivna tidsramar ger det utrymme för anpassning till lokala förhållanden och till skilda köpsituationer som torde vara helt nödvändigt för att en affärstidsreglering icke skall innebära ett onödigt besvärande ingrepp i konsumenternas servicesituation. Behovet av denna möjlighet till anpassning kan illustreras av antalet dispenser under 1967 års affärstidslag. Under 3 1/2 år behandlades 14 107 dispensärenden varav 12 065 ansökningar beviljades. Dispenserna avsåg företrädesvis tillstånd till öppethållande under söndagar.

En tvingande lag, som icke skulle ge några möjligheter till avvikelser torde icke vara möjlig att förena med den verklighet som av detaljhandeln kräver anpassning till för konsumenterna angelägna behov av service i olika situationer.

Företag som saknar anställda – eller som sysselsätter enbart oorganiserade anställda – skulle vid en eventuell affärstidsreglering kunna hänvisas till att vända sig till en speciell nämnd för affärstidsfrågor med begäran om tillstånd till vidgat öppethållande. Nämnden – i vilken arbetsmarknadens parter och konsumentintresset skulle vara företrädda – skulle även ha att pröva framställningar om vidgat öppethållande från butiker med organiserad arbetskraft där överenskommelse inte kunnat uppnås mellan arbetsgivaren och arbetstagarnas företrädare. Nämndens beslut skulle inte kunna överklagas. Därmed skulle regeringskansliet befrias från besvärsärenden av den natur som förekom före 1972. Genom att framställningar om öppethållande utöver det som följer av lagens bestämmelser skulle behandlas centralt i nämnden skulle dessutom lokala olikheter så långt möjligt undvikas. Härtill kommer att lagen skulle utformas på ett sådant sätt att antalet framställningar om undantag utöver dem som kan behandlas generellt torde bli få. I instruktionen för nämnden skulle bl. a. ingå skyldighet att vid behov föreslå ändring av såväl lagen som instruktionen för nämnden.

Genom den roll nämnden givits i den skisserade lagen beräknas flera av de olägenheter som uppstod i samband med dispensprövningar enligt 1967 års affärstidslag kunna elimineras. Som nämnts möjliggör den centrala nämnden en för landet som helhet enhetlig prövning av affärstidsärenden och regeringen befrias från behandlingen av enskilda ärenden då nämndens beslut skulle bli slutgiltiga. Prövningen i nämnden skulle ske efter vissa på förhand uppställda kriterier för bedömningen. Sådana kriterier skulle i sina huvuddrag kunna ingå i den särskilda affärstidslagen och i övrigt meddelas i riktlinjer för den centrala nämnden – såsom regeringen gjort till SPK för administrationen av prisregleringar. Genom att i förväg uppställa kriterier för dispensprövningen i nämnden skulle uppnås dels en begränsning av antalet ärenden i nämnden, dels en relativt enkel handläggning av förekommande ärenden. För att tillföra nämnden kännedom om de lokala förhållandena skulle nämnden arbeta i nära kontakt med de i kommunerna verksamma konsumentsekreterarna.

En eventuell affärstidsreglering bör få den utformning som framgår av bilaga 3 och få följande huvudsakliga innehåll.

I lagens *första paragraf* fastslås att lagen gäller försäljningsställen inom detaljhandeln och att dessa får hållas öppna under de tider som i lagen kallas normal affärstid. I *andra paragrafen* definieras normal affärstid som 0800–1800 lördagar och 0800–2000 övriga vardagar. Enligt paragrafen skall affärerna hållas stängda nyårsafton, pingstafton, midsommarafton och julafton. Till normal affärstid räknas i lagen även 0800–1800 fyra valfria söndagar per år. Till normal affärstid räknas dessutom söndagar 0800–1800 för dagligvarubutiker med högst 15 årsverksamma.

Öppethållande före kl. 0800 under den tid de fria affärstiderna gällt har på vardagar – inkl. lördagar – varit litet om man bortser från de butikskategorier, vilka enligt lagutkastet undantas från lagens bestämmelser. Kl. 0800 som tidigaste öppningstidpunkt på vardagar torde väl tillgodose såväl konsumenternas önskemål om flexibla inköpsmöjligheter som de handelsanställdas intresse av en inte alltför tidig start på arbetsdagen.

När det gäller den tid som skall anges som senaste stängningstidpunkt på lördagar och övriga vardagar skiljer sig de handelsanställdas önskemål om arbetstidens förläggning på kvällstid från det intresse av att handla på sen kvällstid som finns hos vissa konsumentgrupper. Som framgått av kapitel 10 har förvärvsintensiteten för den vuxna befolkningen ökat markant under senare år, vilket bl. a. lett till ett ökat antal dubbelarbetande. Många familjemedlemmar har därför att passa – förutom de tider som är knutna till förvärvsarbetet – dels tider för inlämning och hämtning av barn på daghem, fritidshem eller förskolor, dels göra de inköp som krävs för uppehållet.

Dessa förhållanden tillsammans med att stora befolkningsgrupper måste avsätta en avsevärd del av sin tid före och efter arbetet till resor till och från arbetet motiverar att samtliga butiker ges möjlighet att hålla öppet till kl. 2000 på vardagar. En analys av konsumenternas inköpsvanor har givit vid handen att antalet inköp efter kl. 2000 totalt sett är ringa med undantag för de inköp som sker i servicebutiker, kiosker och i bensinstationsbutiker. Eftersom gatukök och kiosker samt bensinstationsbutiker med högst 15 årsverksamma föreslås inte omfattas av lagens bestämmelser om öppethållandetider torde icke föreligga några skäl att i lagen generellt tillåta ett öppethållande efter kl. 2000 vanliga vardagar och efter kl. 1800 lördagar.

Den möjlighet som lagutkastets andra paragraf skulle ge butikerna att ha öppet fyra valfria söndagar per år skulle i viss utsträckning tillgodose konsumenternas intresse av tillfällen till god planering av inköp av mer varaktiga konsumtionsvaror, t. ex. möbler och konfektionsvaror. En ordning som medger butikerna att hålla öppet fyra söndagar per år skulle således, samtidigt som det innebär en stark begränsning av det nuvarande söndagsöppethållandet i varuhus, stormarknader och andra större butiker, ge de konsumenter som har intresse av att handla på söndagar vissa möjligheter till detta. Inom ramen för de fyra tillåtna söndagarna skulle butikerna, bl. a. med hänsyn till att något söndagsöppethållande knappast förekommer under sommaren, också ges möjlighet att öka sitt öppethållande inför större helger, t. ex. julhelgen, för att avlasta det koncentrerade tryck på detaljhandelskapacitet som de större helgerna innebär. Butikernas öppethållande under julafton har under en lång rad år ifrågasatts av de handelsanställda. De handelsanställda har under vissa år och i vissa butiker genom förhandlingar lyckats få igenom sitt krav på att hålla stängt på julafton. Det behov av

sammanhållet helgfarande, som fått sitt uttryck i de anställdas starka önskemål om ledighet julafton, torde med samma motiv föreligga även vid andra stora helger. Utan att konsumenternas möjligheter att göra inköp allvarligt försvåras, bör en lagstiftning med generellt förbud mot öppet-hållande kunna omfatta jul-, nyårs-, pingst- och midsommarafton.

Det öppet-hållande till kl. 2000 vardagar, som lagförslaget innehåller, och förslaget om öppet-hållande fyra valfria söndagar underlättar för detaljhandeln att planera affärstiderna inför helger så att de anställda kan beredas denna ledighet helgdagsaftnar och samtidigt ge konsumenterna tillfredsställande möjligheter till inköp inför helgerna. Kommittén har, som framgår av kapitel 10, funnit att det hos vissa grupper konsumenter – främst dubbelarbetande hushåll och barnfamiljer – finns intresse av att mer eller mindre regelbundet kunna handla på icke normala affärstider.

Givetvis gäller att dessa och andra konsumentgruppers intresse av att handla på icke normala tider bäst tillgodoses om det inte finns några restriktioner alls för butikernas öppet-hållande. Ett bibehållande av fria affärstider för alla butiker tillgodoser emellertid inte de opinioner som bildats bland de handelsanställda och de mindre företagen som önskar en reglering av affärstiderna. En avvägning mellan dessa olika intressen kan ske om i en eventuell affärstidslag öppet-hållandet begränsas i de större butikerna, dvs. de butiker där huvuddelen av de handelsanställda har sin utkomst och där öppet-hållandet fått störst omfattning.

En avgränsning av butiksbeståndet i avsikt att tillgodose såväl konsumenternas intresse av att kunna handla på icke normala tider som de handelsanställdas intresse av att arbetet på obekvämtid begränsas i största möjliga utsträckning och de mindre företagens önskan att begränsa öppet-hållandet bland de större företagen kan ske efter främst följande kriterier, nämligen med avseende på

- saluhållet sortiment
- butikens omsättning i kr
- butikens yta
- antal årsanställda i butiken.

I 1967 års affärstidslag undantogs försäljning av vissa varor – det s. k. *fria sortimentet* – från lagens tillämpning.

Dessa varor förtecknades i lagen och i särskilda av arbetarskyddsstyrelsen meddelade tillämpningsföreskrifter. Erfarenheterna av denna ordning var inte enbart goda. Bland annat visade konsumenterna en påtaglig irritation då de hade svårt att förstå att en tidsgräns kunde vara avgörande för om en vara fick säljas eller inte. Denna irritation vände sig mot såväl de anställda som företagen.

De beslut som statsmakterna tvingas fatta beträffande vilka varor som skall tillåtas för försäljning på icke normala tider vid en eventuell frilistning av varor inom ramen för en eventuell affärstidsreglering kan av allmänheten liksom av handeln komma att uppfattas som någon form av godkännande från statsmakternas sida av dessa varor, inte bara från affärstidssynpunkt, utan även från andra synpunkter, t. ex. folhälsosynpunkt. En affärstidsreglering som undantar vissa frilistade varor ställer också stora krav på butikslokalernas utformning, då – om butikerna under tillåten tid för ett allsidigt

sortiment – effektiva avgränsningar av vissa delar av sortimentet skall ske efter en viss tidpunkt. Då förutsättningarna att skapa sådana avgränsningar påtagligt skiljer sig åt mellan olika butikskategorier riskerar en affärstidsreglering som undantar vissa frilistade varor att inte verka konkurrensneutralt mellan olika butikskategorier.

Det begränsade frilistade sortiment som tillämpades i tidigare affärstidslag utgick icke i urvalet från de varor som är mest angelägna från konsument-synpunkt eller i första hand de produkter som utvisade den högsta efterfrågefrekvensen från konsumenterna. Sortimentet var snarare anpassat till det produkturval som är bäst lämpat för den försäljningsform som kioskerna utgör. Sortimentet utgjorde såsom säljobjekt underlag för den kompletterande säljvolym som var nödvändig för att kioskerna skulle kunna fullgöra en av sina huvuduppgifter. Utrymmes-, hanterings- och lönsamhetssynpunkter blev därvid de vägledande kriterierna för sammansättning av det begränsade sortimentet.

Denna karaktäristik gäller även det sortiment som i dag är det vanligast förekommande inom kioskhandeln och samma kriterier torde bli avgörande om ett sortiment i en ny affärstidslag skulle utgöra styrmedel för begränsning av öppethållandet. Ett sortiment med denna inriktning kan endast med stor svårighet utanför normal affärstid utgöra ett säljunderlag för andra säljformer än kiosker. Butikerna skulle efter viss tidpunkt tvingas till avgränsningar i det sortiment som butiken i övrigt saluför. Detta innebär att konsumenterna för inköp utanför normal affärstid och främst söndagar skulle vara hänvisade till den försäljningsform via kiosker, som är mer kostnadskrävande än handeln i övrigt vilket också innebär en hög prisnivå för konsumenterna. Sortimentet som styrmedel ger ej heller någon möjlighet till anpassning till skilda servicebehov och efterfrågesituationer regionalt eller lokalt. Sortimentet fastställs av central myndighet och gäller hela landet.

Sammanfattningsvis torde en affärstidsreglering som innefattar ett begränsat frilistat sortiment som styrmedel vara den regleringsform som för företag och personal är den mest svårhanterliga och för konsumenterna den mest oflexibla och svåraste att acceptera.

Att i en eventuell affärstidslag undanta butiker med en *årsomsättning* understigande ett visst belopp medför betydande svårigheter när ett sådant belopp skall fastställas. Mot bakgrund av fortgående prisstegringar måste beloppet fortlöpande bli föremål för revidering. Detta kan skapa osäkerhet inom handeln, så till vida som butikerna – beroende på det sortiment de för och de skillnader i prisförändring som föreligger mellan enskilda varor – i början av året inte med säkerhet kan veta om de vid årets slut kommer att över- eller underskrida den i lagen fastställda beloppsgränsen.

En avgränsning med hjälp av *butiksytan* kan föra med sig en mängd gränsdragningsproblem. Bland annat måste vid en sådan avgränsning klart anges vilka utrymmen i butiken som skall ingå i underlaget för beräkningen.

En sådan konstruktion kan också inbjuda till att på olika sätt kringgå lagen, t. ex. genom ombyggnader av butiker eller genom att vissa funktioner – då främst lagerfunktioner – flyttas utanför själva butikslokalen. Sådana åtgärder kan medföra ökade kostnader inom handeln, vilka slutligen kan komma att drabba konsumenterna i form av högre priser.

Om en avgränsning av tillämpningen av en eventuell affärstidsreglering skall ske genom att vissa butiker eller butikskategorier i viss utsträckning undantas är en avgränsning efter *antalet årsverksamma* lämpligast eftersom den medför det minsta antalet gränsdragningsproblem. Detta sammanhänger bl. a. med att årsverksam (normaltid för full arbetstid) är ett entydigt begrepp som finns väl definierat inom ramen för den allmänna försäkringen. Genom att anknyta till den allmänna försäkringen uppnås samtidigt en god kontroll av den eventuella lagens efterlevnad. Genom att vid avgränsningen använda "årsverksam" och inte "årsanställd" blir lagen konkurrensneutral. I "årsverksam" inräknas även butiksinnehavare och medlemmar av butiksinnehavares familj.

Lagutkastet innefattar förslag som ger möjligheter till söndagsöppethållande för *dagligvarubutiker* med upp till femton årsverksamma. Definitionen av dagligvaror är enligt distributionsutredningen "livsmedel och andra förnödenheter för vilka hushållens inköpsbehov är ofta förekommande". Dagligvarubutikens sortiment kan illustreras av bifogade varugrupsstatistik från försäljningen i de konsumentkooperativa dagligvarubutikerna (bilaga 4). Statistiken upptar de varugrupper som ingår i sortimentet och den genomsnittliga fördelningen av försäljningen mellan varugrupperna. Dessa sortimentsuppgifter torde i stort överensstämma med förhållandet för genomsnittet av samtliga dagligvarubutiker i landet.

Förslaget om möjligheter till söndagsöppethållande i dagligvarubutiker ligger i linje med de direktiv som legat till grund för affärstidskommitténs arbete. I direktiven sägs att de sakkunniga bör förutsättningslöst söka alternativa lösningar på affärstidsfrågan.

"Härvid bör övervägas om det är möjligt att undanta vissa typer av försäljningsställen från en eventuell reglering. En möjlighet att tillgodose konsumenternas intresse av närhetsservice och öppethållande utöver normal affärstid kan vara att från regleringen undanta försäljningsställen med ett begränsat antal sysselsatta eller med begränsad butiksyta."

I överväganden av var gränsen i antal årsverksamma kan sättas bör en gräns vid femton årsanställda väl svara mot de krav på en rimlig avvägning mellan konsumenternas och de handelsanställdas intressen som bör ställas. Dagligvarubutiker med femton årsverksamma hade i 1976 års penningvärde en årsomsättning mellan 6 och 7 miljoner kronor. Vid den föreslagna gränsen om femton årsverksamma skulle cirka 55–60 procent av totala antalet dagligvarubutiker i landet – däribland i stort sett samtliga servicebutiker – komma att ges möjligheter till ett konsumentanpassat öppethållande. Denna gränsdragning överensstämmer även med distributionsutredningens överväganden. Där föreslogs som gräns mot storbutiker som icke kunde anses ha utpräglat närhetsunderlag en butiksyta av högst 600 kvm. Vid etablering eller utbyggnad utöver denna ytgräns föreslogs en etableringsavgift av 1 000 kr. per kvm. Avsikten med denna avgift var att dämpa utvecklingen mot storbutiksstruktur och slå vakt om utvecklingen av närservice. Ytgränsen 600 kvm butiksyta motsvarar i 1976 års penningvärde en årsomsättning av mellan 7 och 8 miljoner kronor och mellan 15 och 20 årsverksamma.

Distributionsutredningen föreslog även driftsstöd till angelägen närservice. Lagutkastets förslag om möjligheter till söndagsöppethållande för dag-

ligvarubutiker innebär för dessa butiker att de genom ett konsumentanpassat öppethållande med egna intäkter ges möjlighet att i största möjliga utsträckning täcka sina egna kostnader. Denna möjlighet torde vara det bästa grundläggande stöd som kan ges de butiker som arbetar med närhetsunderlaget som främsta förutsättning.

Gränsen femton årsverksamma för dagligvarubutiker ger befolkningen i alla delar av landet möjlighet till konsumentanpassad dagligvaruservice på i största möjliga utsträckning lika villkor. Den omsättningsgräns, cirka 7 miljoner kronor, som denna gränsdragning innebär motsvarar omsättningen för en butik i ett bostadsområde med 3 000–4 000 innevånare. Servicemöjligheten skulle därmed erbjudas även de konsumenter som är bosatta i områden som i denna storlek planerats det senaste årtiondet.

I tredje och fjärde paragraferna fastslås ordningen för förhandlingar beträffande de närmare villkoren för öppethållandet under vanlig affärstid mellan arbetsgivarna och arbetstagarnas fackliga organisationer. Förhandlingarna skall enligt lagens utformning ske i enlighet med bestämmelserna i medbestämmandelagen. Om enighet inte uppnås om villkoren för öppethållandet skall enligt förslaget arbetsgivaren hänskjuta tvisten till den särskilda centrala nämnd som föreslås inrättad.

I femte och sjätte paragraferna uppställs reglerna för den förhandlingsordning som avses gälla i de fall arbetsgivaren önskar hålla öppet utöver den tid som i lagen anges som normal affärstid. Femte paragrafen gäller för företag med organiserad arbetskraft, medan sjätte paragrafen avser företag utan fackligt organiserad arbetskraft. I företag med organiserad arbetskraft gäller samma förhandlingsordning beträffande öppethållande utöver normal affärstid. Nås inte överenskommelse vid dessa förhandlingar kan frågan hänskjutas till den centrala nämnden för avgörande. För öppethållande utöver normal affärstid vid butiker utan fackligt organiserad arbetskraft krävs tillstånd av den särskilda nämnden.

I sjunde paragrafen redovisas ett antal områden inom detaljhandeln för vilka förslaget till affärstidslag inte avses äga tillämpning. Den reella inbörden härav är att den skisserade affärstidslagen inte skulle komma att omfatta kiosker och gatukök. Utöver det begränsade undantaget för dagligvarubutiker föreslås apotek, bagerier, konditorier, olika typer av matserveringar samt försäljning från automater och på trafikmedel undantas från den eventuella affärstidslagens bestämmelser.

Från lagen undantages även bensinstationer som i försäljning av drivmedel, biltillbehör och konsumtionsvaror sysselsätter högst femton årsverksamma. Kiosker, gatukök och bensinstationer utgör med sina speciella lokaliseringsförutsättningar och sin anpassning till speciella servicesituationer en kompletterande detaljhandelsservice till konsumenterna som svårigen kan ersättas av andra säljformer. Lagförslaget gör undantag för dessa serviceenheter och är därmed anpassat till det mönster med arbetsfördelning mellan olika serviceformer som utvecklats naturligt. Totalt ger lagförslaget möjligheter för de olika säljformerna att arbeta var och en efter sina förutsättningar.

För de försäljningsställen som på nämnt sätt skulle undantas från affärstidsregleringens bestämmelser hänvisas eventuellt uppkommande problem med fria affärstider för de anställda till behandling i enlighet med

de regler som föreskrivs i medbestämmandelagen.

I lagens *paragraf åtta* redogörs för tillsättning och sammansättning av och arbetsuppgifter för den särskilda nämnden för affärstidsfrågor.

Slutligen innehåller utkastet i *paragraferna 9, 10 och 11* olika sanktionsbestämmelser för dem som byter mot lagen. I paragraf 11 fastslås att beslut av nämnden för affärstidsfrågor inte kan överklagas.

Effekter av en affärstidsreglering av skisserad utformning för konsumenterna, de handelsanställda och företagen.

Det skisserade utkastet till eventuell affärstidslag utgör en s. k. ramlagstiftning, vars grundläggande princip är att frågor rörande öppethållande efter kl. 2000 på vardagar och under mer än fyra söndagar per år skall avgöras efter förhandlingar mellan arbetsgivare och arbetstagare. Med den utformning lagtexten erhållit har så långt möjligt det inbördes beroendet mellan en speciallagstiftning på affärstidernas område och medbestämmandelagens regler om inflytande i beslutsprocessen beaktas.

För *konsumenterna* innebär utkastet att de så långt möjligt och med beaktande av arbetstagarnas rättigheter i enlighet med medbestämmandelagen tillförsäkras ett minsta öppethållande i detaljhandeln – i den mån det utnyttjas av handeln. De i lagen föreslagna tidsgränserna är valda så att de utan alltför stora uppoffringar för flertalet konsumenter bör erbjuda flexibla inköpsmöjligheter. Med lagens utformning ges vidare konsumenterna genom den centrala nämnden inflytande över det slutliga beslutet om förlängt öppethållande vid sådana förhandlingar mellan arbetstagare och arbetsgivare som strandat. På samma sätt kan lokala konsumentönskemål om förlängt öppethållande beaktas.

Genom att från den eventuella affärstidsregleringen i begränsad utsträckning undantagits dagligvarubutiker med högst femton årsverksamma ges konsumenterna möjlighet att – utan hinder av affärstidsregleringens bestämmelser – även på söndagar verkställa inköp av dagligvaror och sådana varor som saluhålls i s. k. närhetsbutiker och kiosker. Några hinder läggs sålunda inte i vägen för en fortsatt tillväxt av närhetsbutiker, en butiksform som visat sig skapa fördelar för konsumenterna.

För de *handelsanställda* innebär en affärstidsreglering av skisserat slag att de – utöver det skydd som arbetstidsregleringen ger – skulle erhålla ett lagfäst skydd mot ett ohämmat öppethållande på söndagar och på sena vardagskvällar.

Lagförslaget innehåller för all detaljhandel möjligheter till öppethållande endast fyra valfria söndagar och för dagligvarubutiker med högst femton årsverksamma möjligheter till öppethållande alla söndagar. Detta innebär en mycket stark begränsning jämfört med det öppethållande som utvecklats under tiden med fritt öppethållande. Med detta förslag avskärmas det kontinuerliga öppethållandet i storbutiker, varuhus och stormarknader. Dessa kategorier av försäljningsställen har enligt kommitténs utredningar varit de butikstyper som mest utökat sitt öppethållande under de år då affärstiderna varit fria. Det är också mot detta utökade öppethållande som de

handelsanställdas kritik i första hand riktats. En avskärming av söndagsöppethållandet i dessa butikstyper skulle i största möjliga utsträckning tillmötesgå opinionen från de handelsanställda. Genom det begränsade undantaget för dagligvarubutiker med möjlighet till söndagsöppethållande kan många för de handelsanställda angelägna arbetstillfällen bevaras. Många av de servicebutiker som i dag fungerar med god täckning av sina kostnader är butiker som tidigare hade en mycket ogynnsam resultatsituation och som hotades av nedläggning. Genom en konsumentanpassad utökning av öppethållandet har dessa butiker återtagit försäljning från storbutiker som icke arbetar med närunderlag som främsta förutsättning. För konsumenterna angelägen närservice har därmed bibehållits och utvecklats och sysselsättningstillfällen för de anställda har bevarats.

Totalt innebär förslaget att cirka 20 000 personer skulle bli sysselsatta i detaljhandelsservice under söndagar varav cirka 14 000 inom kioskhandeln och cirka 2 000 inom dagligvaruhandeln. Härutöver föreskriver lagutkastet ett icke förhandlingsbart förbud mot öppethållande helgdagsaftnar. Den förhandlingsordning som skisseras för övriga dagar och tider innebär att de handelsanställda – i de fall arbetsgivaren önskar hålla öppet utöver de tider som medges i lagen och uppgörelse härom icke kunnat nås – har en temporär vetorätt mot förlängt öppethållande. Den temporära vetorätten upphör då den centrala nämnden slutligt tagit ställning i frågan.

För *företagen* innebär en ramlagstiftning av skisserat slag att de – med hänsyn till de förhandlingar som kan föras med stöd av bestämmelserna i medbestämmandelagen – så långt möjligt tillförsäkras en minsta tid för öppethållande. Den förhandlingsordning som skisseras för de fall då arbetsgivaren önskar ett mer omfattande öppethållande än vad lagen medger är av samma typ som den förhandlingsordning som skulle kunna krävas av arbetstagarerna med stöd av medbestämmandelagen i det fall affärstiderna lämnades helt oreglerade i en speciallagstiftning. Den möjlighet som står företagen till buds, nämligen att vid oenighet med arbetstagar sidan vända sig till den centrala nämnden, säkerställer företagen en så långt möjligt enhetlig bedömning av ett förlängt öppethållande.

13.3 Förslag till enskild affärstidslag för sön- och helgdagar av ledamoten Sundewall

En särskild affärstidslag för sön- och helgdagar bör bl. a. mot bakgrund av de tillämpningssvårigheter som förelåg med tidigare affärstidsreglering ha formen av en tvingande lagstiftning utan dispensmöjligheter. Detta innebär att – utöver de butikskategorier och varor som redan i lagtexten föreslås falla utanför lagens tillämplighet – några undantag från lagens bestämmelser inte kan medges.

Vid en tvingande affärstidsreglering kan de tider i lagen under vilka yrkesmässig detaljhandel förbjuds inte göras till föremål för förhandlingar i enlighet med medbestämmandelagens regler. Eventuella kollektivavtal om affärstider, som skulle utsträcka butikernas öppethållande utöver de tider som medges i lagen, kan således inte ingås. I detta fall tar således den särskilda affärstidslagen över medbestämmandelagens regler.

Vid utformningen av följande förslag till en särskild affärstidslag för söndag och helgdagar har beaktats såväl de inom handeln yrkesverksammas intresse av en arbetsfri söndag för vila, rekreation och familjesamvaro som konsumenternas intresse av flexibelt öppethållande i detaljhandeln. Intresseavvägningen har också beaktat företagets krav på möjligheter att uppnå lönsamhet i verksamheten vid söndagsöppethållande. Omfattningen av detta problem reduceras emellertid av det fria öppethållande som föreslås på vardagar.

För att möjliggöra distribution av tidningar och tidskrifter även på tider som är förbjudna i den föreslagna särskilda affärstidslagen föreslås att ett i särskild ordning specificerat varusortiment får säljas utan restriktioner i tiden. Detta sortiment bör med hänsyn till kostnads- och lönsamhetssituationen i de försäljningsställen som främst distribuerar tidningar ges en sammansättning som omfattar något fler varor än tidningar och tidskrifter.

Med utgångspunkt i vad som framhållits i det föregående skisseras i det följande ett förslag till en särskild affärstidslag för söndag och helgdagar. I bilaga 5 redovisas ett utkast till en lagtext.

I lagens *första paragraf* fastslås att lagen gäller försäljningsställen inom yrkesmässig detaljhandel och att dessa får hållas öppna på alla tider utom söndag och helgdagar. Detta är normal affärstid.

I paragrafen anges som definition på "affär" försäljningsställe, där detaljhandel bedrivs yrkesmässigt. Under uttrycket "försäljningsställe" faller först och främst alla fasta försäljningsställen, såsom affärer, kiosker, stånd, bodar och bord. Också tillfälliga försäljningsställen räknas emellertid hit. Härigenom faller i princip all kringföringshandel under lagen.

Kravet på att det skall vara fråga om detaljhandel betyder att lagen avser att reglera bara den direkt på konsumenterna inriktade försäljningen av varor. Grosshandel och annan återförsäljning till leverantörer omfattas alltså inte av lagen. Inte heller reglerar lagen serviceverksamhet eller förmedling av tjänster. Restaurangverksamhet faller liksom bank- och försäkringsverksamhet följaktligen utanför lagen. På samma sätt förhåller det sig med sådan verksamhet som t. ex. fotografering, frisering, fotvård och bad. Vidare är det inte fråga om detaljhandel i lagens mening när man säljer lotter, frimärken, biljetter o. d. Om försäljning av varor förekommer vid sidan av sådan service, som här har beskrivits, bör emellertid lagen bli tillämplig på verksamheten i dess helhet.

För att sådan verksamhet som fotografering, frisering, fotvård och bad skall vara undantagen affärstidslagens bestämmelser bör krävas att utanför den normala affärstiden i den lokal där verksamheten bedrivs inte finns tillgängliga för försäljning andra varor än de som i särskild ordning är undantagna lagens bestämmelser. Av senare paragraf i lagen framgår, att försäljning av vissa varor föreslås skall få ske fritt. Om bara sådana varor säljs från exempelvis restauranger, frisersalonger och fotografiateljéer, följer av det förut anförda att verksamheten i sin helhet faller utanför lagens tillämpningsområde. Det får ankomma på den myndighet som regeringen bestämmer att ge närmare föreskrifter som hindrar försäljning av vara som inte får säljas fritt.

I lagen föreslås för att den skall vara tillämplig att detaljhandeln skall vara yrkesmässig. Det innebär att utanför lagens tillämpningsområde faller

tillfällig försäljning för välgörande eller annat ideellt ändamål men däremot inte försäljning som bedrivs permanent av ideell organisation från fast försäljningsställe.

Som tidigare nämnts ges inte i lagens utrymme för dispenser för öppethållande på andra tider eller försäljning i andra former än vad som stadgas i lagen. Genom att göra lagen på detta sätt tvingande undviks den administrativa apparat som karakteriserade 1967 års affärstidslagstiftning.

I *andra och tredje paragraferna* redovisas olika slag av försäljning som föreslås undantagen från lagens tillämpning. Undantagen anknyter antingen till försäljningsstället eller till varuslag eller till en kombination av båda. Föreslagna undantag ansluter nära till de undantag som gällde enligt 1967 års affärstidsreglering.

Affärstidslagen föreslås inte äga tillämpning vid försäljning från *apotek*. Försäljningen från apotek av farmaceutiska specialiteter m. m. regleras i särskilt avtal mellan staten och det av staten helt ägda Apoteksbolaget. Någon annan reglering av apotekens öppethållande än den som sker i enlighet med detta avtal är inte påkallad.

Den s. k. *automathandeln* var undantagen från 1967 års affärstidsreglering. Även vid en förnyad reglering i lag av affärstiderna på sön- och helgdagar borde automathandeln utan olägenhet kunna släppas helt fri. Det enda kravet som bör bibehållas är att automaten skall vara av en i vederbörlig ordning godkänd typ.

Oberoende av lagstadgad affärstid bör *försäljning* få ske på *trafikmedel*, såsom flygplan, tåg och båtar. Däremot faller under lagen försäljning från kiosk på flygplats och järnvägsstationsområde, såvida där inte bara säljs sådana varor som enligt den föreslagna lagen eller i förordning med stöd av den föreslagna lagen får säljas fritt.

I den särskilda affärstidslagen föreslås undantag för *försäljning, som lantbrukare, trädgårdsodlare eller fiskare i ringa omfattning bedriver med egna lantmanna- eller trädgårdsprodukter eller fisk av egen fångst*.

Affärstidslagstiftningen föreslås inte vara tillämplig på visning och försäljning i utställningslokal av *konstverk, konsthantverk och konstindustriella produkter*.

Från 1967 års affärstidslag var undantaget *försäljning under utövning av eller i samband med ordnad restaurang, kafé- eller konditorirörelse* av lagad mat samt bageri- och konditorivaror. Med begreppet lagad mat avses därvid inte konserver, djupfrysta produkter o. d. utan mat i den form som den serveras på stället.

Även vid en förnyad reglering i lag av affärstiderna bör möjlighet finnas att utom normal affärstid kunna köpa lagad mat och bakverk på näringsställen som tillverkar sådana varor huvudsakligen för att förtäras på stället. Härutöver bör gatukök i enlighet med den definition som fastställs av livsmedelsverket undantas från den föreslagna affärstidslagen.

Som villkor för att restaurang- och konditoriföretag av den typ som ovan nämnts skall falla utanför lagens bestämmelser föreslås att serveringsrörelsen skall vara ordnad. Om det anses erforderligt bör det ankomma på myndighet som regeringen bestämmer att i särskilda tillämpningsföreskrifter till lagen uppställa erforderliga villkor för att ordnad serveringsrörelse skall kunna anses föreligga.

Den bestämmelse som framgår av *tredje paragrafen fjärde momentet* i den föreslagna affärstidslagen syftar till att underlätta möjligheten för allmänheten att på sön- och helgdagar köpa varor, som man plötsligt kan behöva få tillgång till. En avgränsning i avsikt att tillgodose konsumenternas intresse av att kunna handla på icke normala tider kan ske efter flera olika kriterier. Främst kan en avgränsning ske efter fyra kriterier, nämligen med avseende på

- butikens omsättning i kr.,
- butikens yta,
- antal årsanställda i butiken samt
- saluhållet sortiment.

Att utforma en affärstidslag som undantar butiker med en *årsomsättning* understigande ett visst belopp medför svårigheten att fastställa ett sådant belopp. Mot bakgrund av fortgående prisstegringar måste ett sådant belopp fortlöpande bli föremål för revideringar. Detta kan skapa osäkerhet inom handeln, så till vida som butikerna – beroende på det sortiment de för och de skillnader i prisförändring som föreligger mellan enskilda varor – i början av året inte med säkerhet kan veta om de vid årets slut kommer att över- eller underskrida den i lagen fastställda beloppsgränsen.

En avgränsning med hjälp av *butiksytan* kan föra med sig en mängd gränsdragningsproblem. Bland annat måste vid en sådan avgränsning klart anges vilka utrymmen i butiken som skall ingå i underlaget för beräkningen.

Genom en avgränsning utgående från *antalet årsanställda* skulle på ett enkelt sätt från lagens bestämmelser om öppethållandetider kunna undantas, t. ex. mindre butiker, men som alla gränsdragningar medför den problem och oklarheter. Alla dessa tre kriterier kännetecknas emellertid av att de ger regleringen en otillräcklig grad av konkurrensneutralitet.

Avgränsning efter *saluhållet sortiment* uppfyller däremot i högre grad detta krav och särskilt vid stark restriktivitet i frisortimentets omfattning.

Även i 1967 års affärstidslag gjordes en avgränsning av lagens tillämplighet med utgångspunkt i ett visst varusortiment. Lagens bestämmelser gällde således inte försäljning på icke normala affärstider av artiklar inom ett visst specificerat sortiment – det s. k. *fria varusortimentet*. Trots vissa mindre brister som följer med en sådan avgränsning är emellertid denna form av avgränsning mest ändamålsenlig. Ett visst sortiment som får säljas i alla typer av försäljningsställen kan anses verka konkurrensneutralt mellan olika butiker samtidigt som konsumenterna får tillgång till viss detaljhandels-service på icke normal affärstid. En förteckning över de varor som enligt min mening skulle få säljas fritt oberoende av affärstidsregleringen återfinns i bilaga 5.1. Förteckningen skulle fastställas av regeringen eller av myndighet som regeringen beslutar. Denna myndighet bör vara konsumentverket.

De varor som skulle få säljas fritt med stöd av stadgandet i *tredje paragrafen fjärde momentet* framgår av dels lagtexten, dels den ovan nämnda särskilda varuförteckningen som återfinns i bilaga 5.1. Det bör få ankomma på myndighet som regeringen bestämmer att meddela erforderliga föreskrifter, som förhindrar att – utom normal affärstid – andra varor finns tillgängliga inom försäljningslokalen än de som får säljas med stöd av lagen.

Av ovan redovisade skäl bör det fria sortimentet för sön- och helgdagar

begränsas i förhållande till 1967 års frisortiment särskilt inom livsmedels- och kemisk-tekniska varuområdena. Möjligheterna till obegränsat vardagsöppethållande underlättar även i detta avseende den föreslagna regleringen.

De varor som uppräknas särskilt i den aktuella paragrafen är tryckta skrifter, tobaksvaror med tillbehör, blommor samt bensin, motor- och smörjoljor, biltillbehör och reservdelar till bilar. Genom att tryckta skrifter undantas från den föreslagna affärstidsregleringen kommer bokhandeln att falla utanför lagens tillämpningsområde om där inte samtidigt säljs andra varor än de som i övrigt omfattas av undantagen i lagen.

Undantaget vad gäller blommor får ses mot bakgrund av att det kan anses föreligga ett starkt konsumentintresse av att kunna handla blommor på sön- och helgdagar. Inköp av blommor på sådana tider sammanhänger inte i ringa utsträckning med sjukbesök eller andra former av uppvaktningar.

Det föreslagna undantaget för försäljning av bensin, motor- och smörjoljor, tillbehör och bilreservdelar innebär en utvidgning jämfört med undantagen i 1967 års affärstidslag. I denna lag omfattade inte undantaget bilreservdelar. Den inriktning på gör-det-själv-verksamhet som präglat utvecklingen av bensinstationernas serviceverksamhet under senare år och som förutsätter tillgång till erforderliga reservdelar talar dock för att även reservdelar till bilar nu bör undantas från en affärstidsreglering.

Det sortiment, som enligt den allmänna formuleringen i lagtexten skulle tillåtas för försäljning utanför de tider som anges i lagen, bör av skäl som ovan framhållits vara starkt begränsat. Med hänsyn till att det vid nuvarande butiksstruktur och kostnadsläge inte torde vara möjligt att driva försäljningsställen baserade på försäljning av t. ex. enbart tryckta skrifter och tobaksvaror är det emellertid nödvändigt att även tillåta försäljning av vissa andra varor under icke normal affärstid. Frisortimentet har fått den omfattning som framgår i bilaga 5.1.

Slutligen innehåller utkastet i *paragraferna fyra och fem* stadganden om att närmare föreskrifter för tillämpningen av lagen kan meddelas av regeringen eller myndighet som regeringen bestämmer liksom förslag till sanktionsbestämmelser för dem som byter mot lagen. Övervakningen av lagens efterlevnad sker genom polismyndighet.

Bilaga 1

Tabell 1 Butikernas öppningstider, november 1971–december 1974.
Andel butiker (procent) som öppnar vid angiven tidpunkt.

Månad nr År	Varuhus					KF-ljvs				
	11 71	11 72	10 73	11 74	12 74	11 71	11 72	10 73	11 74	12 74
<i>Måndag</i>										
-730	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
800	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-
830	-	-	1	-	-	29	-	13	14	14
900	79	72	65	70	70	71	89	87	86	86
930- stängt	21	28	32	30	30	-	11	-	-	-
<i>Tisdag</i>										
-730	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
800	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-
830	-	-	1	-	-	29	-	13	14	14
900	79	72	65	70	70	71	89	87	86	86
930- stängt	21	28	33	30	30	-	11	-	-	-
<i>Onsdag</i>										
-730	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
800	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-
830	-	-	1	-	-	29	-	13	14	14
900	79	72	65	70	70	71	89	87	86	86
930- stängt	21	28	33	30	30	-	11	-	-	-
<i>Torsdag</i>										
-730	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
800	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-
830	-	-	1	-	-	29	-	13	14	14
900	79	72	66	70	70	71	89	87	86	86
930- stängt	21	28	32	30	30	-	11	-	-	-
<i>Freitag</i>										
-730	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
800	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-
830	-	-	1	1	1	29	-	13	14	14
900	81	75	68	72	72	71	89	87	86	86
930- stängt	19	25	30	27	27	-	11	-	-	-

Månad nr År	Varuhus					KF-livs				
	11 71	11 72	10 73	11 74	12 74	11 71	11 72	10 73	11 74	12 74
<i>Torsdag</i>										
-730	4	3	1	1	1	-	-	-	-	-
800	7	8	12	12	12	-	-	-	-	-
830	16	12	11	10	10	-	-	-	-	-
900	64	70	68	70	70	45	23	17	13	13
930-	8	7	8	7	7	55	77	83	87	87
stängt	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-
<i>Fredag</i>										
-730	4	3	1	1	1	-	-	-	-	-
800	7	8	12	12	12	-	-	-	-	-
830	17	12	11	10	10	-	-	-	-	-
900	66	70	68	70	70	50	24	17	15	15
930-	5	7	8	7	7	50	76	83	85	85
stängt	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-
<i>Lördag</i>										
-730	-	-	-	1	1	-	-	-	-	-
800	5	3	4	1	1	-	-	-	-	-
830	14	14	10	12	12	3	3	2	2	2
900	73	74	75	77	79	91	91	95	85	85
930-	1	1	1	3	3	6	6	3	13	13
stängt	7	8	10	6	4	-	-	-	-	-
<i>Söndag</i>										
-1030	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-
1100	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
1200	-	-	-	-	-	-	-	-	2	2
1300	-	1	-	-	-	2	3	-	-	4
1400-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
stängt	100	99	99	100	100	98	97	100	98	94

Damkonfektion

Månad nr År	11 71	11 72	10 73	11 74	12 74
----------------	----------	----------	----------	----------	----------

Måndag

-730	-	-	-	-	-
800	-	-	-	-	-
830	-	-	-	-	-
900	42	22	17	24	24
930-	58	78	83	76	76
stängt	-	-	-	-	-

Tisdag

-730	-	-	-	-	-
800	-	-	-	-	-
830	-	-	-	-	-
900	36	22	17	24	24
930-	64	78	83	76	76
stängt	-	-	-	-	-

		Damkonfektion				
Månad nr	11	11	10	11	12	
År	71	72	73	74	74	
<i>Onsdag</i>						
-730	-	-	-	-	-	
800	-	-	-	-	-	
830	-	-	-	-	-	
900	36	22	17	24	24	
930-	64	78	83	76	76	
stängt	-	-	-	-	-	
<i>Torsdag</i>						
-730	-	-	-	-	-	
800	-	-	-	-	-	
830	-	-	-	-	-	
900	36	22	17	24	24	
930-	64	78	83	76	76	
stängt	-	-	-	-	-	
<i>Fredag</i>						
-730	-	-	-	-	-	
800	-	-	-	-	-	
830	-	-	-	-	-	
900	40	27	19	24	24	
930-	60	73	81	76	76	
stängt	-	-	-	-	-	
<i>Lördag</i>						
-730	-	-	-	-	-	
800	-	-	-	-	-	
830	2	4	4	3	3	
900	92	90	79	84	84	
930-	6	6	17	13	13	
stängt	-	-	-	-	-	
<i>Söndag</i>						
-1030	2	-	-	-	-	
1100	-	-	-	-	-	
1200	-	-	-	-	-	
1300	-	4	2	-	5	
1400	-	-	-	-	-	
stängt	98	96	98	100	95	

Tabell 2 Butikernas stängningstider, november 1971–december 1974.
Andel butiker (procent) som stänger vid angiven tidpunkt

Månad år År	Varuhus					KF-livs				
	11 71	11 72	10 73	11 74	12 74	11 71	11 72	10 73	11 74	12 74
<i>Måndag</i>										
-1730	-	-	-	-	-	29	33	25	29	29
1800-1830	49	41	49	50	45	57	56	62	42	42
1900-1930	29	35	28	30	33	-	-	-	-	-
2000- stängt	22	24	22	20	22	14	11	13	29	29
	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-
<i>Tisdag</i>										
-1730	-	-	-	-	-	29	33	25	29	29
1800-1830	52	43	51	50	46	57	56	62	42	42
1900-1930	26	34	27	30	32	-	-	-	-	-
2000- stängt	22	23	22	20	22	14	11	13	29	29
	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
<i>Onsdag</i>										
-1730	-	-	-	-	-	29	33	25	29	29
1800-1830	52	43	51	50	46	57	56	62	42	42
1900-1930	26	34	27	30	32	-	-	-	-	-
2000- stängt	22	23	22	20	22	14	11	13	29	29
	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
<i>Torsdag</i>										
-1730	-	-	-	-	-	29	33	25	14	14
1800-1830	41	39	44	39	36	57	56	62	43	43
1900-1930	33	38	33	39	41	-	-	-	-	-
2000- stängt	26	23	23	22	23	14	11	13	43	43
	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
<i>Fredag</i>										
-1730	-	-	-	-	-	29	11	13	-	-
1800-1830	13	13	4	5	4	29	34	74	28	28
1900-1930	33	41	50	57	56	28	33	-	29	29
2000- stängt	54	46	46	38	40	14	22	13	43	43
	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
<i>Lördag</i>										
-1130	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
1200-1230	-	-	-	-	-	29	11	13	14	14
1300-1330	11	10	9	8	7	57	78	62	57	57
1400-1430	31	20	30	27	20	-	-	12	-	-
1500-1930	58	67	58	61	69	-	-	13	29	29
2000- stängt	-	3	3	4	4	14	11	-	-	-
	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
<i>Söndag</i>										
-1630	-	9	8	10	16	-	-	-	-	-
1700-1730	5	16	9	9	31	-	-	-	-	-
1800-1830	-	4	2	3	16	-	-	-	-	-
1900-2130	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-
2200- stängt	2	1	-	-	-	-	-	-	-	-
	93	70	80	78	37	100	100	100	100	100

Månad nr År	Ensk livs					Möbel				
	11 71	11 72	10 73	11 74	12 74	11 71	11 72	10 73	11 74	12 74
<i>Måndag</i>										
-1730	7	4	4	5	5	3	-	1	-	-
1800-1830	68	71	68	61	60	30	31	33	29	29
1900-1930	7	6	7	10	10	14	18	18	27	27
2000-	16	19	21	24	25	53	51	45	44	44
stängt	2	-	-	-	-	-	-	3	-	-
<i>Tisdag</i>										
-1730	7	4	4	5	5	5	-	4	2	2
1800-1830	68	72	68	61	60	89	89	84	90	90
1900-1930	7	5	7	10	10	3	2	3	5	5
2000-	16	19	21	24	25	3	9	9	3	3
stängt	2	-	-	-	-	-	-	-	-	-
<i>Onsdag</i>										
-1730	7	4	4	5	5	5	2	4	2	2
1800-1830	68	72	68	61	60	86	85	84	90	90
1900-1930	7	5	7	10	10	3	2	3	5	5
2000-	16	19	21	24	25	6	9	9	3	3
stängt	2	-	-	-	-	-	2	-	-	-
<i>Torsdag</i>										
-1730	7	4	4	5	5	6	2	4	2	2
1800-1830	64	65	62	57	57	74	79	77	80	80
1900-1930	11	11	13	13	13	6	5	6	10	10
2000-	16	20	21	25	25	14	14	13	8	8
stängt	2	-	-	-	-	-	-	-	-	-
<i>Fredag</i>										
-1730	7	3	3	4	4	6	2	4	2	2
1800-1830	32	27	27	25	25	79	78	80	87	87
1900-1930	40	44	44	44	43	9	11	9	8	8
2000-	19	26	26	27	28	6	9	7	3	3
stängt	2	-	-	-	-	-	-	-	-	-
<i>Lördag</i>										
-1130	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
1200-1230	3	3	3	1	1	5	3	6	3	2
1300-1330	46	40	41	37	36	38	41	44	40	38
1400-1430	22	25	25	25	25	38	31	28	37	36
1500-1930	17	19	17	22	22	19	23	21	20	24
2000-	10	12	14	15	16	-	2	-	-	-
stängt	2	1	-	-	-	-	-	1	-	-
<i>Söndag</i>										
-1630	2	2	3	2	2	-	-	-	2	2
1700-1730	5	5	7	9	9	2	5	3	2	3
1800-1830	3	2	-	-	-	2	3	-	-	-
1900-2130	2	4	3	5	5	-	-	-	-	-
2200-	2	1	1	1	1	-	-	-	-	-
stängt	86	86	86	83	83	96	92	97	96	95

Månad nr År	Järn					Herrkonfektion				
	11 71	11 72	10 73	11 74	12 74	11 71	11 72	10 73	11 74	12 74
<i>Måndag</i>										
-1730	28	29	29	28	28	2	3	3	4	4
1800-1830	69	68	70	71	71	88	86	87	87	87
1900-1930	1	3	1	1	1	8	11	8	9	9
2000-	1	-	-	-	-	2	-	-	-	-
stängt	1	-	-	-	-	-	-	2	-	-
<i>Tisdag</i>										
-1730	28	29	29	28	28	2	3	3	4	4
1800-1830	70	68	70	71	71	96	94	94	94	94
1900-1930	1	3	1	1	1	2	3	3	2	2
2000-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
stängt	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-
<i>Onsdag</i>										
-1730	28	29	29	26	26	2	3	3	4	4
1800-1830	70	68	70	73	73	96	94	94	94	94
1900-1930	1	3	1	1	1	2	3	3	2	2
2000-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
stängt	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-
<i>Torsdag</i>										
-1730	28	29	29	26	26	2	3	3	4	4
1800-1830	70	68	70	73	73	91	94	94	94	94
1900-1930	1	3	1	1	1	5	3	3	2	2
2000-	-	-	-	-	-	2	-	-	-	-
stängt	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-
<i>Fredag</i>										
-1730	25	27	25	22	22	2	3	3	4	4
1800-1830	68	67	73	75	75	38	44	38	53	47
1900-1930	3	5	1	3	3	51	50	56	43	49
200-	3	1	1	-	-	9	3	3	-	-
stängt	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-
<i>Lördag</i>										
-1130	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-
1200-1230	21	27	23	26	28	-	-	2	-	-
1300-1330	63	57	61	63	62	30	34	33	36	34
1400-1430	5	3	5	4	3	37	40	44	39	41
1500-1930	3	5	1	1	3	33	26	21	25	25
2000-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
stängt	7	8	10	6	4	-	-	-	-	-
<i>Söndag</i>										
-1630	-	1	1	-	-	-	2	-	2	2
1700-1730	-	-	-	-	-	2	1	-	-	4
1800-1830	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
1900-2130	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
2200-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
stängt	100	99	99	100	100	98	97	100	98	94

Damkonfektion

Månad år	11	11	10	11	12
År	71	72	73	74	74
<i>Måndag</i>					
-1730	4	-	-	-	-
1800-1830	79	82	85	84	84
1900-1930	8	16	13	16	16
2000-	9	2	2	-	-
stängt	-	-	-	-	-
<i>Tisdag</i>					
-1730	-	-	-	-	-
1800-1830	94	92	94	89	89
1900-1930	2	6	6	11	11
2000-	4	2	-	-	-
stängt	-	-	-	-	-
<i>Onsdag</i>					
-1730	-	-	-	-	-
1800-1830	94	92	94	89	89
1900-1930	2	6	6	11	11
2000-	4	2	-	-	-
stängt	-	-	-	-	-
<i>Torsdag</i>					
-1730	-	-	-	-	-
1800-1830	90	92	94	89	89
1900-1930	6	6	6	11	11
2000-	4	2	-	-	-
stängt	-	-	-	-	-
<i>Freitag</i>					
-1730	-	-	-	-	-
1800-1830	49	41	43	50	50
1900-1930	40	47	48	50	50
2000-	11	12	9	-	-
stängt	-	-	-	-	-
<i>Lördag</i>					
-1130	-	-	-	-	-
1200-1230	-	-	-	-	-
1300-1330	21	20	25	24	24
1400-1430	49	47	45	50	50
1500-1930	30	33	30	26	26
2000-	-	-	-	-	-
stängt	-	-	-	-	-
<i>Söndag</i>					
-1630	2	-	-	-	-
1700-1730	-	2	2	-	5
1800-1830	-	2	-	-	-
1900-2130	-	-	-	-	-
2200-	-	-	-	-	-
stängt	98	96	98	100	95

Continued

1950-1951
 1951-1952
 1952-1953
 1953-1954
 1954-1955
 1955-1956
 1956-1957
 1957-1958
 1958-1959
 1959-1960
 1960-1961
 1961-1962
 1962-1963
 1963-1964
 1964-1965
 1965-1966
 1966-1967
 1967-1968
 1968-1969
 1969-1970
 1970-1971
 1971-1972
 1972-1973
 1973-1974
 1974-1975
 1975-1976
 1976-1977
 1977-1978
 1978-1979
 1979-1980
 1980-1981
 1981-1982
 1982-1983
 1983-1984
 1984-1985
 1985-1986
 1986-1987
 1987-1988
 1988-1989
 1989-1990
 1990-1991
 1991-1992
 1992-1993
 1993-1994
 1994-1995
 1995-1996
 1996-1997
 1997-1998
 1998-1999
 1999-2000
 2000-2001
 2001-2002
 2002-2003
 2003-2004
 2004-2005
 2005-2006
 2006-2007
 2007-2008
 2008-2009
 2009-2010
 2010-2011
 2011-2012
 2012-2013
 2013-2014
 2014-2015
 2015-2016
 2016-2017
 2017-2018
 2018-2019
 2019-2020
 2020-2021
 2021-2022
 2022-2023
 2023-2024
 2024-2025

Bilaga 2 Förslag till särskild affärstidslag

av ledamöterna Börjesson, Gradin, Granlund och Sandell

Härigenom föreskrives följande.

1 § Försäljningsställe för yrkesmässig detaljhandel får hållas öppet på vardagar mellan klockan 8 och 20 måndagar-fredagar och mellan klockan 8 och 15 lördagar, samt

på *sön- och helgdagar* mellan klockan 8 och 15 två dagar varje år.

På andra tider än nu sagts skall försäljningsställe för detaljhandel hållas stängt. Sådant försäljningsställe skall vidare, utan hinder av föreskrifterna i första stycket, hållas stängt julafton, nyårsafton, pingstafton och midsommarafton.

2 § Från tillämpning av 1 § undantages

- 1) försäljning från apotek,
- 2) försäljning från automatapparat som är godkänd av myndighet som regeringen bestämmer,
- 3) försäljning på trafikmedel till resande,
- 4) försäljning som lantbrukare, trädgårdsodlare eller fiskare bedriver med egna lantman- eller trädgårdsprodukter eller fisk av egen fångst, om försäljningen sker i ringa omfattning och utan samband med annan handel,
- 5) försäljning på salutorg eller liknande plats som är upplåten till allmän försäljningsplats.

3 § Från tillämpning av 1 § undantages vidare, i den omfattning och på de villkor som föreskrivs av regeringen eller myndighet som regeringen bestämmer,

- 1) försäljning av alster av bildkonst, konsthantverk eller konstindustri som bedrivs i utställningslokal,
- 2) försäljning i anslutning till ordnad serveringsrörelse av lagad mat samt bageri- och konditorivaror,
- 3) försäljning från gatukök,
- 4) försäljning av tryckta skrifter, tobaksvaror med tillbehör, blommor, drivmedel till motorfordon samt tillbehör och reservdelar till sådana fordon jämte andra varor som allmänheten särskilt efterfrågar på annan tid än sådan tid för öppethållande som anges i 1 §, om försäljningen sker antingen i anslutning till ordnad serveringsrörelse eller försäljning av konst eller utan samband med försäljning av andra varor.

4 § Närmare föreskrifter för tillämpningen av denna lag, bl. a. vilka varor som avses i 3 § 4 momentet, meddelas av regeringen eller myndighet som regeringen bestämmer.

5 § Den som bedriver detaljhandel eller håller försäljningsställe för sådan handel öppet i strid mot denna lag eller föreskrift som har meddelats med stöd av lagen dömes till böter.

Denna lag träder i kraft den

Bilaga 2.1

Förteckning över varor som enligt ledamöterna Börjesson, Gradin, Granelund och Sandell bör få säljas utan begränsningar i en särskild affärstidslag

Tryckta skrifter,
 tobaksvaror med tillbehör,
 blommor,
 drivmedel till motorfordon och tillbehör till sådana fordon,
 portioner av mat, som värmts eller grillats på stället, med tillbehör,
 glass,
 konfektyrer,
 snacks (chips och jordnötter),
 alkoholfria drycker,
 kaffe, te, kakao, fruksalt,
 socker,
 frukt,
 produkter av frukt,
 honung,
 kaffebröd, kex och därmed jämförliga småbröd i förpackning,
 matbröd, hårt och mjukt,
 artiklar för hygien och kroppsvård¹, preventivmedel,
 graviditetstest,
 damstrumpor, strumpbyxor,
 tvättmedel i portionsförpackning,
 servetter, handdukar, bågare, tallrikar och bestick för engångsbruk,
 pennor, bläck, radergummi, skrivpapper och kuvert eller liknande skrivmateriel,
 klister, lim, tejp,
 vykort, spekort,
 film och fotoblixtar,
 kassetter (blanka, inspelade),
 elproppar, glödlampor och torrbatterier,
 ficklampor,
 reflexbrickor,
 fotogen och gasol jämte gasoltillbehör,
 souvenirer,
 ballonger och andra smärre leksaker,
 blöjor och därmed jämställda babyvårdsartiklar,
 tändstickor, tändare,
 gravprydnader och
 julgranar.

¹ Som artiklar för hygien och kroppsvård räknas tvål, tvålaskar, tandborstar, tandkräm, munvatten, rakborstar, rakblad, rakhyvlar, rakkräm, rakvatten, kammar, hårkräm, hårschampo, lägningsvätska, hårspray, hårvatten, nagelfilar, badsalt, fotsalt, transpirationsmedel, hud- och ansiktskrämer, sololja, myggmedel, cerat, läppstift, pappersnäsdukar, våtservetter, toalettpapper, sanitetsbindor och dylikt, bomull, plåster, sårsalvor och andra förbandsartiklar.

The following is a list of the names of the persons who have been named in the above-mentioned affidavits, together with the names of the persons who have been named in the affidavits of the persons named in the above-mentioned affidavits.

- 1. John Doe
- 2. Jane Smith
- 3. Robert Johnson
- 4. Mary White
- 5. William Brown
- 6. Elizabeth Black
- 7. Thomas Green
- 8. Sarah Gray
- 9. James Red
- 10. Margaret Blue
- 11. Charles Yellow
- 12. Anne Pink
- 13. George Purple
- 14. Helen Orange
- 15. Benjamin Light
- 16. Rebecca Dark
- 17. Samuel Gold
- 18. Victoria Silver
- 19. Daniel Copper
- 20. Elizabeth Iron
- 21. Joseph Lead
- 22. Margaret Zinc
- 23. William Tin
- 24. Anne Nickel
- 25. James Platinum
- 26. Sarah Gold
- 27. Charles Silver
- 28. Anne Copper
- 29. James Iron
- 30. Sarah Lead
- 31. William Zinc
- 32. Anne Tin
- 33. James Nickel
- 34. Sarah Platinum
- 35. Charles Gold
- 36. Anne Silver
- 37. James Copper
- 38. Sarah Iron
- 39. William Lead
- 40. Anne Zinc
- 41. James Tin
- 42. Sarah Nickel
- 43. Charles Platinum
- 44. Anne Gold
- 45. James Silver
- 46. Sarah Copper
- 47. William Iron
- 48. Anne Lead
- 49. James Zinc
- 50. Sarah Tin
- 51. Charles Nickel
- 52. Anne Platinum
- 53. James Gold
- 54. Sarah Silver
- 55. William Copper
- 56. Anne Iron
- 57. James Lead
- 58. Sarah Zinc
- 59. Charles Tin
- 60. Anne Nickel
- 61. James Platinum
- 62. Sarah Gold
- 63. William Silver
- 64. Anne Copper
- 65. James Iron
- 66. Sarah Lead
- 67. Charles Zinc
- 68. Anne Tin
- 69. James Nickel
- 70. Sarah Platinum
- 71. William Gold
- 72. Anne Silver
- 73. James Copper
- 74. Sarah Iron
- 75. Charles Lead
- 76. Anne Zinc
- 77. James Tin
- 78. Sarah Nickel
- 79. William Platinum
- 80. Anne Gold
- 81. James Silver
- 82. Sarah Copper
- 83. Charles Iron
- 84. Anne Lead
- 85. James Zinc
- 86. Sarah Tin
- 87. William Nickel
- 88. Anne Platinum
- 89. James Gold
- 90. Sarah Silver
- 91. Charles Copper
- 92. Anne Iron
- 93. James Lead
- 94. Sarah Zinc
- 95. William Tin
- 96. Anne Nickel
- 97. James Platinum
- 98. Sarah Gold
- 99. Charles Silver
- 100. Anne Copper
- 101. James Iron
- 102. Sarah Lead
- 103. William Zinc
- 104. Anne Tin
- 105. James Nickel
- 106. Sarah Platinum
- 107. Charles Gold
- 108. Anne Silver
- 109. James Copper
- 110. Sarah Iron
- 111. William Lead
- 112. Anne Zinc
- 113. James Tin
- 114. Sarah Nickel
- 115. Charles Platinum
- 116. Anne Gold
- 117. James Silver
- 118. Sarah Copper
- 119. William Iron
- 120. Anne Lead
- 121. James Zinc
- 122. Sarah Tin
- 123. Charles Nickel
- 124. Anne Platinum
- 125. James Gold
- 126. Sarah Silver
- 127. William Copper
- 128. Anne Iron
- 129. James Lead
- 130. Sarah Zinc
- 131. Charles Tin
- 132. Anne Nickel
- 133. James Platinum
- 134. Sarah Gold
- 135. William Silver
- 136. Anne Copper
- 137. James Iron
- 138. Sarah Lead
- 139. Charles Zinc
- 140. Anne Tin
- 141. James Nickel
- 142. Sarah Platinum
- 143. William Gold
- 144. Anne Silver
- 145. James Copper
- 146. Sarah Iron
- 147. Charles Lead
- 148. Anne Zinc
- 149. James Tin
- 150. Sarah Nickel
- 151. William Platinum
- 152. Anne Gold
- 153. James Silver
- 154. Sarah Copper
- 155. Charles Iron
- 156. Anne Lead
- 157. James Zinc
- 158. Sarah Tin
- 159. William Nickel
- 160. Anne Platinum
- 161. James Gold
- 162. Sarah Silver
- 163. Charles Copper
- 164. Anne Iron
- 165. James Lead
- 166. Sarah Zinc
- 167. William Tin
- 168. Anne Nickel
- 169. James Platinum
- 170. Sarah Gold
- 171. Charles Silver
- 172. Anne Copper
- 173. James Iron
- 174. Sarah Lead
- 175. William Zinc
- 176. Anne Tin
- 177. James Nickel
- 178. Sarah Platinum
- 179. Charles Gold
- 180. Anne Silver
- 181. James Copper
- 182. Sarah Iron
- 183. William Lead
- 184. Anne Zinc
- 185. James Tin
- 186. Sarah Nickel
- 187. Charles Platinum
- 188. Anne Gold
- 189. James Silver
- 190. Sarah Copper
- 191. William Iron
- 192. Anne Lead
- 193. James Zinc
- 194. Sarah Tin
- 195. Charles Nickel
- 196. Anne Platinum
- 197. James Gold
- 198. Sarah Silver
- 199. William Copper
- 200. Anne Iron
- 201. James Lead
- 202. Sarah Zinc
- 203. Charles Tin
- 204. Anne Nickel
- 205. James Platinum
- 206. Sarah Gold
- 207. William Silver
- 208. Anne Copper
- 209. James Iron
- 210. Sarah Lead
- 211. Charles Zinc
- 212. Anne Tin
- 213. James Nickel
- 214. Sarah Platinum
- 215. William Gold
- 216. Anne Silver
- 217. James Copper
- 218. Sarah Iron
- 219. Charles Lead
- 220. Anne Zinc
- 221. James Tin
- 222. Sarah Nickel
- 223. William Platinum
- 224. Anne Gold
- 225. James Silver
- 226. Sarah Copper
- 227. Charles Iron
- 228. Anne Lead
- 229. James Zinc
- 230. Sarah Tin
- 231. William Nickel
- 232. Anne Platinum
- 233. James Gold
- 234. Sarah Silver
- 235. Charles Copper
- 236. Anne Iron
- 237. James Lead
- 238. Sarah Zinc
- 239. William Tin
- 240. Anne Nickel
- 241. James Platinum
- 242. Sarah Gold
- 243. Charles Silver
- 244. Anne Copper
- 245. James Iron
- 246. Sarah Lead
- 247. William Zinc
- 248. Anne Tin
- 249. James Nickel
- 250. Sarah Platinum
- 251. Charles Gold
- 252. Anne Silver
- 253. James Copper
- 254. Sarah Iron
- 255. William Lead
- 256. Anne Zinc
- 257. James Tin
- 258. Sarah Nickel
- 259. Charles Platinum
- 260. Anne Gold
- 261. James Silver
- 262. Sarah Copper
- 263. William Iron
- 264. Anne Lead
- 265. James Zinc
- 266. Sarah Tin
- 267. Charles Nickel
- 268. Anne Platinum
- 269. James Gold
- 270. Sarah Silver
- 271. William Copper
- 272. Anne Iron
- 273. James Lead
- 274. Sarah Zinc
- 275. Charles Tin
- 276. Anne Nickel
- 277. James Platinum
- 278. Sarah Gold
- 279. William Silver
- 280. Anne Copper
- 281. James Iron
- 282. Sarah Lead
- 283. Charles Zinc
- 284. Anne Tin
- 285. James Nickel
- 286. Sarah Platinum
- 287. William Gold
- 288. Anne Silver
- 289. James Copper
- 290. Sarah Iron
- 291. Charles Lead
- 292. Anne Zinc
- 293. James Tin
- 294. Sarah Nickel
- 295. William Platinum
- 296. Anne Gold
- 297. James Silver
- 298. Sarah Copper
- 299. Charles Iron
- 300. Anne Lead
- 301. James Zinc
- 302. Sarah Tin
- 303. William Nickel
- 304. Anne Platinum
- 305. James Gold
- 306. Sarah Silver
- 307. Charles Copper
- 308. Anne Iron
- 309. James Lead
- 310. Sarah Zinc
- 311. William Tin
- 312. Anne Nickel
- 313. James Platinum
- 314. Sarah Gold
- 315. Charles Silver
- 316. Anne Copper
- 317. James Iron
- 318. Sarah Lead
- 319. William Zinc
- 320. Anne Tin
- 321. James Nickel
- 322. Sarah Platinum
- 323. Charles Gold
- 324. Anne Silver
- 325. James Copper
- 326. Sarah Iron
- 327. William Lead
- 328. Anne Zinc
- 329. James Tin
- 330. Sarah Nickel
- 331. Charles Platinum
- 332. Anne Gold
- 333. James Silver
- 334. Sarah Copper
- 335. William Iron
- 336. Anne Lead
- 337. James Zinc
- 338. Sarah Tin
- 339. Charles Nickel
- 340. Anne Platinum
- 341. James Gold
- 342. Sarah Silver
- 343. William Copper
- 344. Anne Iron
- 345. James Lead
- 346. Sarah Zinc
- 347. Charles Tin
- 348. Anne Nickel
- 349. James Platinum
- 350. Sarah Gold
- 351. William Silver
- 352. Anne Copper
- 353. James Iron
- 354. Sarah Lead
- 355. Charles Zinc
- 356. Anne Tin
- 357. James Nickel
- 358. Sarah Platinum
- 359. William Gold
- 360. Anne Silver
- 361. James Copper
- 362. Sarah Iron
- 363. Charles Lead
- 364. Anne Zinc
- 365. James Tin
- 366. Sarah Nickel
- 367. William Platinum
- 368. Anne Gold
- 369. James Silver
- 370. Sarah Copper
- 371. Charles Iron
- 372. Anne Lead
- 373. James Zinc
- 374. Sarah Tin
- 375. William Nickel
- 376. Anne Platinum
- 377. James Gold
- 378. Sarah Silver
- 379. Charles Copper
- 380. Anne Iron
- 381. James Lead
- 382. Sarah Zinc
- 383. William Tin
- 384. Anne Nickel
- 385. James Platinum
- 386. Sarah Gold
- 387. Charles Silver
- 388. Anne Copper
- 389. James Iron
- 390. Sarah Lead
- 391. William Zinc
- 392. Anne Tin
- 393. James Nickel
- 394. Sarah Platinum
- 395. Charles Gold
- 396. Anne Silver
- 397. James Copper
- 398. Sarah Iron
- 399. William Lead
- 400. Anne Zinc
- 401. James Tin
- 402. Sarah Nickel
- 403. Charles Platinum
- 404. Anne Gold
- 405. James Silver
- 406. Sarah Copper
- 407. William Iron
- 408. Anne Lead
- 409. James Zinc
- 410. Sarah Tin
- 411. Charles Nickel
- 412. Anne Platinum
- 413. James Gold
- 414. Sarah Silver
- 415. William Copper
- 416. Anne Iron
- 417. James Lead
- 418. Sarah Zinc
- 419. Charles Tin
- 420. Anne Nickel
- 421. James Platinum
- 422. Sarah Gold
- 423. William Silver
- 424. Anne Copper
- 425. James Iron
- 426. Sarah Lead
- 427. Charles Zinc
- 428. Anne Tin
- 429. James Nickel
- 430. Sarah Platinum
- 431. William Gold
- 432. Anne Silver
- 433. James Copper
- 434. Sarah Iron
- 435. Charles Lead
- 436. Anne Zinc
- 437. James Tin
- 438. Sarah Nickel
- 439. William Platinum
- 440. Anne Gold
- 441. James Silver
- 442. Sarah Copper
- 443. Charles Iron
- 444. Anne Lead
- 445. James Zinc
- 446. Sarah Tin
- 447. William Nickel
- 448. Anne Platinum
- 449. James Gold
- 450. Sarah Silver
- 451. Charles Copper
- 452. Anne Iron
- 453. James Lead
- 454. Sarah Zinc
- 455. William Tin
- 456. Anne Nickel
- 457. James Platinum
- 458. Sarah Gold
- 459. Charles Silver
- 460. Anne Copper
- 461. James Iron
- 462. Sarah Lead
- 463. William Zinc
- 464. Anne Tin
- 465. James Nickel
- 466. Sarah Platinum
- 467. Charles Gold
- 468. Anne Silver
- 469. James Copper
- 470. Sarah Iron
- 471. William Lead
- 472. Anne Zinc
- 473. James Tin
- 474. Sarah Nickel
- 475. Charles Platinum
- 476. Anne Gold
- 477. James Silver
- 478. Sarah Copper
- 479. William Iron
- 480. Anne Lead
- 481. James Zinc
- 482. Sarah Tin
- 483. Charles Nickel
- 484. Anne Platinum
- 485. James Gold
- 486. Sarah Silver
- 487. William Copper
- 488. Anne Iron
- 489. James Lead
- 490. Sarah Zinc
- 491. Charles Tin
- 492. Anne Nickel
- 493. James Platinum
- 494. Sarah Gold
- 495. William Silver
- 496. Anne Copper
- 497. James Iron
- 498. Sarah Lead
- 499. Charles Zinc
- 500. Anne Tin

Bilaga 3 Förslag till särskild affärstidslag

av ledamoten Johansson

Häri genom föreskrives följande.

1 § Försäljningsställe för yrkesmässig detaljhandel får hållas öppet under normal affärstid och i övrigt enligt bestämmelserna i denna lag.

2 § Normal affärstid i detaljhandeln är på vardagar mellan kl. 08.00 och 20.00 måndagar–fredagar och mellan kl. 08.00 och 18.00 lördagar.

Till normal affärstid räknas också tiden mellan kl. 08.00 och 18.00 fyra söndagar varje år. I dagligvarubutiker med högst 15 årsverksamma räknas dock tiden mellan kl. 08.00 och 18.00 alla söndagar till normal affärstid.

Vad som föreskrivits i första och andra styckena gäller inte i fråga om helgerna nyår, pingst, midsommar och jul. Vid dessa helger skall försäljningsställe hållas stängt såväl helgdagar som helgdagsaftnar.

3 § I företag som har fackligt organiserade arbetstagare anställda skall arbetsgivaren förhandla om de närmare villkoren för öppethållandet under normal affärstid med arbetstagarorganisation i förhållande till vilken han är eller brukar vara bunden av kollektivavtal. För sådan förhandling äger 11 och 14 §§ lagen (1976:580) om medbestämmande i arbetslivet motsvarande tillämpning. Finns icke sådan arbetstagarorganisation som nu nämnts tillkommer förhandlingsrätten i stället den eller de arbetstagarorganisationer som har en eller flera medlemmar anställda hos arbetsgivaren.

4 § Uppnås icke enighet om villkoren för öppethållande vid förhandling enligt 3 § skall arbetsgivaren hänskjuta tvisten till nämnden för affärstidsfrågor.

5 § I företag som har fackligt organiserade arbetstagare skall arbetsgivaren, om han vill hålla öppet utöver normal affärstid, inhämta medgivande av arbetstagarorganisation som är förhandlingsberättigad enligt 3 §. Vägras sådant medgivande får arbetsgivaren hänskjuta tvisten till nämnden för affärstidsfrågor.

6 § Den som bedriver detaljhandel utan fackligt organiserade arbetstagare anställda får icke utan tillstånd av nämnden för affärstidsfrågor hålla öppet utöver normal affärstid.

7 § Från bestämmelserna i 2, 5 och 6 §§ om öppethållande utöver normal affärstid undantages

- 1) försäljning från apotek,
- 2) försäljning från automatapparat som är godkänd av myndighet som regeringen bestämmer,
- 3) försäljning på trafikmedel för resande,
- 4) försäljning som lantbrukare, trädgårdsodlare eller fiskare bedriver med egna lantmanna- eller trädgårdsprodukter eller fisk av egen fångst, om försäljningen sker i ringa omfattning och utan samband med annan handel,
- 5) försäljning på salutorg eller liknande plats som är upplåten till allmän försäljningsplats,
- 6) försäljning av alster av bildkonst, konsthantverk eller konstindustri som bedrivs i utställningslokal,
- 7) försäljning i anslutning till ordnad serveringsrörelse av lagad mat samt bageri- och konditorivaror,
- 8) försäljning från kiosk eller gatukök,
- 9) försäljning av blommor,
- 10) försäljning av drivmedel till motorfordon samt tillbehör och reservdelar till sådana fordon och försäljning i anslutning därtill av dagligvaror, om man på försäljningsstället sysselsätter högst 15 årsverksamma.

För fastställande av villkoren för öppethållande i rörelse som avses i första stycket äger 3 och 4 §§ motsvarande tillämpning.

8 § Nämnden för affärstidsfrågor består av ordförande och x ledamöter. På nämnden ankommer att meddela tillstånd till öppethållande och föreskriva villkor härför enligt vad som anges i 4-6 §§.

Nämnden har att vid sin prövning beakta såväl konsumenternas intresse av att kunna handla på tider utöver normal affärstid som de anställdas intresse av planlagda arbetstider, tillfredsställande arbetsmiljö och goda arbets- och anställningsförhållanden i övrigt.

9 § Arbetsgivare som håller försäljningsställe för detaljhandel öppet utan att ha fullgjort förhandlingsskyldighet eller inhämtat tillstånd enligt 3-5 §§ denna lag skall ersätta arbetstagarna och deras organisation uppkommen skada. Vid bedömning om och i vad mån skada har uppkommit för någon skall hänsyn tagas även till dennes intresse av att lagens bestämmelser iakttagas och till övriga omständigheter av annan än rent ekonomisk betydelse. Om det med hänsyn till skadans storlek eller andra omständigheter är skäligt kan skadeståndet nedsättas eller helt bortfalla.

10 § Den som bryter mot 6 § dömes till böter.

11 § I mål rörande tillämpning av denna lag gäller lagen (1974:371) om rättegången i arbetstvister. Är fråga om överträdelse av 6 § gäller dock vad som är föreskrivet om rättegång i allmänhet.

Talan får icke föras mot beslut av nämnden för affärstidsfrågor.

Denna lag träder i kraft den

Försäljningsgrupp		Livsmedelsbutiker											
		6-4 milj.					4-2 milj.					mindre än 2 milj.	
		1971	1972	1973	1971	1972	1973	1971	1972	1973	1971	1972	1973
100	1,4	1,3	1,5	1,8	1,8	1,7	1,0	1,0	1,7	1,0	1,0	1,4	
101	5,0	4,1	4,0	5,7	5,4	4,4	5,3	4,9	4,4	5,3	4,9	5,0	
102	-*	-*	{1,4	-*	-*	{1,5	-*	-*	{1,5	-*	-*	{1,6	
840	2,5	2,3	{0,4	2,2	2,2	{0,4	2,6	2,3	{0,4	2,6	2,3	{0,4	
104	-*	-*	{1,2	-*	-*	{2,0	-*	-*	{1,2	-*	-*	{1,2	
845	2,0	2,2	{0,7	1,9	1,9	{0,6	2,0	2,0	{0,6	2,0	2,0	{0,6	
105	0,4	0,3	0,3	0,4	0,4	0,3	0,4	0,3	0,3	0,4	0,3	0,3	
107	-*	-*	{0,4	-*	-*	{0,5	-*	-*	{0,4	-*	-*	{0,4	
170	0,8	0,9	0,4	0,8	0,8	0,3	0,8	0,7	0,3	0,8	0,7	0,4	
695	0,4	0,3	0,3	0,3	0,3	0,3	0,3	0,3	0,3	0,3	0,3	0,3	
125	1,1	0,6	0,5	0,8	0,6	0,6	0,6	0,4	0,6	0,6	0,4	0,4	
190	1,9	1,8	1,5	1,8	1,7	1,5	1,5	1,5	1,5	1,5	1,5	1,3	
Summa livs non-food	15,5	13,7	12,6	15,7	15,1	14,1	14,5	13,3	14,1	14,5	13,3	13,3	
Total försäljning	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	
därav livsmedel	86,57	87,94	88,89	86,40	86,86	87,72	87,29	88,23	87,72	87,29	88,23	88,26	
därav livs non-food	13,43	12,05	11,11	13,60	13,13	12,28	12,71	11,76	12,28	12,71	11,76	11,74	

* Försäljningsgrupp fr. o. m. 1973.

Bilaga 5 Förslag till särskild affärstidslag

av ledamoten Sundewall

Härigenom föreskrives följande.

1 § Försäljningsställe för yrkesmässig detaljhandel får hållas öppet på alla tider utom sön- och helgdagar.

2 § Från tillämpning av 1 § undantages

- 1) försäljning från apotek,
- 2) försäljning från automatapparat som är godkänd av myndighet som regeringen bestämmer,
- 3) försäljning på trafikmedel till resande,
- 4) försäljning som lantbrukare, trädgårdsodlare eller fiskare bedriver med egna lantmanna- eller trädgårdsprodukter eller fisk av egen fångst, om försäljningen sker i ringa omfattning och utan samband med annan handel,
- 5) försäljning på salutorg eller liknande plats som är upplåten till allmän försäljningsplats.

3 § Från tillämpning av 1 § undantages vidare, i den omfattning och på de villkor som föreskrivs av regeringen eller myndighet som regeringen bestämmer,

- 1) försäljning av alster av bildkonst, konsthantverk eller konstindustri som bedrivs i utställningslokal,
- 2) försäljning i anslutning till ordnad serveringsrörelse av lagad mat samt bageri- och konditorivaror,
- 3) försäljning från gatukök,
- 4) försäljning av tryckta skrifter, tobaksvaror med tillbehör, blommor, drivmedel till motorfordon samt tillbehör och reservdelar till sådana fordon jämte andra varor som allmänheten särskilt efterfrågar på annan tid än sådan tid för öppethållande som anges i 1 §, om försäljningen sker antingen i anslutning till ordnad serveringsrörelse eller försäljning av konst eller utan samband med försäljning av andra varor.

4 § Närmare föreskrifter för tillämpningen av denna lag, bl. a. vilka varor som avses i 3 § 4 momentet, meddelas av regeringen eller myndighet som regeringen bestämmer.

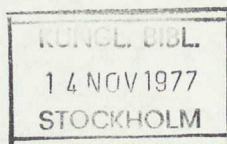
5 § Den som bedriver detaljhandel eller håller försäljningsställe för sådan handel öppet i strid mot denna lag eller föreskrift som har meddelats med stöd av lagen dömes till böter.

Denna lag träder i kraft den

Bilaga 5.1

Förteckning över varor som enligt ledamoten Sundewall bör få säljas utan begränsningar i en särskild affärstidslag

Tryckta skrifter,
tobaksvaror med tillbehör,
blommor,
drivmedel till motorfordon och tillbehör till sådana fordon,
portioner av mat som värmts eller grillats på stället, med tillbehör,
glass,
konfektyr,
alkoholfria drycker,
färsk frukt,
vykort,
film och fotoblixtar,
elproppar, glödlampor och torrbatterier,
souvenirer,
gravprydnader och
julgranar.

Statens offentliga utredningar 1977

Systematisk förteckning

Justitiedepartementet

Kvinnlig tronföljd. [5]
Psykiskt störda lagöverträdare. [23]
Näringsidkares avbetalningsköp m. m. [24]
Revision av vattenlagen. Del 4. Förslag till ny vattenlag. [27]
Konkursförvaltning. [29]
Konsumentskydd vid köp av begagnad personbil. [32]
Ersättning för brottsskador. [36]
Underhåll till barn och frånskilda. [37]
Översyn av rättshjälpssystemet. [49]
Häktning och anhållande. [50]

Utrikesdepartementet

Biståndspolitiska utredningen. 1. Sveriges samarbete med u-länderna. [13] 2. Sveriges samarbete med u-länderna. Bilagor. [14]

Försvarsdepartementet

Totalförsvaret 1977–82. [1]
Rätten till vapenfri tjänst. [7]
Kvinnan och försvarets yrken. [26]

Socialdepartementet

Socialutredningen. 1. Socialtjänst och socialförsäkringstillägg. [40]
2. Socialtjänst och socialförsäkringstillägg. Sammanfattning. [41]
Pensionsfrågor m. m. [46]
Patienten i sjukvården – kontakt och information. [66]

Kommunikationsdepartementet

Bilarbetstid. [2]
Kommunal och enskild väghållning. [12]
Allmänflygplats–Stockholm. [33]
Brommautredningen. 1. Inrikesflygplats–Stockholm. [34] 2. Inrikesflygplats–Stockholm. Bilagor. [35]

Ekonomidepartementet

Utrikeshandelsstatistiken. [10]

Budgetdepartementet

Översyn av det skatteadministrativa sanktionssystemet 1. [6]
Inflationsskyddad skatteskala. [18]
Kommunernas ekonomi 1975–1985. [20]
Översyn av de speciella statsbidragen till kommunerna. [48]

Utbildningsdepartementet

Folkhögskolan 2. [8]
Betygen i skolan. [9]
Forskning om massmedier. [11]
Radio och tv 1978–1985. [19]
Svensk undervisning i utlandet. [21]
Elektronmusik i Sverige. [30]
Studiestöd. [31]
Folkbildningen i framtiden. [38]
Forskningsrådsutredningen. 1. Forskningspolitik. [52] 2. Sektorsanknuten forskning och utveckling. Expertbilaga 1. [53] 3. Information om pågående forskning. Expertbilaga 2. [54] 4. Forskning i kontakt med samhället. Expertbilaga 3. [55]
Fortsatt högskoleutbildning. [63]
Svensk informationsförsörjning inför 80-talet. [71]

Jordbruksdepartementet

Sjukvårdsavfall. [4]
Översyn av jordbrukspolitiken. [17]
Båtliv 2. Registerfrågan. [25]
Energi- och miljökommittén. 1. Energi, hälsa, miljö. [67] 2. Energi, hälsa, miljö: Hälso- och miljöverknningar vid användning av fossila bränslen. [68] 3. Energi, hälsa, miljö: Hälso- och miljöverknningar vid användning av kärnkraft. [69] 4. Energi, hälsa, miljö: Arbetsmiljö vid energiproduktion. [70]

Handelsdepartementet

Information vid kriser. [45]
Fusioner och förvärv i svenskt näringsliv 1969–73. [51]
Affärstiderna. [72]

Arbetsmarknadsdepartementet

Utbyggd regional näringspolitik. [3]
Arbete med näringshjälp. [22]
Kortare väntetider i utlänningsärenden. [28]
Skyddad verkstad–halvskyddad verksamhet. [44]

Bostadsdepartementet

Kommunernas gatuhållning. [65]

Industridepartementet

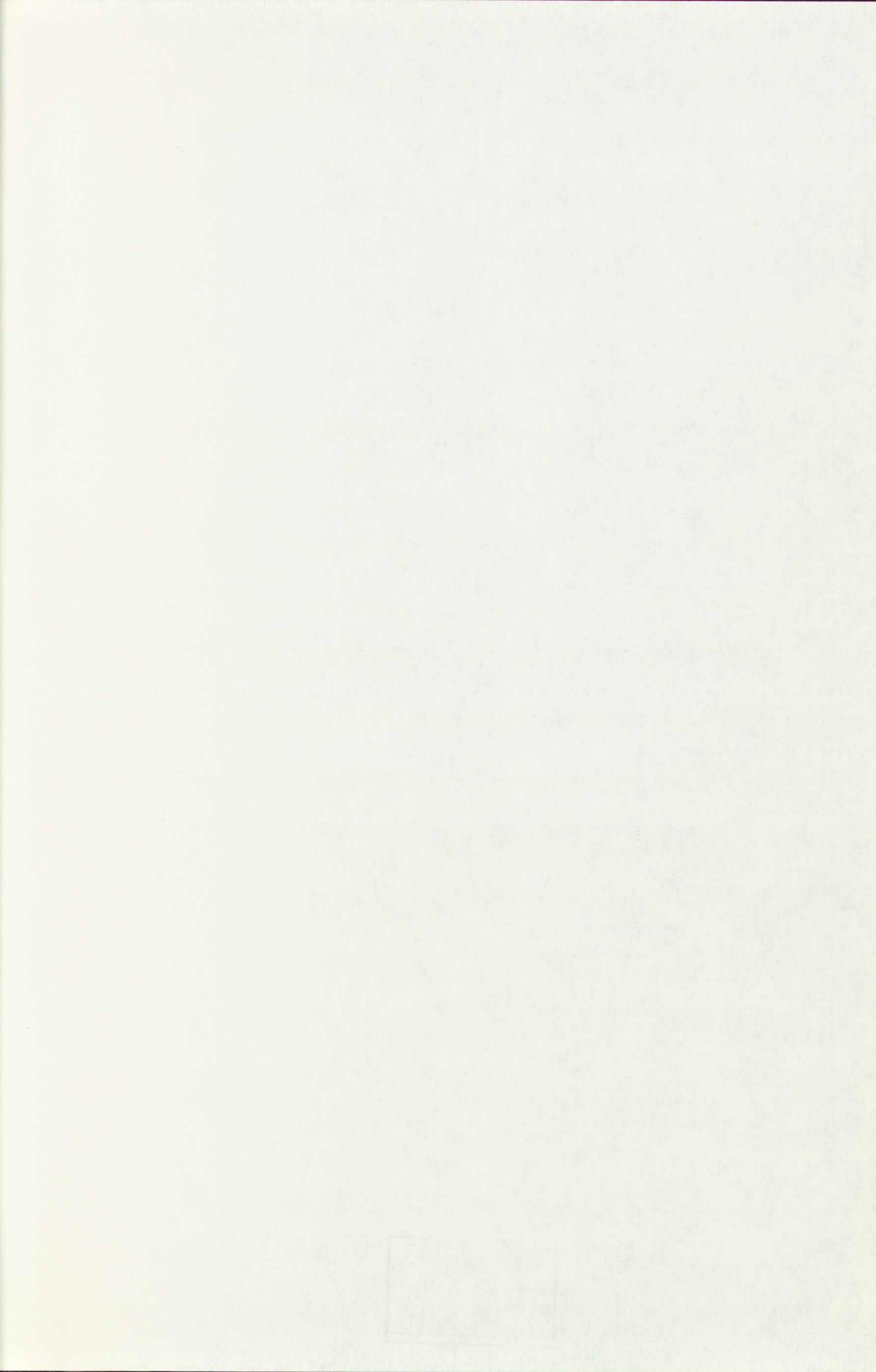
Handelsstålsutredningen. 1. Handelsstålsindustrin inför 1980-talet. [15] 2. Handelsstålsindustrin inför 1980-talet. Bilagor. [16]
Koncentrationstendenser inom byggnadsmaterialindustrin. [43]
Billingen. [47]
Delegationen för energiforskning. 1. Energi – program för forskning, utveckling, demonstration. [56] 2. Energi – program för forskning, utveckling, demonstration. Bilaga A. [57] 3. Energi – program för forskning, utveckling, demonstration. Bilaga B. [58] 4. Energi – program för forskning, utveckling, demonstration. Bilaga C. [59] 5. Energi – program för forskning, utveckling, demonstration. Bilaga D. [60] 6. Energi – program för forskning, utveckling, demonstration. Bilaga E. [61] 7. Energi – program för forskning, utveckling, demonstration. Bilaga F. [62]
STUs stöd till teknisk forskning och innovation. [64]

Kommundepartementet

Företagsdemokrati i kommuner och landstingskommuner. [39]
Kronofogdemyndigheterna. [42]

Kronologisk förteckning

1. Totalförsvaret 1977–82. Fö.
 2. Bilarbets tid. K.
 3. Utbyggd regional näringspolitik. A.
 4. Sjukvårdsavfall. Jo.
 5. Kvinnlig tronföljd. Ju.
 6. Översyn av det skatteadministrativa sanktionssystemet 1. B.
 7. Rätten till vapenfri tjänst. Fö.
 8. Folkhögskolan 2. U.
 9. Betygen i skolan. U.
 10. Utrikeshandelsstatistiken. E.
 11. Forskning om massmedier. U.
 12. Kommunal och enskild våghållning. K.
 13. Sveriges samarbete med u-länderna. Ud.
 14. Sveriges samarbete med u-länderna. Bilagor. Ud.
 15. Handelstälindustrin inför 1980-talet. I.
 16. Handelstälindustrin inför 1980-talet. Bilagor. I.
 17. Översyn av jordbrukspolitiken. Jo.
 18. Inflationsskyddad skatteskala. B.
 19. Radio och tv 1978–1985. U.
 20. Kommunernas ekonomi 1975–1985. B.
 21. Svensk undervisning i utlandet. U.
 22. Arbete med näringshjälp. A.
 23. Psykiskt störda lagöverträdare. Ju.
 24. Näringsidkares avbetalningsköp m. m. Ju.
 25. Båttiv 2. Registerfrågan. Jo.
 26. Kvinnan och försvarets yrken. Fö.
 27. Revision av vattenlagen. Del 4. Förslag till ny vattenlag. Ju.
 28. Kortare väntetider i utlänningsärenden. A.
 29. Konkursförvaltning. Ju.
 30. Elektronmusik i Sverige. U.
 31. Studiestöd. U.
 32. Konsumentskydd vid köp av begagnad personbil. Ju.
 33. Allmänflygplats–Stockholm. K.
 34. Inrikesflygplats–Stockholm. K.
 35. Inrikesflygplats–Stockholm. Bilagor. K.
 36. Ersättning för brottsskador. Ju.
 37. Underhåll till barn och fränskilda. Ju.
 38. Folkbildningen i framtiden. U.
 39. Företagsdemokrati i kommuner och landstingskommuner. Kn.
 40. Socialtjänst och socialförsäkringstillägg. S.
 41. Socialtjänst och socialförsäkringstillägg. Sammanfattning. S.
 42. Kronofogdemyndigheterna. Kn.
 43. Koncentrationstendenser inom byggnadsmaterialindustrin. I.
 44. Skyddad verkstad–halvskyddad verksamhet. A.
 45. Information vid kriser. H.
 46. Pensionsfrågor m. m. S.
 47. Billigen. I.
 48. Översyn av de speciella statsbidragen till kommunerna. B.
 49. Översyn av rättshjälpssystemet. Ju.
 50. Häktning och anhållande. Ju.
 51. Fusioner och förvärv i svenskt näringsliv 1969–73. H.
 52. Forskningspolitik. U.
 53. Sektorsanknuten forskning och utveckling. Expertbilaga 1. U.
 54. Information om pågående forskning. Expertbilaga 2. U.
 55. Forskning i kontakt med samhället. Expertbilaga 3. U.
 56. Energi – program för forskning, utveckling, demonstration. I.
 57. Energi – program för forskning, utveckling, demonstration. Bilaga A. I.
 58. Energi – program för forskning, utveckling, demonstration. Bilaga B. I.
 59. Energi – program för forskning, utveckling, demonstration. Bilaga C. I.
 60. Energi – program för forskning, utveckling, demonstration. Bilaga D. I.
 61. Energi – program för forskning, utveckling, demonstration. Bilaga E. I.
 62. Energi – program för forskning, utveckling, demonstration. Bilaga F. I.
 63. Fortsatt högskoleutbildning. U.
 64. STUs stöd till teknisk forskning och innovation. I.
 65. Kommunernas gatuhållning. Bo.
 66. Patienten i sjukvården – kontakt och information. S.
 67. Energi, hälsa, miljö. Jo.
 68. Energi, hälsa, miljö: Hälso- och miljöverkningar vid användning av fossila bränslen. Jo
 69. Energi, hälsa, miljö: Hälso- och miljöverkningar vid användning av kärnkraft. Jo.
 70. Energi, hälsa, miljö: Arbetsmiljö vid energiproduktion. Jo.
 71. Svensk informationsförsörjning inför 80-talet. U.
 72. Affärstiderna. H.
-

KUNGL. BIBL.
1 4 NOV 1977
STOCKHOLM

LiberFörlag
Allmänna Förlaget

ISBN 91-38-03586-3
ISSN 0375-250X